

ISSN 2616-6895

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
Евразийского национального
университета имени Л.Н.Гумилева

BULLETIN
of the L.N.Gumilyov Eurasian
National University

ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. ӘЛЕУМЕТТАНУ сериясы
PEDAGOGY. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY Series
Серия **ПЕДАГОГИКА. ПСИХОЛОГИЯ. СОЦИОЛОГИЯ**

2(123)/2018

1995 жылдан бастап шығады
Founded in 1995
Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза в год

Астана, 2018
Astana, 2018

Бас редакторы
п.ғ.д., проф.
А.А. Молдажанова (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары (педагогика)

Г.Ж. Менлибекова, п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары (психология)

А.Р. Ерментаева, п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары (социология)

Н.О. Байғабылов, PhD (Қазақстан)

Редакция алқасы

Иванова Г.П.

п.ғ.д. (Ресей)

Исламова З.М.

п.ғ.к., доцент (Ресей)

Кажғалиева А.

докторант (Қазақстан)

Калдыбаева О.В.

PhD (Қазақстан)

Колева И.

Докт. (Болгария)

Сейтқазы П.Б.

п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Сунарчина М.М.

э.ғ.д., проф. (Ресей)

Толеубекова Р.К.

п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Уразбаева Г.Т.

п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Хан Н.Н.

п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Хаяти Тюфекчиоглу

э.ғ.д., проф. (Түркия)

Шайхисламов Р.Б.

э.ғ.д., проф. (Ресей)

Шалғынбаева Қ.Қ.

п.ғ.д., проф. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Сәтпаев к-сі, 2, 408 б.

Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31432)

E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Жауапты хатшы, компьютерде беттеген

Д.С. Байтлесова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы

Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігімен тіркелген.

27.03.18 ж. № 17001-Ж -тіркеу куәлігі

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 40 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: (7172)709-500 (ішкі 31432)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.

A.A. Moldazhanova (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief (pedagogy)

G.Zh.Menlibekova, Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.
(Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief (psychology)

A.R. Yermentayeva, Doctor of Psychological Sciences,
Prof. (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief (sociology)

N.O. Baigabylov, PhD in Sociology (Kazakhstan)

Editorial board

Hayati Tufekcioglu

Doctor of Sociology, Prof. (Turkey)

Islamova Z.M.

Can. of Pedagogical. Sciences, Assoc.Prof (Russia)

Ivanova G.P.

Doctor of Pedagogical Sciences (Russia)

Kazhgaliyeva A.

Doctoral Candidate (Kazakhstan)

Kaldybayeva O.V.

PhD (Kazakhstan)

Khan N.N.

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)

Koleva I.

Dr. (Bulgaria)

Seytkazy P.B.

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)

Shaikhislamov R.B.

Doctor of Sociology, Prof. (Russia)

Shalgynbayeva K.K.

Doctor of Pedagogical Sciences, Prof.(Kazakhstan)

Sunarchina M.M.

Doctor of Sociology, Prof. (Russia)

Toleubekova R.K.

Doctor of Pedagogical Sciences, prof.(Kazakhstan)

Urazbayeva G.T.

Doctor of Pedagogical Sciences, prof. (Kazakhstan)

Editorial address: 2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008

Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31432)

E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Responsible secretary, computer layout:

D.S. Baytlessova

Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University Pedagogy. Psychology. Sociology Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by the Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan. Registration number 17001-Ж from 27.03.18

Periodicity: 4 times a year

Circulation: 40 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31-432)

Главный редактор
д.п.н., проф.
А.А. Молдажанова (Казахстан)

Зам. главного редактора (педагогика)

Г.Ж. Менлибекова, д.п.н., проф.
(Казахстан)

Зам. главного редактора (психология)

А.Р. Ерментаева, д.п.н., проф. (Казахстан)

Зам. главного редактора (социология)

Н.О. Байгабылов, PhD (Казахстан)

Редакционная коллегия

Иванова Г.П.

д.п.н. (Россия)

Исламова З.М.

к.п.н., доцент (Россия)

Кажгалиева А.

докторант (Казахстан)

Калдыбаева О.В.

PhD (Казахстан)

Колева И.

Докт. (Болгария)

Сейтказы П.Б.

д.п.н., проф. (Казахстан)

Сунарчина М.М.

д.с.н., проф. (Россия)

Толеубекова Р.К.

д.п.н., проф. (Казахстан)

Уразбаева Г.Т.

д.п.н., проф. (Казахстан)

Хан Н.Н.

д.п.н., проф. (Казахстан)

Хаяти Тюфекчиоглу

д.с.н., проф. (Турция)

Шайхисламов Р.Б.

д.с.н., проф. (Россия)

Шалгынбаева К.К.

д.п.н., проф. (Казахстан)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, каб. 408

Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31432)

E-mail: vest_pedpsysoc@enu.kz

Ответственный секретарь, компьютерная верстка

Д.С. Байтлесова

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Педагогика. Психология. Социология.

Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК

Зарегистрировано Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан. Регистрационный номер 17001-Ж от 27.03.18.

Периодичность: 4 раза в год

Тираж: 40 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: (7172)709-500 (вн.31-432)

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

<i>Әбілдина Ж.К., Молдумарова Ж.К., Молдумарова Ж.Е., Әлімқұлова Э.Ж., Әбілдина Р.К.</i> Жаратылыстану ғылыми пәндерін виртуалдық шындық технологияларын қолдана отырып оқыту мәселесі.....	8
<i>Абильгазиева Ж.К.</i> Тұлғалық-әрекеттік тәсіл – тілдік пәндер оқыту модулінің бірыңғай бағыты	18
<i>Абдыхалықова А.М., Какимова А.Ж.</i> Подкастарды пайдалану арқылы шет тілі сыныбын өзгерту	23
<i>Ақбаева Г.Н., Сейлханова А.Е.</i> Қазақстан үшін e-learning шынайы оқу үдерісі ме?	28
<i>Алефиренко Н.Ф.</i> Лексиканы оқытудың танымдық-дидактикалық негіздері: Мәселені баяндау.....	34
<i>Аубакирова Г.Т., Володина Е.О., Калиева С.Н.</i> Кәсіби шетел тілін үйренуге арналған тұлғалық -бағытталған тәсілі	42
<i>Аубакиров Е.Б., Метин О., Тульбаева Р.Э.</i> Интеллектум бағдарламасының заманауи дағдыларды қалыптастырудағы орны	49
<i>Байбек А.Қ.</i> Этносольфеджио курсындағы ауызша жұмыс түрлері халық әншілерін тәрбиелеудің негізгі жолы.....	55
<i>Бурмистрова В.А., Исатаева М.С.</i> Тілдік пәндер шеңберінде ғылыми-бағдарланған оқыту	63
<i>Есенғалиева А.М., Сағымбаева Ж.Е., Искакова А.Р. , Молдахметова Г.З.</i> Тыңдалымға оқытудағы жалпы қиындықтар.....	70
<i>Жолдасбекова С.А., Иманкулова Л.Б.</i> Болашақ кәсіптік оқыту педагогының ғылыми зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру мүмкіндіктері	78
<i>Заклинская А.К.</i> Хореографиялық оқу орындарында педагогтың кәсіби этикасының негізгі мақсаттары	83
<i>Ибадуллаева С.Ж., Русанов А.М., Нурғалиева А.А., Ауезова Н.С.</i> Болашақ биолог мұғалімдердің өздігінен білім алу қабілеттерін интербелсенді	91
<i>Калкеева К.Р.</i> Өркениетті тұрғыдан қарау – қазақстандық қоғамның рухани жаңғыруы	99
<i>Карманова Ж.А., Абылайхан С.М.</i> Адамгершілік мәдениет түсінігі және маңызы	105
<i>Құдышева А. А., Темиргалинова А. К.</i> Жоғарғы оқу орнының студенттерінің дамуындағы көпмәдени ортаның рөлі ...	111
<i>Мирза Н.В. Мағзұмова Н.К.,</i> Қазіргі заманғы мектепті басқарудың инновациялары	115
<i>Муликова С.А., Казимова Д.А. , Спирина Е.А.</i> Жұмысқа орналастыру: жұмыс беруші және ЖОО-ның түлегінің қажеттілігін талдау.....	122
<i>Рахметова Н.Б., Оспанбекова Г.Д.</i> Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін өзіндік жұмыстарды орындау арқылы жетілдіру.....	131
<i>Салиева А.Ж., Евнеева Г.О.</i> Қазақстан республикасының жоғары оқу орнындағы студенттерінің қазіргі әлеуметтік белсенді дамуы	136
<i>Толубекова Р.К., Имашева Т.Б.</i> Болашақ әлеуметтік педагогтың өзін-өзі дамытудың теориялық алғышарттары.....	146
<i>Төрбаева К. Ж., Мамбеталина А.С., Турбаева Ш.М.</i> Жоғары оқу орны студенттерінің оқу үдерісіне бейімделу жағдайы	152
<i>Уанбаев Е.К.</i> Шығыс Қазақстан облысының аудандарындағы бұқаралық спорт жұмыстары дамуының әлеуметтік-экономикалық жайлары.....	162
<i>Шолпанқұлова Г.К.</i> Болашақ мамандарды кәсіби даярлаудағы интеграция мен дифференциацияның рөлі.....	168

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Ерментаева А.Р., Аубакирова Ж.К., Исмагамбетова А.К.</i> Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуы	173
--	-----

СОЦИОЛОГИЯ

<i>Қалдыбаева О.В.</i> Қазіргі заманғы Қазақстан жастарының дәстүрлі емес діни ұйымдарға қатынасы	178
<i>Сабиров И.В., Байгабылов Н.О.</i> «Халал» тағамының әлеуметтік тәжірибесінің әлеуметтік- тарихи аспектілері	188
<i>Тажиббаева Г.</i> Қазақстанның әлеуметтік құрылымында собилдік бірлестіктің өзгерістері.....	191

CONTENTS

PEDAGOGY

<i>Abeldina Zh.K., Moldoudarova Zh.K., Molmudarova Zh.E., Alimkulova E.Zh., Abeldina R.K.</i> To the question of studying natural science disciplines using virtual reality technologies.....	8
<i>Abilgazyeva Zh.K.</i> The personal-activity method is a single direction of teaching language module	18
<i>Abdykhalykova A.M., Kakimova A.Zh.</i> Transforming foreign language classroom using authentic podcasts.....	23
<i>Akbaeva G.N., Seilkhanova A.Ye.</i> Is e-learning a real learning process for Kazakhstan?	28
<i>Alefrenko N.F.</i> Cognitive-didactic Bases of Teaching Vocabulary: To the statement of the issue.....	34
<i>Aubakirova G.T., Volodina E.O., Kalieva S.N.</i> Personally-oriented approach in teaching a professionally-oriented foreign language	42
<i>Aubakirov Y.B., Metin O., Tulbayeva R.Y.</i> The role of Intellectum program in formation modern skills	49
<i>Baibek A.K.</i> Oral forms of work in the course of Ethnosolfegio as a traditional principle of educating the national singers.....	55
<i>Burmistrova V.A., Issatayeva M.S.</i> Research-based learning within the framework of language disciplines	63
<i>Yessengaliyeva A.M., Sagimbayeva J. E. , Moldakhmetova G.Z., Iskakova A.R.</i> The common obstacles within listening comprehension: challenges and recommendations	70
<i>Zholdasbekova S.A., Imankulova L.B.</i> Possibilities for forming research activity of the future teacher of professional education.....	78
<i>Zaklinskaya A.K.</i> The main objectives of the professional ethics of the teacher in the choreographic educational institutions....	83
<i>Ibadullayeva S.Z., Rusanov A.M., Nurgalieva A.A., Auezova N.S.</i> Development of independent learning skills for future biology teachers through interactive learning technology	91
<i>Kalkeeva K.R.</i> Civilization approach - the potential of spiritual enrichment of Kazakhstan society.....	99
<i>Karmanova Zh.A., Abylaikhan S.M.</i> The meaning and concept of moral culture	105
<i>Kudyshева A. A., Temirgalinova A. K.</i> The role of the polycultural environment in development of students of the higher education	111
<i>Mirza N.V., Magzumova N.K.</i> Innovations in the management of modern school	115
<i>Mulikova S., Kazimova D., Spirina YE.</i> Employment: analysis of needs of the employer and graduates of higher education...	122
<i>Rakhmetova N.B., Ospanbekova G.D.</i> Improving of professional skills for future specialist by self employed jobs.....	131
<i>Saliyeva A.Zh., Yevneyeva G.O.</i> The current state of development social activity students in university in the republic of Kazakhstan.....	136
<i>Toleubekova R.K., Imasheva T.B.</i> The oretical background of professional self-development of the future social pedagogue ...	146
<i>Turebayeva K.Zh., Mambetalina A.S., Turebayeva Sh.M.</i> Adaptation of students of higher educational institutions to the educational process	152
<i>Uanbayev E.K.</i> Social and economic preconditions for the development of mass sports of regions of Eastern Kazakhstan.....	162
<i>Sholpankulova G.K.</i> The role of integration and differentiation in the professional training of future specialists	168

PSYCHOLOGY

<i>Yermentayeva A.R., Aubakirova Zh.K. , Ismagambetova A.K.</i> The development of the students personality in primary school.....	173
--	-----

SOCIOLOGY

<i>Kaldybayeva O.V.</i> Attitude of young people of modern Kazakhstan to non-traditional religious organization.....	178
<i>Sabirov I.V., Baigabylov N.O.</i> Socially - historical aspects of social practice of “halal” food	188
<i>Tazhibayeva G.</i> Changes in social structure of Kazakhstan after the soviet union collapsed	191

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

<i>Абельдина Ж.К., Молдумарова Ж.К., Молдумарова Ж.Е., Алимкулова Э.Ж., Абельдина Р.К.</i> К вопросу об изучении естественнонаучных дисциплин с применением технологий виртуальной реальности	8
<i>Абильгазиева Ж.К.</i> Личностно-деятельностный метод – единое направление обучения предметам языкового модуля	18
<i>Абдыхалыкова А.М., Какимова А.Ж.</i> Трансформация класса иностранного языка используя аутентичные подкасты.....	23
<i>Ақбаева Г.Н., Сейлханова А.Е.</i> Является ли e-learning реальным процессом обучения для Казахстана?.....	28
<i>Алефиренко Н.Ф.</i> Когнитивно-дидактические основы обучения лексике: К постановке проблемы.....	34
<i>Аубакирова Г.Т., Володина Е.О., Калиева С.Н.</i> Личностно-ориентированный подход в обучении профессионально-ориентированному иностранному языку	42
<i>Аубакиров Е.Б., Метин О., Тульбаева Р.Э.</i> Роль программы Интеллектум в формировании современных навыков.....	49
<i>Байбек А.К.</i> Устные формы работы в курсе этносольфеджио как традиционный принцип воспитания народных певцов	55
<i>Бурмистрова В.А., Исатаева М.С.</i> Научно-ориентированное обучение в рамках языковых дисциплин	63
<i>Есенғалиева А.М., Сағымбаева Ж.Е., Исақова А.Р., Молдахметова Г.З.</i> Общие трудности при обучении аудированию	70
<i>Жолдасбекова С.А., Иманкулова Л.Б.</i> Возможности формирования исследовательской деятельности будущего педагога профессионального образования	78
<i>Заклинская А.К.</i> Основные задачи профессиональной этики педагога в хореографических учебных заведениях	83
<i>Ибадуллаева С.Ж., Русанов А.М., Нурғалиева А.А., Ауезова Н.С.</i> Развитие самостоятельных навыков обучения будущих учителей биологии с помощью интерактивной технологии обучения.....	91
<i>Калкеева К.Р.</i> Цивилизационный подход – потенциал духовного обогащения казахстанского общества.....	99
<i>Карманова Ж.А., Абылайхан С.М.</i> Понятие и значение нравственной культуры	105
<i>Қудышева А. А., Темірғалинова А. К.</i> Роль поликультурной среды в развитии студентов вуза	111
<i>Мирза Н.В. Мағзумова Н.К.,</i> Инновации в управлении современной школой	115
<i>Муликова С.А., Казимова Д.А., Е.А. Спирина Д.А.</i> Трудоустройство: анализ потребностей работодателя и выпускника вуза.....	122
<i>Рахметова Н.Б., Оспанбекова Г.Д.</i> Совершенствование профессиональных навыков будущих специалистов посредством выполнения самостоятельных работ.....	131
<i>Салиева А.Ж., Евнеева Г.О.</i> Современное состояние развития социальной активности студентов в высшем учебном заведении в Республике Казахстан	136
<i>Толеубекова Р.К., Имашева Т.Б.</i> Теоретические предпосылки профессионального саморазвития будущего социального педагога.....	146
<i>Турбаева К.Ж., Мамбеталина А.С., Турбаева Ш.М.</i> Адаптация студентов высших учебных заведений к учебному процессу.....	152
<i>Уанбаев Е.К.</i> Социально-экономические предпосылки развития массового спорта районов Восточно-Казахстанской области.....	162
<i>Шолпанкулова Г.К.</i> Роль интеграции и дифференциации в профессиональной подготовке будущих специалистов	168

ПСИХОЛОГИЯ

<i>Ерментәева А.Р., Аубакирова Ж.Қ., Исмағамбетова А.К.</i> Развитие личности учащихся в начальных классах.....	173
---	-----

СОЦИОЛОГИЯ

<i>Калдыбаева О.В.</i> Отношение молодежи современного Казахстана к нетрадиционным религиозным организациям.....	178
<i>Сабиров И.В., Байгабылов Н.О.</i> Социально - исторические аспекты социальной практики «халяльной» пищи.....	188
<i>Тажибаева Г.</i> Изменения в социальной структуре Казахстана после Советского Союза.....	191

ПЕДАГОГИКА PEDAGOGY

МРНТИ 14.35.07

¹Ж.К. Абельдина, ²Ж.К. Молдумарова, ³Ж.Е. Молдумарова, ⁴Э.Ж.Алимкулова, ⁵Р.К. Абельдина
Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Астана, Казахстан
(E-mail:¹abel-09@yandex.kz, ²jibek-mol@mail.ru, ³moldumarova@mail.ru, ⁴alimkulova_ema@mail.ru,
⁵rauza-k12@mail.ru)

К вопросу об изучении естественнонаучных дисциплин с применением технологий виртуальной реальности

Аннотация. Виртуальные инструменты и программные продукты — одни из важнейших интерактивных элементов электронного курса в виртуальной образовательной среде, имеющие особенное значение при изучении естественных наук. Объектом исследования в статье является виртуальное образовательное пространство, представляющее собой быстроразвивающуюся, многоуровневую и многофункциональную систему, объединяющую методико-педагогические технологии, информационные ресурсы и современные программные средства, а также его применение к мониторингу образовательного процесса. Мониторинг качества образования предполагает разработку критериев оценки знаний для любого этапа обучения. Одним из подходов к этой проблеме может быть расчет рейтинга успеваемости обучающихся. Оценивать уровень выходных знаний с помощью рейтинга успеваемости студентов, можно с помощью электронного журнала, который функционирует в автоматизированной информационной системе. Унификация итогового рейтинга в форме 100 – балльной шкалы создает оптимальную возможность сопоставимости результатов успеваемости на всех этапах обучения.

Ключевые слова. Виртуальная среда, электронный журнал, кредитно-рейтинговая технология, мультимедийная лаборатория.

Введение. Разработанная авторами модель виртуальной обучающей среды, может использоваться и как вспомогательный элемент учебного процесса, и как пространство для дистанционного обучения или для самостоятельной работы студентов, что не маловажно для современной учебной деятельности, обеспечивая прямой доступ к контенту автоматизированных информационных систем в любое удобное для пользователя время. Ранее авторами были сформулированы основные критерии разработки и реализации виртуальной образовательной среды обучения. Указаны типичные ошибки и недостатки функционирования, которые существенно могут сказаться на качестве обучения [1]. Данная разработка была внедрена в учебный процесс агротехнического университета в виде функционирующей виртуальной лаборатории по физике, а также в одном из средних учебных заведений Астаны.

Исследование, проведенное в 2016 году Dell, Intel и PennSchoenBerland, показало, что 57% сотрудников во всем мире предпочитают личные беседы с коллегами [2]. Но более половины уточнили, что совершенствование коммуникационных технологий может сделать такие взаимодействия устаревшими в будущем. Большинство экспертов утверждают, что именно контент — важнейший драйвер развития рынка технологий виртуальной реальности (VR). Исследование Perkins Coie и Upload, проведенное в 2016 году, в рамках которого было опрошено около 650 вовлеченных в индустрию респондентов (от предпринимателей и технических директоров до инвесторов и консультантов), основными проблемами развития технологий виртуальной реальности называют недостаток качественного и впечатляющего контента, сложности с пользовательским опытом, стоимость оборудования.

Казахстанские пользователи также заинтересованы в подобных технологиях. Согласно статистическим данным в Казахстане проживают более 17 млн. человек. Активными пользователями соцсетей в Казахстане являются 3,3 миллиона человек, то есть пятая часть населения страны.

Такие данные указаны в отчете, подготовленном агентством «Медиа-Систем» с помощью сервиса BrandAnalytics [3].

Постановка задачи. Использование информационных и коммуникационных технологий в системе образования не только влияет на образовательные технологии, но и вводит в обучающий процесс новые. Это обусловлено применением компьютерных и телекоммуникационных средств связи, специального оборудования, программных продуктов и аппаратных средств, сетевых технологий и автоматизированных систем обработки информации. Интенсивно развиваются новые средства обучения, передачи и хранения знаний, к которым относятся электронные учебные мультимедиа издания; цифровые образовательные ресурсы (ЦОР), электронные библиотеки и архивы, глобальные и локальные образовательные сети; учебные платформы, информационно-справочные и автоматизированные поисковые системы.

Моделирование мобильной виртуальной образовательной системы, основанной на технологиях виртуальной реальности, представляет собой сложный динамический процесс, в котором отсекаются все второстепенные и оставляются самые важные компоненты, характеризующие образовательный процесс, выявляющие связи между ними и позволяющие как более полно представить его организацию. Трендом современного этапа информатизации и автоматизации процесса образования является стремление к унификации научно-методических подходов к разработке и использованию различных цифровых образовательных ресурсов.

Согласно госпрограмме, к 2020 году планируется подключить к системе электронного обучения 90% школ Казахстана. Эксперты отмечают достоинства и недостатки этой формы обучения [4], но один из основных минусов — нехватка материалов и учебников в используемой электронной библиотеке. Следовательно, одна из важнейших задач - разработка качественного и эффективного контента, составной части виртуального образовательного пространства. Создание интерактивных материалов, сценариев учебной деятельности, методики применения виртуальных инструментов в образовательной системе требует достаточного времени.

Кроме того, применяемые в Казахстане автоматизированные информационные системы обучения не всегда имеют удобные интерфейсы общения, зачастую для преподавателя является сложной задачей ввод учебного и контролирующего материала, нет доступных (недорогих) мобильных устройств и аппаратов (типа планшетников), позволяющих оперативно реагировать в режиме реального времени. В переходный период введения e- обучения на преподавателя ложится двойная нагрузка (бумажный и электронный документооборот, журналы учета, освоение интернет - технологий и т.д.).

Закуп дорогих лабораторий, при использовании технологий дополненной и виртуальной реальности, возможно, уйдет в прошлое. Достаточно будет открыть мобильное приложение и провести лабораторные эксперименты. С применением технологий виртуальной и дополненной реальности учащиеся средних и высших учебных заведений смогут взаимодействовать с предметами в виртуальном пространстве или участвовать в важных исторических событиях. А ведь не секрет, что современные школьники утратили интерес к изучению общенаучных дисциплин, таких как физика, химия и математика. Применение в учебном процессе игровых форм обучения, позволяющих понимать эти сложные дисциплины, легко реализуются, если привлекать современные IT технологии.

Методы исследования. Технологии виртуальной и дополненной реальности (VR и AR) следует применять в сфере образования в первую очередь потому, что образовательная система должна приспосабливаться к усложняющимся процессам, моделям и теориям, учащимся необходимо оперировать большим количеством информации и новыми способами ее представления. При дистанционном обучении учащийся может находиться в любой точке мира, равно как и преподаватель. Каждый из них будет иметь свой аватар и лично присутствовать в виртуальной аудитории: слушать лекции, взаимодействовать и даже выполнять групповые задания. Это позволит придать ощущение присутствия и устранить границы, которые существуют при обучении через видеоконференции. Рынок технологий виртуальной реальности к 2020 г. вырастет более чем в 20 раз по сравнению с 2016 г. – с \$1,8 млрд. до \$37,7 млрд., говорится в отчете аналитической компании SuperData. По итогам 2017 г. этот рынок составит \$4,9 млрд., то есть вырастет на 168% по сравнению с прошлым годом. [5]

Исходя из вышеперечисленного ясно, что исследования и разработки программных продуктов с применением технологий дополненной и виртуальной реальности для изучения естественнонаучных дисциплин в полиязычной среде на данном этапе являются актуальными и перспективными. Полиязычное образование возведено в ранг государственной политики, в рамках которого предусмотрено изучение таких сложных дисциплин как математика и физика на английском языке. А ведь изучение этих дисциплин даже на родном языке представляет определенные трудности. Следовательно, необходимо готовить соответствующую учебную базу, разработку учебно-методической и нормативной документации, позволяющей реализовать многоязычное обучение.

Миллениалы или поколение Y, люди, рожденные с 1980 по 2000 годы, показали особую склонность к использованию продуктов VR/AR на работе, причем 77% опрошенных организаций заявили, что будут пытаться их внедрять. Определенный интерес в данном проекте имеют и казахстанские пользователи. Как было указано выше, активными пользователями соцсетей в Казахстане являются 3,3 миллиона человек, то есть пятая часть населения страны.

Дискуссия и результаты. Помимо научно-методической и учебно-нормативной документации, разработанной для виртуализации учебной среды (программы курса, электронные учебно-методические комплексы, мультимедийные презентации лекционных и практических занятий) в виртуальную среду КАТУ встроена мультимедийная лаборатория по физике, включающая более 40 лабораторных работ по всем разделам физики. Занятия могут проходить на трех языках: русском, казахском и английском для полиязычных групп (рис. 1,2).

Рисунок 1 – Студенты на занятиях в виртуальной лаборатории по физике

Лаборатория представляет компьютерный класс, с программно-методическим обеспечением, имитирующим реальные физические явления. В целях изучения влияния виртуальной среды на обучающихся, на протяжении нескольких лет в студенческих группах КАТУ им. С. Сейфуллина были проведены исследования[6], как влияет компьютеризация познавательной деятельности на формирование уровня усвоения изучаемой дисциплины обучаемыми. Эксперименты проводились в рамках учебно-исследовательских работ, во время выполнения лабораторно-практических занятий. Студенты делились на «контрольную группу», в которой работы выполнялись в традиционной лаборатории и «экспериментальную группу», или же «смешанную группу», в которой студенты часть работ выполняли традиционным образом, а часть погружившись в виртуальную среду.

По результатам исследования был сделан вывод, что виртуальная среда позволяет индивидуализировать обучение не только по темпу изучения материала, но и по логике и типу восприятия учащихся, разрешает организовывать дистанционное обучение и для студентов, пропускающих занятия по болезни или другой уважительной причине.

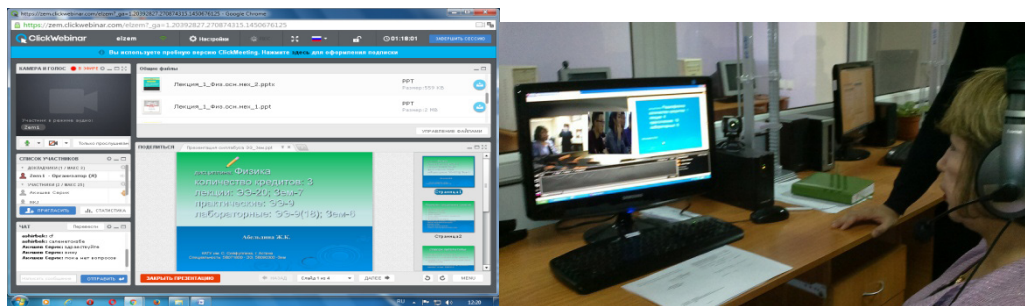

Рисунок 2 – Онлайн лекции для студентов, обучающихся по дистанционной форме обучения

Вместе с тем, несмотря на то, что с каждым годом, применяются все более прогрессивные, инновационные методики преподавания, развивающие интеллект и критическое мышление, прививающие самостоятельность и умение анализировать, обобщать, делать выводы, развивать логическое мышление контингент абитуриентов, набираемый в вуз, показывает все меньший уровень входных знаний по физико-математическим дисциплинам.

Мониторинг качества образования предполагает разработку критериев оценки знаний для любого этапа обучения. Одним из подходов к этой проблеме может быть расчет рейтинга успеваемости обучающихся. Оценить уровень выходных знаний с помощью рейтинга успеваемости студентов, можно с помощью электронного журнала, который функционирует в автоматизированной информационной системе (АИС), внедренной в вузе с 2009 года.

Для проведения исследования нами выбрана специальность 5В071900 «Радиотехника, электроника и телекоммуникации», студенты данной специальности изучают дисциплину «физика» два семестра. Ниже приведены в виде таблицы данные электронных журналов студентов за 2009-2010 и 2017-2018 гг. Политика выставления оценок основывается на 100- бальной системе и предусматривает следующее распределения баллов. На текущий и два рубежных контроля отводится в общей сумме 60 баллов, на итоговый контроль - 40 баллов.

В таблице приведены инициалы студентов группы 18, обучавшихся в 2009-2010 гг. на 1 курсе специальности 5В071900 «Радиотехника, электроника и телекоммуникации», в 3 и 4 колонках выставлены результаты рубежного контроля, который проводился на 7 и 15 неделях обучения. В 5 колонке дана средняя текущая оценка студента, полученная по результатам усвоения теоретического курса, выполнения лабораторно-практических занятий и контроля самостоятельной работы студентов в течение семестра по всем темам. 6 колонка усредняет результаты трех предыдущих столбцов и в 7 колонке представляет их как 60% от всей оценки успеваемости студента в течение семестра. В 8 колонке выставлены экзаменационные оценки студентов, которые в 9 колонке оцениваются как 40% от всей оценки успеваемости студентов. Складывая результаты 7 и 9 столбцов, получаем итоговую оценку успеваемости студентов. В 11 и 12 колонках приводятся оценки успеваемости студентов в буквенном, цифровом эквиваленте баллов, принятом в кредитно-рейтинговой технологии и традиционной системе.

Таблица 1

Электронная экзаменационно-рейтинговая ведомость по дисциплине
 «Физика» группы 18, 2009-2010 гг

№	Ф.И.О. студентов	P1%	P2%	ТК %	Тер Рер %	*60%	Экзаменационный балл «Э», %	*40	Экзаменационная оценка		
									Итог. оценка %	Балл кредит	Буквенный эквивалент
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	А. Т. М.	100	100	100	100	60	87	34,7	95	4,0	А отлично
2	А. А. С.	80	90	60	77	46	61	24,4	70	2,33	С+удовл.
3	Б. А. С.	70	80	0	50	30	27	10,7	41	0	Ф неудовл.
4	В. М. В.	85	75	33	64	39	45	18,1	57	1,33	D+удовл.
5	Г. В. В.	85	80	40	68	41	50	19,9	61	1,67	С-удовл.
6	Д. А. В.	85	80	35	67	40	47	18,9	59	1,33	D+удовл.
7	Ж. А.	90	100	89	93	56	79	31,7	88	3,33	В+хорошо
8	И. Д. С.	90	100	90	93	56	80	31,9	88	3,33	В+хорошо
9	К. М. Г.	80	85	47	71	42	53	21,3	64	1,67	С-удовл.
10	К. А. А.	85	100	76	87	52	72	28,7	81	3,0	В хорошо
11	К. Е. Н.	80	85	64	76	46	62	24,8	71	2,33	С+удовл.
12	С. А. Н.	80	80	53	71	43	56	22,2	65	2,0	С удовл.
13	С. А.	85	100	58	81	49	63	25	74	2,33	С+удовл.
14	Х. Ю. А.	80	80	32	64	38	45	17,9	56	1,33	D+удовл.
	В среднем:	83,9	88,2	55,5	75,9	45,5	58,97	23,588	69,29	2,14	

Кроме приведенных видов контроля, студенты проходили ежемесячную аттестацию, которая позволяла оперативно реагировать на пропуски занятий студентами и, выявляя их причину, вовремя ставить в известность деканаты. Как видно из таблицы 1, к экзаменам допускались студенты, набравшие по результатам 6 столбца не меньше 50 баллов, в ходе экзамена они могли набрать любое количество баллов, при этом сдавшими экзамен по дисциплине считались те, кто набирал итоговый балл в 10 колонке не меньше пятидесяти. В дальнейшем данная система оценки знаний в вузе совершенствовалась и сдавшими экзамен, считались те студенты, кто набирал экзаменационный балл не меньше 50. Для сравнения приведем данные из электронного журнала студентов той же специальности 5В071900 «Радиотехника, электроника и телекоммуникации» за 2017-2018 учебный год (табл. 2, рис.3).

Таблица 2

Электронная экзаменационно-рейтинговая ведомость по дисциплине «Физика» группы 12, 2017-2018 гг.

Ф.И.О. студентов	P1%	P2%	TK %	Экзаменац. балл «Э», %	Экзаменационная оценка		
					Итог. оценка %	Балл кредит	Буквенный эквивалент
2	3	4	5	8	10	11	12
1. А.А. Е.	50	50	57,62	50	52	1,0	D удовл.
2. А. Д. М.	55	50	56,59	50	52	1,0	D удовл.
3. Б. А. Е.	80	80	70,76	74	76	2,67	B-хорошо
4. Б. Ф. Г.	50	40	66,43	50	40	0	F неудовл.
5. В. Н. Г.	45	20	38,69	0	0	0	F неудовл.
6. Г.З. А.	55	50	60,06	50	53	1,0	D удовл.
7. Г. С. В.	50	60	52,92	50	53	1,0	D удовл.
8. Д. И. Р.	50	50	50,31	50	50	1,0	D удовл.
9. Д.А. А.	75	72	79,74	70	73	2,33	C+удовл.
10. Д. К. Р.	60	80	78,54	80	76	2,67	B-хорошо
11. И. С. Ж.	60	60	67,76	50	58	1,33	D+удовл.
12. И. Т. Р.	50	60	70	50	56	1,33	D+удовл.
13. К. А. А.	35	0	40,14	0	0	0	F неудовл.
14. К. Ч.Ж.	40	40	38,97	0	0	0	F неудовл.
15. Қ. С.Ж.	55	70	52,66	60	60	1,67	C-удовл.
16. М. М. К.	35	70	55,29	50	52	1,0	D удовл.
17. Н. Н. В.	45	57	48,81	50	50	1,0	D удовл.
18. С. Д. М.	55	60	63,25	75	66	2,0	C удовл.
19. С.З.А.	50	60	71,55	50	56	1,33	D+удовл.
20. Т.С. Г.	60	50	64,62	80	67	2,0	C удовл.
21. Т. М. С.	75	45	68,02	50	58	1,33	D+удовл.
22. Т. А. Н.	35	40	32,38	0	0	0	F неудовл.
23. Т. Е.Қ.	75	70	73,1	80	76	2,67	B-хорошо
24. Т. М. Д.	80	70	84,29	72	76	2,67	B-хорошо
В среднем:	83,93	88,2	55,5	58,97	65,0	1,70	

К итоговому контролю допускаются учащиеся, набравшие среднюю текущую оценку (СТО) не ниже 50 баллов. Сдавшими экзамен являются те студенты, кто преодолел планку итогового балла (ИБ) и набрал 50 или больше баллов. Последний столбик на рисунке 1 указывает СТО и ИБ в среднем по группе (СОГ – средняя оценка по группе). В данной группе из 24 человек экзамен выдержали 19 студентов, остальные или не были допущены к итоговому контролю, или его не выдержали.

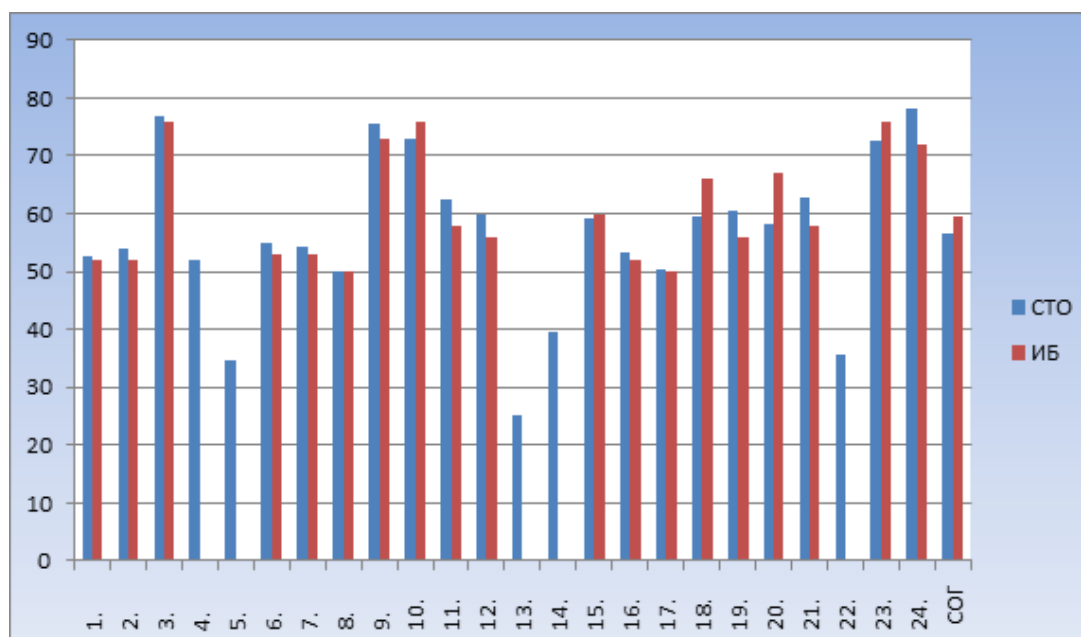

Рисунок 3–Успеваемость студентов 12 группы специальности 5В0071900 в 2017-2018 учебном году по дисциплине «Физика»

Унификация итогового рейтинга в форме 100 – балльной (100%) шкалы создает оптимальную возможность сопоставимости результатов успеваемости на всех этапах обучения. Начиная с 2009 года можно проследить и сравнить дифференцирующую способность «отметки» и оценочного эквивалента в форме рейтинга. Сравнение «среднего балла» и рейтинга (табл. 3, рис. 4) по годам дает следующую картину.

Таблица 3

Электронная экзаменационно-рейтинговая ведомость специальности 5В071900 по годам, дисциплина «Физика»

группа	Годы	СТО	ЭО	ИО
1	2	3	4	5
118 РЭТ	2009-2010	75,9	58,97	69,29
117 РЭТ	2010-2011	76,5	66,76	72,71
111 РЭТ	2011-2012	71,0	61,83	67,27
112 РЭТ	2012-2013	76,7	66,99	72,86
109 РЭТ	2014-2015	59,7	52,96	57
111 РЭТ	2016-2017	63,7	67,94	69,94
112 РЭТ	2016-2017	63,0	65,4	63,9
122 РЭТ	2016-2017	64,2	55,36	60,55
112 РЭТ	2017-2018	56,51	59,55	60,55
113 РЭТ	2017-2018	53,44	54,71	55,571

В таблице 3 приведены данные по успеваемости студентов специальности 5В071900 «Радиотехника, электроника и телекоммуникации» по годам, где в 3 столбце указаны средняя текущая оценка по группе (СТО), в четвертом и пятом столбцах соответственно – экзаменационная (ЭО) и итоговая оценки (ИО) в среднем по группе.

Особенно заметна динамика успеваемости по годам по дисциплине «Физика» из рисунка 4. С 2009 по 2018 годы успеваемость студентов - средняя текущая (СТО) и итоговый балл (ИО) снизились с 60-80 баллов до 55.

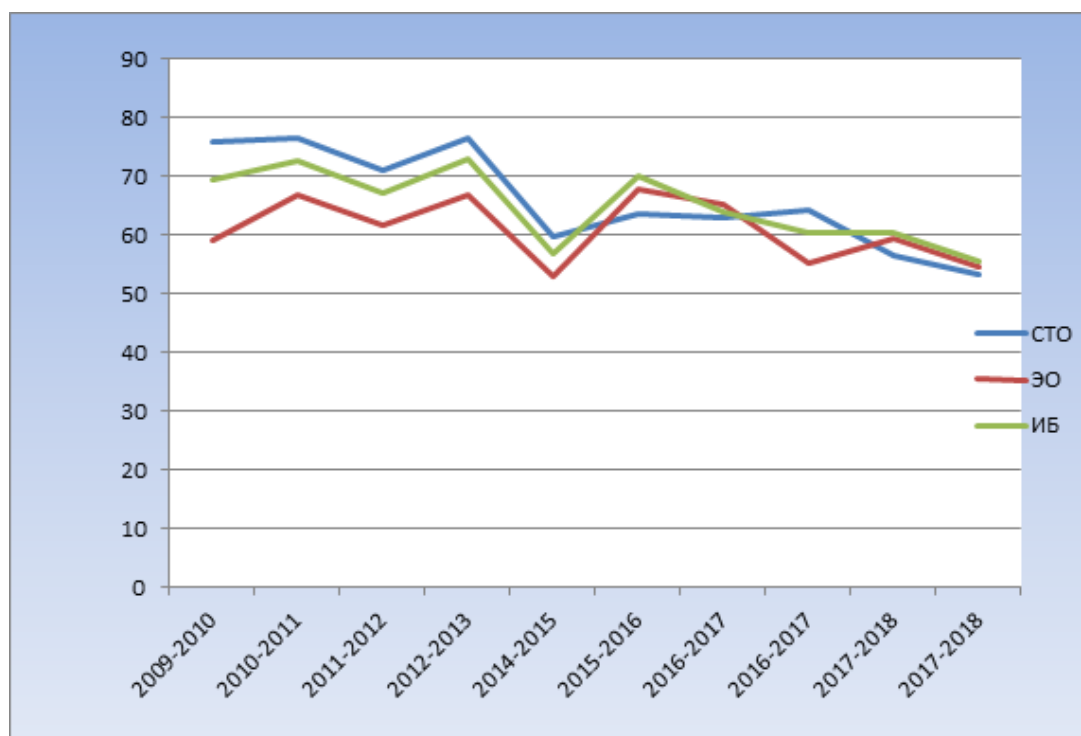

Рисунок 4 – Успеваемость студентов специальности 5B0071900 по дисциплине «Физика», по годам

Мониторинг образовательного процесса показывает, что успеваемость обусловлена исходным уровнем, стартовый рейтинг абитуриентов за последние годы снизился, средняя школа в основном натаскивает выпускников для сдачи дисциплин ЕНТ (единое национальное тестирование). В последние годы наблюдается такое явление, когда студенты, завоевавшие гранты, не имеют элементарных знаний по математике, не говоря о знаниях по физике или другим естественнонаучным дисциплинам.

Важным аргументом в пользу повышения успеваемости в Вузе является большая дополнительная работа со студентами 1-х курсов по общенаучным дисциплинам: доработка по программам школьных дисциплин, обучение самостоятельной работе, конспектированию, реферированию, решению логических задач и многое другое, что является залогом успешного изучения спецдисциплин на старших курсах.

Ранее в работах [6, 7], исследуя образовательный процесс в группах с полиязычным обучением, были сделаны выводы, что изучение естественнонаучных дисциплин, таких как физика, математика, химия и биология на английском языке, вызывает определенные трудности, т.к. сами дисциплины сложны для восприятия. Для того, чтобы довести успеваемость в полиязычных группах хотя бы до минимального порогового уровня, приходилось читать лекции на трех языках, сначала на английском, затем на русском или казахском, т.е. за одно и то же время выдается меньший учебный материал, чем в группах с моноязычным обучением. В таблице 3 приведены данные для групп (2016-2017 год обучения): 111 групп с моноязычным обучением – итоговая оценка (ИО) =69, 94; для 112 группы, где часть студентов, обучавшиеся в школе на государственном языке, посещали занятия на русском языке – ИО =63,9; для 122 группы, где часть дисциплин преподавалась на английском языке – ИО =60,55. Таким образом, самая высокая успеваемость в 112 моноязычной группе, самая низкая в полиязычных группах.

Заключение. Виртуальная среда позволяет индивидуализировать обучение не только по темпу изучения материала, но и по логике и типу восприятия учащихся, разрешает организовывать дистанционное обучение и для студентов, пропускающих занятия по болезни или другой уважительной причине. Виртуализация образовательного пространства предоставляет студентам возможность самостоятельного исследовательского поиска материалов, опубликованных в Internet для подготовки докладов и рефератов, предоставляет помощь в поисках ответов на проблемные

вопросы. Многократно повышаются скорость и точность сбора и обработки информации об успешности обучения, благодаря компьютерному тестированию и контролю знаний, можно ввести экстренную коррекцию собранного аналитического материала. Вместе с тем, снизился общий уровень физико-математической грамотности учащихся, как в средней школе, так и в высшей, что ставит перед педагогами задачу поиска путей усовершенствования подготовки специалистов в области естественнонаучных дисциплин. Иначе грядет дефицит инженерных кадров и придется импортировать специалистов технического профиля для решения важных государственных задач.

Список литературы

1. Abeldina Zh., Moldourova Zh., Abeldina R.K., Moldoudarova Zh.E. Virtual Learning Space in the System of E-Learning // Mediterranean Journal of Social Sciences. -2015. -Vol. 6, No 5 - P. 478- 483.
2. Виртуальная реальность- Software... - BestGothicForums.[Электрон.ресурс] – 2017. –URL: <https://bestgothic.com>(дата обращения 15.01.2017).
3. Скрынникова А.Что такое дополненная реальность? Все, что нужно знать про VR/AR-технологии. [Электрон.ресурс] – 2017. -URL:<https://rb.ru/story/vsyo-o-vr-ar>(дата обращения 28.06.2017).
4. Шакен М. E-learning в Казахстане, настоящее и будущее системы электронного обучения. [Электрон.ресурс] – 2013. -URL:<http://techreview.kz/authorship/elearning>(дата обращения 21.09.2017).
5. Шаляпин А. Аналитики вновь прогнозируют рост рынка VR – GMBOX. [Электрон.ресурс] – 2017. -URL: <https://gmbbox.ru/materials/28857-analitiki-prognoziruyut-rost-rinka-vr>(дата обращения 23.08.2017).
6. Abeldina Zh., Moldourova Zh., Abeldina R.K., Moldoudarova Zh.E., Makysh G. Experience in Education Environment Virtualization within the Automated Information System “Platonus” (Kazakhstan)// IJESE- International Journal of Environmental and Science Education. -2016. -Vol. 11, No 18 -P. 12512-12527.
7. Абельдина Ж.К., Нурбаева Э.А., Молдумарова Ж.К. Виртуализация образовательной среды в современной системе обучения//Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н.Гумилева. – 2015. - Т. 109. № 6. – С. 6-12.

Ж.К. Әбілдіна, Ж.Қ. Молдумарова, Ж.Е. Молдумарова, Э.Ж.Әлімқұлова, Р.К. Әбілдіна
С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан

Жаратылыстану ғылыми пәндерін виртуалдық шындық технологияларын қолдана отырып оқыту мәселесі

Аннотация. Виртуалды құралдар мен бағдарламалық өнімдер — виртуалды білім беру ортада жаратылыстану ғылымдарын оқып зерделеудегі электрондық курстағың маңызды интерактивті элементтерінің бірі болып табылады. Мақаланың зерттеу нысанасы тездамитын, көп деңгейлі және көпфункционалды жүйені білдіретін, әдістемелік-педагогикалық технологиялар, ақпараттық ресурстар мен қазіргі заманғы бағдарламалық құралдарды біріктіретін, сондай-ақ оны білім беру үдерісін мониторинг жасауға қолданатын виртуалды білім беру кеңістігі болып табылады. Білім сапасының мониторингі оқытудың кез-келген кезеңін білімін бағалаудың критерийлерін әзірлеуді көздейді. Бұл мәселені шешу тәсілдерінің бірі білім алушылардың үлгерім рейтингісін есептеу болуы мүмкін. Студенттердің білім деңгейін автоматтандырылған ақпараттық жүйедегі үлгерім рейтинг көрсетілетін электрондық журнал арқылы бағалауға болады. Қорытынды рейтинг нысанында 100 – баллдық шкалабойынша біріздендіру, оқытудың барлық кезеңдерінде оқу үлгерім нәтижелерін салыстыруға оңтайлы мүмкіндік береді.

Түйін сөздер. Виртуалды орта, электрондық журнал, кредиттік-рейтингтік технология, мультимедиялық зертхана.

Zh.K. Abeldina, Zh. K. Moldoudarova, Zh.E. Molmudarova, E.Zh. Alimkulova, R.K. Abeldina
S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan

To the question of studying natural science disciplines using virtual reality technologies

Abstract. Virtual instruments and software products are one of the most important interactive elements of the e-course in a virtual educational environment that are of particular importance in the study of the natural sciences. The object of research in the article is a virtual educational space, which is a rapidly developing, multilevel and multifunctional system combining methodological and pedagogical technologies, information resources and modern software, as well as its application to the monitoring of the educational process. Monitoring of the quality of education involves the development of criteria for assessing knowledge for any stage of education. One of the approaches

to this problem can be the calculation of the student's progress rating. Assess the level of output with the help of the student's progress rating, using an electronic journal that functions in an automated information system. Unification of the final rating in the form of a 100-point scale creates an optimal opportunity for comparability of the results of progress at all stages of training.

Key words. Virtual environment, electronic journal, credit-rating technology, multimedia laboratory.

References

1. Abeldina Zh., Moldourova Zh., Abeldina R.K., Moldoudarova Zh.E. Virtual Learning Space in the System of E-Learning, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, **6** (5), 478- 483 (2015).
2. Virtualnaya realnost - Software... – BestGothicForums [Virtual Reality- Software... – BestGothicForums]. Available at: <https://bestgothic.com> (accessed 15.01.2017).
3. Skryinnikova A. Chto takoe dopolnennaya realnost? Vse, chto nuzhno znat pro VR/AR-tehnologii [What is augmented reality? All you need to know about VR / AR technology]. Available at: <https://rb.ru/story/vsyo-o-vr-ar> (accessed 28.06.2017).
4. Shaken M. E-learning v Kazahstane, nastoyashee i budushee sistemyi elektronnoho obucheniya [E-learning in Kazakhstan, present and future of e-learning system]. Available at: <http://techreview.kz/authorship/elearning> (accessed 21.09.2017).
5. Shalyapin A. Analitiki vnov prognoziryuyut rost ryinka VR – GMBOX [Analysts again predict the growth of the market VR - GMBOX]. Available at: <https://gmbbox.ru/materials/28857-analitiki-prognoziryuyut-rost-rinka-vr> (accessed 23.08.2017).
6. Abeldina Zh., Moldourova Zh., Abeldina R.K., Moldoudarova Zh.E., Makysh G. Experience in Education Environment Virtualization within the Automated Information System “Platonus” (Kazakhstan), *IJESE- International Journal of Environmental and Science Education*, **11** (18), 12512-12527 (2016).
7. Abeldin Zh.K., Nurbaeva E.A., Moldoudarov Zh.K. Virtualizatsiya obrazovatelnoy sredy v sovremennoy sisteme obucheniya [Virtualization of the educational environment in the modern system of education], *Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva* [Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University], **6** (109), 6-12 (2015). [in Russian]

Сведения об авторах:

Абельдина Ж.К. – И.о. профессора кафедры физики и химии, кандидат физико-математических наук, Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, Астана, Казахстан.

Молдумарова Ж.К. – Старший преподаватель кафедры экологии, Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Астана, Казахстан.

Молдумарова Ж.Е. – Старший преподаватель кафедры кадастра и оценки, Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Казахстан.

Алимкулова Э.Ж. – Заведующая кафедрой физики и химии, кандидат педагогических наук, Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Астана, Казахстан.

Абельдина Р.К. – Декан факультета управления земельными ресурсами, архитектуры и дизайна, кандидат экономических наук, Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, Астана, Казахстан.

Abeldina Zh.K. - Associate professor of the Department of Physics and Chemistry, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan.

Moldourova Zh.K. - Senior lecturer of the Department of Ecology, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan.

Moldourova Zh.E. - Senior teacher of the Cadastre and Appraisal Department, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan.

Alimkulova E.Zh. - Head of the Department of Physics and chemistry, Candidate of Pedagogical Sciences, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan.

Abeldin R.K. - Dean of the faculty of Land Management, Architecture and Design, PhD in Economics, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 14.25.09

Ж.К. Абильгазиева

Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова, Талдықорган, Казахстан
(E-mail: abilgaziyeva@mail.ru)

Личностно-деятельностный метод – единое направление обучения предметам языкового модуля

Аннотация. Условия многоязычия, билингвизма, поликультурности, объединение учебных предметов в единую образовательную область, нацеленность на развитие личности в процессе усвоения языков и культур, требует использования единого подхода к обучению языков. Данный подход должен строиться на общих основаниях и иметь единую методологическую базу – направление, согласно которой обучение иностранным языкам будет осуществляться на основе опыта учащихся в родном языке. Рассматривая обучение иностранным языкам младших школьников в рамках интегративного подхода, мы обратились к личностно-деятельностному методу обучения, который нацелен на развитие личности (младшего школьника) в процессе овладения речевой деятельностью на родном, втором, иностранном языке. Личностно-деятельностный метод выступает как направление в языковом образовании и значительно расширяет горизонты обучения и воспитания молодого поколения, так как задает единый вектор развития личности независимо от возраста, типа, вида, профиля образовательного учреждения. Личностно-деятельностный метод базируется на личностном и деятельностном подходах, которые определяют общие ориентиры развития личности в деятельности.

Ключевые слова. Коммуникативно-деятельностный подход, когнитивный, стратегия, речевая деятельность, персональное развитие, интеграция.

Сегодня овладению иностранным языком уделяется особая роль. Ведется огромная работа по внедрению обновленной когнитивно-лингво-культурологической методологии иноязычного образования, по улучшению качества иноязычного образования, по подготовке необходимых педагогических кадров. В соответствии с современными требованиями обучение иностранным языкам в начальной школе должно быть ориентировано на формирование «элементарной коммуникативной компетенции» как культуры общения, на развитие личности и речевой деятельности учащихся.

Развитие личности учащегося в процессе овладения речевой деятельностью (на родном, втором, иностранном языке) выступает стратегической целью языкового образования, которая должна реализовываться в рамках единой стратегии обучения предметам языкового цикла. Для того чтобы определить стратегию интегративного подхода, обратимся к анализу подходов в обучении, которые используются в русскоязычном и иноязычном образовании. А.И. Щукина рассматривает подход как общую методологическую основу обучения, которая характеризует точки зрения на предмет обучения и возможности овладения им в процессе обучения [1, 416 стр.].

В последние годы в педагогике и методике преподавания русского языка широкое распространение получил культурно-философский подход, в рамках которого обсуждаются вопросы:

- о соотношении понятий «личность», «язык», «культура», например, «языковая личность», «языковая картина мира» (Н.В. Аниськина, В.В. Воробьев, Б.М. Гаспаров, Е.М. Залогина и др);
- о создании теоретических основ культуросообразной школы, главной задачей которой будет воспитание человека культуры. (Ю.Н. Караулов, С.И. Львова, Л.И. Новикова, Н.В. Ходякова и др).

В иноязычном образовании разработаны и применяются на практике следующие подходы:

1. коммуникативный подход (Е.И. Пассов) и коммуникативно-деятельностный подход (А.А. Леонтьев);
2. личностный подход (Г.В. Селевко, Н.К. Тихомиров) и личностно-ориентированный подход (К.А. Абульханова, И.С. Кон, А.В. Петровский и др.);
3. деятельностный подход (Г.С. Батищев, Э.В. Ильенков, М.К. Мамардашвили, и др.) и личностно-деятельностный подход (И.А. Зимняя);
4. коммуникативно-когнитивный (А.В. Щепилова);
5. социокультурный (Е.Н. Гром, В.В. Сафонова);
6. межкультурный (Н.Д. Гальскова, Н.Н. Долгова, Г.В. Елизарова, Е.А. Рекичинская) и др.

Коммуникативный подход, разработанный Е.И. Пассовым, предполагает овладение языком как одним из важнейших средств общения, что дает учащимся создавать собственные высказывания,

тексты, диалоги на этой основе, формирует культуру общения. При коммуникативной направленности обучения активизирует формирование всех видов речевой деятельности (говорения, аудирования, письма, чтения). Язык рассматривается как универсальное средство общения на основе знаковой системы, отражающей мир. Поэтому деятельностный аспект языка и взаимодействие всего, что связано с процессом общения, выдвигается на первый план при коммуникативном подходе [2, 159 стр.].

Использование коммуникативно-деятельностного подхода в обучении младших школьников способствует формированию речевой коммуникации и повышению уровня успеваемости, обеспечивает коммуникативное взаимодействие учащихся, обеспечивает коммуникативное взаимодействие учащихся, участие каждого из них в качестве субъекта познавательной деятельности [3, 205 стр.].

Личностно-деятельностный подход, разработанный И.А. Зимней, реализуется в рамках уже сформировавшейся учебной деятельности учащихся основной школы. Этот фактор не позволяет нам использовать данный подход в полной мере, так как учебная деятельность у младших школьников не сформирована. Анализ остальных подходов показал, что все они разработаны для учащихся основной, старшей школы и студентов [4, 384 стр.].

Рассматривая обучение иностранным языкам младших школьников в рамках интегративного подхода, мы обратились к личностно-деятельностному методу обучения, который нацелен на развитие личности (младшего школьника) в процессе овладения речевой деятельностью на родном, втором, иностранном языке, языке учебного предмета. Личностно-деятельностный метод выступает как стратегия (направление) в языковом образовании и значительно расширяет горизонты обучения и воспитания молодого поколения, так как задает единый вектор развития личности независимо от возраста, типа, вида, профиля образовательного учреждения. Личностно-деятельностный метод базируется на личностном и деятельностном подходах, которые определяют общие ориентиры развития личности в деятельности. При реализации личностного подхода как стратегии образования, педагоги и родители (мир взрослых) должны выстраивать отношения с «миром детства» на основе принципов равенства, диалогизма, партнерства, демократии, целостности развития, реформации, суверенитета, обеспечивая культурно-историческое развитие личности. При этом учитель помогает учащимся проектировать новые элементы «детской субкультуры» и создает условия для формирования в их сознания «детской картины мира», условия для формирования в их сознании «детской картины мира», наполненной идеями добра, истины и красоты. В этом триединстве может быть представлена культура личности младшего школьника. Для реализации личностного подхода, учителю необходимо овладеть стратегиями социального и персонального развития личности в процессе обучения. При организации образовательного процесса учитель выстраивает систему эмоционально-личностных и ценностных отношений, обеспечивая развитие задатков, способностей и качеств личности; направляет процесс обучения на преобразование персонального опыта учащихся и усвоение социальных норм.

Деятельностный подход предполагает организацию процесса общения на иностранном языке, которое (общение) выступает в качестве ведущей деятельности и может стать успешным, если будет организовано с учетом развития трех сторон: перцептивной, интерактивной и коммуникативной. Необходимо учитывать, что у младших школьников учебная деятельность не сформирована, ее необходимо постепенно формировать на основе познавательной, преобразуя в учебно-познавательную. Для реализации деятельностного подхода учитель должен знать особенности, специфику и динамику развития речевой деятельности современного младшего школьника, что позволит развивать не только виды речевой деятельности, а саму речевую деятельность в комплексе. Если общение будет строиться с учетом всех компонентов строения деятельности и будет нацелено на получение продукта, то это обеспечит механизм обратной связи – устойчивую познавательную мотивацию, самообучение и саморазвитие учащихся.

Следовательно, личностный и деятельностный подходы задают ориентиры на развитие личности в процессе общения, т.е. в процессе овладения речевой деятельностью на иностранном языке и обеспечивают развитие познавательной активности, самостоятельности, стремления к достижению личного и коллективного успеха, уверенности в собственных силах.

В качестве методологической базы интегративного метода выступают следующие положения личностно-деятельностного метода:

1. Личностно-деятельностный метод обучения определяет стратегическую цель и направленность деятельности учителя на достижение результата – развитие личности ребенка в процессе общения и совместной деятельности на иностранном языке в значимых и продуктивных видах деятельности.

При этом личность рассматривается с трех позиций: 1) как субъект историко - эволюционного прогресса (культурно-историческое развитие личности), 2) как качество, которое приобретает ученик в процессе общения и совместной деятельности (социальное развитие личности), 3) как целостное системно-смысловое образование (персональное развитие личности).

При развитии личности младшего школьника в процессе воспитания и обучения иностранным языкам необходимо ориентироваться на образ «человека деятеля», готового к осуществлению свободного выбора, способного к творческому созиданию и принятию ответственных решений.

2. Для обеспечения воспитательного процесса на уроке необходимо использовать «стратегию развития личности ребенка в семье», которая позволяет по поведению ребенка определить путь его развития в семье, типы семейных отношений, жизненную позицию ребенка и качества, которые он приобретает в семье определенного типа, что дает возможность педагогу оказывать ему педагогическую поддержку.

3. Использование в процессе обучения «стратегии альтруистического взаимодействия учителя с младшими школьниками» будет способствовать развитию социальной активности детей, что обеспечит их социальную адаптацию в постоянно меняющихся условиях общения.

4. При обучении иностранным языкам следует использовать «стратегию персонального развития личности» младшего школьника, которая дает ориентиры для гармоничного развития всех сфер личности ребенка и его языкового сознания.

5. При организации процесса обучения иностранным языкам младших школьников необходимо основываться на закономерностях развития детской речевой деятельности (как базовой), включая ее в другие виды деятельности – значимые и продуктивные. При этом речевая деятельность, обслуживающая другую практическую деятельность младших школьников, выступает источником развития познавательной, учебно-познавательной и игровой мотивации при изучении иностранным языкам [5, 25 стр.].

Чтобы реализовать личностно-деятельностный метод, необходимо учитывать специфику обучения иностранным языкам младших школьников, которая связана с особенностями восприятия, переработки и усвоения информации, с содержанием детской картины мира, которая формируется в их сознании и составляет ценности детской субкультуры.

Важно учитывать, что усвоение информации (знаковой, образной, символической) младшими школьниками протекает по иным законам, нежели в дошкольном или подростковом возрасте. Так, в дошкольном возрасте ребенок усваивает информацию интуитивно деятельностным путем, осмысление происходит в ситуативной речи, коммуникативной ситуации и некоторых языковых явлений. В деятельности ребенок усваивает фразы, включает их в речь и использует в зависимости от ситуации. Дошкольник овладевает общением в устной форме и получает удовольствие от самого процесса общения и совместной деятельности.

К шести-семи годам при специальном обучении у ребенка формируется базальная система языковых обобщений на родном языке (игрушки, одежда, посуда, мебель, транспорт, родители и т.д.), что позволяет ему овладевать абстрактными понятиями (звук, слог, слово, фраза, предложение и пр.) и усваивать язык сознательно-практическим путем. Младшие школьники начинают осознавать не только коммуникативную ситуацию, но и элементы языковой системы, овладевают сознательными видами речевой деятельности – чтением и письмом. В подростковом возрасте учащиеся лучше усваивают иностранный язык путем сравнения и сопоставления, выявляя общие и частные характеристики языков и культур, овладевая межкультурной коммуникацией.

Следовательно, специфика обучения иностранным языкам в начальной школе состоит в том, чтобы обеспечить преемственность и переход ребенка из «дошкольного детства» в «сознательное». Этот переход сопряжен с целым рядом трудностей, связанных с изменением режима дня ребенка, возрастанием физической и психологической нагрузки, с желанием ребенка быть принятым в коллектив сверстников. Личностно-деятельностный метод позволяет реализовать стратегическую цель современного языкового образования, ориентированную на развитие личности учащегося в процессе овладения речевой деятельностью на иностранном языке делая опору на родной язык. Технология преобразующего обучения, разработанная в рамках Личностно-деятельностного

метода, обеспечивает реализацию практической цели – формирование речевой деятельности учащихся на основе опыта в родном языке.

Учитывая, что практические цели обучения родному и иностранным языкам различны (И.Н. Верещагина, В.Г. Горещкий, П.С. Жедек, Т.Г. Рамзаева, Г.В. Рогова, и др.), и различными должны быть пути обучения, а то возникает необходимость их согласования и проводить обучение иностранным языкам младших школьников на интегративной основе. «Интегрировать» означает «объединять (объединить) части в одно целое». Интеграция в обучении — процесс установления связей между структурными компонентами содержания в рамках определённой системы образования с целью формирования целостного представления о мире, ориентированной на развитие и саморазвитие личности ребёнка.

При разработке интегративного подхода мы опираемся на определение «подхода» Г.В. Роговой, рассматривая ее как «направление упорядоченной деятельности учителя и учащихся внутри какой – либо системы, обеспечивающей взаимодействие обучающей и обучаемой сторон и входящую в качестве компонента в технологию обучения, непосредственно связанную с проблемой как учить. При этом организация и осуществление педагогического процесса происходит посредством методов обучения, реализуемых в приемах; с помощью разнообразных средств; при использовании различных организационных форм работы учащихся; с учетом возраста учащихся, уровня их подготовки по родному и иностранному языку и общего развития, степени обученности, учебного материала, и времени, отводимого на его изучение [6, 223 стр.].

Таким образом, процесс обучения иностранным языкам младших школьников на интегративной основе мы рассматриваем как путь взаимодействия учителя с учащимися, ориентированный на реализацию единой стратегической цели (развитие личности в процессе овладения речевой деятельностью) и практической – формирование у учащихся примитивной иноязычной коммуникативной компетенции на основе опыта в родном языке. Сущность обучения иностранным языкам на интегративной основе состоит в том, что она отражает взаимную обусловленность процесса обучения и коммуникативно-речевого развития младших школьников средствами родного и иностранного языка и реализуется при интеграции учителем иностранного языка практических целей (и результата), программного содержания и процесса обучения, что будет способствовать повышению качества начального иноязычного образования.

Список литературы

1. Щукин А.Н. Обучение иностранным языкам: Теория и практика: учеб. Пособие для преподавателей и студентов/ А.Н. Щукин. – М.: Филоматис, 2004. -416 с.
2. Пассов Е.И., Кузовлев В.П., Кузовлева Н.Е., Царькова В.Б. Учитель иностранного языка. - М.: Просвещение, 1993. -159 с.
3. Курганская Л.М. Коммуникативно-деятельностный подход к обучению учащихся в малокомплектной школе» (на материале изучения родного языка). Дисс...канд.пед.наук. Белгород, 1999. 205с.
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учеб. для вузов/ И.А. Зимняя. – М.: Просвещение, 2005. -384 с.
5. Горлова Н.А. Личностно-деятельностный метод обучения иностранным языкам дошкольников, младших школьников и подростков: учеб. пособие/ Н.А. Горлова.- М: МГПУ, 2010. -25 с.
6. Рогова Г.В., Верещагина И.Н., Языкова Н.В. Методика обучения английскому языку. 1-4 классы/ Г.В. Рогова. - М.: Просвещение, 2008. -223с.

Ж.К. Абильгазиева

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған, Қазақстан

Тұлғалық-әрекеттік тәсіл – тілдік пәндер оқыту модулінің бірыңғай бағыты

Аннотация. Көптілдік, билингвизм, көпмәдениеттілік жағдайында оқу пәндерін бірыңғай білім беру аясында тілдер мен мәдениеттерді игеруді барысында жеке тұлғаны дамытуды көздеу - тілдерді оқытуда бірізділікті талап етеді. Аталған тәсілдің жалпы негізде құрылуы тиіс және бірыңғай әдіснамалық базасы болуы шарт. Осы бағыт шетел тілдерін оқыту оқушылардың ана тіліндегі тәжірибе негізінде жүзеге асырылатын болады. Бастауыш сынып оқушыларын шетел тілдерін интегративті тәсіл шеңберінде оқытуды қарастыра отырып, біз оқытудың тұлғалық – әрекет әдісін көздедік. Бұл әдіс сөйлеу қызметін ана тілі мен екінші шетел тілін меңгеру барысында жеке тұлғаны дамытуға (бастауыш сынып оқушылары) бағытталған.

Тұлғалық-әрекеттік әдіс тілдік білімдегі бағыт ретінде жүреді және жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеу көкжиегін айтарлықтай кеңейтеді. Өйткені, тұлғаның бірыңғай дамуын жасына, қабілетіне, білім беру мекемелерінің бейіміне қарамастан, дамудың бірыңғай жүйесін айқындайды. Тұлғалық және әрекеттік әдіс тұлғалық және әрекеттік тәсілдерге негізделіп тұлғаның жалпы даму бағдарын анықтайды.

Түйін сөздер. Қарым-қатынастық, әрекеттік тәсіл, когнитивтік, болжамдық, тілдік қызмет, дербес даму, кіріктірілген.

Zh.K. Abilgazyeva

I. Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan, Kazakhstan

The personal-activity method is a single direction of teaching language module

Abstract. The conditions of multilingualism, bilingualism, multiculturalism, the unification of educational subjects into a single educational area, the focus on the development of the individual in the process of mastering languages and cultures requires the use of a common approach to language learning. This approach should be based on a common basis and have a unique methodological basis – the direction according to which the teaching of foreign languages will be based on the experience of students in their native language. Considering the teaching of foreign languages of younger students in the framework of an integrative approach, we turned to the personal-activity method of teaching, which is aimed at the development of the individual (junior schoolchildren) in the process of mastering speech activity in his native, second, foreign language. Personal-activity method acts as a direction in language education and significantly expands the horizons of training and education of the younger generation, as it sets a single vector of personality development regardless of age, type, profile of the educational institution. The personal-activity method is based on the personal and activity approaches, which determine the general guidelines for the development of personality in activity.

Key words. Communicative-activity approach, cognitive, strategy, speech activity, personal development, integration.

References

1. Shukin A.N. Obuchenie inostrannym yazykam: Teoria i praktika [Teaching foreign languages: Theory and practice]: ucheb. posobie dlia prepodavatelei I studentov. (Filomatis, Moscow, 2004).
2. Passov E.I., Kuzovlev V.P., Kuzovleva N.E., Sarkova V.B. Uchitel inostrannogo yazyka [Teacher of foreign language] (Prosveshcheniye, Moscow, 1993).
3. Kurganskaya L.M. «Kommunikativno-deyatelnostnyy podkhod k obucheniyu uchashchikhsya v malokomplektnoyshkole [Communicative-activity approach to teaching students in a small school complex]» (na materiale izucheniya rodnogo yazyka). Diss...kand.ped.nauk. Belgorod. 1999. 205s.
4. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psikhologiya [pedagogical psychology]: ucheb. dlyavuzov (Prosveshcheniye, Moscow, 2005).
5. Gorlova N.A. Lichnostno-deyatelnostnyy metod obucheniya inostrannym yazykam doshkolnikov. mladshikh shkolnikov i podrostkov [Personal-activity method of teaching foreign languages of preschool children, junior schoolchildren and adolescents]: ucheb. posobiye (MGPU, Moscow, 2010).
6. Rogova G.V., Vereshchagina I.N., Yazykova N.V. Metodika obucheniya angliyskomu yazyku [Method of teaching english language]. 1-4 klassy. - (Prosveshcheniye, Moscow, 2008).

Сведения об авторах:

Абилгазиева Ж.К. – Докторант Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова, Талдыкорган, Казахстан

Abilgazyeva Zh.K. – Phd student of I. Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan, Kazakhstan.

МРНТИ16.01.45

A.M. Abdykhalykova, A.Zh. Kakimova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan
(E-mail: akzhan80@mail.ru, k.aynur.95@mail.ru)

Transforming foreign language classroom using authentic podcasts

Abstract. Advancement of the information and communication technologies brings the novelty to the lesson of foreign languages, and motivates us to find new methods of teaching. This article is dedicated to show the usefulness of podcasts for improvement of the language skills in foreign languages. The scope of the investigation can be identified with the review of the works of foreign language researchers and Methodists. The methods such as observation, empirical research of the podcasting and analysis are used to clarify the method of teaching a foreign language with the help of podcasts. In this article, the stages of creating a podcast are illustrated in a sequential order to provide detailed explanation of podcasting. The advantages of using this method in foreign language teaching such as the development of linguistic competence and cultural awareness are given to encourage teachers to use podcasting. Thus, based on the research done it is proven as an effective method of teaching a foreign language for beginners as well as for advanced learners who study English as a second foreign language.

Key words. Multimedia learning, podcasting, foreign language teaching, language skills, advantages, stages of creating a podcast

Introduction. In his recent article “Social Modernization of Kazakhstan: 20 Steps toward Society of Universal Labor” the President of Kazakhstan emphasizes that social modernization requires reforming all spheres including education system. Today we live in the reality of globalization and digitalization. In such century of technological progress English teachers have to look for new methods of teaching a foreign language through multimedia and interactive technology. The use of podcasts in the Foreign Language Teaching (further FLT) as one of the types of multimedia learning is increasingly gaining popularity today, which makes the research on this topic of current interest.

The purpose of this article is to prove the effectiveness of authentic podcasts in developing foreign language learners’ listening, speaking, reading and writing skills giving the precise explanation and examples. This article also includes the description of the stages of podcast production recommending possible alternatives for creation of original podcasts.

Body. First of all, the notion of podcast should be clarified. According to the New Oxford American Dictionary a podcast is a “digital recording of a radio broadcast or similar program, made available on the internet for downloading to a personal audio player” [1, p. 102].

To say it differently, it is an episodic series of digital audio files that are created, shared and heard. Podcast can also be in the form of videos streamlined online, however, video podcast is known as vidcast or vodcast (a podcast that contains video content). And authentic podcasts as well as vidcasts in a foreign language can be used in teaching this language as the source of information and illustration of native speakers’ intonation and enunciation. For better understanding the production of podcasts and also for involving students themselves in creating their own podcasts, teachers can use podcasting in a classroom of English as the tool of recreating a foreign language teaching.

The other issue regarding the reasons of using podcasts in FLT and the proof of its effectiveness in acquiring the language arises and can be outlined through thorough consideration. Beare Kenneth who studied the implementation of podcasts in English in his book called “Introduction to English learning Podcasts” clearly revealed its advantages. The most salient feature of podcasts is that they can be accessed easily and quickly by the learners, which makes it comfortable to use and motivates them to participate in various ELT classroom activities [2, p. 5].

According to Chan, who also worked on this field, highlighted a good level of improvement in students’ pronunciation and enunciation while using podcasts in FLT. In his work called “Podcasting in foreign language learning: Insights for podcast design from a developmental research project”, he singled out the enhancement of students’ independence as well [3, p. 9].

The usage of podcasts in English classroom activities is enjoyable and allows students to gain confidence in learning the language with the new technology. Foremost, podcasting has a positive impact on the improvement of students’ language skills. In addition, podcasts are also useful for enriching cultural awareness and communicational competence [4, p. 12].

The research done by Arabian linguist Ashraf, who presented paper at the Proceedings of the International Conference on e-Learning, indicates its usefulness in activating collaborative learning and peer review. Moreover, creating their own podcasts, students can reach large audiences and share ideas. By doing so, a foreign language can be learned quickly and naturally [5, p. 14].

Linguist Stephens points out the other essential benefit during implementing podcast application in FLT. This beneficial feature is outlined with the active participation of both teachers and students, as they are involved in the process of processing the information and creation of authentic podcasts. Furthermore, in his book “All about Podcasting” he specifies the limitless resources that can be used offline as well as online [6, p. 55].

Having better understanding of the effectiveness of teaching a foreign language with the help of podcasting, the methods of using podcasts and podcasting in FLT can be defined. And one of the ways of using educational podcasts is that teachers could apply such podcasts as Ted Talks or BBC for students and give them opportunity to perform pre-, while- and post-listening activities, thus improving learners’ listening skills.

Educational podcasts with the focus on specific subjects can substitute teacher’s lecture on the same topic. However, there is a note that should be taken into consideration: after vodcast which was shown on a digital blackboard, students’ comprehension should be tested with the follow-up questions prepared by a teacher in advance, thus to contribute to the better understanding of new information.

It is obvious that podcasts ought not only to be used for informing and illustration the language acquisition performed by native speakers, but also teachers might give assignments for working with podcasts in a foreign language taking into account their linguistic skills and abilities. Students can choose from a range of available podcasts on the common topic and fulfill the Podcast Response Worksheet as well as Podcast Synopsis Sheet (the brief description of the content of a chosen podcast) that might be used as the tools for testing learners’ understanding and also developing their creative and critical thinking [7, p. 25].

The other method in order to maintain to the better productivity is that teachers can prepare their lectures in the form of podcasts on the subsequent topic and give the students for listening as home task and at the classroom of English their understanding of information might be tested with the variety of assignments or some practical tasks such as elaborating groups’ collaborative work regarding the topic.

Moreover, for making the lesson in a foreign language more interactive and digital, teachers can also ask questions online through blogs such as mypage.ru or getting the answer through email and telegram, thus monitoring students’ understanding and to be sure that they are prepared for practical assignments in a classroom. This constant check will enable teachers’ awareness of their students’ academic achievements.

Foremost, educators can inspire learners’ independence and encourage them to be more creative in producing their own podcasts. For motivating so, students might create their own podcasts with the guidance of teacher using appropriate strategies. These strategies are key for better acquiring the language through the integration of digital technologies. After having done significant research in the field of implementing podcasts, we have created the strategy for producing students’ authentic podcasts.

The first step in creating a podcast on any topic is to prepare the text for recording. Students can be given a task of writing a necessary text for their podcast. This way they can also work on their writing and teachers should be involved as well. Teachers are responsible for checking students’ mistakes and giving them feedback. This task might be fulfilled individually or in a team setting. Cooperating students into some groups regarding their interest and chosen topic, teachers have a chance of developing a collaborative work.

Afterwards, the next stage of producing a podcast is the process of recording students’ voices. For doing so, students can use any recording facilities such as laptop or personal computer with microphone. However, the simplest way of recording is the use of the tool which is known as Dictaphone. In this stage teachers might be also involved in the process and read some parts of the text for recording if there is a dialogue in it. The main task of a teacher during this activity is to observe and give some assistance if students need. For improving the quality of audio file, it is crucial to think about the acoustics of the classroom beforehand. Another solution for this can be finding the classroom that is small and where there is no echo. But if there is no such possibility of having such a classroom, then teachers can create the artificial space where voices can be recorded. Another point which is worth of consideration is the fact that students cannot record their voices perfectly from the first trial; that’s why more time should be spent for

this assignment. Nevertheless, some of them who could not perform this given task as perfectly as they might do, for those there is a chance of editing the recorded file through different programs.

The following step of producing an authentic podcast is the most challenging one and can be known as the editing process. After recording students' voices, they have an audio file in their personal computer or laptop and can transform this file into mp3file which is easy to do with the help of internet converter. Teacher might choose from the range of various programs that are free and available in the internet sources. Foremost, based on our own practice we use the most popular program for podcaster which is known as Audacity (the name of popular open source multilingual audio editor and recorder software that is used to record and edit sounds). This audio editing program allows us to edit out the mistakes, change the order of students and add music and sound effects, creating a more professional show. As for teachers it is essential to illustrate the techniques of working with this program. And if teachers are not good at working with this program or hearing about the podcast editor for the first time, then there is still a hope for such educators, because there are available handbooks in the internet, where there are all instructions that are needed for working with ready audio files. Moreover, teachers can print these instructions and hand out to the students for individual learning as home task and then consider them in a detailed way while working in the classroom of foreign language.

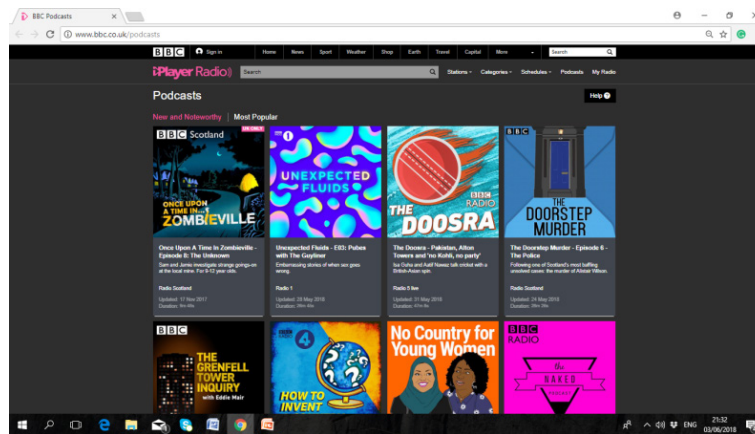
The concluding part in creating a quality podcast is to publish the produced and edited audio file in the web page. Today, one can find the limitless number of different internet pages where our podcasts can be published. Foremost, teachers can use a free podcast site such as Podomatic(one of the online podcast tools, which allows creating, searching and sharing your own podcasts with others)for setting up a podcast page. This page provides a website for learners to post their podcasts. The other popular web program is known as Soundcloud (the world's leading social sound platform where anyone can listen to or create sounds and share them everywhere) and also can be used for this purpose. However, it is important to remind about the responsibility that teachers and students have for the content of their podcast, therefore teachers ought to check the ready audio file before streaming it online as a podcast on a webcast page. After publishing all the produced podcasts, students can be given a task of sharing with their feelings about the process of creating podcast and also discussing the podcasts of their group mates and asking relevant questions concerning their production. As the whole activity is going to be performed in a foreign language, the language acquisition is pleasant and accelerated.

According to the wide range of research in this field, podcasts are useful not only for the improvement of listening and speaking skills, but also reading and writing skills can be developed as well. For instance, in the initial step of producing a text for recording, students must write a written speech for it. This writing activity is handy for practicing their writing skills and practicing sample essays. As for reading skills, it is clear enough that students after listening a podcast can read a transcript of recorded audio file as well as they are engaged in reading sample speeches for podcasts before creating their own. There is, of course, no doubt that listening and speaking skills are being tackled while integrating podcasting, as students are normally given a task of listening podcasts on a chosen topic and then discussing their content during the lesson. These all shows us that podcasting is an indispensable tool for facilitating the language acquisition activating all necessary four skills.

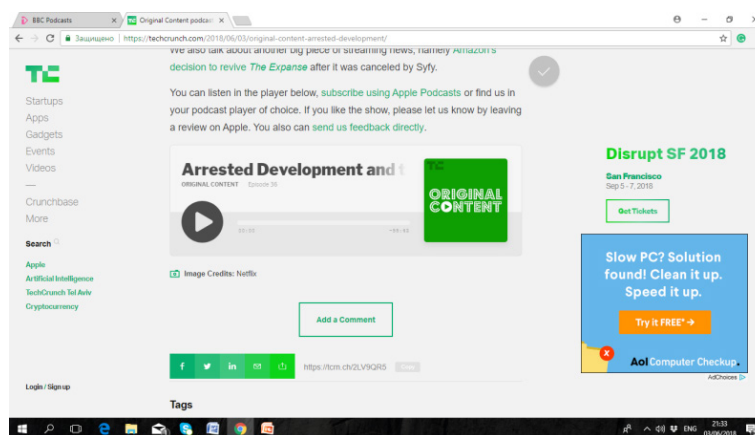
Conclusion. To sum up, the use of podcasts in FLT is the enormous effort in developing faster and enjoyable language acquisition. Podcasting as the way of recreating a foreign language teaching has a huge impact on the students' progress in learning because of its before mentioned conspicuous advantages and salient features, therefore we highly recommend for teachers to use podcasts and podcasting in the classroom of foreign languages and encourage them to recreate the whole process of teaching a foreign language, thus, inspiring the learning a foreign language in a natural setting.

There are some recommended websites for podcasts that can be used:

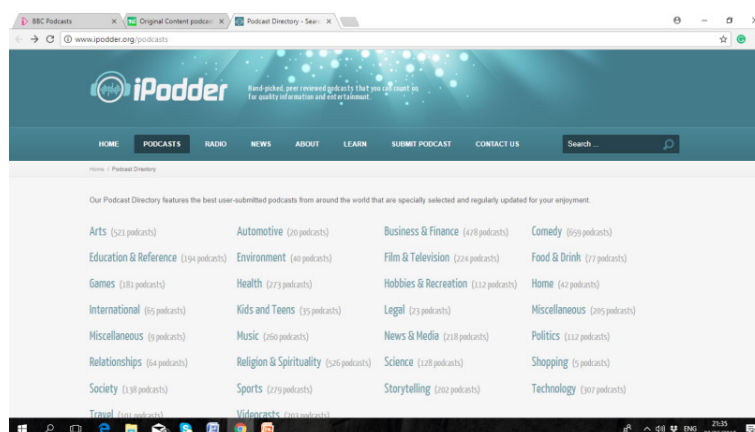
The BBC podcast is the official British website, which provides free podcasts on different topics in English that are divided into some categories (available at:<http://www.bbc.co.uk/podcasts>).

The second recommended website is the Podcast Alley. It is the website where one can find all information, recent news about podcasts and also some podcasts in English to listen to. There is given an opportunity for people who are interested in podcasts to vote for their favorite ones (available at: http://www.podcastalley.com/top_podcasts.php?num=20&genre=7&year=2011&month=4).

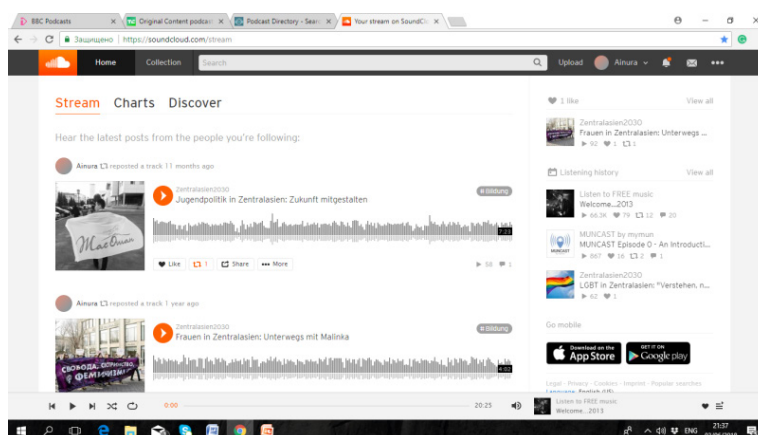

The iPodder is the official podcast webpage for hand-picked, peer reviewed podcasts that one can count on for quality information and entertainment in learning English (available at: <http://www.ipodder.org/podcasts>).

SoundCloud is the world's leading social sound platform where anyone can listen to or create podcasts and share them everywhere in a social network. Here authentic podcasts in lots of foreign languages can be found (available at: <https://soundcloud.com>).

These podcast websites are useful for improving people’s understanding about a podcast and also helpful for developing language skills and cultural awareness in a foreign language. They are also attractive for their simplicity and broad range of topics offered to learners of foreign languages.

References

1. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. NewYork: Oxford University Press, 2007.
2. KennethB.S., PodcastsinEnglish:Introduction to English learning Podcasts [Electron.resource]. – URL: <http://esl.about.com> (accessed03.02.2016)
3. Chan W.M., Chen I.R. and Döpel M.C. Podcasting in foreign language learning:Insights for podcast design from a developmental research project / W.M. Chan, I.R. Chen and M.C. Döpel. - Singapore: Centre for Language Studies, 2011.
4. Kim D. and King K. Implementing podcasts with ESOL teacher candidates’ preparation// Innovation in foreign language teaching: Mater. Intern.conf., Yukon,Canada, 2016. Ontario, 2017, P. 5-19
5. Ashraf, H.G., Noroozi, S.L. and Salami, M.R. E-listening: The Promotion of EFL Listening Skill via Educational Podcasts, Noroozi and M.R. Salami. -Iran: Centre for Language Studies, 2011.
6. Stephens M. D.All about Podcasting / M.D. Stephens(Library Media Connection, USA, 2007).
7. CambellG.L. There’s Something in the Air: Podcasting in Education. - Canada: EducauseReview, , 2005).

А.М. Абдыхалыкова, А.Ж. Какимова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Подкастарды пайдалану арқылы шет тілі сыныбын өзгерту

Аннотация. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жетілуі шет тілдер сабағына жаңалықты әкеледі және оқытудың жаңа әдістерін табуға талпындырады. Бұл мақала шет тілдеріндегі тілдік дағдыларды жақсарту үшін подкасттардың пайдалылығын көрсетуге арналған. Зерттеу аймағы шет тілін зерттеушілер мен әдіскерлердің жұмыстарын саралаумен айқындалады. Подкасттардың көмегімен шет тілін оқыту әдісін түсіндіру үшін бақылау әдісі, подкастингті талдаудың эмпирикалық зерттеулері және сараптама әдістері пайдаланылады. Бұл мақалада подкаст жасаудың кезеңдері подкастингті егжей-тегжейлі түсіндірілуін қамтамасыз ету үшін жүйелі түрде баяндалады. Шет тілін оқытуда лингвистикалық құзыреттілікті дамыту және мәдени-ағартушылық сияқты артықшылықтары мұғалімдердің подкастингті пайдалануын көтермелеу үшін көрсетілген. Осылайша, жүргізілген зерттеулердің негізінде подкастинг ағылшын тілін екінші шет тілі ретінде оқуды бастаушыларға, сондай-ақ озық оқушыларға шет тілін оқытудың тиімді әдісі ретінде дәлелденді.

Түйін сөздер. Оқытудың мультимедиялық әдістері, подкастинг, шет тілді оқыту, тілдік дағдылар, артықшылықтары, подкасты жасаудың кезеңдері

А.М. Абдыхалыкова, А.Ж. Какимова

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Трансформация класса иностранного языка используя аутентичные подкасты

Аннотация. Развитие информационных и коммуникационных технологий приносит новшество на

урок иностранных языков и мотивирует нас на поиск новых методов обучения. Эта статья посвящена для иллюстрации эффективности подкастов, для улучшения языковых навыков на иностранных языках. Сфера исследования определяется с обзором работ исследователей и методистов иностранных языков. Такие методы как наблюдение, эмпирическое исследование подкастинга и анализ используются для разъяснения метода обучения иностранному языку с помощью подкастов. В этой статье этапы создания подкаста проиллюстрированы в последовательном порядке, чтобы предоставить подробное объяснение подкастингу. Даются такие преимущества как развитие лингвистической компетентности и культурное обогащение при использовании этого метода в обучении иностранному языку, чтобы побудить преподавателей использовать подкастинг. Таким образом, на основе проведенного исследования подкастинг зарекомендовал себя как эффективный метод обучения иностранному языку для начинающих, а также для продвинутых учащихся, изучающих английский как второй иностранный язык.

Ключевые слова. Мультимедийное обучение, подкастинг, обучение иностранному языку, языковые навыки, преимущества, этапы разработки подкаста.

References

1. Hornby A.S., Oxford Advanced Learner's Dictionary (Oxford University Press, New York, 2007).
2. Kenneth B.S. Podcasts in English: Introduction to English learning Podcasts, American Electronic Language Reports, 2, 5 (2016). Available at: <http://esl.about.com> (accessed 03.02.2016).
3. Chan W. M., Chen I. R. and Döpel M.C. Podcasting in foreign language learning: Insights for podcast design from a developmental research project (Centre for Language Studies, Syngapore, 2011).
4. Kim D., King K. Implementing podcasts with ESOL teacher candidates' preparation. Theses of the reports of the International Conference of Teaching and Studies, dedicated to the studies of multimedia technologies in language teaching "Interpretations and implication of podcasts in education". Yukon, 2016, pp.5-19.
5. Ashraf H.G., Noroozi S.L., Salami M.R. E-listening: The Promotion of EFL Listening Skill via Educational Podcasts (Centre for Language Studies, Iran, 2011).
6. Stephens M. D. All about Podcasting (Library Media Connection, USA, 2007).
7. Cambell G.L. There's Something in the Air: Podcasting in Education (EducauseReview Press, Canada, 2005).

Сведения об авторах:

Абдыхалыкова А.М. – к.п.н., ассоциированный профессор, доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Какимова А.Ж. – магистрант 1 курса, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, ул. Астана, Казахстан.

Abdykhalykova A.M. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associated Professor (docent), L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Kakimova A.Zh. – 1st year Master's student, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

SISTI14.01.11

G.N. Akbaeva¹, A.Ye. Seilkhanova²

¹²*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan*

(E-mail: ¹rgul.ksu@mail.ru, ²seylkhanova.ksu@mail.ru)

Is e-learning a real learning process for Kazakhstan?

Abstract. This article deals with the new forms of e-learning of the XXI century education in the terms of digital environment. It discusses practice and experiences of e-learning in Kazakhstan which are for some set of circumstances are open dispute. It describes a current situation, policy of e-learning in Kazakhstani context and it proposes to broaden our horizons of what makes a good e-learning environment in Kazakhstan. The limitations of e-learning associated with the system of administrative management that is traced by various sources shows shortcomings and misconceptions due to established project "e-learning system". Therefore, authors have attempted to discuss "e-learning" as more than a tool for controlling educational process but its vital source of learning as seen in other launched forms MOOC, e-learning courses, and blending learning.

Key words. XXI century education, ICT, MOOC, Open University, virtual university, e-education, e-learning, e-learning system.

Introduction. An up-to-date vector of manifestation and breakthrough of Kazakhstani modernization 3.0 determines one more step for achieving modernization of public consciousness within the rapid process of industrialization and focusing on a digitalized world for sustainable development and well-being of a nation. Apart from new direction, education system expects the emergence and implementation of fundamentally effective ways nexus of learning, teaching and learning environment in e-education. Primarily concerned attitude and perception of e-learning should be corresponded to the basic meaning and form of it within the framework of current practice in the world such as MOOC, blended learning, SMART Education, Open University and other digital trends which are brand new in Kazakhstani education policy. So, this paper studies what e-learning for Kazakhstan consciousness and finds discrepancy from analyzing state documents and other facts which have occurred in Kazakhstan.

Literature Review. Some “defenders” of electronic technologies predicted a complete restructuring of traditional educational institutions and the introduction of a new educational paradigm (A.A. Andreev, P. Drucker, J. Duderstadt, G. Dryden, G. Matkin). Peter Drucker, for example, in 1997 pointed out that “thirty years later the university buildings will be a relic. Universities will not survive “[1]. However, despite the far-reaching expectations of the 1990s, most of them have not materialized until now. It was assumed that the introduction of new technologies would entail the transformation of educational processes: from the leading role of the teacher in the educational process to highlighting the student, and that this transformation would allow students to develop to a higher order thinking skills, their ability to solve problems, find information, communicative skills, creativity, and others. At present, such radical ideas about the consequences of the introduction of advanced technologies in the education system and the professional training of learners are more pronounced. It turned out that this process is more expected than complicated, and that the advantages of new technologies are evidently seen, in particular, it is less subject to routine and therefore may be more entertaining and diverse than traditional forms of the learning process.

American professor Sheldon Rotblatt, the author of the article “The Future isn’t waiting” believes that further development of universities can be foreseen on the basis of trends observed in the present tense. The main trend that will continue in the 21st century will be the spread of mass higher education which is based on the new educational formats (online learning) [2].

The article by Peters, M. A., Gietzen, G., Ondercin, D. J. “Knowledge Socialism: Intellectual Commons and Openness in the University” is devoted to the description of the unique project “Open University 3.0”, the emergence and implementation of which is possible due to the development of new technologies providing open access to courses and training programs (online resources) [3]. Thanks to the latest technologies, providing open access to courses and educational programs, soon, according to the authors, it will be possible to create a unique project: Open University 3.0. It will continue the tradition of the Open University, founded in 1969 by the Queen of Great Britain and offering distance education. In addition, the new project will be the next stage in the development of Open University 2.0. - the authors combine numerous online courses, which in recent years are provided to a wide audience by leading world universities. Information about a number of portals that enable web-based learning from well-known professors may prove valuable to readers, although some major educational initiatives, in particular Coursera, are not mentioned in the article.

One of the qualitatively new phenomena in the world of education, dictated by the vector of the information society, is the widespread dissemination of mass open online courses (MOOC). Education specialists highlight MOOC among the 30 most promising trends in the development of education until 2028 [4]. In recent years, the global e-learning market is experiencing a rapid rise in almost all countries of the world. The foreign portals of mass open online courses that appeared on the Internet from leading teachers of the best world universities blew up the market. However, the main goal of MOOC is not at all in new forms of education, but in reaching the maximum number of students.

The study of scientific articles and publications describing electronic technologies helped us to formulate a list of terms that the authors interpreted as “online learning”: Internet education, e-learning, distance education, network education, computer-mediated communications, computer training, virtual classes, information and communication technologies, open learning, tele-learning, distributed learning, web-learning, virtual learning, blended learning, e-education, e-pedagogy, smart education. Each term interrelates with all the others even more complement.

E-learning-related definitions focus on interactive communications online, while other definitions highlight the access to the vast and remote data stores. Some scientists consider the main thing - multimedia, while others - the opportunity to use joint work in the learning process. Following authors suggest the use of digital technologies as a supplement to traditional teaching, while others - significantly change the educational process (A.A. Andreev, S. Arafeh, S. Guri-Rosenblit, M. Trukano, K. Khan, A.V. Bates, N. Nosov, A.V. Khutorskaya, E.D. Patarakin, Y.A. Dubrovskaya). That is, on the one hand, researchers assume completely different roles and functions when using the same terms, and vice versa - use different terms to describe the same phenomena. Part of the confusion is due to the fact that new technologies are comprehensive and offer a wide range of qualities and methods of application in various areas of educational practice.

E-learning involves a completely asynchronous educational process using electronic information and learning environment. Including electronic information and educational resources, a set of information technologies, telecommunication technologies and appropriate technological means and ensuring the development of educational programs or their parts through the independent work of trainees with databases and interaction of students among themselves, as well as with pedagogical, educational support, and administrative staff.

Research Methodology. The purpose of this paper is to trace and analyze the situation occur in Kazakhstani education system related to e-learning because at the same time there is a question of a competent and legitimate use of e-learning in the educational process. Already firmly established in foreign practice, the phenomenon of e-learning is relatively new in the educational environment of the countries of Central Asia. For instance, in the State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 Kazakhstan, e-learning is presented as an independent section, the goal of which is to ensure equal access of all participants of the educational process to the best educational resources and technologies [5].

Document analysis is a form of qualitative research in which documents are interpreted by the researcher to give voice and meaning around an assessment topic (Bowen, 2009)[6]. According to analysis of documents such educational programs for two periods as the State Program for the Development of Education in the Republic of Kazakhstan for 2005-2010 and State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 where we may cite following challenge in this State Program “lowmotivationof userstoapply thee-learning systems”. It is a clear seen percentage of users from 2010-2020 due to the target indicator which is written in State Program (Table 1).

Table 1. Target Indicator (State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020)

Indicator	2010	2015	2020
e-learning system is used in educational institutions	0	50%	90%

The crucial question – one that is asked – is how people from Kazakhstan, children, students, teachers, scholars, administrative staff and business section were not able to use e-learning (basically online learning to use Internet) in 2010. Moreover, following question that comes to what e-learning system for Kazakhstan is. According to the State Program for the Development of Education in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020 it is implemented the project “E-learning Systems” in stages from state organizations of secondary, technical and vocational education. By the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 6, 2011 № 631 the system of e-learning is included in the List of national information systems. In accordance with the Law on Informatization, the project integrator has determined the National Information Technologies JSC[7].

In school system is designed for three main categories of users:

- Users of educational organizations - school administrators, teachers and students;
- Users of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan - structural subdivisions of the Ministry, as well as regional Education Departments receiving educational statistics;
- External users are parents of students.

Since 2008, all the universities of the Republic of Kazakhstan have switched over to the credit system

of training, which implies mandatory access of students to information and educational resources. The development of the IER in higher professional education goes in 3 directions: 1) the establishment of special portals by universities, to the resources of which only its own students and teachers are provided access; 2) the placement of the OER of its own development on the official portal for general free access; 3) placing on their portals links to Internet resources of free access, to sites of foreign, national and republican electronic libraries, etc. Universities' portals are created mainly on MOODLE, Prometey 4.2; eLearning Server 3000, TAMOS University Suite, Platonus. Thus, In Kazakhstan a number of leading universities such as Al-Farabi Kazakh National University, L.N.Gumilyov Eurasian National University, M. Auezov South Kazakhstan State University, Ye.Buketov Karaganda State University, K.Satpayev Kazakh National Research Technical University, D.Serikbayev East Kazakhstan State Technical University, Karaganda State Technical University, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz and others have launched management of the educational process, testing, distance learning, educational portal, electronic library and a number of other services are provided within this electronic university system. E-learning predetermined the emergence of a new form of an open university - a virtual university.

The platform of the e-learning information system automates the management processes of the education organization, planning and conducting the educational process, accounting of students and teachers, school records management and reporting in the education organization. The e-learning platform creates conditions for the transition to electronic in-school document management and reporting in the country's education system. Teachers have access to a platform for preparing lessons, to an electronic library with additional materials in the form of digital educational resources for school subjects and academic disciplines of colleges. All working curricula and calendar-thematic plans in the e-learning system of the teacher form from standard curricula and programs, centrally loaded into the system. Electronic class journals and diaries of students are being conducted. Based on the grades posted in class journals, progress reports are automatically generated. Parents through private offices can monitor the education of their children, if necessary receiving free notifications via e-mail or mobile phones via SMS.

In order to automatically generate administrative reports of the Ministry of Education Statistics, the National Educational Database has been deployed within the framework of the system, through which online data are collected for all schools and colleges in the country.

The change in the educational paradigm leads Kazakhstan's political structures to the realization of the need to develop digital (electronic) educational content that meets the state standards and higher education curricula. In addition to equipping universities with a technical infrastructure, attention is being paid to the development of multimedia training resources.

In Kazakhstan, the following types of electronic educational content are widely used such as electronic textbooks, interactive simulators, virtual tours, electronic research laboratories, training videos, educational computer games etc. Electronic textbooks were widely distributed in Kazakhstan, an analytical review of which was presented in the monitoring study of the UNESCO Institute for Information Technologies in Education [8]. However, it doesn't indicate full potential power of e-learning which absolutely differs from the world perception such as the concept of Open University, MOOC, blended learning, and e-pedagogy.

Findings and Discussion. Literature review and document analysis undertaken identify complicated concept of e-learning from different perceptions. For instance, in Kazakhstani society it limits with administrative sector such as dealing with records management, electronic diaries, and journals, tracing the attendance of students, calendars and schedule of classes and examinations, school collaborations, database system, testing. So, it's called "e-learning system" as a project launched by government to support all levels of education system. Nowadays, it lies on must-have indicator of education from kindergarten to universities for administration and management purposes. Regarding to the state project which provides complex digital and analytical solutions for education within following portals: <https://www.bilimal.kz/>, <https://schola.kz>, <https://mektep.edu.kz/>, <https://kundelik.kz> and others.

Virtual universities of Kazakhstani higher education take a great role and interest among students, prospective students, and administrative staff because it is described as necessary requirement for everything related to academic studies. However, for Kazakhstan there is a real risk of missing the next technological revolution in education in the form of mass online courses. Therefore, it is necessary to intensively develop such courses, especially for the system of professional development and professional retraining of specialists of all levels. However, in the Address of President Nursultan Nazarbayev to the

people of Kazakhstan, “Kazakhstan Way-2050: Unified Goal, Common Interests, Unified Future” draws attention to implement Smart Education within the framework of the State Program “Digital Kazakhstan 2020” [9].

Conclusion. In conclusion, we have defined following findings of the study which indicate a further need for research:

1. New directions of e-learning such as MOOC, Open Universities and others as breakthrough in education contribute to rethink the theoretical and pedagogical perscrutation of the context, the structure, the system and the procedure of non-traditional pedagogy which generates contemporary dimensions of teaching and learning process in the framework of e-environment and broaches a new phase of didactics, teaching and learning styles and pedagogical process. Obviously, current situation indicates e-learning extends beyond a narrow definition and is still a need for further clarifications and investigations, taking into account e-pedagogy, e-didactics, and e-teaching.

2. Progression of educational process in terms of digitalization becomes obvious that the structure and content of the professional training in the bachelor study should be reconstructed in accordance with up-to-date requirements of the society where digitalization is more than technology it’s culture and model of interaction. Therefore, universities face a golden challenge to apply MOOC, blending learning and others in the process of teaching and develop prospective teachers’ ICT competences. The traditional concept of being a teacher does not cope with the demand of the rapid development of digital world.

References

1. Drucker P.F. Seeing things as they really are (Interview with R.Lenzner and S.S.Jonson)// Forbes. - 2004. - URL: <https://www.forbes.com/forbes/1997/0310/5905122a.html#70753c1824b9>.
2. Rothblatt Sh. The Future isn’t Waiting // The Future University: Ideas and Possibilities. N.-Y. – London. - 2012. - P. 15–25.
3. Peters M.A., Gietzen G., Ondercin D.J. Knowledge Socialism: Intellectual Commons and Openness in the University // Barnett, R. The Future University: Ideas and Possibilities. N.-Y. – London. - 2012. - P. 187–201.
4. CEO OF COURSERA Interview with Daphne Koller: - URL: <https://www.eduson.tv/blog/coursea>.
5. Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 - 2020 годы.
6. Glenn A. Bowen, “Document Analysis as a Qualitative Research Method”//Qualitative Research Journal. - 2009. - Vol. 9 Issue 2. P.27-40.
7. Постановление Правительства Республики Казахстан от 6 июня 2011 года № 631 О внесении дополнения в постановление Правительства Республики Казахстан от 1 октября 2007 года № 863 «Об утверждении Перечня национальных электронных информационных ресурсов и национальных информационных систем».
8. Нургалиева Г.К. Применение ИКТ в высшем образовании Республики Казахстан// Применение ИКТ в высшем образовании стран СНГ и Балтии: текущее состояние, проблемы и перспективы развития. Аналитический обзор. - Санкт-Петербург: ГУАП, 2009. – С57-70.
9. Государственная программа «Цифровой Казахстан» на 2017-2020 года.

Г.Н. Акбаева¹, А.Е. Сейлханова²

¹²Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

Является ли e-learning реальным процессом обучения для Казахстана?

Аннотация. В статье рассматриваются новые формы электронного обучения в XXI веке в условиях цифровой среды. В нем обсуждается практика и опыт электронного обучения в Казахстане, которые для некоторых обстоятельств являются открытым спором. В работе описывается текущая ситуация, политика электронного обучения в казахстанском контексте и предлагается расширить наши горизонты того, что создает хорошую среду электронного обучения в Казахстане. Ограничения электронного обучения, связанные с системой административного управления, которые отслеживаются различными источниками, показывают недостатки и неправильные представления в связи с созданным проектом «система электронного обучения». Поэтому авторы попытались обсудить «электронное обучение» как нечто большее, чем инструмент контроля учебного процесса, но его жизненный источник обучения, как видно из других запущенных форм МООК, курсов электронного обучения и смешивания обучения.

Ключевые слова. Образование XXI века, ИКТ, MOOK, Открытый университет, виртуальный университет, электронное образование, e-learning, система e-learning.

Г.Н. Ақбаева, А.Е. Сейлханова

¹²Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан

Қазақстан үшін e-learning шынайы оқу үдерісі ме?

Аннотация. Бұл мақала ХХІ ғасырдағы электронды оқытудың жаңа нысандары цифрлық ортадағы жағдайды талқылайды. Қазақстандағы электронды оқыту тәжірибесіне сүйеніп, ашық даудым бар мүмкіндігін қарастырады. Қазақстан жағдайында электрондық оқыту саясатын ағымдағы жағдайды сипаттайды және электрондық оқыту ортасы қандай болу керек екенін айтады. Электронды оқытуды әртүрлі дереккөздермен бақылайтын әкімшілік басқару жүйесімен байланысты шектеулер электрондық оқыту жүйесін құруға байланысты кемшіліктер мен қателерді көрсетеді. Сондықтан авторлар «e-learning» оқу үдерісіне арналған басқару құралы емес, оқудың өмірлік көзі ретінде қарастырып көрді, бұл ЖАОК-дың басқа ескерілмеген нысандарынан, e-learning курстарынан және blended learning көрінді.

Түйін сөздер. ХХІ ғасырдың білім беру жүйесі, АКТ, ЖАОК, Ашық университет, виртуалды университет, электронды оқыту, e-learning, e-learning жүйесі.

References

- 1 Drucker P.F. (1997, March 10) Seeing things as they really are (Interview with R.Lenzner and S.S.Jonson)// Forbes. Accessed Oct.4, 2004. Available at: <https://www.forbes.com/forbes/1997/0310/5905122a.html#70753c1824b9>
- 2 Rothblatt Sh. The Future isn't Waiting //The Future University: Ideas and Possibilities. N.-Y(London, 2012). - P. 15–25.
- 3 Peters M.A., Gietzen, G., Ondercin D.J. Knowledge Socialism: Intellectual Commons and Openness in the University // Barnett, R. The Future University: Ideas and Possibilities. N.-Y. (London, 2012).
- 4 Interview with Daphne Koller, CEO OF COURSERA. Available at: <https://www.eduson.tv/blog/coursera>.
- 5 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 7 dekabrya 2010 goda № 1118 Gosudarstvennaya programmara zvitviya obrazovaniya Respubliki Kazakhstan na 2011 - 2020 gody. [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 7, 2010 № 1118 “On State Program of Education Development in the Republic of Kazakhstan for 2011–2020”].
- 6 Glenn A. Bowen, “Document Analysis as a Qualitative Research Method”, Qualitative Research Journal, 9 Issue: 2, pp.27-40 (2009).
- 7 Postanovleniye Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 6 iyunya 2011 goda № 631 O vnesenii dopolneniya v postanovleniye Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 1 oktyabrya 2007 goda № 863 «Ob rechnyanatsional'nykh elektronnykh informatsionnykh resursovinatsional'nykh informatsionnykh sistem» [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 631 of June 6, 2011 On Amending Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 863 of October 1, 2007 “On Approval of the List of National Electronic Information Resources and National Information Systems”].
- 8 Nurgaliyeva G.K. Primeneniye IKT v vysshemobrazovani Respubliki Kazakhstan [The use of ICT in higher education of the Republic of Kazakhstan]// Primeneniye IKT v vysshemobrazovani stran SNG i Baltii: tekushcheyesostoyaniye, problemy i perspektivy razvitiya. Analiticheskiy obzor. - Sankt-Peterburg: GUAP, 2009. – P. 57-70.
- 9 The state program “Digital Kazakhstan” for 2017-2020.

Information about authors:

Ақбаева Г.Н. – п.ғ.к., Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ ағылшын тілі және лингводидактика кафедрa меңгерушісі, Қарағанды, Қазақстан.

Сейлханова А.Е. – Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ ««6D011900 – шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығының I курс докторанты, Қарағанды, Қазақстан.

Ақбаева Г.Н. – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of English Language and Linguadidactics Department, Ye.A. Buketov KarSU, Karaganda, Kazakhstan.

Seilkhanova A.Y. – 1 year PhD student, specialty «6D011900 – Foreign languages: two foreign languages», Ye.A. Buketov KarSU, Karaganda, Kazakhstan.

МРНТИ 378.02:37.016

Н.Ф. Алефиренко

Белгородский государственный национальный исследовательский университет, Белгород, Россия
(E-mail: n-alefirenko@rambler.ru)

**Когнитивно-дидактические основы обучения лексике:
К постановке проблемы**

Аннотация. Рассматривается актуальная проблема педагогической науки и практики – лингводидактический потенциал когнитивной лексикологии как языкового механизма хранения и передачи знания, соотнесения мыслительных и языковых структур. Новизна представленного исследования заключается в построении теории когнитивной семантики слова, определении многовекторности когнитивной ономазиологии и установлении взаимосвязи между значением и смысловым содержанием слова. Выявлено, что лингвистическая глоттодидактика всё мобильно использует когнитивную функцию языка, что свидетельствует о перспективности развития этого направления в методике обучения языкам. Представлен анализ адекватной коммуникативно-прагматической интерпретации лексико-семантических явлений. Обоснован постулат, что языковые единицы могут быть рассмотрены через обыденные знания коммуникантов о реальной действительности и взаимодействии с окружающим миром. Конкретизировано понятие «своеобразие когнитивной функции языка» и охарактеризовано содержание методической стратегии к изучению лексикологии как средства системной переработки информации. Представлены дидактические принципы построения когнитивной лексикологии (антропоцентризм, лексико-семантическая репрезентация знаний, ценностно-смысловой принцип обучения лексике и дискурсивно-коммуникативный принцип лингводидактики), каждый из которых несет соответствующую названию функцию, реализуемую через методологические подходы к организации процесса обучения. Изложены результаты репрезентации дидактических принципов в профессиональном образовании.

Ключевые слова. Лингводидактика, когнитивная лингводидактика, принципы обучения языку, когнитивная лингвистика, мыслительные и языковые структуры, речемыслительная деятельность.

1. Введение. Постановка проблемы. Во многих научных работах, связанных с практикой преподавания языков, отмечается, что сущность лингводидактики во многом предопределяется не столько поисками новых идей в психологии и педагогике, сколько их «конвергентным сопряжением с формирующимися в лингвистике креативными эпистемами» [1, с. 14-15].

Конвергенция лингводидактического потенциала этих наук способна если не кардинально изменить стратегию обучения языкам, то, по крайней мере, стимулировать поиск новых дидактических технологий, более эффективных методов и моделей обучения с целью развития у студентов способности к межкультурному взаимодействию. Такая стратегия представляет собой многоуровневую систему [2, с. 62], которая связана с прагматическим аспектом (формированием у студентов коммуникативной компетенции); лингвокогнитивным аспектом (средством развития межкультурной компетенции, когда язык используется в качестве инструмента познания лингвокультуры и овладения инокультурными ценностями других народов); психолого-педагогическим аспектом (развитием таких качеств полиязычной и поликультурной личности, как эмпатия, креативность, инициативность, самостоятельность, активность).

В связи с бурным развитием когнитивной лингвистики в наше время лингводидактика всё активнее обращается к когнитивной функции языка, что знаменует собой становление нового этапа развития прикладных аспектов обучения языкам.

Дидактический потенциал когнитивной лингвистики заложен в самом её предмете: языковых механизмах хранения и передачи знаний. В центре внимания когнитивной лингводидактики находится проблема соотнесения мыслительных и языковых структур [3, с. 708-709]. Причем вектор изучения «от речевых образований – к мыслительным структурам» определяется онтологией речемыслительной деятельности, согласно которой язык является основным средством «фиксации, переработки и передачи знания», «выступает в качестве своеобразной системы различных упаковок знания» [4, с.89].

Этим, собственно, и обуславливается концепция лингвистического поворота в философии познания. Его суть в переосмыслении когнитивно-креативной роли языка. Особую актуальность данная проблема приобрела после выхода в свет книги Richard Rorty «The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method» [5].

Методологической базой когнитивной лингводидактики могут служить фундаментальные труды

мыслителей XX века: Л. Витгенштейна («Логико-философский трактат»), феноменология Гуссерля, фундаментальная онтология Хайдеггера, а также идеи неопозитивизма. Категориально-понятийная система когнитивной глоттодидактики опирается на речемыслительные феномены когнитивного и лингвистического плана. К первым относятся преимущественно *концепт*, *фрейм* и *дискурс*; ко вторым – *слово*, *фразеологизм* и *текст*.

2. Цели и задачи исследования. Важной дидактической составляющей может служить постулат, согласно которому семантика знаков языка есть обыденное знание коммуникантов о номинируемых предметах, а также опыт, который они приобрели в процессе взаимодействия с миром. При этом семантика языковых знаков анализируется в связи с различными факторами речемыслительной деятельности субъектов общения, связанными с психологическим состоянием, коммуникативными навыками и социокультурными традициями.

Основной целью настоящего исследования является когнитивно-дискурсивный анализ слова с целью осмысления концептосферы изучаемого языка.

Задачи представленной статьи: 1) выявить лингводидактические основы обучения словарному составу языка; 2) проанализировать принципы применения системы к обоснованию лингводидактической сущности когнитивной лексикологии.

Целесообразно при этом использование в когнитивной лексикологии психолингвистических методов, что делает и междисциплинарные, и собственно семасиологические связи слова более предметными и доказательными основами для понимания когнитивных свойств слова. Экспериментальные данные «дают пищу» для осмысления когнитивно-прагматических свойств лексического значения слова, его связей с менталитетом народа и его духовной культурой. С другой стороны, данные психолингвистических экспериментов позволяют выделять элементы семантической структуры слова не интуитивно, а путём экспериментально подтверждённых ранее сформированных предположений, поскольку в результатах таких экспериментов отражаются также и когнитивные аспекты семантики слова: денотативный, сигнификативный и коннотативно-прагматический.

3. Методы и методология исследования. Методология предлагаемой концепции определяется принципом антропоцентризма, согласно которому в центре лексико-семантического континуума находится человек, точнее, его менталитет, система восприятия и интерпретации воспринимаемого мира, особенности мотивации его практической и «духовной» деятельности. Данный принцип порождает несколько лингводидактических тенденций. Важнейшей из них является экспансионизм, то есть распространение лексикологии за её изначальные пределы, сопряжение с категориями когнитологии, психолингвистики, культурологии и дискурсологии, которые базируются на ценностно-смысловом потенциале слова.

4. Лингводидактические основы обучения словарному составу языка: из истории анализа

В традиционной семантике накоплен значительный опыт исследования лексического значения слова в соотношении с категорией мышления и категорией действительности [6; 7; 8; 9; 10]. С разных позиций исследовались вопросы построения теории когнитивной семантики слова [11; 12; 13], особенно при изучении лексической стороны языка [14; 15].

Когнитивный подход к языку состоит в изучении речевых фактов в их взаимоотношениях с репрезентируемыми ими когнитивными структурами [16; 17; 18; 19; 20]. Важным при этом стоит вопрос, согласно которому языковые единицы рассматриваются сквозь призму обыденных знаний коммуникантов о мире, а также накопленного ими опыта взаимодействия с окружающей средой. Наряду с этим, семантика языковых знаков анализируется в тесной связи с психологическими, коммуникативными и культурными факторами речемыслительной деятельности субъектов общения.

В таком случае основной целью анализа является выявление, описание и уяснение базисной для говорящего и слушающего когнитивной структуры, а также её значимости в дискурсивно-смысловом порождении речи [18; 19].

Так, следует отметить, что когнитивная модель лексического значения часто способствует пониманию ранжирования признаков по степени важности и формированию способности сфокусировать фрагменты действительности. Знание и понимание такой модели может способствовать развитию «чувства языка». Например, когда мы говорим: «Ключ лежит в кармане», то каким образом можно интерпретировать, почему он «лежит», а не «сидит»? Как объяснить, например, почему ключи «лежат» в кармане, а не «сидят» в нем?

Именно когнитивная модель конкретного слова «лежать» или «сидеть» (глагол определенного положения в пространстве) в данном случае представляет данное слово в качестве метафоры [20] и имеет значение «находиться на чьей-нибудь ответственности, обязанности» - На матери лежат все заботы; «быть расположенным где-нибудь»; «быть, храниться, нахождение предмета в определенном положении с определенной целью» - Ключ лежит в кармане. А «сидеть» имеет значение «находиться где-либо без активного движения» (он не работает, а сидит дома).

Поскольку коммуникативно-когнитивным основанием речемышления выступает внутренний диалог в бахтинском его понимании, то особую лингводидактическую ценность приобретают такие категории, как языковое сознание, языковая личность и языковая способность (лингвистическая компетенция). В принципе когнитивная лингводидактика не претендует на абсолютную новизну.

С одной стороны, она использует традиционные подходы к проблеме взаимоотношения языка и мышления (Аристотель, А.А. Потебня, Э. Бенвенист, С.Д. Кацнельсон и др.) [1, с. 34-35]. Лингводидактика всегда использовала выделенную Аристотелем систему предикатов, которую используют говорящие, выстраивая свои высказывания о бытии. Новой для лингводидактики стала идея А.А. Потебни о том, что *язык является механизмом, порождающим мысль*. Такую мысль, пожалуй, можно назвать важнейшей предпосылкой современной когнитивной лингводидактики [2, с. 64].

На важном для лингводидактики взаимоотношении языка, мышления и языковой деятельности акцентировал внимание Э. Бенвенист. Ученый фактически писал об интенциях говорящих как о речепорождающем факторе, применяя понятия «намерение» и «психическая структура». *«Намерение, – писал Э. Бенвенист, – оформляется языком и в языке, оно не может отделиться от языка и возвыситься над ним. [24, с. 87]. Неверно думать, что язык – это одежда мыслей. Одежду можно снять, слова же – неотъемлемая часть мысли» [21, с. 88].* Еще более явно эту мысль выразил Л.С. Выготский: *«мысль не воплощается, а совершается в слове» [18, с. 98-99].*

Как уже отмечалось нами, в когнитивной лингводидактике не следует отождествлять функции мозга и функции языка. В нашем сознании мир отображается посредством языка. И в этом смысле лингводидактика должна опираться на концепции Ж. Пиаже, А. Валлона и Л.С. Выготского, согласно которым мышление рассматривается как знаковый дериват внешней – предметной – деятельности, а сам мыслительный процесс осуществляется в виде перемещающихся образов знаков, кодирующих образы познаваемых объектов. Когнитивная лингводидактика исходит из того, что речемыслительный процесс протекает благодаря альтернации образов, в которых объективируются образы познаваемых и номинируемых предметов. Разумеется, более совершенного средства знакового опосредствования результатов мышления, чем язык, не существует [2, с. 60].

С другой стороны, когнитивная лингводидактика является логическим продолжением коммуникативного подхода к изучению языков. Её своеобразие в использовании более широкого контекста ситуаций общения и в необходимости осознания того, что на порождение высказывания влияют не только экстралингвистические факторы, но и индивидуальный психический образ факторов общения, который формируется в деятельности коммуникантов. Этот «образ» является совокупностью интеллектуальных умений и навыков, которые формируются у обучающихся в результате длительной умственной практики и которые неадекватны комплексу коммуникативных умений и навыков.

Эти два фактора, вступая в сложное взаимодействие, создают основу для коммуникативно-когнитивного подхода к методике обучения языкам. Когнитивизм совместно с коммуникативной методикой позволяет лингводидактике обрести некую синергию, которая состоит в единстве речевой и когнитивной деятельности.

5. Результаты анализа лингводидактического потенциала когнитивной лексикологии. Лингводидактический потенциал когнитивной лексикологии определяется объективными предпосылками, поскольку знание словарного состава русского языка есть важнейшее условие его комплексного и многоаспектного изучения. Многих лингвистов волновали вопросы о связи слов с жизнью, о взаимосвязи содержания слов и ситуации как орудие мышления и деятельности [14; 15; 16; 19; 22; 23].

Такая постановка соответствует разнообразию того языкового мира, который познается в процессе его обучения в учебном заведении. Инновационные подходы к осмыслению слова и его значения позволят получать новые знания и формировать новое видение старых уже известных

проблем. Лингвокогнитивный ракурс рассмотрения слова дает возможность «приоткрыть» новые грани таких его свойств, которые давно обсуждаются учеными.

В этой связи когнитивно-дидактические принципы обучения словарному составу языка нацеливают на понимание процессов взаимодействия лексического фонда и ментального лексикона человека. В понимании вопросов ментального лексикона и когнитивных структур в контексте когнитивной лексикологии существуют самые разные точки зрения. Так, в понимании составляющих элементов ментального лексикона некоторые лингвисты называют концепт, мыслительные картинки, фреймы, сценарии, гештальты [3; 3, с. 728; 7, с. 215; 9, с.13]. Так, например, в работе [22] представлены разные дефиниции понятий «концепт», «фрейм», «гештальт» и др. Американский ученый Дж. Лакофф отмечал типы и разновидности таких вариантов «гештальта»: лингвистические, мыслительные, перцептивные и др. [20, с. 87]. Предметом анализа когнитивной лексикологии являются когнитивные структуры, передающиеся словесными репрезентантами.

5.1 Основные дидактические принципы построения когнитивной лексикологии.

Когнитивная лингводидактика в поисках принципов обучения лексикологии характеризуется сближением двух её главных оснований – лингвокультурологической и когнитивно-прагматической.

Назревает вопрос: «Каковы принципы применения такого рода системы к обоснованию лингводидактической сущности когнитивной лексикологии?»

5.1.1 Антропоцентризм как дидактический принцип обучения словарному составу языка.

Принцип антропоцентризма предполагает, что ключевой фигурой лексико-семантической Вселенной является сам человек, с его ментальностью, системой координат в плане восприятия и интерпретации всего окружающего, мотивирования как практической, так и «духовной» деятельности.

Важнейшей тенденцией обозначенного принципа можно назвать экспансионизм, под которым понимается «выведение» лексикологии за ее исходные границы, «интервенция» в такие разделы, как психолингвистика, социолингвистика, когнитивная лингвистика, лингвокультурология и дискурсология. Когнитивная лексикология – это такое ответвление общей лексикологии, в центре внимания которого находится словарный состав языка как универсальное когнитивное средство, когнитивный инструмент – система языковых элементов, которая выполняет функцию репрезентации (кодирования) и интерпретации знаний. Данная система в отличие от некоторых знаковых элементов для человека одновременно является и экзогенным (формальным) и эндогенным (скрытым, имманентным) конструктом, поскольку формируется на базе его ментального лексикона и усваивается в онтогенезе.

Именно лингвокогнитивный подход к анализу словарного состава языка способствует пониманию принципа организации ментального лексикона человека как переработка речевой практики (система кодов и кодовых переходов) для дальнейшего применения в речемыслительной деятельности человека и репрезентации смыслоформирования и смыслоформулирования. При этом в рамках названной научной области первоочередными задачами когнитивной лексикологии неизбежно оказываются вопросы, связанные с установлением специфики единиц ментального лексикона и выявлением основных принципов их упорядоченности:

- семантическая структура ментального лексикона;
- методы и модели её описания;
- отношения между лексическими значениями и когнитивными структурами (понятиями, концептами, фреймами, слотами, сценариями и т.п.);
- способы и средства включения новых единиц в ментальный лексикон человека и др.

Конечная цель изучения языка – овладение богатством концептуального мира человека. В связи с этим обучение словарному составу языка с точки зрения принципа антропоцентризма открывает путь к осмыслению природы и сущности номинации и познания в их единстве.

5.1.2 Когнитивный принцип лексико-семантической репрезентации знаний при обучении языку. Если в когнитивную лексикологию включать все проблемы взаимоотношения языка и познания (как это фактически часто и делается), то она неизбежно, полагают некоторые авторы, должна охватить значительную часть семантики и психолингвистики. Если часть, то какую? Есть мнение (его придерживается, в частности, А.Н. Шамов), что психолингвистика и семантика шире когнитивной лингвистики в целом, поскольку изучает, в отличие от когнитивной лингвистики, не только явления, лежащие в сфере сознания, но и бессознательные явления [12].

При таком понимании когнитивная лингвистика поставляет данные для психолингвистики, которая их верифицирует. В качестве примера А.Н. Шапов рассматривает слова «кошка» и «собака». Согласно его воззрению, именно психолингвистический эксперимент может способствовать пониманию степени близости подобных слов в разных контекстных условиях и языках. Когнитивная же лексикология способствует креативному использованию данных проведенных экспериментов: она призвана творчески применять данные эксперимента для построения архитектоники целостной когнитивно-семантической теории [12].

Так, В.А. Пищальникова [11] отмечает, что когнитивная лексикология ставит перед собой задачу выявить лексический потенциал языка в глобальных процессах категоризации различных перцептуально или концептуально получаемых знаний. Для когнитивной лексикологии как учебной дисциплины данные психолингвистики особенно важными оказываются в случае, когда собственно лексико-семантические методы не всегда адекватно могут способствовать осмыслению закономерностей динамики словарного состава, механизма синхронного развития и диахронной исторической перспективы и эволюции семантического пространства языка.

В конечном счете, именно проведение ряда психолингвистических экспериментов способствует пониманию всего комплекса когнитивно-дискурсивных связей лексических единиц.

Таким образом, использование в когнитивной лексикологии психолингвистических методов делает и междисциплинарные, и собственно семасиологические связи учения о слове более предметными и доказательными фактами. Экспериментальные данные «дают пищу» для осмысления когнитивно-прагматических свойств лексического значения слова, его связей с менталитетом народа и его духовной культурой.

С другой стороны, данные психолингвистических экспериментов позволяют выделять элементы семантической структуры слова не интуитивно, а путём экспериментально подтверждённых ранее сформированных предположений, поскольку в результатах таких экспериментов отражаются также и когнитивные аспекты семантики слова: денотативный, сигнификативный и коннотативно-прагматический.

5.1.3 Ценностно-смысловой принцип обучения лексике. Антропоцентрическая связь когнитивной лексикологии с культурологией исходит из природы последней: «лингвокультурология ориентирована на человеческий, а точнее – на культурный фактор в языке и на языковой фактор в человеке» [19, с. 28]. Весьма существенно для когнитивной лексикологии мнение Ю.С. Степанова об отождествлении «человеческое» и «культурное», которое строится на идее естественности (монологичности в связи с неспособностью участвовать в диалоге, а потому к ней неприменимо понятие «смысл») и антропоморфности нашей Вселенной, что для когнитивной лексикологии весьма существенно. Ведь смысл возникает только в человеческом универсуме, смысл диалогичен по своей природе, что, собственно, и позволяет говорить о наличии в нем культуры, средством существования которой служит система символов, важнейшими из которых являются словесные знаки.

Характерной особенностью лексической системы любого языка, как своего рода «зеркало культуры», является ее открытость, поскольку в лексике как самом «подвижном» пласте языка отражается наша реальная действительность, условия и изменения нашей жизни (наличие архаизмов, историзмов, неологизмов), специфические черты национальной ментальности. Лексика есть система, объединенная синтагматическими и парадигматическими отношениями. Язык и, прежде всего, его словарный состав есть специфический способ существования культуры, фактор формирования культурных кодов.

Лексическая подсистема языка есть, по сути, зеркало культуры, в котором может отражаться не только реальный мир, окружающий человека, не только реальные условия его жизни, но и общественное самосознание народа, его менталитет, национальный характер, образ жизни, традиции, обычаи, мораль, система ценностей, мироощущение, видение мира [1, с. 14; 12, с. 28; 22, с. 67].

Поэтому концептуальное осмысление культуры может произойти только посредством изучения словарного состава языка. Лексика – составная часть культуры и ее орудие; это действительность нашего духа, лик культуры; она выражает в «обнаженном виде» специфические черты национальной ментальности. Язык и, прежде всего, его словарный состав есть специфический способ существования культуры, фактор формирования культурных кодов.

И всё же, несмотря на своеобразие лингвокультур мира, существуют различные формы межкультурной коммуникации, о чем пишет А. Вежбицкая: «Возможность успешной коммуникации между различными культурами напрямую зависит от универсальности базового множества семантических примитивов, из которых каждый язык может создавать практически бесконечное число более или менее “идиосинкретичных языков конфигурации этих примитивов отражают разнообразие культур» [17, с. 182]. В рамках когнитивной лексикологии можно говорить и о более уникальных проявлениях взаимосвязи слова и культуры.

По справедливому утверждению Ю.С. Степанова, именно слово выступает неким концентратом культуры нации, воплощенной в различных группах данного культурно-языкового сообщества» [19, с. 28]. Известно, что во многих словах языков мира представлен целый мир, способный лексически и семантически охватить всю многогранную культуру, что подтверждает тезис о языке как естественной среде обитания культуры. Культура есть не только искусство и традиции, не только живопись и литература; это своего рода «возделывание, почитание», поэтому она отражает в себе смысл бытия того или иного народа. Культура есть уровень духовного (это и религия) и технического развития народа и передает в артефактах и поведении человека весь спектр воззрений народа на само существование мира и человечества как квинтэссенция сущности самосознания каждого народа.

Этим суждениям можно найти и более лаконичную формулу: «через лексическую семантику воплощается отражённая в сознании действительность, а культура – её важнейшая составляющая» [1, с. 49].

5.1.4 Дискурсивно-коммуникативный принцип лингводидактики. Сопряжение когнитивной лексикологии с теорией дискурса обусловлено необходимостью исследования одного из основных феноменов слова: взаимодействием лексического значения и смысла. На первый взгляд, слово непосредственно с дискурсом не связано, поскольку единицей дискурса являются коммуникативные структуры. Одни авторы таковой называют высказывание, другие – текст [3, с. 711-712]. Многие исследователи основной структурной единицей речевого общения признают диалог [12; 11; 5; 17].

Междисциплинарные связи обуславливаются изначальным «родством» глобальных для лексикологии процессов именованности и познания. Собственно именованность (номинация), на первый взгляд, изначально была объектом лексикологии, особенно в связи с перечислением функций языка [12; 4; 11].

Семантика – это ещё и свойство знаковых единиц языка и речи. И в этом аспекте семантика слова не сводима только к значению. Она шире значения, поскольку включает в себя и смысловое содержание языкового знака, которое может быть (а) доречевым, (б) речевым и (в) дискурсивным. В таком триединстве можно говорить о когнитивной семантике.

6. Заключение. Итак, когнитивная лексикология как лингводидактическая дисциплина своим становлением призвана реализовать две издавна наметившиеся в науке о слове тенденции: а) функционально-коммуникативную и б) дискурсивно-когнитивную. Тенденция к функционализму объясняется тем, что он, в отличие от формализма, предполагает объяснение языковой формы её речемыслительными функциями, кроме того, своё основное внимание фокусирует на стремлении уяснить, почему та или иная единица словарного состава (и лексико-семантическое пространство языка в целом) устроена как достаточно гибкий элемент функциональной системы. Дискурсивно-когнитивная тенденция отражает потребность не только в описании лексико-семантических явлений, но и в их адекватной коммуникативно-прагматической интерпретации.

Проведённое исследование позволяет утверждать о необходимости учета четырех принципов, на которых может строиться когнитивная лексикология: принцип антропоцентризма, принцип лексико-семантической репрезентации знаний, ценностно-смысловой и дискурсивно-коммуникативный принципы. Главная задача когнитивной лексикологии состоит в построении теории когнитивной семантики слова, предполагающая:

(а) определение многовекторности когнитивной ономазиологии, (б) установление когнитивно-дискурсивных корреляций между основными категориями когнитивной лексикологии (значением и смысловым содержанием слова).

Такой подход к изучению семантического пространства позволит реализовать лингводидактическую идею о неотъемлемой взаимосвязи изучения словарного состава и

концептосферы русского языка. Учет когнитивного фактора позволит в ближайшей перспективе методологически обосновать такой принцип обучения лексике, как деятельностный характер обучения, уравновесить языковые и неязыковые знания, учитывать коммуникативные стратегии на разных языках, преодолеть языковые и культурные барьеры в межкультурной коммуникации.

Список литературы

1. Алефиренко Н.Ф. «Живое» слово: Проблемы функциональной лексикологии. – М.: Изд-во «Флинта: Наука», 2009.
2. Алефиренко Н.Ф. Методологические основания исследования проблемы вербализации концепта // Вестник Волгоградского гос. ун-та. – Серия «Гуманитарные науки». – 2004. – № 2. – С. 60-66.
3. Алефиренко Н.Ф., Нуртазина М.Б. Системная панорама когнитивной репрезентации семантики таксиса // Вестник РУДН. – Серия «Лингвистика». – Т. 21. – №4. – 2017. – С. 706-729. doi: 10.2236/2312-9182-2017-21-4
4. Беляевская Е.Г. Когнитивные основания изучения семантики слова // Структуры представления знаний в языке. – М., 1994. – С. 88-96.
5. Richard Rorty (editor). *The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method.* – University of Chicago Press, 1992. – 407 p.
6. Ainsworth, S. (2006). DeFT: A conceptual framework for considering learning with multiple representations. *Learning and Instruction*, 16, 183-198.
7. Caldwell-Harris, Catherine L., 2015. Emotionality differences between a native and foreign language: implications for everyday life. *Current Directions in Psychological Science*, 24, 214-219.
8. Dewaele, Jean-Marc, 2015. Why do so many bi- and multilinguals feel different when switching languages? *International Journal of Multilingualism* 13, 92-105.
9. Gorski, P. C. (2016). Equity literacy: More than celebrating diversity. *Diversity in Education*, 11(1), 12–15.
10. Finkbeiner, M., Gollan, T.H., & Caramazza, A. (2006). Lexical access in bilingual speakers: What's the (hard) problem? *Bilingualism: Language and Cognition*, 9(2), 153-166.
11. Пищальникова В.А. Языковое бытие человека и этноса. – Вып. 1. – М.: МГЭИ; ИНИОН РАН; МГЛУ, 1999. – 113 с.
12. Шаповалов А.Н. Коммуникативно-когнитивный подход в обучении лексической стороне речи. – Н.Новгород: Изд-во НГЛУ им.Н.А. Добролюбова, 2002. – 187 с.
13. Карасик В.И. Языковые ключи: монография / В.И. Карасик; Науч.-исслед. лаборатория «Аксиологическая лингвистика». – М.: Гнозис, 2009. – 179 с.
14. Loewen, Shawn, Plonsky, Luke, 2016. *An A – Z of Applied Linguistics Research Methods.* London – New York: Palgrave Macmillan.
15. Jahoda, Gustav, Lewis, Ioan M., 2015. *Acquiring Culture: Cross Cultural Studies in Child Development* (3rd ed). New York: Psychology Press.
16. Colomé, A. (2001). Lexical Activation in Bilinguals' Speech Production: Language-Specific or Language-Independent? *Journal of Memory and Language*, 45(4), 721-736.
17. Wiersbicka A. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-specific Configurations.* – New-York / Oxford, 1992. – 211 P.
18. Выготский Л.С. Мышление и речь. Психологические исследования [Текст] / Л.С. Выготский. – М.: Лабиринт, 1996. – 416 с.
19. Степанов Ю.С. Изменчивый «образ языка» в науке XX века [Текст] / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века / Под ред. акад. Ю.С. Степанова. – М.: ИЯ РАН, 1995. – С. 7-34.
20. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. – Изд. 2. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 256 с.
21. Бенвенист Э. *Общая лингвистика.* – Изд.3. – М.: УРСС, 2009. – 318 с.
22. Прохоров Ю.Е. В поисках концепта. – М.: Флинта, Наука, 2009. – 176 с.
23. Morrow K. *Principles of Communicative Methodology* / K. Morrow, K. Johnson. – New York and London, 1981. 124 p.

Н.Ф. Алефиренко

Белгород мемлекеттік ұлттық ғылыми университеті, Белгород, Ресей
(E-mail: n-alefirenko@rambler.ru)

Лексиканы оқытудың танымдық-дидактикалық негіздері:
Мәселені баяндау

Аннотация. Педагогикалық ғылым мен практиканың өзекті мәселе - лингвистикалық сақтау қозғалтқышы ретінде Lingvodidaktichesky әлеуетті танымдық лексикология және білім беру, психикалық және тілдік құрылымдардың корреляциялық. Осы зерттеудің жаңалығы көпвекторлы танымдық ономастика анықтау және

құны мен сөздер семантикалық мазмұны арасындағы қарым-қатынасты құру, сөздер танымдық семантикасы теориясын салу болып табылады. Ол лингвистикалық глоттодидактика барлық ұялы осылайша тілін оқыту әдістемесі осы бағытта дамуын перспективалы, тілі танымдық функциясын пайдаланады деп анықталды. Лексика-семантикалық құбылыстар жеткілікті коммуникативтік және прагматикалық түсіндіру талдау. Ол лингвистикалық бірлік сыртқы әлеммен шындық және өзара іс-қимыл қарапайым білім communicants арқылы шешілуі мүмкін екенін постулаттары ақтады. «Тілі танымдық функцияларын өзіндік» ұғымы нақтыланып және ақпаратты өңдеу жүйесінің құралы ретінде тілді зерттеуге әдістемелік стратегиясын мазмұны сипатталады. тиісті атауын оқыту үрдісін ұйымдастыру үшін әдіснамалық тәсілдер арқылы жүзеге функциясын жүзеге асырады, олардың әрқайсысы танымдық лексикография (антропоцентризм, білім лексика-семантикалық өкілдігі, сөздік қоры мен дискурс және тіл білімінің коммуникативті принципін үйрену құны-семантикалық принципін) дидактикалық принциптерін, ұсынды. Кәсіптік білім беруде дидактикалық принциптерді енгізудің нәтижелері ұсынылды.

Түйін сөздер. Тіл оқыту, когнитивті лингвистика, ой мен тіл құрылымдарының қызметінің дидактика, дидактика танымдық қағидалары.

N.F. Alefirenko

Belgorod State National Research University, Belgorod, Russia
(E-mail: n-alefirenko@rambler.ru)

Cognitive-didactic Bases of Teaching Vocabulary: To the statement of the issue

Abstract. The current problem of pedagogical science and practice is considered, specifically the linguodidactic potential of cognitive lexicology as a linguistic mechanism for storing and transferring knowledge, correlating thought and language structures. The novelty of the presented research is the construction of the theory of cognitive semantics of the word, the definition of the multi-vector nature of cognitive onomasiology and the establishment of the relationship between meaning and the semantic content of the word. It is revealed that the linguistic glottodidactics all use the cognitive function of the language mobilely, which indicates the prospects for the development of this direction in the methodology of teaching languages. The analysis of an adequate communicative-pragmatic interpretation of lexico-semantic phenomena is presented. The postulate is grounded that linguistic units can be examined through the ordinary knowledge of communicants about the reality and interaction with the surrounding world. The notion of the “peculiarity of the cognitive function of language” is specified and the content of the methodical strategy is described to the study of vocabulary as a means of systemic processing of information. The didactic principles of the construction of cognitive lexicology (anthropocentrism, lexico-semantic representation of knowledge, the value-semantic principle to the teaching of vocabulary and the discourse-communicative principle of linguodidactics) are presented, each of which carries a function corresponding to the name, realized through methodological approaches to the organization of the learning process. The results of the implementation of didactic principles in vocational education are presented.

Key words: linguodidactics, cognitive linguodidactics, principles of language teaching, cognitive linguistics, thought and language structures, speech activity.

References

1. Alefirenko N.F. «Zhivoe» slovo: Problemy funkcionalnoy leksikologii [“Live” word: The challenges of functional lexicology] (Publishing house “Flint: Science”, Moscow, 2009) [in Russian].
2. Alefirenko N.F. Metodologicheskie osnovaniya issledovaniya problemy verbalizacii koncepta [Methodological basis for the verbalization study of the concept], Vestnik Volgogradskogo gos. un-ta [Bulletin of Volgograd State University]. Seriya «Gumanitarnye nauki» [Chapter “Humanitary Research”], (2), 60-66 (2004). [in Russian]
3. Alefirenko N.F., Nurtazina M.B. Sistemnaya panorama kognitivnoy reprezentacii semantiki taksisa [System panorama of cognitive representation of taxis semantics], Vestnik Rossijskogo Universiteta Druzhyby Narodov [Bulletin of the Peoples’ Friendship University of Russia]. Seriya «Lingvistika» [Series “Linguistics”] 4(21), 706-729 (2017). [in Russian]. doi: 10.2236/2312-9182-2017-21-4
4. Belyaevskaya E.G. Kognitivnye osnovaniya izucheniya semantiki slova [Cognitive foundations of the study of word semantics], Struktury predstavleniya znaniy v yazyke [Structures of representation of knowledge in language], (Flint: Science, Moscow, 1994). [in Russian].
5. Richard Rorty (editor). The Linguistic Turn: Essays in Philosophical Method. (University of Chicago Press, 1992. 407 p).
6. Ainsworth, S. DeFT: A conceptual framework for considering learning with multiple representations. Learning and Instruction, 16, 183-198 (2006).

7. Caldwell-Harris, Catherine L. Emotionality differences between a native and foreign language: implications for everyday life. *Current Directions in Psychological Science*, 24, 214-219 (2015).
8. Dewaele, Jean-Marc Why do so many bi- and multilinguals feel different when switching languages? *International Journal of Multilingualism*, 13, 92-105 (2015).
9. Gorski, P. C. Equity literacy: More than celebrating diversity. *Diversity in Education*, 11(1), 12–15 (2016).
10. Finkbeiner, M., Gollan, T.H., Caramazza, A. . Lexical access in bilingual speakers: What’s the (hard) problem? *Bilingualism: Language and Cognition*, 9(2), 153-166 (2006).
11. Pischalnikova V.A. Yazykovoe bytie cheloveka i etnosa [Linguistic being of man and ethnos]. Vol.1. (Russian Academic of Science, Moscow, 1999). [in Russian].
12. Shamov A.N. Kommunikativno-kognitivnyy podhod v obuchenii leksicheskoy storone rechi [Communicative-cognitive approach in teaching the lexical side of speech] (N. Dobrolyubov State Linguistic University, N. Novgorod, 2002). [in Russian].
13. Karasik V.I. Yazykovye klyuchi: monografiya [Language keys: monograph] (Gnozis, Moscow, 2009). [in Russian].
14. Loewen, Shawn, Plonsky, Luke, 2016. *An A – Z of Applied Linguistics Research Methods*. London – New York: Palgrave Macmillan.
15. Jahoda, Gustav, Lewis, Ioan M., 2015. *Acquiring Culture: Cross Cultural Studies in Child Development* (3rd ed). – New York: Psychology Press.
16. Colomé À. Lexical Activation in Bilinguals’ Speech Production: Language-Specific or Language-Independent? *Journal of Memory and Language*, 45(4), 721-736 (2001).
17. Wiersbicka A. Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-specific Configurations. – New-York / Oxford, 1992. – 211 P.
18. Vygotskiy L.S. Myshlenie i rech. Psihologicheskije issledovaniya [Thinking and speaking. Psychological research] (Labirint, Moscow, 1996). [in Russian].
19. Stepanov Yu.S. Izmenchivyy «obraz yazyka» v nauke XX veka [Variable “image of language” in the science of the twentieth century]. *Jazyk i nauka konca XX veka* [Language and science of the late twentieth century] (RUN, Moscow, 1995), pp.7-34. [in Russian].
20. Lakoff Dzh., Dzhonson M. Metafor, kotorymi my zhivem [Metaphors that we live in]. (LKI, Moscow, 2008). [in Russian].
21. Benvenist E. Obschaya lingvistika [General Linguistics] (URSS, Moscow, 2009). [in Russian].
22. Prohorov Yu.E. V poiskah koncepta [In search of the concept] (Flinta, Nauka, Moscow, 2009). [in Russian].
23. Morrow K. Principles of Communicative Methodology / K. Morrow, K. Johnson. – New York and London, 1981. 124 p.

Сведения об авторе:

Алефиренко Н.Ф. – доктор филологических наук, профессор Белгородского государственного национального исследовательского университета, Заслуженный деятель науки РФ. Член-корреспондент РАН. Белгород, Россия.

Alefirenko N.F. - Doctor of Philology, Professor of Belgorod State National Research University, Honored Worker of Science of the Russian Federation. Belgorod, Russia.

SRSTI 14.35.09

G.T. Aubakirova¹, E.O. Volodina², S.N. Kalieva³

¹²Karaganda Economic University of Kazpotrebsouz, Karaganda, Kazakhstan

³Republican Scientific and Practical Center «Textbook» of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

(E-mail: ¹gulbanu@BKru, ²rinawinter@mail.ru, ³ksandygul@bk.ru)

Personally-oriented approach in teaching a professionally-oriented foreign language

Abstract. In the article we considered the personally-oriented approach in teaching foreign languages and the role of education in modern society. Also, we identified how relevant personally-oriented approach in studying of professional-oriented foreign language. We highlighted the main lines of the personally-oriented approach.

Besides, we considered the content of this approach: teaching activities, role of independent student’s work. We identified abilities of personally-oriented approach in language teaching. We considered studying technology in realization of this approach. We studied principles of personally-oriented approach: self-actualization, individuality, choice, success and creativity. We identified problematic issues, which emerged in introduction of this approach, and examined some options of its solution.

Keywords. Education, self-development, self-knowledge, the personally-oriented approach, teaching, a foreign language, specific features.

Education has always played an important role in any society. After all, education can attach a person to civilization, pass on social experience, acquaint with culture and help to preserve it, equip with the necessary skills and knowledge for self-development and increase in intellectual level. Education is not only process of formation of the individual, but also a condition of consolidation of society as it provides continuity of traditions, language and culture.

Today education is the main factor of rating of human development of the United Nations Development Program. Annually this organization compiles the rating of countries with the largest index of education development, because this factor is an indicator of the competitiveness of a country in the whole world space.

Not accidentally that in the program article of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev's "A Glance at the Future: modernization of public consciousness" it is specified that the success of the country depends on the quality of the labor resource [1]. The modern person has to have a certain set of qualities, to be mobile and educated to meet the requirements of time. So, special attention is paid to increase in computer literacy, knowledge of foreign languages and also cultural openness. Recognition of special importance of acquisition of foreign languages is a consequence of the entry of our state into the world community and also internationalizations of all spheres of human life.

In our society education, teaching and educational institutions are highly valued. So, in normative and legal documents of the Republic of Kazakhstan on education the priority purpose is preparation of the qualified specialist for successful entry into society and also comprehensive development of the students' personality.

We focus on one of the requirements for a modern specialist. This requirement is a high level knowledge of foreign language, first of all at realization of the professional activity. Its important component is foreign-language communication. The specialist not only has to have necessary knowledge, skills within the profession, in specific conditions he has to be able to convey information, to express the opinion or to hold negotiations, even in cases of foreign communication. In this regard the professionally-oriented foreign language is learned at not language faculties. This course is designed to create students' skills in the field of foreign-language communication, taking into account the features of professional thinking. It should be noted that in such conditions the basic knowledge of a foreign language is not enough. Teaching should take into account the needs of students, as well as the characteristics of their future profession. Professionally-oriented teaching of a foreign language should combine mastering a foreign language and developing the personal qualities of students by studying the culture and traditions of other countries

Thus, the essence of teaching a professionally-oriented foreign language is that special disciplines are integrated into teaching in order to gain additional professional skills, especially in the field of communicative interaction. The student must learn to use a foreign language in various areas of his professional activity, scientific work, and communication with foreign colleagues. In general, students should receive certain competencies during studying the course of a professionally-oriented foreign language.

In particular, communicative competence will make it possible to understand the meaning of certain phrases and statements in a specific situation, specific words necessary for professional activity.

The linguistic competence that must be acquired by students in studying this course should help them to master knowledge of the language system and the rules of its use in speech activity. In this way, students will be able to regulate their speech behavior in specific life situations.

The sociocultural competence will allow students to avoid some hindrances in communication in connection with big differences of the culture of the different people as students will have to seize skills of elimination of such hindrances.

Methodological competence should allow students to effectively and correctly build their activities in the field of language learning and replenishment of their knowledge in the future, while focusing on the goal.

In the content of this course, much attention is paid to regional geography, which allows students to learn new ways of speech communication, to the culture of the people whose language is being studied. This knowledge helps to have information about the realities of the country of the studied language. So, students at implementation of professional activity, fulfilling the duties, will reconstruct the behavior, the speech so that to achieve success in the activity and positively to influence employees, colleagues of foreign countries with whom, certainly, he will need to interact. The specialist will no longer feel uncomfortable and

uncertain. His knowledge of the profession and knowledge of a foreign language will not exist separately from each other. A student, a future specialist, will learn to communicate in a professional environment in the world space. He will not have special difficulties in applying his skills. In typical situations of business and everyday communication, there will be no problems with compiling a monologic statement of professional content in another language.

Teaching a professionally-oriented foreign language can provide all the above competencies and opportunities with its correct and effective implementation. There is a question of how to correctly implement this teaching, so that the positive effect will be maximum, and what methods and forms of teaching should be used.

For a long time the teacher played a leading role in the process of teaching. The main goal of the teaching was the assimilation of the curriculum. Such a system did not take into account the individual characteristics of students. It made the same demands on all. Students did not have to search for information independently, analyze it, creatively process it, and solve problem situations. The students were provided with ready-made knowledge, already revised. At the same time they needed to remember all the necessary information, to understand the main meaning. So, in general, the process of mastering knowledge, skills and abilities was conducted.

However, this system does not currently meet all the necessary requirements. To date, it has become important that the student does not just possess certain knowledge, he must develop diversely. He should receive significant professional qualities, be able to think creatively and critically, find non-standard solutions to certain problems, quickly navigate in a large flow of information, be able to independently search for and memorize the necessary information. Accordingly, it becomes clear that teaching on a traditional system does not create the conditions for the formation of such skills and abilities, because it does not allow students to realize themselves. This approach is not effective in teaching a professionally-oriented foreign language.

In this regard there are demanded approaches to teaching and education, focused on specific features of the personality in pedagogy. Respectively, the special relevance is acquired by the personally-oriented approach, in particular, in the field of studying professionally-oriented foreign languages, as far as studying foreign language is consecutive and difficult process during which students get certain values. These values reflect their professional readiness as specialists in the future. It is necessary to distinguish from values education of the superior quality, self-realization, definiteness of the professional purpose, further vital prospects and plans that is what makes a basis of future activity. In this connection the task of the personally-oriented approach in teaching of professionally-oriented foreign language is development of independence, creativity and personal growth.

This approach defines the direction of teacher's activity in the learning process during realization of his interaction with the student.

The new education paradigm changes approaches to an education system, putting student in the center of attention as the active subject who acquires the "personal knowledge" in the process of education forming and developing his intelligence. In other words there is a personality recognized independent and unique in the center of attention. The feature of the pedagogical personally-oriented approach is that it is aimed at creating favorable conditions for the full development of this personality [2].

Proceeding from this, it is possible to mark out some features of the personally-oriented approach.

First, the student is not just in the center of attention, it is considered as the subject capable to self-development and self-knowledge.

Secondly, we create conditions for the manifestation of individual abilities, that is a certain field in which the student can realize and develop his skills and abilities.

Thirdly, the student is recognized as an active carrier of subjective experience, that is he actively participates in his education, rather than passively perceives and acquires experience. The search method of knowledge is very important.

Fourthly, professional competence of future specialist is formed as set of abilities, skills, knowledge, experience and professional qualities of the personality. It is very important factor for modern employers.

Fifthly, personally-oriented approach is realized, first of all, on the basis of the personally-oriented communicative technologies of teaching. Special attention should be paid to use of the communicative situations and means that motivate the student to activity.

Thus the student actively learns the content of the program, builds and estimates the methods of his activity during the process of obtaining the education. That is he can independently make a choice and take the responsibility for him, regulate the behavior, showing identity. With the realization of such subject-subject relations, study becomes a joint activity of the teacher and student.

A qualified teacher of professionally-oriented foreign language should have own ability to professionally establish such relationships with students. In addition, it is important that this teacher has a high level of knowledge in the field of professional activity of students studying a foreign language. The activity of linguist should be directed to disclosure of their internal potential, personal opportunities in studying language. In this regard the teacher needs to take circumstances of social character into account as study of foreign languages assumes cross-cultural competence. So the student is involved in cross-cultural communication, he learns foreign-language culture and language, and he has an interest in it. It helps to reach high level [3, 396 p.].

Further it is expedient to stop in more detail on the content of the personally-oriented approach in teaching professionally-oriented foreign language. It is known that both at schools, and in higher educational institutions, a foreign language is learned by all students together. Thus often a different level of language knowledge or ability of particular student is not taken into account.

In such conditions process of teaching is difficult. Everyone is able to speak a foreign language. If the student understands and knows how to express thoughts in the native language, then he can learn to speak and understand in other language. Then it is not clear why do many people think that they do not have the skills to know it? The answer can be found in education system, namely in the program of teaching a foreign language. It is not enough just to systematically study new words, to read, to translate and to retell texts. After all, a lot of things depend on mood of the student and the atmosphere in which he is, because the expected success and the feeling of the importance increase confidence in his forces. In process the student should show the activity, and the teacher should help him to find and realize the individual way of learning professionally-oriented foreign language. Thus, the teacher not only teaches a foreign language, but also how it can be learned.

The main types of language activity are listening, reading, writing and answering questions. In everyday life we use these forms not separately from each other, and in interrelation, unlike language classes. Thus a foreign language is torn a little off from practical purposes. In this regard the student speaks and performs tasks only in order that the teacher has checked language acquisition level. He has to wait for the graduation of the educational institution to have an opportunity to practically apply the knowledge and skills. In order that the learning of professionally-oriented foreign language takes place as a form of daily activity, it is necessary that the student involuntarily communicates in class in the language he is studying. For creation of such opportunity it is necessary to pay attention to age psychology. It is necessary to reveal main questions interested this or that age category and also to introduce them into the educational and methodical program.

In this case, the teacher must take into account the characteristics of each individual profession. That is why it is important for the teacher to be oriented in the specialty, according to which students are learned. So the program will include not only traditional subjects, but also those questions which will interest the student. For example, if the program pays more attention to discussing important questions of modern society, rather than learning of difficult texts, the result will be more noticeable.

Thus personally-oriented approach in teaching professionally-oriented foreign languages influences the technology of teaching. In particular, there does not use teaching forms which are not characterized by communication. The teacher uses group work, when students carry out it in common by the opportunities, rather than reading the text and retelling it to each other or the teacher. It is possible to give such example. The students working on one text in a group distribute responsibilities. One of them reads the text, another writes out unknown words, the third looks for them in the dictionary, the fourth translates all text. This form of work allows students to cooperate and adjust communication, because to perform the work they need exchange of information and collection of opinions. We need to organize such work correctly that there will be an opportunity not only for manifestation of a speech initiative, but also for improvement of knowledge. It should be noted that such work will have a great practical focus. The students at the same time get knowledge of a foreign language and learn to interact with each other. This will help them with further life. For example, it will support the processes of self-knowledge, self-realization and, of course, help to create a unique personality. The teacher should create right emotional mood, be able to apply his knowledge,

choose the appropriate form of work, learn opinion of students in discussions, and rationally organize their work, including homework, to achieve a positive result.

However using all these conditions, the teacher should understand that some students have different opportunities and abilities and also plans for the future. For example, someone is aimed at achievement of general educational level, and someone is aimed at a higher profile level, which is focused on the future profession. In this regard, we can say that the personally-oriented approach also influences the effectiveness of teaching.

Thus, the personally-oriented approach should develop and support the interest of each student in the study of professionally-oriented foreign languages. The teacher should be beyond traditional system. He should not only explain a new subject, ask, correct mistakes, give homework, but he should allow students to participate in discussion of new material, to put forward the ideas, to feel more freely in class. Finally it will allow us to overcome isolation, reticence, it will increase communicative skills, and it will bring these of foreign language to the forefront in everyday life. In addition we can apply various forms of exercises, focus on communication of students, and it will allow to consider their interests in these conditions.

On the basis of the above, we can mark out some principles characterizing a personally-oriented approach in teaching professionally-oriented foreign language.

The first principle is the principle of individuality. It is characterized by the fact that the teacher considers individual abilities of the student and his psychological features, and also his motivation in studying foreign language [4, 501 p.].

The second principle is the principle of self-actualization. It is characterized by the fact that the teacher motivates students, supports their initiatives, promotes the manifestation of their natural skills and abilities.

The third principle is the principle of the choice. This principle gives students the chance to independently regulate their activity when they will do tasks. That is to carry out the activity depending on already available abilities, knowledge and skills.

The fourth principle is the principle of success and creativity. This principle helps students to prove themselves, it forces to argue and think. In addition, it includes ensuring of control and correct assessment of the results achieved by the student. This moment is very important, because stimulation of the student on further teaching also depends on it.

Besides, in this system of principles, it is very important that taught material on a foreign language should not only expand the knowledge of students, generalize them, but also transform the personal experience of each of them. According to the personally-oriented approach, the student becomes the main subject and participant in the educational process, because he significantly influences it, and also he has an opportunity to reconstruct it.

The teacher performs a different role. He has to coordinate process of studying language, to define the educational purpose and a trajectory, to organize an appropriate work and to provide resources. Students have to acquire knowledge, and also they have to understand how educational process works, how they can apply it in real life. So they have to know how they can acquire necessary skills yourself, without the help of a teacher. In this regard, the teacher should create the students' ability to independently search for information and analyze it. In this case we can talk about critical thinking and creative activity of students. Thus, the teacher must cooperate with students. It will allow to create more favorable conditions for their freedom and an initiative [5, 35 p.].

Despite the above-mentioned positive aspects of the personally-oriented approach, there are some problematic issues. For example, when the student realizes his choice, he is guided by the wrong principles. He thinks that it is better to choose the teacher who will demand less, than a strict professional. This fact depends on mentality and qualities of the student. In this case it is necessary to inform him that his choice influences his qualitative education and experience, and that it will negatively affect him later. Therefore he must choose correct criteria for realization his rights.

Besides, realization of the personally-oriented approach is complicated by modern requirements to an education system fixed legislatively. In particular, the student has to take examinations in testing form, for example, after the end of studying professionally-oriented foreign language at university or at receipt in magistracy. In this regard, the teacher of foreign language is forced to perfect ability of students to choose the right answer from the presented ones. However, knowing of foreign language implies the ability to speak this language, that is, to speak, to express thoughts. Tests do not show real students' knowledge of foreign language more likely they show abilities to learn possible answers.

As it mentioned earlier, the teacher has to pay attention to personal features of each student, and depending on it he has to define a trajectory of his teaching. However, there are difficulties too. It is connected with the fact that there are a lot of students in groups with which the teacher works. The teacher just has no opportunity to study and pay attention to all. For example, in higher education institutions the number of students in a group can reach 15-20 people. Of course, in such conditions it is very difficult to realize the personally-oriented approach in teaching professionally-oriented foreign language.

Besides, among them there can be students with different types of personality. In particular, there are those who do not want to join the conversation among a large number of people. They are introverts. But there are others. They are extroverts, who constantly want to talk. They take offense if they aren't asked and shouted from their seats. We should begin learning foreign language with the first type from written tasks. So such person will be able to realize himself out of a stressful situation, gradually expanding opportunities. We should give the opportunity to carry out joint activities to the second type of students. There should be both types of students in groups to involve all students in the speech activity. However it is very difficult to realize such activity in large groups. Finally it will lead to the fact that a certain part of group will participate in teaching. Other students will passively attend classes and receive grades, but, most likely, they will not have knowledge of foreign language after course.

After solving the above problems there will be created necessary conditions and opportunities for the full implementation of the personally-oriented approach in teaching a professionally-oriented foreign language. This approach is very important. It gives great opportunities for students. It promotes to acquire knowledge of foreign language, but also it develops personality. It is the important purpose of modern life. Existence of skills, knowledge and abilities is important for personally formation in future profession. The specialist who knows a foreign language is valued more highly and he has more opportunities to move up the career ladder, he is more mobile. In process of learning the student already becomes comprehensively prepared, independent, and he is able to think. Even if he doesn't have certain knowledge in some questions, he will be capable to react quickly and flexibly, and to eliminate defects, because he will be able to acquire knowledge, to look for and analyze information. And it won't create for him big problems and stressful situations. Finally personally-oriented approach is directed to formation a highly qualified specialist.

References

1. Назарбаев Н.А. Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы жаңғырту [Электрон.ресурс]. – 2017. - URL: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (қараст. мерзімі: 03.09.17)
2. Богданов И.В., Лазарев С.В., Ануфриенко С.С., Чмыхова Е.В., Усольцева И.В., Калинина Н.В. Психология және педагогика [Электрон.ресурс]. – 2003. – URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/bogd/index.php (қараст. мерзімі: 10.10.17)
3. Гамезо М.В. Жас және педагогикалық психология: оқулық / М.В. Гамезо, Е.А. Петрова, Л.М. Орлова. - М.: Ресейдің педагогикалық қоғамы, 2003. – 512 б.
4. Наследов А.Д. Қазіргі психологияның тарихы/ А.Д. Наследов. – СПб: Еуразия, 2002. – 352 б.
5. Кукушин В.С. Педагогикалық технологиялар/ В.С. Кукушин. – М.: МарТ, 2004. - 335 б.

Г.Т. Аубакирова, Е.О. Володина, С.Н. Калиева

*Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды, Қазақстан
«Оқулық» республикалық ғылыми-практикалық орталығы, Астана, Қазақстан*

Кәсіби шетел тілін үйренуге арналған тұлғалық-бағытталған тәсілі

Аннотация. Мақалада шет тілдерін оқытудағы тұлғалық бағытталған көзқарас қарастырылады. Қазіргі қоғамдағы білімнің рөлі қарастырылды. Кәсіби бағдарлы деңгейдегі шет тілін оқытудағы тұлғалық бағытталған тәсілдің өзектілігі анықталды. Тұлғалық бағытталған тәсілдің негізгі ерекшеліктері бөлінді.

Сонымен қатар мақалада осы сияқты тәсілдің мазмұны қарастырылды: оқытушылық қызмет, студенттердің өзіндік жұмыстарының рөлі. Шет тілін үйренуде тұлғалық-бағытталған тәсілдің мүмкіндіктері анықталды. Осы тәсілді іске асыруда оқыту технологиясы қарастырылды. Тұлғалық бағытталған тәсілдің принциптері зерттелді: өзін-өзі жетілдіру, тұлғалық, таңдау, табыс пен шығармашылық. Осы тәсілді жүзеге асыру кезінде туындайтын проблемалық мәселелерді анықталды, және оларды шешу үшін кейбір нұсқалар қарастырылды.

Түйін сөздер. Білім беру, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі тану, тұлғалық-бағдарлы көзқарас, оқыту, шет тілі, жеке ерекшеліктері.

Г.Т. Аубакирова, Е.О. Володина, С.Н. Калиева

Қарағандық экономикалық университет Қазпотребсоюзы, Қарағанда, Қазақстан
Республиканский научно-практический центр «Учебник», Астана, Қазақстан

Личностно-ориентированный подход в обучении профессионально-ориентированному иностранному языку

Аннотация. В статье рассматривается личностно-ориентированный подход в обучении иностранным языкам. Рассмотрена роль образования в современном обществе. Выявлена актуальность личностно-ориентированного подхода при изучении профессионально-ориентированного иностранного языка. Выделены основные черты личностно-ориентированного подхода.

Кроме того, в статье было рассмотрено содержание данного подхода: преподавательская деятельность, роль самостоятельной работы обучающихся. Выявлены возможности личностно-ориентированного подхода в обучении иностранному языку. Рассмотрена технология обучения при реализации данного подхода. Изучены принципы личностно-ориентированного подхода: самоактуализации, индивидуальности, выбора, успеха и творчества. Выявлены проблемные вопросы, возникающие при внедрении данного подхода, и рассмотрены некоторые варианты их решения.

Ключевые слова. Образование, саморазвитие, самопознание, личностно-ориентированный подход, обучение, иностранный язык, индивидуальные особенности.

References

1. Nazarbaev N.A. Vzglyad v budushchee: modernizaciya obshchestvennogo soznaniya [Course towards the future: modernization of Kazakhstan's identity]. Available at: http://www.akorda.kz/ru/events/_akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya (accessed 03.09.2017)
2. Bogdanov I.V., Lazarev S.V., Anufrienko S.S., Chmyhova E.V., Usol'ceva I.V., Kalinina N.V. Psihologija i pedagogika [Psychology and pedagogy]. Available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/bogd/index.php (accessed 10.10.2017)
3. Gamezo M.V., Petrova E.A., L.M. Orlova L.M. Vozrastnaja pedagogicheskaja psihologija: uchebnoe posobie [Age and pedagogical psychology: a textbook] (Pedagogical society of Russia, Moscow, 2003).
4. Nasledov A.D. Istorija sovremennoj psihologii [The history of modern psychology] (Eurasia, Saint Petersburg, 2002).
5. Kukushin V.S. Pedagogicheskie tehnologii [Pedagogical technologies] (MarT, Moscow, 2004).

Information about authors:

Аубакирова Г.Т.- филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды, Қазақстан.

Володина Е.О. - заң бакалавры, «құқықтану» мамандығының 1 курс магистранты, Қазтұтыну одағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды, Қазақстан.

Калиева С.Н. – педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Оқулық» республикалық ғылыми-практикалық орталығының бас сарапшысы, Астана, Қазақстан.

Aubakirova G.T.- Candidate of Philology, Professor, Karaganda Economic University of Kazpotrebsouz, Karaganda, Kazakhstan.

Volodina E.O. - bachelor of law, 1 course, graduate student of the specialty «jurisprudence», Karaganda economic university of Kazpotrebsouz, Karaganda, Kazakhstan.

Kaliev S.N. - Candidate of Pedagogical Sciences, chief expert of the republican scientific and practical center «Textbook» of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 14.27.09

Е.Б. Аубакиров¹, О. Метин², Р.Э.Тұльбаева³

¹ «NURORDA» мектеп лицейі, Астана, Қазақстан

²³ Астана Білім Ордасы, Астана, Қазақстан

(E-mail: ¹yerzhana@yahoo.com, ²osmanmetin58@gmail.com, ³adelinesdu@gmail.com)

Интеллектуал бағдарламасының заманауи дағдыларды қалыптастырудағы орны

Аннотация. Мақалада қазіргі білім беру жүйесі мен Қазақстан республикасындағы жаңа оқу бағдарламасының ерекшеліктерін жетілдіру жолдары қарастырған. Мақала авторлары оқушылардың интеллектуалдық, тұлғалық, шығармашылық қабілеттерін арттырудың теориялық және іс-тәжірибелерін ұсынады. Нақтылы практикалық эксперименттер негізінде қол жеткізілген интеллектуал бағдарламасының нәтижелерімен бөліседі. Сонымен қатар, мақалада 2020 жылға белгіленген 10 үздік дағдының Жаңа оқу бағдарламасымен байланысы кеңінен талқыланған. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Рухани жаңғыру: болашаққа бағдар» атты бағдарламалық мақаласындағы ұлттың бәсекелестігі мәселесі талқылау нысанына алынған.

Зерттеудің ғылыми-әдістемелік негізі ретінде француз ойшылы әрі ғалымы Мишель Монтеннің, балалардың когнитивті дамыту теориясының негізін салушы Жан Вильям Пиажéнің, белгілі психологтар Лев Выготский мен Эрик Эриксонның, интеллекттің көпқырлылығы теориясының авторы Говард Гарднердің, балалардың ақыл-ой әдіснамасын зерттеуші, бағдарлама авторларының бірі Осман Метиннің тұжырымдары басшылыққа алынған.

Мақаланың ғылыми-практикалық негізі ретінде соңғы 5 жыл ішінде қолданылып келе жатқан Астана қаласындағы «НұрОРДА» халықаралық мектебіндегі бағдарлама тәжірибесі талданған. Бағдарлама контекстінде 4 дағды: тілдік, математикалық, өнер және ғылыми дағдылар синтезді түрде қамтылған.

Қазақстан республикасы 2050 жылы әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына енуді жоспарлап отыр. Бұл межеге нұсқаумен емес, әр азамат шығармашылық, интеллектуалды әлеуетін жүзеге асыра алғанда ғана кіреміз. Мақала авторлары орта білім аясындағы шығармашылық әлеуметтің дамуын (innovative potential, creativity) «Рухани жаңғыру бағдарламасы» аясында қоғамдық талқыға салатын басты міндеттердің бірі деп санайды.

Түйін сөздер. Педагогика, ойын әдістері, дағдылар, мектепке дейінгі педагогика, интеллектуал бағдарламасы, интелект, білім, интеллектуал.

Тақырыпқа кіріспе. Қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесі, әсіресе орта білім беру саласында ауқымды, концептуалды өзгерістер жүріп жатқаны бәрімізге мәлім. Бұл жердегі басты мақсат – оқушының пайдасына болатыны түсінікті. Жасалып жатқан өзгерістердің дені әлемдік білім беру жүйесіндегі жаңашылдықтарға бағытталып отыр. Ол жаңашылдықтардың негізгі тұжырымдамасы нені көздейді? Бұрынғы білім беру жүйесінде нендей мәселелер назардан тыс қалды? Қазіргі оқылып бастаған жаңа оқу бағдарламалардың басты артықшылықтары қандай болмақ?

Бұл жерде бірден айтуымыз керек, жаңа оқу бағдарламасының негізінде, өзегінде – оқушылардың әлемдік деңгейде бәсекеге қабілетті болуы көзделген. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Рухани жаңғыру: болашаққа бағдар» атты бағдарламалық мақаласында «Біз, өз дәстүр құндылықтарымызды, ұлттық ерекшелігімізді сақтай отырып, әлемдік деңгейде бәсекеге қабілетті болуымыз керек. Басқалай жағдайда, біз тарих топырағының шаңына көміліп қаламыз» делінген [1, 2-4 бб.]. Иә, бәсекеге қабілеттілікте ұрпақ тәрбиесінің, оның біліктілігін, қабілетін айқындаудың, қалыптастыру жолдарының маңыздылығы ерекше. Әсіресе, баланың стандартталған бағдарламалардан бір сәт азат етіп, өзінің ішкі, туа бітті қабілеттерін дамытуы өте маңызды. Бұл тәсіл өз кезеңінде баланың өзін тез танып, өмірлік мұраттарын айқындауына септігін тигізеді. Жаһандық бәсекеде қандай да бір ел білім беруге тиімді, төте тәсілдерді басшылыққа алса, мазмұн мен іс-тәжірибенің синтезіне ие болса, сол ел озық шығады, жетістікке жетеді деген сөз.

Әрбір мемлекеттің негізгі қуат күші – адам капиталы. Ал адам капиталының ең негізгі өзегі білім беруде екені сөзсіз. Отандық білім беру жүйесінде аталған дағдыларды қалыптастыруға немесе жетілдіруге қатысты арнайы бағдарламалар бар ма? Бар болса қаншалықты жүзеге асуда? Заманауи дағдылардың қайсысына иесіз? Дәстүрлі өтіп тұратын Әлемдік экономикалық форум /World Economic Forum/ 2015 жылы ағымдағы бес жылдықта сұранысқа ие болатын 10 негізгі дағдыны атап көрсеткен. Демек, 2020 жылды нысанаға алып жасалған дағдылардың реттілігі төмендегідей:

1. Проблемаларды кешенді түрде шеше білу – Complex Problem Solving
2. Сыни ойлау – Critical Thinking
3. Жасампаздық - Creativity
4. Адам басқара білу – People Management
5. Өзгелермен қарым-қатынасқа бейімділік – Coordinating with Others
6. Эмоционалды интеллект – Emotional Intelligence
7. Пікір қалыптастыру және шешім қабылдау – Judgment and Decision Making
8. Жүйелі де сапалы қызмет көрсете білу (сервис-ориентация) – Service Orientation
9. Өзара әрекеттестік пен келісім жасасу – Negotiation
10. Когнитивті икемділік (ақыл-ойдың өзгермелі құбылыстарға, жағдаяттарға жылдам бейімделуі) – Cognitive Flexibility

Бұл дағдылардың әрбіріне қатысты зерттеулер жүргізілген. Әрі олардың әрбірі бойынша заманауи еңбек нарығын, адамзаттың мәдени, рухани, психологиялық ахуалын, жалпы сұранысын зерттеп, талдап, сауалнамалар жүргізу нәтижесінде іріктелген. Сонымен қатар, кезекті форумға дейін аталмыш дағдылардың орналасу тәртібі өзгеріп отырады. Мәселен, 2015 жылы алтыншы орында тұрған креативтілік, осы тізімде екінші орынға көтерілген [2].

Тақырыптың ғылыми-әдістемелік негізі Бала болмысы оның ойлау жүйесі, даму сатылары сан қырлы. Бұл мақалада біз балаларға арналған ақыл ойындарының /интеллект/ ерекшеліктеріне тоқталатын боламыз. Әйгілі швейцарлық балалар психологы әрі ойшылы, балалардың когнитивті дамыту теориясының негізін салушы Жан Вильям Пиаже бір еңбегінде: «Баланың ақыл-ой интеллектісін тану – қапастан ғауһар іздегендей асыл іс. Мұндай кіршіксіз мүмкіндік сізді де шексіз рахатқа жетелейді» деген. Өзінің «Баланың сөйлеуі мен ақыл-ой жүйесі» атты еңбегінде ғалым аталмыш тезистің астарын ғылыми тұрғыда ашып, талқыға салады. Мұндағы ғалымның алға тартатыны интеллекттің сан қырлылығы әрі оны классификациялау барысындағы әдістемелік түйткілдер барысы [3, 317-322 бб.]. Ғалым ақыл-ой, яғни, интеллектуалды даму үдерісі мен адамның кезең-кезеңмен тұлғалық дамуының жақын ұқсастығын тапты.

Пиаже бойынша: сенсомоторлық интеллект (2 жасқа дейінгі балаларда); операциялыды ойлануға дейінгі кезеңдік интеллект (2 ден 7 жасқа дейінгі аралық); нақтылы операциялыды интеллект (7 ме 11 жас аралығында); шартты түрдегі қарым-қатынас интеллектісі (14-15 жастарға дейін). Демек, Пиаже көзқарасы «адамның дүниетанымдық, адамгершілік және өзге де сыпаттары оның ойлау әрі ойлана білу дәрежесіне байланысты» дегенге саяды. Жан Пиаженің баланың ақыл ой жүйесі жайлы өзге де еңбектерінде осы тақырыптың методологиялық негізі сараланған [4].

Қайта Өрлеу дәуірінің белгілі ойшылы Мишель Монтень «Баланың құштарлықтарына дейін түсіп, жетелей білу асқақ әрі күшті жандарға тән. Біз болсақ таудан түсуді білмейміз» деген. Шынтуайтында, білім беру жүйесінде баланың қабілеттерін кезең-кезеңмен дамыту, анықтау, бағыт беру ісі кемшін түсіп жатады. Француз ғалымының 1580 жылдары жарық көрген «Бала тәрбиесі туралы» атты еңбегінде М.Монтень: «Бізге түрлі білімді үздіксіз ызындаумен болады, біздің міндетіміз тек соны қайталаумен шектеледі. Мен өз баламның тәрбиешісіне баланы олай үйретуден қашып, баланың өзі ерікті жолын таңдауына жағдай жасауын қалар едім» дейді [5, 23].

Білім берудің бастапқы мақсаттарының бірі болған өз мәселесін өзі шешетін тұлға болып қалыптасудың мәселелері әлі де болса шаш етекпен. Баланың шынайы болмысын тану, тек ойын арқылы ғана жүзеге асатыны ғылыми тұрғыда дәлелденген тұжырым. Балалардың ойын ережелерін нақты, қатесіз орындауда өзін тексеру жақтарын күшейтеді. Ойын ақыл ой динамикасының негізі, әр аналитикалық ойлау мен өзіне-өзі сенімділік ұялатудың басты баспалдағы. Бұл тұжырымның теориялық және іс-тәжірибелік аспектіні Л.С.Выготский жан-жақты ашып береді [6]. Ойын барысында ерекше көзге түсетін қабілет – ол эмоция. Баланың сезім-түйсігі, шығармашылық қабілеті, бәрі-бәрі сайып келгенде оның эмоциялық, тұлғалық интеллектін қалыптастыратын аса маңызды факторлар болып табылады. Ал эмоциялық интеллект деген не? Оның мектеппен, орта білім беру жүйесімен қатыстылығы қаншалықты деген мәселеге қатысты да тұжырымдар жеткілікті.

Мақаламыздың басында ХХІ ғасырға қажетті 10 дағдыны тілге тиек еткен болатынбыз. Солардың бірі - эмоциялық интеллект болатын. Эмоциялық интеллекті әркім әрқалай түсінеді және түрліше түсіндіріп келеді. Біздіңше эмоциялық интеллект дегеніміз Абайдың кәдуелгі «біреуінің күні жоқ біреуінсіз» дейтін «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста; Сонда толық боласың елден бөлек» дегені

болса керек. Таным, сана-сезім, мінез-құлықтар, құндылықтар күнде өзгеріп жатқан ХХІ ғасырда эмоциялық интелектке деген қажеттіліктің артары анық әрине.

Бір топ ғалымдар эмоциялық интелекті дамыту мектеп жасынан басталуы керек және арнайы бағдарламалар дайындалып, жүйеге қойылуы керек деген ұсынысты алға тартады. Одан қалса эмоциялық интелектісі жоғары адам айкюі (IQ) жоғары адамдарға қарағанда мықтырақ болатыны және көбірек жетістікке жететіні де айқындалып келеді. Бұл тұрғыдан алғанда, эмоциялық интелект - адамның өзінің және өзгелердің эмоциясын түсіну және олардың эмоциялық күйіне бейімделу икемділігі болмақ.

Баланың эмоциялық қабілеттерін ашуда интеллект жүйесінің өзіндік орны бар. Тұлғалық интелект пен бала болмысының ерекшеліктері мұнда, ең алдымен, түрлі жаттығулар арқылы эксперимент жүргізуге негізделген. Шығармашылдық ойлау қабілеті дамып, қоғамға көбірек пайдалы тұлға бола білуге көмектеседі. Әр ойын түрлі алаңда логика құруға бағыттайды. Стратегиялық ойындарда ойын құруды, өзгерген жағдайларға қарай жаңа жоспар құру және қарсыласының ойын анықтауды үйренеді. Сонымен қатар, стратегиялық ойындарда қарсылас болуға лайық деңгейде жетіледі. Жүйенің қолданылуымен оқушылар қоғамға пайдалы, әлеуметтік бағыты мықты және тіл байлығы мол тұлға болып қалыптасады. Жүйенің теориялық негізі ретінде Эриксонның еңбектерін арнайы атап кетуге болады. Э. Эриксон көзқарасы бойынша баланың және жалпы адамның дамуы ұдайы, үздіксіз жүретін процесс және ол ең алдымен қоршаған ортаға байланысты. Көбіне баланың әлеуметтік ортасына байланысты екендігін алға тартады. Ғалым бұл ойынның теориялық негіздемесі мен классификациялық трактовкасы өзінің 1950 жылдары баспа бетін көрген «Childhood and Society» яғни «Бала және қоғам» атты еңбегінде кеңінен көрініс табады [7].

Интеллект жүйесінде қолданылатын ойындар, оқушылардың сабақтағы үлгерімін жақсартуда: тың ойлау, мәселені шешу, топ құра алу және шығармашылықпен ойлауды мақсат етеді. Білім беруді жоғары деңгейде жүзеге асыруда балаларға мотивация беретіндей жаттығулар жасалады. Ойындардың иелендіретін қабілеттері баланың мектептегі жетістіктерінің жоғары деңгейге көтерілуіне көмектеседі. Сонымен қатар, оларға өмір сүруге қажетті қарым-қатынасты меңгеруге бағыттайды. Мотивацияға толы оқушылар алдына келген мәселелерді жақсылап анализдейді және түрлі шешім жолдарын табады. Түрлі жаттығулар арқылы эксперимент жүргізуде көзқарастары күшейеді. Шығармашылдық ойлау қабілеті дамып, қоғамға көбірек пайдалы тұлға бола білуге көмектеседі.

Әр ойын түрлі алаңда логика құруға бағыттайды. Стратегиялық ойындарда ойын құруды, өзгерген жағдайларға қарай жаңа жоспар құру және қарсыласының ойын анықтауды үйренеді. Сонымен қатар, стратегиялық ойындарда қарсылас болуға лайық деңгейде жетіледі. Жүйенің қолданылуымен оқушылар қоғамға пайдалы, әлеуметтік бағыты мықты және тіл байлығы мол тұлға болып қалыптасады.

Жүйеде қолданылатын ойындар оқушылардың: жоспарлау, өлшеу, зеректік, мәселені шешу жолдарын қарастыру, жаңа әдіс-тәсілдерді байқау, сын тұрғысынан ойлау және зерттеушілік қырларын дамытады. Топтық ойындар әлеуметтік орта ережелеріне бейімделуге және басшымен жұмыс жасауда бірге әрекет етуге жағдай жасау және түрлі салаларда жобалар шығаруда заманауи қабілеттерді иеленуге көмектеседі.

Әр баланың өзін жақсы танып, қабілеттерін, қызығушылығын, әлсіз тұстарын байқау қабілетін үйрету. Сондықтан сәйкес орта құрып, ережелерде тұрақталатындай өзін бейімдеуге үйрету. Мотивациясын көтеріп, зеректігі басым сабырлы тұлға болуларына жағдай жасау. Түрлі ойын орталарында балалардың бірнеше қызығушылық алаңын және әлсіз тұстарын байқау. Оқушылардың жаттығу барысында өзін басқа балалармен салыстыру және бейімділіктерін байқауға мүмкіндік жасау. Басынан өткен жағдайларға қарай қиял құруына көмектесу және қиялын жалғастыратындай жұмыстар ұсыну.

Жүйенің ең маңызды мақсаттарының бірі мұғалімдердің оқушыларды ойын барысында бақылау арқылы оларды жақынырақ тануы, білмейтін қабілеттерін анықтауға жағдай жасайды. Қолданған әдістерде сыныптағы оқушылар ойын барысында бақыланып, достарына қарай басқа қырларын анықтайды. Осылайша әр оқушының аз да болса қай салаға қызығушылық танытқаны анықталады. Мектепте қолданылатын Интеллект жүйесі оқушылар үшін 32 түрлі ойын алаңында жаттығулар жасап мектептердің ойнау арқылы үйрену орталығы болуына үлес қосады. Осылайша кез-келген мәселеге жаңаша көзқарас білдіретін және шешім қабылдай білетін ұрпақ жетілдіруге көмектеседі.

Интеллекттің көпқырлылығы теориясының авторы Говард Гарднер «баланың санқырлы когнитивті қабілеттерінің арасында айтарлықтай айырмашылықтар жоқ» деген тұжырымды алға тартады. Американдық психолог ғалымның пікірінше, баланың бір саладағы не бір пәндегі үлгерімі төмен болуы оның интеллектісінің төмендігін білдірмейді. Егер соны негізге алатын болсақ бұл өте қате пайым болып шығады. Бала бір тәсілді түсінбегенмен екінші жолмен тез түсінуі мүмкін немесе ол басқа салада алғыр болуы мүмкін деген тұжырымды ұстанады [8]. Осы тұрғыда, педагог, бастауыш сыныптардың практик оқытушысы О.Метиннің ұсынған бағдарламасында келесідей кең шеңберлі қабілеттер алаңы қамтылған. Олардың қатарында>>>>:

- визуалды қабылдау алаңы
- ойлау дағдыларын қалыптастыру алаңы
- психомоторика алаңы
- математикалық алаң
- симметриялық тұрпат алаңы
- стратегиялық ойын алаңы
- шығармашылық алаңы
- өзгеше модельдер құра білу алаңы [9].

Интеллектум бағдарламасының практикалық негізі. Педагогтардың пайымында бала 13-14 жасқа дейін балалық болмысымен бірге өсу керек. Қазіргі стандартталған мектеп жүйесімен бірден ондай нәтиже бере алмайтыны да мәлім. Еркіндіктің аңсайтын балаға тәртіп ережелерден бір уақыт креативті алаң қалыптастыру аса маңызды. Бұған әрине, білім саласындағы жауапты тұлғалар да ата-ана да бірдей мүдделі болуы керек. Бұл бір күнде не бірер жылда еңсере салатын шаруа емес... Бірақ, кезең-кезеңімен ендірілетін, оқушының интеллектуалдық қабілетін кеңінен тануға жетелейтін кешенді жұмыс. Әрине, қазіргі 21 ғасыр бәсекелестік заманында кезек күттірмейтін жоба. Мұндай ойға қазақтың шын мәніндегі классик жазушысы Бердібек Соқпақбаевтан оқыған мына үзіндіден соң күмәнім қалмады: «Қазір маған оқудан ойын мың есе қымбат еді. Оқудың маған бүйтіп міндет болып келерін қайдан білейін. Мойынға бұғалық болып түсерін қайдан білейін!» [10, 249 б.]. ХХ ғасырдың орта шенінде жарық көрген осы классикалық еңбекте ойынның бала табиғатының ажырамас бөлігі екені шынайы суреттелген. Жазушы Бердібек Соқпақбаев шығармалары өзінің ғұмырнамалық, іс-тәжірибеден өткізген жайттардың жемісі.

Интеллектум жүйесі әлемнің ең таңдаулы ойындарынан іріктеліп, 4 жастан бастап барлық балалардың ақыл-ойын дамытуларына үлес қосады. Ойындар балалардың ақыл-ойының жетілу мерзіміне қарай дайындалған және түрлі активациялармен күшейтілген. Балалардың ең сүйікті ойын ортасында оларды мотивация беруде өзін тануларына көмекші болады. Сонымен қоса, телевизор, компьютер секілді зиян әдеттердің әсерінен алыстауға бағыттайды.

Білім берудің бастапқы мақсаттарының бірі болған өз мәселесін өзі шешетін индивид болып қалыптасуына үлесін қосады. Балалардың ойын ережелерін нақты, қатесіз орындауда өзін тексеру жақтарын күшейтеді. Мұғалімдердің оқушыларды түрлі ортада бақылаулары және оларды жақыннан тануға мүмкіндік туғызады. Ойындардың функционалдық бағыты оқушыларға практикалық ойлау және жоспарлауды үйретеді. Мектеп кезеңінде және күнделікті өмірде қажетті аналитикалық ойлау қабілеттерін иеленулеріне және мұны орындай алуларына көмекші болады. Ойындардың түрлі ережелермен тұруы әр баланың адамдығына болымды әсерлер қалдырады. Жасаған жұмыстармен жетістікке жетуі оларға сенімділік ұялатады.

Соңғы 5 жыл көлемінде елімізде қолданылып келе жатқан Интеллектум жүйесінде 32 түрлі ойын негізге алынған. Алғаш 2014 жылы Астана қаласындағы «НұрОрДА» халықаралық мектебінде бағдарлама іске қосылған болатын. Содан бері, бүгінде еліміздің әр өңірлерінен 50-ден аса мектептерінде интеллектум бағдарламасы енгізіліп, өз нәтижесін беріп келеді.

Мектеп және курс ортасында сабақ ретінде жүргізілуі үшін дайындалған бағдарлама. Бұл бағдарлама әр жас топтарынан 32 және 35 аптаға дейінгі жоспарды ұсынады. Мұғалімдер үшін әр сабаққа дайындық және сабақ барысы түсіндірілген. Жүйе халықаралық жәрмеңкелерде арнайы таңдалған, бірнеше жылдар бойы мектепте эксперимент жасалған және жаттығулары нақтыланған ойындардан тұрады. Ойындардың мазмұны мен оқушылардың ақыл-ойы мен рухани жетілу кезеңдері ұзақ зерттеулер нәтижесінде белгіленген және бағдарламасы дайындалған. Әр ойын әлемнің ең сапалы фирмалары тарапынан өндірілген, сондықтан денсаулыққа ешқандай зияны жоқ. Оқушылардың белсенді ойын жаттығуларынан кейін көбірек мотивация және басқаша ойлау

жаттығу кітаптары бар. Мектепке дейінгі кезеңдегі 4-6 жастағылар үшін дайындалған 96 және 112 беттік жаттығу кітаптары; 1-4 сыныптағыларға 96 беттік жаттығу кітаптары бар.

Бағдарлама контекстінде төмендегі 4 дағды синтезді түрде қамтылып отырады. Олар:

Тілдік дағдылар. Жүйе, жекелей және топтық жұмыстарға қарай құрылды. Жаттығу барысында оқушылар өздерін тану, әлеуметтік диалогтар құру, топтық жұмыстарға белсене атсалысу, мәселені шешу және анализдеу барысында тілді тиісті орында қолдануларына жағдай жасайды. Оларға дұрыс байланыс құру жөнінен маңызды мүмкіндіктер ұсынады.

Математикалық дағдылар. Есептік санау, есептей алу, өлшеу, мөлшерлеу қабілеті, жоспарлау, мәселені шешу әдістері (мәселені тану және анализ жасау) геометриялық дағдылар, симметрия, логикалық байланыс құру, домино, техникалық қабілеттерді иелендіреді.

Өнер дағдылары. Визуалды қабылдау, эстетикалық пішіндер құрастыру, симметриялық пішіндер жасау, жоба және пішінге анализ жасау, пішіндік доминолар құрастыру секілді шығармашылықпен ойлауға бағыттайды.

Ғылыми дағдылар. Зерттеу, нәтижені болжау, байланыстыру, статистикалық тепе-теңдік құру, физикалық және психомоторикалық қабілеттерін жетілдіреді.

Ойындарда физикалық орындаулардан бұрын немесе кейін қажет болған жаттығу кітаптары орын алады. Кітаптар әр баланың өзі орындауы керек жаттығу беттерінен тұрады. Кітап мазмұнында визуалды қабылдау алаңында; түс және пішінді ажырату, салыстыру, анализ жасау, бөлшектерден бүтінді құрастыру, пішіннің бөлшектерін қабылдау, симметрия, кестені оқу 3D пішінді қабылдау, байланыс құру қабілеттерін жетілдіреді. Ойлау қабілеттері алаңында аналитикалық ойлау, стратегиялық көзқарас, кесте құру, координация жүйесі, ықтималдық, стратегиялық ойын құрастыру, өзгерген жағдайға қатысты шешім қабылдау қабілеттерін жетілдіреді. Математикалық дағдылар алаңында реттестіру, санды қабылдау, логикалық байланыс құру, координация жүйесі, симметрия және есептей алу қабілеттері жетіледі. Шығармашылық алаңда қиял құру, қиялын жалғастыру, жоспарлау қабілеттері жетіледі.

Мазмұны және түсініктеме бөлігінде берілген тақырыпты түсіндіруден бөлек көмек көрсету құпталмайды. Кітаптың негізгі мақсаты - оқушылардың берілген нұсқаулықтарды қабылдау деңгейлерінің байқау. Кітап соңында әр бетті жасай алу деңгейін көрсететін кесте орын алған. Кесте толтырылғаннан кейін әр оқушының жылдық нәтижесі көрінеді.

Интеллектум бағдарламасы жүзеге асырылу тұрғысынан да тиімді: ол зертханалық жұмыс ретінде немесе үйірме не жеке дәріс ретінде де жүргізіледі. Әдістемелік кітапта жүйенің барлық ерекшеліктері және жылдық жоспары орын алған. Әр ойынның орындау сыныппен және мерзіммен нақтылы түсіндірілді. Сабақтарға белгіленген сағат саны: мақсаты мен күтілетін нәтижелері, сабаққа дайындық және сабақ барысы болып 3 бөлімде ұсынылды. Әр ойынды орындау барысының қиындығына қарай тәжірибеде қолданылған әдіс-тәсілдер берілді. Сонымен қатар әдістемелік кітапта мақсат ережелер, ойынға тән терминдер және бағалау кестесі орын алды. Бақылау бағалау бөлімінде балалардың ойын барысында немесе соңында мұғалімнің жасайтын бақылауларға көмекші критериялар берілді. Ойын түсіндірілімінің соңында сынып тізімі мен өлшеу нәтижелерін, сыныптағы оқушылар үлгерімінің орта деңгейін анық байқауға негіз болады.

Қорытынды. Қазіргі заман білім саласының айтулы зерттеушісі, педагог, новатор Кен Робинсон /Ken Robinson/, бүгінгі білім беру жүйесіне креативтілік, сан алуандық қасиет жетіспейтіндігін жиі айтып келеді. «Болашақтың мектебі» атты кітабында ағылшын ғалымы былай дейді: «Балалардың қабілеті сан қырлы. Бірақ, біз оларға қасаң бір қырлы стандартта білім бергіміз келеді. Біз әлі күнге дейін аграрлық, өндірістік жүйеге негізделген орта білімнен арыла алмай келеміз. Бұл жүйе адамның сан қырлы интеллектуалын танудан гөрі жансыз өндірістің жүйенің қажеттіліктерін өтеуге ыңғайлы» [11, 211-218 бб.].

Иә, бала тәрбиесінде өзгеріс болмай - қоғамда өзгеріс болмайды. Аграрлық қоғамдарда біржақтылық білім жүйесіне сай әкелерде балаларына қатаң болды. Тәрбие де, білім де бірлиниялы, диалогқа құрылмаған тәсілді негізге алып отырды. Бұл жоғарыда айтқан балаға сенімділік ұялату қағидатына қайты методология екені айдан-анық. Бойсұнғыштық бағыныштылыққа, тәуелділіктен тәуекелсіздік пайда болып, соның салдарынан ешқандай инновациялар шықпайды.

Қазақстан республикасы 2050 жылы әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына енуді жоспарлап отыр. Бұл межеге нұсқаумен емес, әр азамат шығармашылық, интеллектуалды әлеуетін

жүзеге асыра алғанда ғана кіреміз. Шығармашылық әлеуеттің дамуы (innovative potential, creativity) - отбасыдағы еркіндіктен, ал оны жүзеге асыру - қоғамдағы еркіндікке байланысты. Бұл да өз кезеңінде «Рухани жаңғыру бағдарламасы» аясында қоғамдық талқыға салатын басты міндеттердің бірі деп санаймыз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Назарбаев Н. Рухани жаңғыру: болашаққа бағдар. Астана: «Егемен Қазақстан», 2017. №0091.
- 2 Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка/ Ж. Пиаже. М.:Педагогика-Пресс, 1984.
- 3 Пиаже Ж. Психология интеллекта/ Ж. Пиаже. М.:1998; Пиаже Ж. Генезис числа у ребёнка. М.:Просвещение, 2001.
- 4 Монтень М. О воспитание детей/М. Монтень. М.: 1992.
- 5 Выготский Л.С. Мышление и речь/ Л.С. Выготский. М.: Государственное социально-экономическое издательство, 2012.
- 6 Эриксон Э. Детство и общество (Childhood and Society). М.:1950.
- 7 Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта = Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligence. — М., 2007.
- 8 Метин О. Egitimde akıl oyunları /Білім берудегі интеллект ойындар/– Istanbul, 2015.
- 9 Соқпақбаев Б. Менің атым Қожа. А.,Өлке, 2012.
- 10 Робинсон К. Школа будущего/ К. Робинсон. М.: «Манн, Иванов и Фербер», 2014.

Е.Б. Аубакиров, О. Метин, Р.Э. Тульбаева
Школа лицей «NURORDA», Астана, Қазақстан
Астана Білім Ордасы, Астана, Қазақстан

Роль программы Интеллектуум в формировании современных навыков

Аннотация. В статье рассматриваются пути совершенствования особенностей современной системы образования и новой учебной программы в Республике Казахстан. Авторы статьи представляют теоретические и практические способы повышения интеллектуальных, личностных и творческих способностей учащихся, и делятся с результатами программы интеллектуум, достигнутых на основе конкретных практических экспериментов. Кроме того, в статье широко обсуждается связь 10 лучших навыков, намеченных к 2020 году, с Новой учебной программой. Центральной темой обсуждения является вопрос конкурентоспособности нации в программной статье Главы Государства Н.А.Назарбаева «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания».

В качестве научно-методической основы исследования приняты концепции французского мыслителя и ученого Мишеля Монтена, основателя теории когнитивного развития детей Жана Вильяма Пиаже, известных психологов Льва Выготского и Эрика Эриксона, автора теории множественного интеллекта Говарда Гарднера, исследователя методологии детского интеллекта, одного из авторов программы Османа Метина.

В качестве научно-практической основы статьи проанализирован опыт программы международной школы «НурОрда» в городе Астана, применяемой в течение последних 5 лет. В контексте программы в синтетической форме охвачены 4 навыка: языковой, математический, научный и навык искусства.

Республика Казахстан планирует войти в ряд 30-ти наиболее развитых государств мира к 2050 году. Мы достигнем этой цели не с помощью указаний, а лишь при том условии, что каждый гражданин сможет реализовать свой творческий и интеллектуальный потенциал. Авторы считают, что развитие творческого потенциала (innovative potential, creativity) в среднем образовании является одной из задач, требующей общественного обсуждения в рамках «Программы модернизации общественного сознания».

Ключевые слова. Педагогика, игровые методы, навыки, дошкольная педагогика, программа интеллектуум, интеллект, образование, интеллектуум.

Y.B. Aubakirov, O. Metin, R.Y. Tulbayeva
«NURORDA» High School, Astana, Kazakhstan
Astana Bilim Ordasy, Astana, Kazakhstan

The role of Intellectum program in formation modern skills

Abstract. This article considers the ways of improving characteristics of the modern education system and the new education program in the Republic of Kazakhstan. The article authors present theoretical and practical means of enhancing students' intellectual, personal, and creative abilities. The authors also share the results of the intellectum program achieved on the basis of specific practical experiments. Furthermore, the article extensively discusses the connection of 10 best skills projected by 2020 with the New Education Program. The key topic of the discussion is an issue of the nation competitiveness in the policy article of the Head of State N.A.Nazabayev "the Course towards the Future: Modernization of Public Conscience".

The concepts of a French thinker and scholar Michel de Montaigne, a founder of the children's cognitive

development theory Jean William Piaget, renowned psychologists Lev Vygotsky and Erik Erikson, an author of the multiple intelligences theory Howard Gardner, a researcher of the childhood intelligence methodology and one of the program authors Osman Metin are taken as a research and methodological basis.

The experience of the program of the international school “NurOrda” in the city of Astana which has been applied for the past 5 years has been analyzed as the article’s research and practice basis. The program involves 4 skills in the synthetic form: linguistic, mathematic, scientific, and art.

The Republic of Kazakhstan is planning to enter the circle of the world’s 30 most developed states by 2050. We will achieve this goal not by following instructions, but only by ensuring that every citizen can fulfil his/her creative and intellectual potential. The authors believe that the development of creative potential (innovative potential, creativity) in secondary education is one of the concerns that needs to be publicly discussed within “the Program of Modernization of Public Conscience”.

Key words. Pedagogy, game methods, skills, pre-school pedagogy, the intellectum program, intelligence, education, intellectum.

References

- 1 Nazarbayev N. Vzgl'yad v budushee: modernizatsiya obshchestvenogo soznaniya [Looking to the Future: Modernizing the Public Consciousness] // Gazeta «Kazhstanskaya pravda» [«The Kazakh Truth»], 2017 №0091.
- 2 Piaget G. Rech i myshleniya rebenka [Speech and thinking of the child] (Pedagogy-Press, Moscow, 1984).
- 3 Piaget G. Psihologiya intelekta. M. 1998 [Psychology of intelligence] M., 1998; Piaget G. Genesis chisla u rebenka [Genesis number of a child] (Education, Moscow, 2001).
- 4 Montenn M. O. O vospitanii detei [About education of children] M., 1992
- 5 Vygotski L.S. Myshlenie i rech [Thinking and speech] (State socio-economic publishing house, Moscow, 2012).
- 6 Erikson A.H. Detstvo i obshchestvo [Childhood and Society]. M., 1950.
- 7 Gardner H. Struktura razuma: teoriya mnojestvennogo intelekta. [Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligence] (Basic Books, Moscow, 2007).
- 8 Metin O. Intelektualniye igry v obrazovanii. [Mind games in Education]/– Istanbul, 2015.
- 9 Sokbakpayev B. Menya zovut Kozha. [My name is Kozha] (Olke, Almaty, 2012).
- 10 Robinson K. Shkola budushego [School of Future] (Mann, Ivanov and Ferber, Moscow, 2014).

Авторлар туралы мәлімет:

Аубакиров Е.Б. – Педагогика және психология ғылымдарының магистрі, «NURORDA» мектеп-лицейінің директоры, «NURORDA» мектеп-лицейі, Астана, Қазақстан.

Метин О. – Интеллектуал бағдарламасының авторы, білікті педагог, Интеллектуал, Тәуелсіздік 41, Астана, Қазақстан.

Тұлбаева Р.Ә. – Педагогика ғылымының магистрі, Методист, Астана Білім Ордасы, Тәуелсіздік 41, Астана, Қазақстан.

Аубакиров Ү.Б. – Master’s degree in Pedagogy and Psychology, Director of school - lyceum «NURORDA», school-lyceum «NURORDA», Astana, Kazakhstan.

Metin O. – Author of the Intellectum, Intellectum, Astana, Kazakhstan.

Tulbayeva R.Y.– Master’s degree in Pedagogy, Trainer - Methodologist, Astana Bilim Ordasy, Tauelsizdik street 41, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 18.41.07

А.Қ. Байбек

Казахский национальный университет искусств, Астана, Казахстан

(E-mail: aigul.akzhelen@gmail.com)

Устные формы работы в курсе этносольфеджио как традиционный принцип воспитания народных певцов

Аннотация. В современных условиях особенно актуальным становятся вопросы сохранения и развития ценностных качеств традиционной музыки. Адаптация традиционных методов воспитания народных музыкантов в европеизированной системе обучения требует развития креативности музыканта, актуализации тех ценностных качеств традиционной музыки, которые связаны с ее исконно устной природой, её коммуникативной направленностью. В системе высшего музыкального образования привитие этих ценностных качеств осуществляется в курсе этносольфеджио. Курс, основанный на материале казахской традиционной музыки (инструментальной и песенной), предназначен для домбристов и народных певцов.

Методическими доминантами курса этносольфеджио для народных певцов являются формы работы, свойственные традиционному музыкальному мышлению: 1) устность, так как именно устные формы работы

воспроизводят традиционную систему обучения и обеспечивают активизацию мышления, памяти и слуха; 2) импровизационность как творческий метод, призванный развивать и демонстрировать степень овладения закономерностями песенного музыкально-поэтического мышления и языка; 3) творческое общение, представляющее традиционную форму песенно-поэтического состязания, активизирует усвоение материала и даёт возможность реализации творческого начала.

В статье в числе устных форм работ, связанных с привычной системой восприятия традиционных песен, подробно описывается такая форма работы, как устный музыкальный диктант. Именно устная фиксация, кровно связанная с вековой традицией устного музицирования, отражает традиционный метод совершенствования слуха и памяти. Эта форма работы, сопровождающая стилистическим анализом, прививает студентам – умение давать эстетическую оценку услышанной песни.

Такие формы работы, как импровизация и сочинение в курсе этносольфеджио, формируют у студентов понимание индивидуального стиля народных композиторов-классиков (Ақансері, Біржан сала, Үкілі Ыбырай, Әсета, Мұхита и Кенена и др.) и предоставляют возможность реализовывать через свой опыт сочинительства взаимосвязь импровизаторского и исполнительского творчества. Создание индивидуальных «оригинальных» музыкальных сочинений, ориентированных на лучшие композиционные шедевры классических сочинений, сегодня может быть реализовано только в тесном соприкосновении с предшествующим опытом – традицией.

Введение в этносольфеджио системы творческих форм работ обусловлено рядом приоритетных задач, поставленных перед системой образования в целом. Это – воспитание креативной личности, раскрепощение и развитие творческого потенциала для эффективной общественно-профессиональной деятельности музыканта в самых различных сферах.

Ключевые слова. Традиционная песня, импровизация, устный музыкальный диктант, сочинительство, творческие формы работы.

В современных условиях обучения студентов-народных исполнителей особенно актуальным становятся вопросы сохранения и развития тех ценностных качеств традиционной музыки, которые связаны с её исконно устной природой. Данная проблема является общемировой, поэтому она стала объектом обсуждения на различных симпозиумах и конференциях как республиканского, так и международного масштаба. На подобных встречах всегда говорилось и говорится о необходимости сохранения и развития в современных условиях ценностных сторон традиционной музыки на основе внедрения в музыкальные учебные заведения идеологических, системно выстроенных концепций современного обучения народных музыкантов, а также создания содержательных программ на основе традиционных методов обучения [1; 2]. Безусловно, данные программы должны включать различные методики обучения народных музыкантов, как традиционные, так и современные, с перспективой от рационализирующих и механизмирующих до творческих, сугубо инновационных тенденций образования, отвечающих потребностям современной музыкальной практики.

Полное осмысление народными исполнителями не только индивидуального исполнительства, но и в своей последующей профессиональной деятельности может быть осуществлено комплексом знаний, закладываемых в системе высшего музыкального образования. Важнейшим предметом, формирующим глубинное понимание закономерностей музыки является дисциплина – сольфеджио. Долгое время прохождение этого курса было основано на музыке Европы. На рубеже веков на территории бывшего СССР активизировался процесс создания официального признания и внедрения в учебный процесс курсов сольфеджио, который основывался на музыке национальных культур. Их называют этносольфеджио. Этносольфеджио в Казахстане создает благоприятные условия для воспитания исполнителей нового поколения. Многолетняя практика этносольфеджио показывает, что изложение теоретических основ музыки, закрепляемое в практической деятельности, раскрывает творческий потенциал студентов, импровизаторские и даже композиторские способности, возможность более глубоко вникать в глубинную суть исполняемой музыки [3; 4; 5].

Вузовский курс этносольфеджио для народных исполнителей направлен на профилизацию курса, т.е. на максимальное содействие профессиональной подготовке как народных певцов, так и домбристов (на сегодня существуют отдельные программы для этих специальностей) к их будущей исполнительской, педагогической, редакторской и научно-исследовательской деятельности. Адаптация традиционных методов воспитания народных музыкантов в целом европеизированной системе обучения вузовского образования включает в себя традиционные методы обучения и воспитания устного профессионала. Ими являются: устность, импровизационность, всевозможные творческие виды работ, а также включение казахских форм песенного общения (таких как тақпақтасу, қайымдасу, айтыс, тартыс и др.).

В данной статье речь пойдет о курсе этносольфеджио для народных певцов. Ведущей формой работы со студентами-певцами в курсе этносольфеджио являются устные формы работы, связанные с привычной системой восприятия традиционных песен, так как в основу педагогических методов дисциплины была положена модель традиционной устной педагогики Ұстаз-шәкірт–Учитель-ученик. Также учитывались специфические, существующее «де факто», методы преподавания по специальности «народное пение» – безнотное обучение, т.е. обучение на слух.

В числе устных форм работы мы выделяем устный музыкальный диктант, а также направленность на освоение искусства импровизации и сочинения, связанных с особенностями культуры казахов.

Как известно, именно устная фиксация – устный музыкальный диктант, кровно связанный с вековой традицией устного музицирования, отражает традиционный метод усовершенствования слуха и памяти и является основной формой работы в курсе этносольфеджио. При введении данной формы работы необходимо учитывать особенности слуха и памяти музыкантов устной традиции, их ценностные ориентации. Ведь в современной культуре функционирование традиционной музыки должно быть полноценным, поэтому «важно определение и развитие тех качеств слуха музыкантов, которые будут служить залогом дальнейшей эволюции традиционной музыки в современных условиях. Таким образом, основой профилированного курса должно быть четкое представление об особенностях музыкантов-народников соответственно их роли в современной музыкальной культуре» [6, 130].

Устный диктант как одна из форм работы, также как и в общепринятом сольфеджио ставит перед студентами конкретную задачу – повторить после нескольких исполнений предложенную традиционную песню. Повтор устного диктанта включает: процесс восприятия (собственно запоминание музыкальной ткани) и непосредственное воспроизведение голосом прозвучавшего материала. Причем главное условие – повтор должен быть не фрагментарный, а полный. При запоминании происходит целостное слуховое освоение предложенной песни, требующее от студентов цепкой музыкальной памяти и отточенного слуха.

Как известно, в традиционной среде мастером считался тот музыкант, который с одного прослушивания мог повторить целиком сочинение. Привитие данных навыков может осуществляться только при глубинном изучении механизмов традиционной песенной культуры, с изучения стройной системы канонов, а именно стихотворно-поэтических, композиционных и ладоинтонационных особенностей традиционных песен, которые, в свою очередь, и обеспечивали существование устной культуры. Освоение канонизированных форм-схем может осуществляться с помощью одной из форм работ этносольфеджио, как целостный анализ формы и музыкального языка традиционной песни, с применением традиционной терминологии, выработанной в самой культуре.

В течение всего курса обучения практикуются диктанты в исполнении самих студентов. Звучание на уроках живой музыкальной речи, а также активное вовлечение студентов в процесс обучения творчески оживляет урок. Для значительной активизации внимания студентов при повторении и воспроизведении устного диктанта необходимо создать в классе дух соперничества между студентами в форме состязания: кто быстрее и точнее повторит предложенную песню.

В качестве музыкального материала устных диктантов могут быть использованы различные локально-стилевые разновидности как фольклорных, так и устно-профессиональных песен из репертуара самих студентов. Тем самым, на уроках этносольфеджио между студентами происходит творческий обмен и пополнение репертуара.

Предлагаемые нами для повтора устные диктанты различаются по стилю, структуре, жанрам и степени их трудности. Нами выделены несколько типов диктантов, это – образцы фольклорных и устно-профессиональных песен (стилевые образцы). В целом, предложенный музыкальный материал диктантов призван стимулировать всестороннее развитие музыкального мышления, а также практическое освоение жанровых и стиливых стереотипов.

В отличие от академического сольфеджио, где критерием правильности считается точный повтор диктанта, не допускающий малейших отклонений, а в курсе этносольфеджио при повторе доминирует иная установка, связанная с определенной культурной ориентацией. В условиях устной культуры это – вариантное преподнесение диктанта, и это является культурной нормой. В целом, именно вариантное преподнесение традиционной песни служит свидетельством творческого потенциала слуха учащихся. Как правило, музыканты в классе выбирают лучший, наиболее

точный вариант устного диктанта, затем по имеющимся вариантам восстанавливают прототип, породивший его, ведь «выбор лучшего варианта из всех бытующих, реставрация на их основе первоисточника – есть высшие формы слуховой ориентации» [7, 151]. Безусловно, некоторые повторы-воспроизведения традиционных песен учащихся в интонационном отношении могут быть гораздо интереснее и оригинальнее предложенного образца. Сам факт вариантного преподнесения (другой вопрос какого качества), предложенного преподавателем, устного диктанта в значительной степени характеризует, что очень немаловажно, личностное творческое отношение учащихся.

Приобретение аналитических навыков восприятия музыки, а также воспитание музыкального слуха посредством устных форм работ в курсе этносольфеджио необходимы современным исполнителям не только в качестве усовершенствования необходимых навыков в классе по специальности, но и в их дальнейшей профессиональной деятельности.

Уникальным является и то, что сама ценность установки на вариантность непосредственно связана с процессом импровизации и композиторским творчеством. Поэтому необходимо культивировать данное явление, так как сегодня можно говорить о явном падении искусства импровизации, одного из основных эстетических качеств традиционной музыки.

Сегодня музыканты-педагоги всё больше стали обращать свое внимание именно на импровизацию, так называемый творческий вид музыкальной деятельности. Потому что социальные перемены в казахстанском обществе поставили перед системой образования ряд задач, среди которых одной из наиболее приоритетных является воспитание креативной личности. Развивающее обучение призвано выявить, раскрепостить и развить творческий потенциал человека для эффективной общественно-производственной деятельности в самых различных сферах жизни государства. Область общего и специального музыкального образования не является исключением.

В настоящее время перед системой образования стоит задача подготовки поколения, способного не только к репродуктивной деятельности, но и готового к смелому поиску новых путей развития социальной и экономической сферы. В этих условиях импровизация как путь проб и ошибок, подтверждающих или опровергающих состоятельность выдвигаемых ноу-хау, приобретает особую актуальность как в области общественных, производственных отношений, так и в сфере художественной культуры. Очевидно, этот факт определяет интерес современной, в частности музыкальной педагогики к импровизации, которая представляется одним из эффективных средств формирования творческой личности, способной к созданию нового, ранее не существовавшего, материального либо духовного продукта.

Таким образом, целью использования импровизации в практике курса этносольфеджио для певцов является выявление и развитие творческого потенциала учащегося как составляющей творческой личности, готовой к созданию нового в художественной и материальной деятельности.

В системе вузовского образования впервые развитие традиции импровизации, как альтернатива нотному обучению, получила в курсе домбрового сольфеджио, отражающего особенности домбрового мышления. Сегодня курсы этносольфеджио для народников – певцов и домбристов это прежде всего практическая дисциплина, направленная на формирование носителя традиционной музыки, где особая роль отводится развитию традиционных форм музыкального воспитания. Таким образом, курс этносольфеджио является дисциплиной, проецирующей собой модель традиционного исполнительства, ориентированной не только на восстановление специфики слуха музыкантов устной традиции, а также способствующей освоению импровизационных навыков и активизации творческих способностей.

В курсе этносольфеджио импровизация и сочинение являются наиболее важными формами работы. Владение техникой импровизации необходимо для музыкантов, поскольку: 1) импровизация служит специфической формой существования народного творчества; 2) по тому, как народный исполнитель владел искусством импровизации, судили о его таланте и мастерстве.

В рамках данного курса импровизация представляет собой в одних случаях спонтанный, а в других (в основном) - длительный творческий процесс, включающий сознательный, обдуманый акт сочинительства. Именно через импровизацию-сочинение на конкретные, точно определенные задания (импровизации-сочинения на определенный образ, жанр и композиционную структуру и т.д.) идет постепенное освоение искусства импровизации.

В курсе этносольфеджио овладеть искусством импровизации при изучении казахского фольклора способствуют введенные нами в учебный процесс такие традиционные формы устного общения

и музицирования, как поэтические такпактасу, песенно-поэтические қайымдасу, қараөлең и др. В традиции эти формы творческого общения служили «не только средством передачи информации, но и важным каналом в сохранении духовных ценностей» [8, 9].

Исполнение музыкального фольклора в традиции, воплощённое в различных формах песенно-поэтического общения и музицирования, как правило, носило коллективный характер. Импровизационность в фольклоре предполагает не только сочинение нового, как отражение и эмоциональный отклик на различные события, но и песенно-поэтический диалог или же ответ партнеру (как в жанре Қараөлең или Қайымөлең), обязательно ориентированный на оценку слушателей, ведь «импровизация в традиционной форме – это способ формирования общественного мнения, происходящий при непосредственном участии людей. Свойство активной поддержки со стороны слушателей – это не дань поклонения таланту, а способ совместной реализации идей, мировоззрения, оценки. Отсюда исполнение может быть индивидуальным, но процесс создания музыкального фольклора на уровне импровизации коллективный» [8, 74]. Поэтому в процессе изучения музыкального фольклора, таких жанров как жар-жар (в форме айтыса), той бастар, Қараөлең, Қайымөлең, имеющих состязательный характер, активное вовлечение самих студентов (разделённых на группы юношей и девушек) только усиливает и вдохновляет творческий процесс. Ведь в традиции участие молодежи в празднично-игровых развлечениях, в различных песенно-поэтических видах творчества, как Қараөлең и Қайымөлең, служили способом вовлечения их непосредственно в творческий процесс, а также своеобразной школой для формирования и развития импровизаторских способностей.

Конечно, импровизация в курсе этносольфеджио – это далеко не всегда быстрая, спонтанная музыкальная реакция, а зачастую это длительный творческий процесс, включающий в себя сознательное, обдумывание будущего сочинения. С традицией этот процесс объединяет устная форма обдумывания (тогда как композиторы пишут письменные наброски и варианты), устная форма реализации сочинения, а также устная форма функционирования, когда созданное сочинение может свободно меняться в процессе его различных исполнений. В целом, различные формы работы над импровизацией-сочинением в курсе этносольфеджио направлены, в первую очередь, на глубинное осмысление традиционных песен, что позволяет формировать у студентов, прежде всего, понимание индивидуального стиля народных композиторов-классиков (как Ақансері, Біржан сал и Укілі Ыбрай, Абай, Әсет, Мұхит и Кенен) и умение давать эстетическую оценку ценности традиционных песен.

Выполненные в учебном курсе импровизации-сочинения студентов на композиционные структуры классических устно-профессиональных песен представляют для нас и для самих студентов большой интерес как первый композиторский опыт. Импровизация-сочинение на определенный стиль народных композиторов-классиков является конечным результатом работы по изучению песенного стиля различных исполнительских школ. И они являются важнейшим этапом на пути создания собственных песен в традиционном стиле. Основываясь на изучение основных стилистических черт, своеобразия элементов музыкальной речи, особенностей композиционных структур выдающихся представителей устно-профессионального творчества, студент должен научиться создавать несколько стилевых импровизаций: 1) сочинение- мелодия на заданный стихотворный текст с определенной композиционной структурой; 2) выполнение импровизации на музыкальный образ или жанр (стихотворный текст подбирают сами студенты).

Особо хочется подчеркнуть важность работы по подбору текста. Данную творческую работу студенты проводят самостоятельно – перечитывают поэзию жырау, поэтов эпохи «Зарзаман», поэтические тексты классического периода, а также современные стихи поэтов-книжников, в результате чего они подбирают текст. Они ищут тексты, отражающие определенный заданный педагогом образ, или же наиболее созвучные их замыслу, отражающие внутреннее индивидуальное состояние самого исполнителя. Вершиной творческого отношения на данном этапе становится сочинение текста самим певцом (как правило, таких студентов очень много).

При сочинении и подборе стихотворных текстов для песен-импровизаций, педагог ориентирует студентов на то, что песенный текст, оперируя конкретными понятиями, является самым общедоступным для массового восприятия информационным слоем песни, он должен быть носителем свойств, наиболее ярко отражающим нормы национального самосознания, духовный

мир нации. Студентам при выполнении импровизаций-сочинений необходимо при подборе текста учитывать также и семантику музыкального языка, тщательно подбирать темы, сюжеты, лексическое, сюжетное оформление, а также учитывать и придерживаться традиционных образно-поэтических, жанровых особенностей и стихотворных закономерностей. Сохранение традиционных стихотворных форм, а именно 7-8 и 11-тисложников, служит индикатором и генетическим кодом национального музыкального мышления, характерного для авторских устно-профессиональных песен классического периода, творчества салов и сері.

В качестве творческого итога пройденного курса этносольфеджио студентам предоставляется возможность подготовить свои, специально сочиненные для экзамена песни. Преподавателем может быть предложена тема, отражающая какие-либо знаменательные события прошлого или настоящего времени, либо это могут быть арнау-посвящения памяти известных певцов. Как известно, в традиции мотивационным фоном сочинения новой песни является ситуативное творчество в связи с конкретным событием, т.е. создание песни «на случай». Необходимо поощрять импровизации-сочинения студентов, в которых воплощается опыт традиционного певца как синкретического творца, т.е. когда и текст, и музыка создаются самими студентами.

Безусловно, практика данной формы работы дает студентам возможность не просто осознавать, но и реализовывать через свой опыт сочинительства взаимосвязь импровизаторского и исполнительского творчества. В целом, работа над импровизацией и сочинением открывает неограниченные возможности для развития творческих способностей музыкантов, пробуждает в них творческое сознание, заставляет их посмотреть на песню другими глазами и услышать по-новому ту же самую музыку. Необходимо помнить, что сегодня создание индивидуальных «оригинальных» музыкальных сочинений, ориентированных на лучшие композиционные шедевры классических сочинений, может быть реализовано только в тесном соприкосновении с предшествующим опытом – традицией.

Немаловажным является факт современной музыкальной жизни – падение вкусов, снижение эстетических критериев. Нет аналогий традиционным песням, которые исконно выступали «эталоном художественного совершенства» и являлись произведениями высокого профессионального уровня. Но это не означает, что потенциал традиционного стиля исчерпан, или то, что слушатели не нуждаются в песнях традиционного стиля. Эстетический уровень песен наших современников Ж.Карменова, А.Сейдимбекова, Т.Шапая и др., а также их популярность у современного слушателя, свидетельствуют о том, что искусство традиционной песни способно дарить не только наслаждение старыми шедеврами, но и новые произведения встречаются с энтузиазмом. Это свидетельство того, что слушательские пристрастия не меняются также быстро как окружающая предметная действительность, внутренний мир слушателей в латентном виде хранит установки на восприятие нового в традиционном стиле.

Таким образом, в современных условиях необходимо транслировать механизм преемственности композиторского опыта национальных традиций в учебные заведения. Специализированные курсы этносольфеджио, основанные на освоении жанровой специфики, композиционных закономерностей и средств музыкальной выразительности традиционной песенной, так и инструментальной культуры остро необходимы.

В курсе этносольфеджио через практику импровизации и сочинительства предпринимается попытка моделирования деятельности традиционного музыканта-импровизатора, который был не только носителем и продолжателем традиционных исполнительских школ, но также и обладал одновременно универсальными качествами исполнителя-импровизатора и творца. Именно народные певцы, обучающиеся в вузах, приобретают все необходимые составляющими для создания импровизаций-сочинений в традициях лучших классических образцов. Они владеют традиционным музыкальным языком, имеют достаточно большой репертуар из традиционных песен, осваиваемых в классе по «Специальности». Дополнив этот комплекс знаниями по курсу этносольфеджио – изучением теоретических основ и практических навыков по традиционной песне, молодые профессионалы, окончившие высшие музыкальные учебные заведения без сомнения могут создавать оригинальные и художественно значимые музыкальные произведения – песни, которые нашли бы своих слушателей среди современников.

Список литературы

1. Музыкальные культуры народов: традиции и современность // Сборник материалов 7 международного конгресса. Москва 1971. – Москва, 1973. С. 179.
2. Музыкальная трибуна Азии // Сборник материалов третьей трибуны музыки Азии: Алма-Ата, 1973. – Москва, 1975. С. 275.
3. Аманов Б., Мухамбетова А., Раимбергенова С., Утегалиева С., Омарова Г. Программа курса комплексного сольфеджио для музыкальных Вузов. – Алматы, 1991. – 30 с.
4. Альпеисова Г. Теоретические и практические аспекты этносольфеджио в Казахстане: автореф. дис. канд. иск. – Алматы, 2003. – 25 с.
5. Байбек А. Песенный стиль Арки в контексте этносольфеджио (вузовский курс): автореф. дис. канд. иск. – Алматы, 2009. – 25 с.
6. Утегалиева С. Особенности слуха исполнителей устной традиции // Инструментальная музыка казахского народа. – 1985. – С. 129-151.
7. Утегалиева С. Функциональный контекст музыкального мышления казахских домбристов: автореф. дис. канд. иск.-ния. – Ленинград, 1987. – 25 с.
8. Балабеков Е. Казахский музыкальный фольклор: особенности, основные функции, воспитательные возможности и проблемы совершенствования. – Шымкент, 2000. – 178 с.

А.Қ. Байбек

Қазақ ұлттық өнер университеті, Астана, Қазақстан

Этносольфеджио курсындағы ауызша жұмыс түрлері халық әншілерін тәрбиелеудің негізгі жолы

Аннотация. Қазіргі кезде дәстүрлі музыканың құндылықтарын сақтау және дамыту мәселелері өзекті болып табылады. Бүгінгі еуропаланған оқыту жүйесінде халық орындаушыларын дәстүрлі тәрбиелеу әдістеріне бейімдеу – музыканттың креативтілігін және дәстүрлі музыканың бірегей ауызекі табиғаты мен оның коммуникативті бағыт-бағдарына байланысты құнды тұстарын дамытуды талап етеді. Осы құндылықтарға баулу үрдісі жоғарғы музыкалық білім беру жүйесінде этносольфеджио курсында жүзеге асырылады. Қазақ дәстүрлі музыкасының (аспаптық және ән өнері) материалдарына негізделген бұл курс домбырашылар мен халық әншілеріне арналған.

Дәстүрлі музыкалық ойлау жүйесіне бейімделген жұмыс формалары халық әншілеріне арналған этносольфеджио курсының методикалық ерекшеліктері болып табылады, олар: 1) ауызекілік – дәстүрлі ойлау, есту және жадынды сақтау қабілеттерін арттыратын ауызша жұмыс түрлері; 2) суырыпсалмалық – әннің музыкалық-поэтикалық тілі мен ойлау заңдылықтарының игеру дәрежесін дамыта отырып, оны ортаға ұсынатын шығармашылық әдіс; 3) шығармашылық қарым-қатынас – музыкалық-поэтикалық сайыстардың дәстүрлі формаларын ұсыну арқылы музыкалық материалдың толық игерілуіне және шығармашылықтың дамуына мүмкіндік ашылады.

Мақалада музыкалық үлгілерді дәстүрлі ауызекі қабылдау жүйесіне сәйкес ауызша жұмыс түрі – музыкалық диктант толыққанды баяндалады. Ауызекі қабылдау – ғасырлар бойы қалыптасқан орындаушылықпен тікелей байланысты жадында сақтау және есту қабілеттерін жетілдірудің дәстүрлі әдісі. Стильдік талдаумен қатар жүргізілетін бұл жұмыс түрі тыңдаған әніне студенттердің эстетикалық баға беру дағдыларын қалыптастырады.

Этносольфеджио курсында қарастырылған импровизация және ән шығару сияқты жұмыс түрлері халық классик-композиторларының (Ақан сері, Біржан сал, Үкілі Ыбырай, Әсет, Мұхит, Кенен және т.б.) жеке стильдерін студенттердің жете түсінуін қамтамасыз етіп қана қоймай, сонымен қатар өздерінің шығармашылық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Классикалық әндердің озық үлгісіне сүйене шығарылған әндер тек дәстүрмен тығыз ұштасса ғана бүгінгі күні өзіне тиісілі орынға ие болады.

Этносольфеджио курсына шығармашылық жұмыс түрлерінің топтамасын енгізу арқылы жалпы музыкалық білім беру жүйесіндегі бірқатар кезек күттірмейтін мәселелерді шешу көзделген. Бұл – креативті тұлғаларды тәрбиелеу және әртүрлі салалардағы қоғамдық-кәсіби қызметтерінің тиімділігін арттыру мақсатында олардың шығармашылық потенциалын нығайту.

Түйін сөздер. Дәстүрлі ән, ауызекі жұмыс түрлері, суырыпсалмалық, шығармашылық.

А.К. Baibek

Kazakh National University of Arts, Astana, Kazakhstan

Oral forms of work in the course of Ethnosolfegio as a traditional principle of educating the national singers

Abstract. In modern conditions, the issues of preserving and developing the values of traditional music became

especially urgent. Adapting the traditional methods of educating the folk musicians in the Westernized education system requires development of the creativity of musicians and the actualization of those values of traditional music that are associated with its originally oral nature and its communicative orientation. In the system of university education, the inculcation of these values is carried out in the course of ethnosolfegio. The course, based on the material of Kazakh traditional music (instrumental and song) is intended for dombra players and folk singers.

The methodical dominants of the ethnosolfegio course for folk singers are the forms of work inherent to the traditional musical thinking: 1) oral, since it is the oral forms of work that reproduce the traditional system of instruction and provide activation of thinking, memory and hearing; 2) improvisation as a creative method designed to develop and demonstrate the degree of mastery of song musical-poetic thinking and language; 3) creative communication, which represents the traditional form of the song and poetic contest, activates the “digestion” of the material and enables the realization of creativity.

In the article, among oral forms of work connected with the usual system of perception of traditional songs, an oral musical dictation is also described in detail. It is the oral fixation, which is closely connected with the century-long tradition of oral music making, that reflects the traditional method of improving hearing and memory. This form of work, accompanied with the stylistic analysis, inculcates the ability to give an aesthetic assessment of the song heard to the students.

In the course of ethnosolfegio forms of work such as improvisation and composition help students in understanding individual style of folk composers-classics (Akan seri, Birzhan sal, Ykili Ybyray, Aset, Mykhit, Kenen, etc.) and through the composing experience provide an opportunity to realize the relationship between improvisational and performing arts. Creation of individual «original» musical compositions, oriented to the best compositional masterpieces of classical works, today can be realized only in close contact with the previous experience - tradition.

The introduction of the system of creative forms of work into the ethnosolfegio is conditioned by a number of priority tasks assigned to the education system as a whole. These tasks include educating the creative personality, liberation and the development of creative potential for effective social and professional activities of the musician in various fields.

Key words. Traditional song, improvisation, oral music dictation, composing, creative forms of work

References

1. Muzy'kal'ny'e kul'tury' narodov: tradicii i sovremennost' [Musical cultures of nations: traditions and modernity] Sbornik materialov 7 mezhdunarodnogo kongressa. [The collection of materials of the 7th International.] – Moscow, 1973. P. 179.
2. Muzy'kal'naya tribuna Azii. [Musical tribune of Asia] Sbornik materialov tret'ej tribuny' muzy'ki Azii. Alma-Ata 1973. [The collection of materials from the third tribune of Asian music] (Moscow, 1975, P. 275).
3. Amanov B., Muxambetova A., Raimbergenova S., Utegalieva S., Omarova G. Programma kursa kompleksnogo sol'fedzhio dlya muzy'kal'ny'x Vuzov [The program of the integrated solfeggio course for Music Universities](Almaty, 30p.)
4. Al'peisova G. Teoreticheskie i prakticheskie aspekty' e'tnosol'fedzhio v Kazahstane [Theoretical and practical aspects of ethnosolfegio in Kazakhstan]:Candidate of Art History's dissertation abstract. – Almaty, 2003. – 25 p.
5. Bajbek A. Pesenny'j stil' Arki v kontekste e'tnosol'fedzhio (vuzovskij kurs) [Arka song style in the context of ethnosolfegio (University course)]:Candidate of Art History's dissertation abstract – Almaty, 2009. – 25 p.
6. Utegalieva S. Osobennosti sluxa ispolnitelej ustnoj tradicii [Features of ear for music of the performers of the oral tradition] // Instrumental'naya muzy'ka kazaxskogo naroda. [Instrumental music of Kazakhs]129-151(1985).
7. Utegalieva S. Funkcional'ny'j kontekst muzy'kal'nogo my'shleniya kazaxskix dombristov [Functional Context of Musical Thinking of Kazakh Dombra players]:Candidate of Art History's dissertation abstract – Leningrad, 1987. 25 p.
9. Balabekov E. Kazaxskij muzy'kal'ny'j fol'klor: osobennosti, osnovny'e funkcii, vospitatel'ny'e vozmozhnosti i problemy' sovershenstvovaniya. [Kazakh musical folklore: features, basic functions, educational opportunities and problems of improvement] (Shymkent, 2000, 178 p.).

Сведения об авторе:

Байбек А.К. – кандидат искусствоведения, доцент кафедры «Музыковедения и композиции» факультета «Музыки», Казахского Национального университета искусств, Астана, Қазақстан.

Waibek A. K. – candidate of arts, Associate Professor in the Department of “Musicology and Composition” of the «Music» faculty, Kazakh National University of Arts, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.07

В.А. Бурмистрова¹, М.С. Исатаева²

¹*Қарағандық мемлекеттік медициналық университет, Қарағанда, Қазақстан*

²*Қарағандық мемлекеттік университет им. академика Е.А. Букетова, Қарағанда, Қазақстан*
(E-mail: ¹valera_b_2004@mail.ru, ²mika_i92@mail.ru)

Научно-ориентированное обучение в рамках языковых дисциплин

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению научно-ориентированного обучения в рамках языковых дисциплин. Проведя анализ представленности элементов научно-ориентированного обучения в Типовых учебных программах языковых дисциплин, авторы статьи пришли к выводу, что лишь дисциплины «Русский язык» и «Профессиональный русский язык» предоставляют возможность формирования у студентов научно-исследовательских знаний, умений и навыков; Типовые учебные программы по остальным языковым дисциплинам требуют пересмотра и переработки с позиции включения элементов научно-ориентированного обучения.

Ключевые слова. Научно-ориентированное обучение, научно-исследовательские знания, умения и навыки; элементы научно-ориентированного обучения; исследовательские ценности, Типовые учебные программы, языковые дисциплины.

Введение. На сегодняшний день развитие высшего образования в РК осуществляется в соответствии с такими нормативно-правовыми документами, как: Закон РК «Об образовании» [1], Закон РК «О науке» [2], Государственная Программа развития образования РК на 2011-2020 годы [3], Государственная Программа развития образования и науки РК на 2016-2019 годы [4], ГОСО РК – 2012 «Высшее образование. Бакалавриат. Основные положения» (Постановление Правительства РК от 23.08.2012 №1080) [5] и пр., в которых подчеркнута особая значимость «интеграции научной деятельности и образовательного процесса на всех уровнях высшего образования» [3, 45стр.].

При этом особые роль и место отводятся научно-ориентированному обучению (НОО), успешная реализация которого во многом призвана внести свой вклад в решение столь актуальных задач, как «обеспечение интеграции образования, науки и производства» и «подготовка высококвалифицированных кадров» [3, 45стр.].

Цель. В этой связи встает вопрос о принципах и оптимальных формах внедрения НОО / RBL (research-based learning) в образовательный процесс вуза в целом, и в рамках языковых дисциплин, в частности.

Задачи: 1. Охарактеризовать теоретико-методологические подходы к пониманию сущности научно-ориентированного обучения.

2. Определить оптимальную модель внедрения и специфические особенности реализации НОО.

3. Проанализировать возможности развития научно-исследовательских знаний, умений и навыков студентов в рамках языковых дисциплин.

Методы исследования: общелогические методы познания (анализ, синтез, индукция, дедукция, обобщение и пр.) и педагогические методы исследования.

Результаты / обсуждение. Г. Болдвин были сформулированы основные принципы внедрения RBL:

1) *опора на собственный исследовательский опыт при разработке образовательных программ, что может быть осуществлено следующим путем:*

- идеальный вариант – текущее исследование профессорско-преподавательского состава (ППС) включено в рабочую программу (РП) в качестве одного из модулей либо отдельной лекции (“curriculumsegment”);

- использование результатов собственных исследований в качестве иллюстративных примеров;

2) отражений новейших исследований в РП дисциплины («преподавание явно устаревших теорий или практического материала – академический грех» [6]) предполагает не узкую направленность на современные достижения в изучаемой области, но и рассмотрение новейших исследований в историческом ракурсе путем сравнения ранее существовавших теорий с новыми научными данными, что позволяет представить дисциплину как динамично развивающуюся область научного знания;

3) выстраивание учебной деятельности студентов вокруг ключевых проблемных вопросов, рассматриваемых в рамках дисциплины, что требует целого ряда навыков (даже если студенты не

задействованы в каком-либо эмпирическом исследовании), а именно навыки сбора информации, ее обобщения и синтеза, сравнения и оценки, логической аргументации и творческого переосмысления. Данный принцип может быть реализован, главным образом, через обзор научной литературы с целью выявления актуальных вопросов в рассматриваемой области, результатом которого является реферат, доклад;

4) обучение методам и приемам проведения научно-исследовательской работы, главным образом, в рамках лабораторных занятий, на которых студенты знакомятся с методологией научных исследований. Основная цель состоит в том, чтобы повысить понимание методов научного исследования путем осмысленного применения и углубить знания в рассматриваемой предметной области;

5) реализация небольших научно-исследовательских проектов (project-based learning) в рамках преподаваемой дисциплины с целью приобретения студентами научно-исследовательского опыта и более глубокого понимания самого процесса научно-исследовательской работы;

6) вовлечение студентов в научно-исследовательскую работу кафедры за счет:

- предоставления всем или отдельным студентам определенных научно-исследовательских заданий, являющихся частью научно-исследовательского проекта / исследования, выполняемого ППС кафедры;

- закрепление студентов в качестве «младших сотрудников» / ассистентов тех или иных членов научно-исследовательской группы кафедры;

7) привитие студентам исследовательской культуры, формируемой в рамках вуза, в общем, и в рамках кафедры, в частности, через:

- привлечение студентов к участию в заседаниях специальных «групп по интересам»;
- ознакомление студентов с научными достижениями ППС кафедры и вуза в целом;

8) привитие студентам исследовательских ценностей, таких как:

- открытость всему новому, неординарному, непредсказуемому и даже нежелательному;
- исследовательская объективность – та цель, которая не может быть полностью достигнута, но к которой необходимо стремиться;
- скептицизм по отношению к полученным данным, популярным теориям;
- честность с самим собой;
- уважение к доказательствам вне зависимости от их «удобности»;
- уважение чужих взглядов, основанное на понимании того факта, что «в споре / дискуссии рождается истина»;

- толерантность по отношению к неоднозначности, которая может быть противопоставлена фундаментализму во всех его проявлениях;

- уважение субъектов исследования;
- неотступность перед лицом трудностей;
- аналитическая строгость, которая не допустит поспешных решений;
- аккуратность, требующая самодисциплины;
- беспристрастность;
- умение признавать собственные ошибки;
- смелость, выражающаяся в креативности и мышлении «за рамками»;

9) проведение исследований в области образования, направленных на выявление условий успешного внедрения научно-ориентированного обучения в образовательный процесс [6].

В зависимости от корреляции «обучение – исследование» ученые выделяют несколько моделей внедрения RBL – так, например, Р. Гриффитс различает [7]:

1) Research-led teaching – преподавание, руководствующееся исследованиями, предполагающее знакомство студентов с содержанием имеющихся исследований в области изучаемой дисциплины посредством традиционных педагогических методов трансляции знаний (“direct method”), главным образом, в виде лекций;

2) Research-oriented teaching – преподавание, ориентированное на исследования, предусматривающее обучение студентов научно-исследовательским умениям и навыкам в рамках семинарских занятий, формирование научно-исследовательского этоса, а также понимания предметного содержания научных исследований по дисциплине;

3) Research-based teaching – преподавание, основанное на исследованиях, предполагающее вов-

лечение студентов в проведение индивидуальных или же групповых исследований, и переход студентов из разряда «потребителей знаний» в категорию «субъектов собственного познания», то есть распределение ролей между обучающимися и преподавателем сведено к минимуму.

М. Хили предложил дополнить вышеприведенную классификацию четвертым пунктом:

4) Research-tutoreddteaching – преподавание, обучающее исследованиям, предусматривающее участие студентов в научной дискуссии на основе проведенных индивидуальных или групповых исследований, расположив все указанные модели таким образом, как это показано на Рисунке 1 [8].

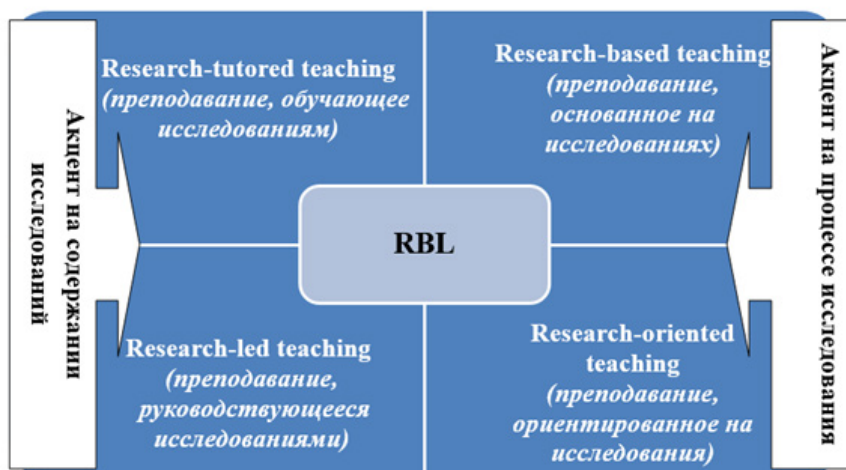

Рисунок 1 – Модели внедрения RBL [8]

Расположение этих четырех моделей внедрения RBL в диаграмме М. Хили крайне важно.

Вертикальная ось проходит от студент-центрированного обучения со студентами в качестве субъектов деятельности к преподаватель-центрированному обучению со студентами в качестве пассивной аудитории; а горизонтальная ось тянется от акцента на содержании научных исследований к доминированию исследовательского процесса.

В то время как все эти модели имеют свои сильные стороны, М. Хили утверждает, что «к сожалению, зачастую образовательный процесс в высшем учебном заведении ориентирован на нижнюю часть модели» [8], и подчеркивает необходимость сочетания вышеуказанных форм реализации научно-ориентированного обучения.

Будучи солидарны с М. Хили в описании сути предложенных моделей, мы бы, тем не менее, расположили их таким образом, как это показано на Рисунке 2, подчеркнув ступенчатый характер реализации научно-ориентированного обучения.

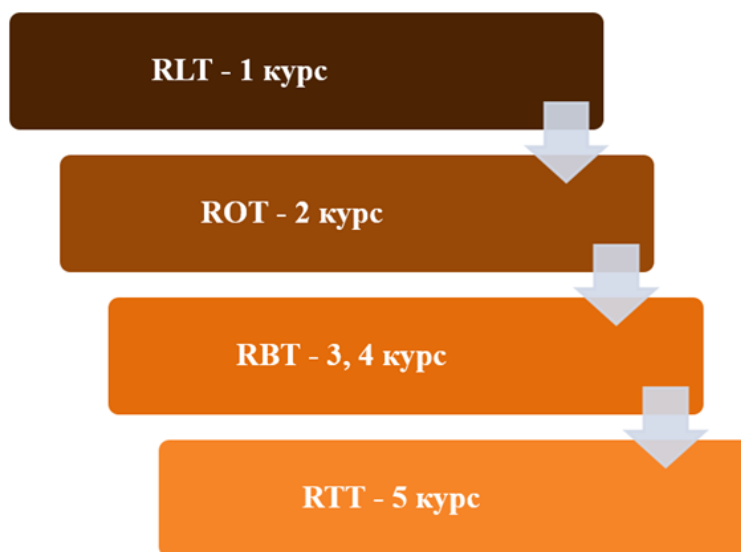

Рисунок 2 - Модели реализации RBL(авторская позиция)

Наша идея нашла отражение в работе коллектива авторов статьи «Научно-ориентированное обучение в медицинском образовании», в рамках которой исследователями было произведено распределение научно-исследовательских умений и навыков по годам обучения. При этом среди критериев научно-исследовательской компетенции студентов особое внимание уделяется умениям и навыкам «написания эссе, рефератов с использованием электронных баз данных и библиотечных ресурсов; написания аннотации, резюме на научную статью; написания тезисов статей и докладов» [9,1868стр.]и прочим научно-исследовательским умениям и навыкам.

Руководствуясь модифицированной нами таблицей М. Хили, а также таблицей коллектива авторов статьи«Научно-ориентированное обучение в медицинском образовании» [9], мы проанализировали возможность развития научно-исследовательских знаний, умений и навыков (ЗУН) в рамках дисциплин «Иностранный язык (ИЯ)» и «Профессионально-ориентированный иностранный язык (ПОИЯ)». С этой целью нами был проведен анализ Типовых учебных программ(ТУП) по дисциплинам ГОСО «Языки триединства» (казахский, русский, иностранный языки) (образование высшее профессиональное)[10].

Так, по дисциплине «ИЯ» для неязыковых специальностей вузов в рамках Типовых учебных программ для развития письменных форм коммуникации предлагается написание эссе и доклада, защита проектов без соответствующих рекомендаций по выполнению данного вида деятельности. То есть в Типовой программе предполагается, что у студентов 1 курса имеются необходимые научно-исследовательские ЗУН для выполнения работ подобного рода.

Примечательным является тот факт, что в тех же Типовых учебных программах по дисциплине «Русский язык» уже в цели курса обозначена необходимость ориентации на формирование научно-исследовательских ЗУН по решению «коммуникативных задач в конкретных речевых ситуациях научной сферы» [10, 39стр.]. При этом «основным объектом обучения для студентов всех специальностей представляется научно-профессиональная речь» [10, 44стр.].

Предложенная в Типовой программе структура курса выглядит следующим образом – B2 + LSP (Language for special purposes– язык для специальных целей) и LAP (Language for academic purposes– язык для академических целей), где в качестве дескрипторов уровня LSP, LAP рассматривается «знание студентов композиционно-смысловой организации научного текста, умение определять типы, объем и виды дополнительной научной информации, заложенной в тексте; а также умение осуществлять компрессию текста как основной вид структурно-смысловой переработки текста: на основе определенных операций с текстом-источником строить тексты вторичных жанров – конспекты, все виды планов, аннотации, тезисы, рефераты, рецензии, отзывы, резюме-выводы и пр.»[10, 41стр.].

Несмотря на достаточно большой объем элементов RBL, представленных в ТУП по дисциплине «Казахский язык», (реферат, доклад, научная статья, эссе, резюме, отзыв), выполнить все вышеперечисленные виды научно-исследовательской работы студентам предлагается в рамках СРС, то есть самостоятельно. Таким образом, также, как и в случае с дисциплиной «ИЯ», разработчики ТУП предполагают наличие у студентов научно-исследовательских ЗУН, поскольку в рамках ТУП не предусматривается какое-либо обучение первокурсников выполнению данных видов научно-исследовательской работы.

Результаты анализа Типовых учебных программ по дисциплинам ГОСО «Языки триединства» (казахский, русский, иностранный языки) (образование высшее профессиональное) на предмет содержания элементов RBLпредставлены в сводной таблице 1.

Таблица 1

Представленность элементов RBL в Типовых учебных программах по дисциплинам ГОСО «Языки триединства» (казахский, русский, иностранный языки) (образование высшее профессиональное)

Элементы RBL	Дисциплины		
	«Казахский язык»	«Русский язык»	«Иностран-ный язык»
1	2	3	4
Тезирование		√	
Реферирование	√	√	

Аннотирование		√	
Подготовка доклада	√		√
Продолжение таблицы 1			
1	2	3	4
Написание научной статьи	√		
Написание эссе	√		√
Резюмирование	√	√	
Рецензирование			
Написание отзыва	√	√	
Подготовка научного проекта			√

Как видно из таблицы 1, элементы RBL в наименьшей степени представлены в ТУП по дисциплине «ИЯ» (3 единицы), а в наибольшей степени – в ТУП по дисциплине «Казахский язык». Анализ ТУП по языковым дисциплинам также выявил формальный характер репрезентации элементов RBL в ТУП по дисциплинам «Казахский язык» и «ИЯ». Лишь в рамках дисциплины «Русский язык» студенты могут получить научно-исследовательские ЗУН, поскольку элементы RBL являются предметом изучения данной дисциплины, тогда как в остальных случаях (дисциплины «Казахский язык», «ИЯ») элементы RBL являются формой представления СРС.

Что касается профессионально-ориентированного языка (казахский, русский, иностранный языки), то осуществление полноценного анализа возможности формирования научно-исследовательских ЗУН в рамках вышеупомянутых дисциплин было затруднено в виду отсутствия ТУП по определенным специальностям. Так, например, по дисциплине «ПОИЯ» для студентов медицинских специальностей имеется на сегодняшний день лишь одна ТУП – по специальности 5В060700 – «Биология» в виду новизны учебной дисциплины. В качестве цели изучения дисциплины «ПОИЯ» в данной ТУП среди прочего обозначено и «формирование профессионально-ориентированной языковой коммуникативной компетенции студентов биологических специальностей, которая позволит им пользоваться английским языком в научной и практической работе» [11, 101стр.]. А среди задач изучения дисциплины «ПОИЯ» подчеркнута необходимость «овладения студентами основными стратегиями автономной учебно-познавательной деятельности, обеспечивающими возможность осуществления научных исследований» [11, 102стр.]. Примерный перечень рекомендованных для семинарских занятий тем содержит такую тему, как «Написание научных отчетов, тезисов и научных статей».

Анализ РП по дисциплине «ПОИЯ» для студентов специальностей «Общая медицина», «Стоматология», «Медико-профилактическое дело», «Общественное здравоохранение», «Фармация», «Сестринское дело», «Технология фармацевтического производства» (то есть по тем медицинским специальностям, по которым отсутствует ТУП по дисциплине «ПОИЯ») продемонстрировал слабую возможность формирования научно-исследовательских ЗУН в рамках вышеупомянутой дисциплины.

По дисциплине «Профессиональный русский язык» на сегодняшний день имеется 3 ТУП – для специальностей 5В074800 – «Технология фармацевтического производства» [12], 5В110300 – «Фармация» [13] и 5В060700 – «Биология» [11]. В виду разработки ТУП разными учреждениями (Республиканский учебно-методический совет МОН РК разработал ТУП для специальности «Технология фармацевтического производства» [12], Казахский национальный медицинский университет им. С.Д. Асфендиярова – для специальности «Фармация» [13], а Казахский национальный университет им. Аль-Фараби – для специальности «Биология» [11]), они отличаются друг от друга кардинальным образом. Так, ТУП по специальности «Фармация» ориентирована на профессиональную тематику, тогда как ТУП по специальностям «Технология фармацевтического производства» и «Биология» направлены на углубление и расширение научно-исследовательских знаний, совершенствование умений и навыков, полученных в рамках изучения дисциплины «Русский язык», на примере профессионально-ориентированных текстов [11-13]. Таким образом, ТУП по дисциплине «Профессиональный русский язык» для специальностей «Технология фармацевтического производства» и «Биология» обладает необходимой преимуществом, позволяющей совершенствовать научно-исследовательские ЗУН студентов.

Что касается РП по дисциплине «Профессиональный русский язык» для студентов

специальностей «Общественное здравоохранение», «Медико-профилактическое дело», «Общая медицина», «Стоматология», «Сестринское дело» (то есть по тем медицинским специальностям, по которым отсутствует ТУП по данной дисциплине), то следует отметить, что разработанные кафедрой РП имеют направленность на формирование научно-исследовательских ЗУН.

По дисциплине «Профессиональный казахский язык» на сегодняшний день имеется 2 утвержденные ТУП по специальностям 5В074800 – «Технология фармацевтического производства» и 5В060700 – «Биология». В рамках ТУП по специальности «Технология фармацевтического производства» научно-исследовательская тематика представлена лишь подтемой «Научный стиль» из 24-х предложенных тем [14, 5стр.], что не является достаточным для формирования у студентов прочных научно-исследовательских ЗУН. В отличие от вышеупомянутой ТУП, ТУП по специальности «Биология» носит научно-ориентированный характер [11], что нельзя сказать о РП по остальным медицинским специальностям, разработанных кафедрой казахского языка.

Заключение / выводы. Подводя итоги анализа ТУП по языковым дисциплинам, можно констатировать, что лишь дисциплины «Русский язык» и «Профессиональный русский язык» предоставляют возможность формирования у студентов научно-исследовательских ЗУН. РП по остальным дисциплинам по специальностям, не имеющих утвержденных ТУП, требуют пересмотра и переработки с позиции включения элементов RBL.

Список литературы

1. Закон РК «Об образовании». – Астана: Казахстанская правда, 2007. - С. 9–11.
2. Закон РК «О науке». – Астана: Казахстанская правда, 2011. – С. 5-7.
3. Государственная Программа развития образования РК на 2011-2020 годы [Электронный ресурс]. –2010. –URL: http://bilimvko.gov.kz/assets/images/document/5_GPRO_RK.pdf (дата обращения: 14.04.2018)
4. Государственная Программа развития образования и науки РК на 2016-2019 годы [Электронный ресурс]. –2016. – URL: http://iqa.kz/images/Laws/госпрограмма_2016.pdf (дата обращения: 14.04.2018)
5. ГОСО РК «Высшее образование. Бакалавриат. Основные положения»: Постановление Правительства РК от 23.08.2012 №1080 [Электронный ресурс]. - 2012. – URL: <http://sc0003.bulandy.akmoedu.kz/documents/vi ew/2a1a4195263f08a0960e2773f2311024/?p> (дата обращения: 14.04.2018)
6. Baldwin G. The teaching-research nexus: How research informs and enhances learning and teaching in the University of Melbourne[Электрон. ресурс]. - 2005. –URL: <http://www.cshe.unimelb.edu.au/> (дата обращения 15.08.2017)
7. Griffiths R. Knowledge production and the research-teaching nexus: the case of the built environment disciplines //Studies in Higher Education. – 2004. – Vol. 29. Т. 6. – P. 709-726.
8. Healey M. Linking research and teaching: exploring disciplinary spaces and the role of inquiry-based learning //In: Barnett, R. Reshaping the university: new relationships between research, scholarship and teaching. - Maidenhead: McGraw-Hill/Open University Press, 2005. - P. 30-42.
9. Кемелова Г.С., Газалиева М.А., Ахметова Н.Ш., Макаренко Т.В., Наджарян Л.К. Научно-ориентированное обучение в медицинском образовании //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. - №12. – С. 1866-1869.
10. Типовые учебные программы по дисциплинам ГОСО «Языки триединства» (казахский, русский, иностранный языки) (образование высшее профессиональное). – Алматы, 2014. – 159 с.
11. Типовые учебные программы дисциплин по специальности 5В060700 – «Биология». – Алматы, 2014. – 180 с.
12. Типовая учебная программа: Профессиональный русский язык 5В074800 – Технология фармацевтического производства. – Караганды, 2014. – 18 с.
13. Типовая учебная программа: Профессиональный русский язык 5В110300 – Фармация. – Алматы, 2013. – 15 с.
14. Типтік оқу бағдарламасы: Кәсібиқазақтілі 5В074800 – Фармацевтикалық өндіріс технологиясы. – Караганды, 2014. – 18 б.

В.А. Бурмистрова, М.С. Исатаева

Қарағанды мемлекеттік медицина университеті, Қарағанды, Қазақстан
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан

Тілдік пәндер шеңберінде ғылыми-бағдарланған оқыту

Аннотация. Мақалада тілдік пәндер шеңберінде ғылыми-бағдарланған оқыту қарастыылған. Тілдік пәндерінің Типтік оқу бағдарламасында ұсынылған ғылыми-бағдарланған оқытудың элементтеріне талдау жүргізе отырып, мақала авторлары тек «Орыс тілі» мен «Кәсіби-бағдарланған орыс тілі» пәндері ғана

студенттердің ғылыми-зерттеу білімдерін, іскерлік пен дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік туғызады, ғылыми-бағдарланған оқыту элементтерін енгізу тұрғысынан қалған тілдік пәндер бойынша Типтік оқу бағдарламасын қайта қарастыру және қайта өңдеу қажет деген тұжырым жасады.

Түйін сөздер. Ғылыми-бағдарланған оқыту; ғылыми-зерттеу білімдері; іскерлік пен дағды; ғылыми-бағдарланған оқытудың элементтері; зерттеу құндылықтары; Типтік оқу бағдарламалары; тілдік пәндер.

V.A. Burmistrova, M.S. Issatayeva

Karaganda State Medical University, Karaganda, Kazakhstan
E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan

Research-based learning within the framework of language disciplines

Abstract. The article is devoted to the analysis of research-based learning within the framework of language disciplines. Having analyzed the representation of the elements of research-based learning in the model curricula of language disciplines, the authors came to the conclusion that only the disciplines “Russian Language” and “Professional Russian Language” provide an opportunity for students to develop their research knowledge and skills; the model curricula of the rest of language disciplines require revision from the perspective of incorporating the elements of research-based learning.

Key words. Research-based learning, research knowledge and skills, the elements of research-based learning, research values, model curricula, language disciplines.

References

1. Закон РК «Об образовании» [The law of the Republic of Kazakhstan “On Education”] (Kazakhstani truth, Astana, 2007).
2. Закон РК «О науке» [The law of the Republic of Kazakhstan “On Science”] (Kazakhstani truth, Astana, 2011).
3. Gosudarstvennaya Programma razvitiya obrazovaniya RK na 2011-2020 gody [State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020]. Available at: http://bilimvko.gov.kz/assets/images/document/5_GPRO_RK.pdf (accessed: 14.04.2018)
4. Gosudarstvennaya Programma razvitiya obrazovaniya i nauki RK na 2016-2019 gody [State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019]. Available at: https://iqaa.kz/images/Laws/rogamme_2016.pdf (accessed: 14.04.2018)
5. GOSO RK «Vysshee obrazovanie. Bakalavriat. Osnovnye polozheniya» (Postanovlenie Pravitel'stva RK ot 23.08.2012 №1080) [SCES of the Republic of Kazakhstan “Higher education. Undergraduate. Basic provisions» (-Decree №1080 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 23.08.2012)]. Available at: <http://sc0003.bulandy.akmoedu.kz/documents/view/2a1a4195263f08a0960e2773f2311024/?p=> (accessed: 14.04.2018)
6. Baldwin G. The teaching-research nexus: How research informs and enhances learning and teaching in the University of Melbourne. Available at: <http://www.cshe.unimelb.edu.au/.htm> (accessed 15.08.2017)
7. Griffiths R. Knowledge production and the research-teaching nexus: the case of the built environment disciplines // *Studies in Higher Education*, –29(6). 709-726 2004.
8. Healey M. Linking research and teaching: exploring disciplinary spaces and the role of inquiry-based learning // In: Barnett, R. *Reshaping the university: new relationships between research, scholarship and teaching*. (McGraw-Hill/Open University Press, Maidenhead, 2005).
9. Kemelova G.S., Gazaliyeva M.A., Akhmetova N.Sh., Makarenko T.V., Nadzharyan L.K. Nauchno-orientirovannoe obuchenie v medicinskom obrazovanii [Scientific-oriented training in medical education], *Mezhdunarodnyj zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovaniy* [International Journal of Applied and Fundamental Research], **12**, 1866-1869 (2015). [in Russian]
10. Tipovye uchebnye programmy po disciplinam GOSO «Yazykitriedinstva» (kazahskij, russkij, inostrannyjazyki) (obrazovanievyssheeprofessional'noe) [Model curricula for the disciplines of SCES “Languages of Trinity” (Kazakh, Russian, foreign languages) (higher professional education)] (Almaty, 2014).
11. Tipovye uchebnye programmy disciplin po special'nosti 5V060700 – «Biologiya» [Model curricula of the disciplines of the specialty 5B060700 - “Biology”] (Almaty, 2014).
12. Tipovaya uchebnaya programma: Professional'nyjrusskijazyk 5V074800 – Tekhnologiya farmacevticheskogo proizvodstva [Model curriculum: Professional Russian language 5B074800 - Technology of pharmaceutical production] (Karagandy, 2014).
13. Tipovaya uchebnaya programma: Professional'nyjrusskijazyk 5V110300 – Farmaciya [Model curriculum: Professional Russian language 5B110300 - Pharmacy] (Almaty, 2013).
14. Tipovaya uchebnaya programma: Professional'nyj kazahskij yazyk 5V074800 – Tekhnologiya farmacevticheskogo proizvodstva [Model curriculum: Professional Kazakh language 5B074800 - Technology of pharmaceutical production] (Karagandy, 2014).

Сведения об авторах:

Бурмистрова В.А. – кандидат педагогических наук, заведующая кафедрой иностранных языков, Карагандинский государственный медицинский университет, Караганда, Казахстан.

Исатаева М.С. - магистрант второго года обучения специальности 6М011900 – «Иностранный язык: два иностранных языка», Карагандинский государственный университет им. академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан.

Burmistrova V.A. – candidate of pedagogical sciences, the Head of the Department of Foreign Languages, Karaganda State Medical University, Karaganda, Kazakhstan.

Issatayeva M.S. – second-year master’s program student of the specialty 6M011900 – «Foreign language: two foreign languages», Karaganda State University named after academician E.A. Buketov, University Karaganda, Kazakhstan.

SRSTI 14.07.09

A.M. Yessengaliyeva, J. E. Sagimbayeva, G.Z. Moldakhmetova, A.R. Iskakova .

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

(E-mail: esengaliyeva_am@enu.kz, sagimbayeva_zhe@enu.kz, gulnaramold@mail.ru, ainurram@mail.ru)

The common obstacles within listening comprehension: challenges and recommendations

Abstract. The article deals with the common obstacles of listening comprehension that students experience in English language classes and also suggests the ways of solving them. However, the students have restricted listening comprehension and troubles to learn listening. The students’ concentration to gain English proficiency is becoming lower and the teacher has faced problem in classroom organization. The article’s target is to identify impart of listening comprehension strategies through authentic texts, and to give a classification of the listening comprehension obstacles. In this paper, authentic texts are the main tool used to extend students’ listening comprehension strategies in English language classes.

Keywords: listening, obstacles, authentic texts, tasks, comprehension, listening skill

The speech is the main component of thinking [5,191-192 p.]. A listening comprehension is related to the difficult process of search and to the choice of informing signs out of the broad range of opportunities that depend upon associative connections set as a result of language experience. Some of these connections became stronger, and their appearance has large probability. At the same time there is “braking of emerging of unimportant signs”, i.e. side connections without concerning a context. In the perception of speech in native language selectivity of connections comes easily enough, as of foreign speech, listening must operate not only an active dictionary based approach but also passive one, acquired mainly in the process of reading [1,191-192 p.].

The visualization of word imprinted in memory is not always easily associated with speaker. The understanding of word depends on knowledge of its semantic-syntactical valence and laws of its word formation, on ability to correlate its meaning, especially multiple-valued one with the context [1,191-192 p.].

Linguistic basis of meaning forecasting at the level of units is also type of syntactic link, an ability to keep in memory traces from series of words, i.e. to slow down a premature conclusion about sense of a statement. The special difficulty is presented by difficult syntactic designs. Their understanding as A.R. Luriya believes requires the intermediate transformation providing mental segmentation of difficult units with simultaneous, but not consecutive visibility of the whole structure [2, 40 p.].

Forecasting at the level of the text is connected with additional difficulties. Even the skilled listener isn’t always capable to hold all information, to unite the separate facts in one general context, to understand motives and the hidden sense of the context.

A listener’s success of deriving the meaning of the spoken message depends on the past experience, on the extent of accumulated knowledge and understanding, and on the amount of concentration put in. The listening process taking place within the mind setup has three stages:

- receiving the sound carrying message;
- focusing on the received sound stimuli;
- assigning meaning to the spoken stimuli [3, 137 p. 188p.].

Within the listening of the native - language speech the sense of a statement is the most predicted. The form and the content in this case cultivate the full unity. The perception of the foreign-language speech of such unity isn’t observed.

Due to this condition maintenance of listening can be paid attention on. It shows up that difficulties

of audio texts always must be higher than language possibilities of students in every certain moment of learning. Only on such conditions listener will try to use the operations of forecasting choice based on the context. In order to make listening comprehension turned out more successfully, it is necessary to send more careful working off new materials on the stage of explanation, and also to recommend tasks for listening comprehension of micro texts (semantic pieces) sounding to semi minute, of length in approximately 50-70 words. Every listening is necessary to accompany specific and feasible tasks. The listening comprehension of speech is concerned to an activity of memory. The orientation of attention, interest in a context subject, a certain speed of cognitive processing of information is of necessity to investigate which is the main purpose of this paper [4, 20-22 p.].

Students mentioned in this work are to be recognized as people of 16-19 ages. The group of pupils of the senior classes in one of the compulsory school and the 2nd year undergraduates are meant here.

It is accepted that listening comprehension is related to difficulties of the objective character. Student cannot determine neither character of speech report nor terms of perception. At the same time success of listening comprehension depends upon ability of listener to forecast, and on skills to produce on the native language as well as on foreign one. Individual features of student such as his inventiveness and wit, ability to listen and react on the different signals of verbal communication (pauses, logical accents, rhetorical questions, phrases of connective character and so on), ability to be commuted from one cogitative operation to other, have a large value, quickly included in the theme of report, correlate her with a large context, etc. These abilities develop many objects in the learning process [4, 20-22 p.]. Process of perception of the spoken speech differs in the active purposeful character connected with implementation difficult cogitative activity which success is promoted by high degree of focus attention. The attention arises by means of emotions and develops on their expense, however, at the person of emotion is always shown in unity with strong-willed processes [5, 20-22 p.].

Success of listening comprehension depends, in particular, on the need of students to learn something new, from existence of interest in a message subject, on awareness of objective requirement to study, etc., i.e. from the so-called subjective factors promoting emergence of establishment on cognitive activity [5, 20-22 p.].

The considerate organization of learning process, clarity and logic of statement, the ultimate support on vigorous cogitative activity, a variety of methods of training, specification of problems of perception allows to create internal motivation.

Depending on the purpose listening, the perception can flow passively or actively. In the last case listener will be able to join the “search activity” quickly, to make hypotheses successfully, to check and to correct them, to remember the logic and the sequence of statement.

Most students will spend substantially more time in listening to the foreign language than in generating it. It is not simply that they should get the meaning of the spoken speech what is said to the students during teaching learning process [5, 20-22 p.].

The commons listening problems (www.usingenglish.com):

1. Thinking of something else;
2. Nonverbal: distractions, poor eye contact, face, posture, space and fidgeting;
3. Interruptions;
4. Finishing sentences;
5. Changing the subject;
6. Jump to conclusions;
7. Dismiss the information;
8. Prefer to talk rather than listen.

According to Abbott there are ten differences mentioned below tend to make listening more difficult than reading:

1. Students generally expect that listening native speaker is more difficult, because they have different manner to afford same sounds. This is a significant belief to think that your students would like to make a conversation with native speaker.

2. Noise sounds can transform the intention of speech.
3. The listener can't handle the speed of listening.
4. Speak material is something difficult.

5. We can't get the meaning of the data in only a few times if it uses foreign words.
6. A student formerly has to conduct synchronization with other task.
7. Spoken meaning is normally much less closely carried with message than written meaning.
8. If the students identify how to explain them, the listener gets appreciable support in comprehension of such outlook of speech as intonation.
9. In many situations, student gets signal to understand language by yourself.
10. When listener abash with communication, they can ask explanation about material [6].

Many teachers consider listening as a receptive communication process which happens naturally. They think that by mastering speaking, one can self-activates listening comprehension. In order to gain self-mastering in listening teachers should teach listening strategies to the students. To introduce the students the listening activities, authentic materials may be the best content to be used. Authentic materials have been carried to English teaching methodology by delivering them in ways of implementing gestures, intonations, demonstrations, actions, facial expression and perhaps visual media to facilitate students [7, 41p.].

Success of listening comprehension depends on the size of “operational unit of perception” that is closely connected with the mechanism of acoustic memory. Within the process of understanding of the audio-text the possibility of its interpretation rely on ability to keep the units of the spoken speech in memory.

It is known that acoustical reception of information is impossible without participation of internal pronunciation. The effect of understanding is made off success of “internal imitation” of the spoken speech. Due to the mechanism of internal pronunciation the sound images turn into articulation, there is “an internal imitation” of the perceived audio - fragment. The more we imitate correctly, the most we do perceive correctly.

In the process of perception of speech collation acting signals are mostly kept in our memory. Collation is closely related to past experience of students with their feelings and emotions [8, 3-6 p.].

For overcoming of phonetic and lexical difficulties taught it is possible to offer the next tasks:

- to underline syllables accents fall on;
- to point out stress words in expressions;
- to strike out a word sounding that differs from a standard one;
- to distribute words in accordance with thematic groups;
- to categorize words on groups on key sounds;
- to demonstrate the intonation picture of expression [9,106 p.].

For this article interviews & observations are considered as the only research methods to overview the obstacles within listening skills teaching. English Foreign Language students have serious problems in English listening comprehension due to the truth that universities give more attention to English grammar, reading and vocabulary. Listening skills aren't an essential part of plenty course books or recommended educational programs by Ministries and other controlling bodies in Education and teachers do not seem to give attention to this skill while planning their classes. Most teachers take it as given and suppose that it will expand naturally within the process of language learning. Persulesy [10, 50 p.] expresses the opinion that listening skill is unconsciously acquired by the listener. Most teachers also believe that listening is synonymous to breathing — an automatic one [11]. Still another reason is that audio-lingual courses give the imprint that they are teaching listening when in fact they are teaching other skills. In addition to this, Nobuko Osada, 2004 [12, 53-66 p.] reported that listening has not been paid attention by both teachers and students, & they are commonly less informed of its priority. In classes, teachers give impression to test, not to teach listening. At the same time, students seem to be taught listening, but not listening comprehension. As a result, it remains the most failed issue to improve and the least understood aspect of language teaching [13, p.]. In fact, listening is a complex mental process that involves perception, attention, cognition, and memory. Comprehending speech in a foreign language is a quite difficult task for all students. While students listen to any foreign language information, many language learners face obstacles. In order to help students develop their listening skills, language teachers initially have to understand students' listening obstacles in comprehending spoken texts, and instruct effective listening strategies to help students overcome their listening obstacles.

The first stage composed for the English classes’ observations (nearly 72 classes during 10 weeks) was organized to verify to what extent listening skills are realized in the classroom.

From the observation it was observed that many students performed poorly knowledge in listening aspect. They were incompetent to understand natural spoken English supplied at normal speed because they didn’t understand the spoken content of the classes. Within this case the students constantly lose confidence as foreign language learners. They have obstacle in concentration and keeping concentration for a long time. The same problem had also been observed in many countries [14, 144 p.]. The results of these studies had proved that obstacles in listening in a foreign language were characteristically related to listeners of different language background. For example, Underwood (1989) [15, 60-80p.] represented that disability to concentrate “is a main obstacle because even the shortest break in attention can seriously affect comprehension. Goh (2000) [16, 55-75 p.] noted students’ obstacle in perception: students faced problems on identification of familiar words. He also pointed out that although they were familiar with some words, they were incompetent to keep their meaning directly. They also stated obstacle in understanding the intended message though they were familiar with literal meaning of words.

The results of observations determined that a significant part of the time of each class was dedicated to the study of the grammatical structures followed by the corresponding exercises to practice what they had learnt. Therefore, listening skills were hardly practiced due to lack of class time for listening comprehension.

As the second stage, the teachers (8 people) were interviewed.

The second data gathering instrument employed in this study was interview. The target of the interview was to triangulate the information collected through the questionnaire; to obtain data on how the listening obstacles which had been identified through the questionnaire affected the students’ listening comprehension; to achieve information about the reasons behind the students’ obstacles of listening comprehension; and to discover if there were any other listening obstacles that influenced the learners’ listening comprehension. Moreover, by providing opportunities for students to report in their own words, we might gain some insights into their understanding and attitude towards some of these obstacles. The student’s voice could be very valuable to our understanding of their comprehension obstacles.

Techniques of Data Analysis. The data achieved through the questionnaire and the interview were organized and analyzed. While the data achieved from the questionnaire were analyzed quantitatively and qualitatively, the data achieved from the interview were analyzed qualitatively. And the results of the instruments identified the listening obstacles that affected the EFL students.

Results and Discussion. This section targets to present the statistical results and the data analyses in order to answer the research questions addressed in the present study respectively. Firstly, the results of students’ perception to the importance of studying listening comprehension are presented and analyzed quantitatively. The second section provides the results and analysis of listening comprehension obstacles faced by the subjects. The third section deals with how the teacher can help his students overcome distinguished above listening comprehension problems. At last, recommendations for both teachers and students are given.

Discussion of Questionnaire Results

1. Research question: How can students perceive the significance of studying listening comprehension?

In the first item of the questionnaire, the students were asked to evaluate their ability levels in listening skills. More than three quarters of the students rated themselves as “average, poor” in listening. Only 15% of the students think that their listening skills are ‘good’ whereas the other students (85%) think their listening performances are ‘below average’ or ‘poor’.

Table 1

Students’ general self-rating to listening proficiency

Statements	Excellent, %	Good, %	Average, %	Poor, %
How do you rate your English listening ability when compared to others in class?	-	15	20	65

This might be a mirror of their disappointment caused by their previous failures or unhappy experiences in dealing with English because they had not received sufficient training in the first place.

2. Research question: What is the Students’ Perception to the Significance of the English Listening Skills?

As illustrated below, descriptive statistics were presented for the students’ perceived significance of English listening skills in Table 2.

Table 2

Students’ perception to the importance of listening skill

Statements	Never, %	Sometimes, %	Often, %	Always, %
I am more aware of the perceived importance of English listening skill.	10	6.7	24.3	59
I find that listening comprehension is obstacle.	23.3	14	29.4	33.3
I find that listening comprehension is boring and not interesting.	70			30
I find that listening comprehension is exciting.	26	20	30	24
I receive sufficient training in English listening comprehension during your classes.	81	11	8	-
I never heard about listening strategy.	81.7	11.7	5.4	-

When students were questioned on their own perceptions of listening skills taught, they responded in a variety of ways. Table 2 shows that most of the students (59 % always & 24.3% sometimes) were aware of the significance of listening comprehension. However, there were still a number (10%) of students who did not highly evaluate the role of listening skill.

When asked about the obstacles of the listening comprehension, 76.7% of the learners reported that listening comprehension is obstacle. Besides to that, a small number of learners (30%) find that listening comprehension is boring and not interesting. Only 12% of students find that listening comprehension is exciting. This is in line with a common problem that most students were incompetent to comprehend spoken English required at their beginning level.

As for item no. 6, we found out that the most of the subjects (81%) did not receive enough training in English listening comprehension during their classes and tertiary stage. Unfortunately, most of the subjects did not gain proper training in English listening comprehension. Based on the collected data, 81.7% of the subjects never heard about listening strategy.

To sum up, most of the subjects did not know much about listening strategies; accordingly, teachers had better enter listening strategies specially defined in this study to students.

3. Research question: How and When Do The Students Find The Opportunity To Listen To English?

In the questionnaire, the students were asked to identify how and when they find the opportunity to listen to English. Table 4 demonstrates the percentages of the responses given by the students. These range from listening to teachers and classmates to communicating with friends. For more than three quarters of the students (14 often, % 66 % always), the most common listening activity is listening to teachers and classmates speaking English in class.

TV occupies the first place among other learning methods. Around (51 % always, 20% often) students indicated that they use TV as learning method for listening comprehension. The reason for this overwhelming use of TV can be contributed to the joy and entertainment one experience when watching TV so that students attention are attracted to the images displayed on TV.

Using voice chat on the internet communicating with their friends occupies the third rank among the students' choices. More than two thirds of the students agree with item (11) that they use voice chat on the internet communicating with their friends as one of the ways to enhance listening SKILLS.

Table 3

Using Different Means to Enhance listening SKILLS

	Never,	Sometimes,	Often,	Always,
Listening to teachers and classmates in class	15	5	14	66
Listening to English language study cassettes or CD's at home	65	8.3	6.7	20
Listening to the radio channels in English	85	3.3	5	6.7
Using voice chat on the internet communicating with their (Saudi) friends	10	21.7	30	38.3
Watching British or American television channels	16.7	22.3	20	51

The main problem determined on the base of interview results was that the students constantly had shortage of practice. They do not systematically train listening comprehension and develop this skill enough to improve their capacities. That research describes that listening comprehension is in reality an obstacle to students. In point of fact, to hold a good listening skill, it catches times and difficulty. Nevertheless, students give a certain impression to waste very little time on practicing at home. Without self-study, the students cannot access to any betterment or good arise in listening comprehension. Self-study is such a means to reach a desired goal in listening. For their betterment, students listen to songs, tapes and disks of the syllabus in University, news in English. However, much practicing would arise nothing if the students cannot express the strategies from each listening task. The good outcome would arise if students perceive and take strategies through their practice. The results show that by ensuring authentic materials students can develop their listening skill [17].

The limited hours within a class force to organize self-study. Time limitation leads to a class work management assuming only on reading, exercising grammar and vocabulary practice. Listening and writing needs much more time on self-study, that's why it is better to arrange it at home as self-learning process. However, the listening comprehension skills of students will not be developed without teachers. Teachers play such a considerable in building up their skill. By each class, the teachers teach his students the ways in each stage of listening comprehension. Normally, there are three stages: pre-listening, while-listening and post-listening. Furthermore, teacher will advise their students the syllabus on a base of which they can organize self-study easily [17].

Conclusion. Listening comprehension is ultimate not only in language learning but also in every day communication. Nevertheless, the students have certain to have problems with listening. There are the most general problems gathered from the learners: the time they spend on studying themselves is too little to develop the skill, the unsuitable strategies of learner would be an impediment for their listening comprehension. The problems are also generated from the listening material and physical settings. To obtain a capable listening skill, students themselves should have much more aspect to several of listening. At the same time, they should learn the strategies for learning themselves. Teachers play a significant function in teaching strategies and in the aspects of estimating them into practice [17].

Recommendations. To collaborate what have been written above and our thoughts about the result to make betterment the listening skill of the students, we confirm with these ideas:

The students should spend much more time on self-study. They should listen to a different of topics in order to have understanding with them. Furthermore, the students should know to ensure suitable strategies to each variety of listening text. Teacher is to create authentic materials for listening comprehension mostly arranged as home tasks. As an outcome of self-study, writing an essay or an e-mail letter significantly affects progress of language learning process capability. The authentic materials should be improved on a base of the general obstacles.

References

- 1) Бим И.П. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе проблемы и перспективы С. 191-192 р. 191-192: учебное пособие для студентов педагогических институтов и колледжей/И.П. Бим. - М.: Просвещение, 1988. - 191-192 с.
- 2) Лурия А.Р. Речь и мышление. лекций по общей психологии. -М.: МГУ,1975. С. 40
- 3) Mathew Thomas Effective teaching, 2008.
- 4) Елухина Н.В. Обучение слушанию иноязычной речи // Иностран. Языки в школе. -1996. -№5. - С. 20-22.
- 5) Abbot Gerry. The teaching of English as an international language /Greenwood John, Mckeating Douglas, Wingard Peter. A practical guide. - Collins: Glasgow and London, 1981.
- 6) Uswatun Khasanah. Improving listening skill through storytelling – [Elektronny resurs]. – 2011 URL: <http://perpus.iainsalatiga.ac.id/docfiles/abstraksi/47fcd973de690e83.pdf>Improving listening skill through storytelling, Uswatun Khasanah.
- 7) Елухина Н.В. Устное общение на уроке, средства и приемы его организации//Иностран. Языки в школе.1995. №2.С.47; №4. С.3-6.
- 8) Леонтьев А.А. Методика: учебное пособие М.: Русский язык, 1988.С. 106
- 9) Persulesy G.H. 1988. Listening improvements exercises for students of english. Jakarta p.50.
- 10) Thomas I and Dyer B. The problem of poor listening skills. 2007.
- 11) Osada N. Listening comprehension research: a brief review of the past thirty years[Электр. ресурс] – 2004 URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/6d58/c7a45da8c9e74cf4f0dfa0ea928b1a6923a1.pdf>.
- 12) Glisan, E. W. The effect of word order on listening comprehension and pattern retention: an experiment in Spanish as a foreign language. Language learning.- 1985.-V.35. -№3. -С. 443-69.
- 13) Hamouda A. An investigation of listening comprehension problems encountered by Saudi students in the listening classroom.
- 14) Underwood M. (1989). Teaching listening. New York: Longman and flowerdew and miller (1992) flowerdew, j., & miller, l. (1996). Student perceptions, problems and strategies in second language lecture comprehension// Relc journal, V.23, P.60-80.
- 15) Goh C. . A cognitive perspective on language learners' listening comprehension problems. System.-2000. 28, 55-75.
- 16) Khoa Ngõn Ngõ Anh Difficulties and strategies in listening comprehension (trinh vinh hien 03av4) – URL:<https://lhu.edu.vn/139/662/difficulties-and-strategies-in-listening-comprehension-trinh-vinh-hien-03av4.html>.

А.М. Есенгалиева, Ж.Е. Сағымбаева, А.Р. Искакова, Г.З. Молдахметова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Общие трудности при обучении аудированию

Аннотация. В статье описывается обучение восприятию иноязычной речи на слух посредством аутентичных материалов. В статье представлены основные трудности, с которыми обучающиеся сталкиваются на занятиях английского языка в процессе аудирования. Обучающиеся все еще имеют ограничения в навыках аудирования и возникают трудности в восприятии речи на слух. Внимание обучающихся в изучении английского языка снижается в силу различных факторов и как следствие, преподаватель испытывает методические затруднения в классе.

Ключевые слова. Аудирование, трудности, аутентичный текст, задания, совершенствовать, навыки аудирования

А.М. Есенгалиева, Ж.Е. Сағымбаева, А.Р. Искакова, Г.З. Молдахметова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Тыңдалымға оқытудағы жалпы қиындықтар

Аннотация. Мақалада түпнұсқалық материалдар арқылы шетел тілін қабылдауға оқыту мәселелері баяндалады. Ағылшын тілі сабақтарында тыңдалым барысында білімгерлердің кездесетін қиындықтары жайлы айтылған. Білімгерлер тыңдалым барысында әлі де шектеулерге тап болуда және шетел тіліндегі сөзді тыңдауда қиыншылықтарға жолығуда. Ағылшын тілін үйрену барысында білімгерлердің назары әртүрлі факторлардың себебінен бәсеңдейді, сондықтан оқытушы сабақта әдістемелік қиындықтарға тап болады.

Түйін сөздер. Тыңдалым, қиындақтар, түпнұсқалық мәтін, тапсырмалар, жетілдіру, тыңдалым дағдылары

References

1. Bim I.P. Teoriya i praktika obucheniya nemetskomu yazyiku v sredney shkole problemy i perspektivy [Theory and Practice of Teaching German in High School Problems and Prospects] (Education, Moscow, 1988).
2. Luriya A.P. Rech' i mushlenie m.:mgu [Speech and thinking] (Moscow, MSU Publ., 1975).
3. Mathew Thomas Effective teaching, 2008.
4. Eluhina N.V. Obuchenie slushaniyu inoyazyichnoy rechi, inostr. Yazyiki v shkole, (5), 20-22(1996).
5. Abbot Gerry. The teaching of English as an international language /Greenwood John, Mckeating Douglas, Wingard Peter. A practical guide(Glasgow and London, Collins, 1981).
6. Uswatun Khasanah. Improving listening skill through storytelling [Elektronny resurs] Available at:<http://perpus.iainsalatiga.ac.id/docfiles/abstraksi/47fcd973de690e83.pdf>Improving listening skill through storytelling, Uswatun Khasanah, p41.
7. Eluhina N.V. Ustnoe obschenie na uroke, sredstva i priemy ego organizatsii, Inostr. Yazyiki v shkole.1995. #2.s.47; #4 s.3-6.
8. Leontiev A.A.Medotika.(Russkiiyazyik Publ., Moscow, 1988 p. 106).
9. Persulesy G.H. Listening improvements exercises for students of English (P2LPTK, Jakarta, 1988).
10. Thomas I, Dyer B. The problem of poor listening skills [Elektronny resurs]Available at:www.faculty.weber.edu.
11. Osada N. Listening comprehension research: a brief review of the past thirty years – [Электрон. ресурс] Available at:<https://pdfs.semanticscholar.org/6d58/c7a45da8c9e74cf4f0dfa0ea928b1a6923a1.pdf>.
12. Glisan E. W. The effect of word order on listening comprehension and pattern retention: an experiment in Spanish as a foreign language. Language learning, 35(3), 443-69 (1985).
13. An investigation of listening comprehension problems encountered by Saudi students in the listening classroom buck, 2001 and hayati, 2010 p. 114.
14. Underwood, M. (1989). Teaching listening. New York: Longman and flowerdew and miller (1992) flowerdew, j., & miller, l. (1996). Student perceptions, problems and strategies in second language lecture comprehension. Relc journal, 23, 60-80.
15. Goh C. A cognitive perspective on language learners' listening comprehension problems. System, 28, 55-75 (2000).
16. Khoa Ngôn Ngữ Anh Difficulties and strategies in listening comprehension (trinh vinh hien 03av4) Khoa Ngôn Ngữ Anh Difficulties and strategies in listening comprehension (trinh vinh hien 03av4) Available at: <https://lhu.edu.vn/139/662/difficulties-and-strategies-in-listening-comprehension-trinh-vinh-hien-03av4.html>.

Information about authors:

Есенғалиева А. М. – педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор м.а., шет тілдер кафедрасының меңгерушісі, халықаралық қатынастар факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Сағымбаева Ж. Е. – педагогика ғылымдарының кандидаты, ЖАК доценті, шетел тілдері кафедрасының меңгерушісі, филология факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Искакова А.Р. - шетел тілдері теориясы мен тәжірибесі кафедрасының магистрант, филология факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Молдахматова Г.З. - педагогика ғылымдарының кандидаты, шетел тілдері кафедрасының доценті, филология факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Yessengaliyeva A.M. – candidate of pedagogical sciences, associate professor, head of the department of Foreign Languages Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Sagimbayeva J. E. - candidate of pedagogical sciences, associate professor of HAC, head of the department of Foreign Languages Faculty of Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Iskakova A.R. - Master Degree programme's student, Department of Theory and Practice of foreign languages Faculty of Philology.

Moldakhmetova G.Z. - candidate of pedagogical sciences, associate professor of the Department of Foreign Languages Faculty of Philology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

XFTAP 14.07.03

С.А. Жолдасбекова¹, Л.Б. Иманкулова²

¹ М.Әуезов атындағы ОҚМУ Шымкент, Қазақстан

² М.Әуезов атындағы ОҚМУ Шымкент, Қазақстан

(E-mail: ¹saulez.63@mail.ru, ²Lei_84@mail.ru)

Болашақ кәсіптік оқыту педагогының ғылыми зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру мүмкіндіктері

Аннотация. Мақалада болашақ кәсіптік оқыту педагогының ғылыми зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру мүмкіндіктері қарастырылған. Болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік іс-әрекеті – оның қабылдаған білім, білік, дағдыларын белгілі бір ғылыми айналымға байланысты қолдана алуы, өзін-өзі әлеуметтендіруге дайындық деңгейіне де қысқаша мағлұмат берілген. Сонымен қатар ғылыми зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастыру жұмыстары аясындағы білім, білік, дағды болашақ педагогтарды дайындаудың негізі болып табылатындығы және жеке тұлғаның дамуында маңызды орын алатындығы да көрсетілген. Болашақ кәсіптік оқыту мамандарының ғылыми зерттеушілік іс-әрекеті ғылыми-деректермен жұмыс жасау, оларды сұрыптау, қорытындылау іскерлігін, бақылампаздық, ізденімпаздық, белсенділік және т.б. сынды қасиеттер мен өзін-өзі дамыту дағдыларын қалыптастыру мәселесі де айқындалды. Сондай - ақ ғылыми зерттеулерді жүргізуі және оны жүзеге асырудың жоспарын жасау жолдары да қарастырылған.

Түйін сөздер. Болашақ кәсіптік оқыту педагогы, ғылыми зерттеушілік іс-әрекет, білім, білік, дағды.

Еліміздің болашақта көркейіп өркеніетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақ бейнесінен көрінеді. Қазіргі кездегі білім беру ісінің негізгі нысаны-жас ұрпақтың біліктілігін ғана қалыптастырып қоймай, олардың бойында ақпаратты өздері іздеп табатын және талдай алатын, сонымен қатар оны ұтымды пайдалана білетін, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі күнге лайықты өмір сүріп, қызмет етуге қабілетті тұлғаны қалыптастыру болып отыр.

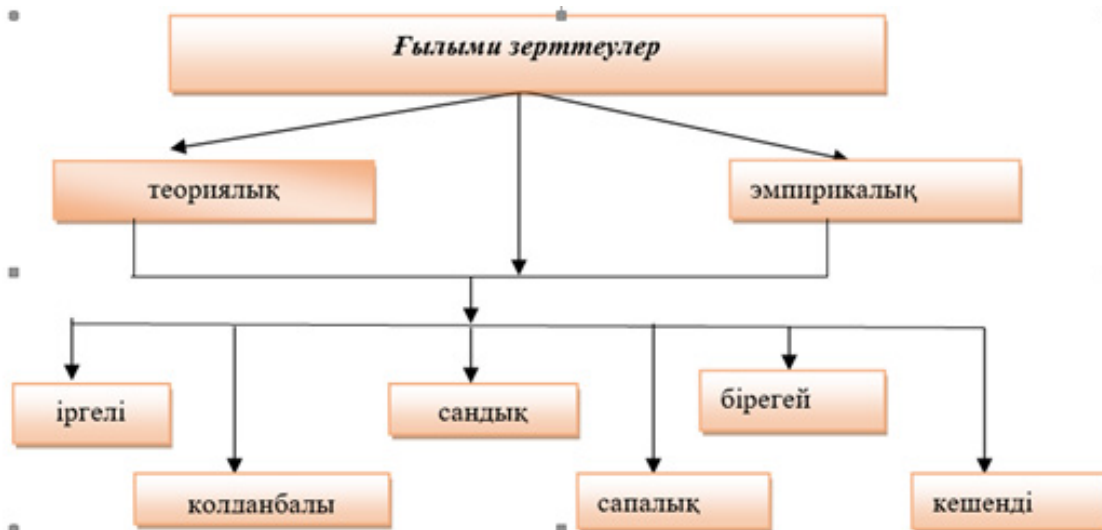
Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Біздің мақсатымыз айқын, бағытымыз белгілі, ол – әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылу. Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс», - деп атап көрсетіп, экономиканың орнықты дамуы үшін сапалы білімнің қолжетімділігін қамтамасыз ету арқылы адами капиталды дамыту, білімнің әлемдік бәсекеге қабілеттілігін жетілдіру, педагог мамандығының беделін арттыру, жастардың бойында белсенді азаматтық ұстанымды, ғылыми зерттеушілік ізденісті қалыптастыру көзделінген [1].

Білім берудің қазіргі негізгі мақсаты білім алып, білік пен дағды-машыққа қол жеткізу ғана емес, солардың негізінде дербес, ғылыми зерттеушілік қабілеті жоғары және кәсіби білікті, ақпаратты өзі іздеп табу, талдау және ұтымды пайдалану, жылдам өзгеріп жатқан бүгінгі дүниеде лайықты өмір сүру және жұмыс істеу болып табылады. Осыдан қазіргі педагогтық қоғамдастықтың алдында тұрған білім берудің жаңа моделін құру, сынақтан өткізу міндеттеріне сәйкес мемлекетіміздегі білім беру жүйесіне, ондағы дайындалып жатқан болашақ мамандарға нақты талаптар қойылып, мемлекет дамуының негізгі ресурсы ретінде болашақ мамандардың ғылыми зерттеу іс-әрекетін арттыруға әлеуметтік тапсырыс берілген. Осыған орай, Қазақстандық білім беру жүйесінің жаңартылуы еркін, дербес, жаңашыл, шығармашылыққа ұмтылған маман даярлаумен тығыз байланысты. Демек, кәсіби және адами талаптарға жауап бере алатын жаңа типтегі маман, сыншыл, автор, жаңа идеяны туындатушы, зерттеуші, даярлауға деген табиғи қажеттіліктің өзектілігін айқындайды.

Қазақстан Республикасының «Ғылым туралы» заңында ғылымға-функциясы табиғи байлықтарды ұтымды пайдалану және қоғамды тиімді басқару мақсатында табиғат, қоғам және ойлау заңдарын зерделеу, болмыс туралы объективті білімді тұжырымдау және теориялық жағынан жүйелеу болып табылатын адам қызметінің саласы» деген түсініктеме берілсе [2], көптеген еңбектерде «ғылым мақсаты мен қызметі адамның өзі және оны қоршаған әлем жөніндегі білімді жасап шығарушы болып табылатын адамзаттың іс-әрекет шеңбері, қоғамдық сананың бір түрі. Ғылым деген атаумен табиғат, қоғам, құбылыстарын түсінуге және олардың дамуын алдын-ала болжауға мүмкіндік беретін бірте-бірте кеңейіп келе жатқан теориялық білім жүйесін белгілейді.

Зерттеу – ғылымның өзіне тән, таным әрекетінің арнайы бағытталған формасы, жаңа білім өндірудің (тудырудың) әдісі; заңдылықтар, құрылым, зерттелетін құбылыс әрекетінің механизмдері, мазмұны, принциптері, әдістері мен әрекетті ұйымдастырудың формалары жөнінде

жаңа білімдер алуға бағытталған ғылыми әрекеттің нәтижесі мен үрдісі. Кез келген зерттеу ғылым үшін де, тәжірибе үшін де мәнді болуы тиіс. Кәсіби педагогикалық зерттеулердің объектісіне кәсіби педагогикалық жүйе, технология, құбылыс, үрдістер жатады. Психологиялық зерттеулер объектісіне – жеке тұлға, топ жатады. Практикада ғылыми зерттеудің негізгі екі кезеңін, өздеріне тән екі деңгейін бөліп көрсетеді (1-сурет).

1-сурет Ізденудің мүмкін болатын ғылыми түрлердің құрылымдық схемасы

Ғылыми зерттеу - бұл танып - білу үрдісінің ерекше түрі. Мұнда ғылымның әдістері мен құралдарын пайдалана отырып, объектілер белгілі бір мақсатта жүйелі түрде зерттеледі және сол зерттелген объекті жөнінде белгілі бір білімнің қалыптасуымен аяқталады[4]. Ғылыми зерттеудің өзіне тән айырықша белгілері бар, ол: мақсатты үрдіс, қойылған мақсатқа жетуді және оған сәйкес міндеттерді дәл айқындауды жете түсіну; жаңалық іздеуге, шығармашылыққа, белгісізді ашуға, идеяларды ұсынуға бағытталған үрдіс; қарастырылып отырған мәселелердің жаңаша түсіндірілуі жүйелілігімен сипатталады, яғни зерттеу үрдісі де, оның нәтижесі де іздену барысында реттеліп, бір жүйеге келтіріледі; ол қатаң дәлдікті, талдап қорытындыларды негіздеуде, дәйектілікті қажет етеді.

Ғылыми зерттеу іс-әрекетінің мақсаты мен міндеттері жалпыға міндетті мемлекеттік білім беру стандартының, кәсіби білім бағдарламасының талаптары, сонымен қатар болашақ мамандардың алдағы даярлық деңгейін, ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескеру негізінде анықталады. Болашақ мамандарды зерттеуге баулу тек жоғарғы оқу орындарының ғана мәселесі болмауы тиіс. Бұл, керісінше қоғамның әрбір құрылымын толғандыратын мәдени ұстанымға айналуы қажет. Қоғамда тек зерттеумен айналысатын ғалымдар мен зерттеушілерді ғана даярлаумен шектелуге болмайды[3]. Болашақ мамандарды ғылыми зерттеу іс-әрекетіне баулу, жалпы мәдениет пен белгілі бір мамандық аясында жетістікке жетуге тәрбиелейтін жол. Осы жолда жетістікке жеткен адам, өз өмірін жаңарту мен жақсартуға қол жеткізеді. Ғылыми зерттеу іс-әрекеті ғылыми-деректермен жұмыс жасау, оларды сұрыптау, қорытындылау іскерлігін, бақылампаздық, ізденімпаздық, белсенділік және т.б. сынды қасиеттер мен өзін-өзі дамыту дағдыларын қалыптастырады. Ғылыми айналымда жаңа әсер алу, көп білуге құштарлық, қадағалауға және эксперимент жасауға ұмтылу, әлем туралы жаңа мәліметтерді өз бетінше іздеу болашақ маман мінезінің маңызды белгілері ретінде қарастырылады. Болашақ маман зерттеумен айналысу арқылы өзін қызықтырған мәселенің өзектілігін, маңыздылығын, ерекшелігін сезінеді, зерттеу барысында әртүрлі әдіс-тәсілдер қолданылады, өзі болжаған нәтижеге жетуге ұмтылады. Ізденіс барысында болашақ маманға шығармашылық мүмкіндіктер беріледі. Болашақ маман зерттеу жүргізу арқылы білімді «дайын» күйінде емес, өзі іздене жүріп меңгере алады. Болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік іс-әрекетін дамытудың бірден-бір жолы ғылыми зерттеудің күнтізбелік жоспарын жасау болып табылады. Бұл тұста кәсіби білім беру жүйесінде болашақ мамандардың ғылыми зерттеулерді

жүргізуі және оны жүзеге асырудың жоспарын жасауды қажет етеді. Жоспар негізгі жетекші құжат болып есептеледі және ол жұмыстың мазмұнын, көлемін орындау мерзімін анықтайды[5]. Онда ғылыми зерттеудің тақырыбы тұжырымдалады және ол жеке жұмыстық жоспар арқылы жүзеге асырылады. Ол зерттеу ісіне кірісудің жобасы ретінде болады. Жобада белгіленген пунктерді бұлжытпай орындау зерттеушінің алдына қойған мәселелерін көңілдегідей шешуіне жол ашады. Жұмыс жоспарды жасаудың алдында зерттеу тақырыбының тұжырымдамасы нақтыланады. Одан кейін түсіндірме хат құрастырылады, онда: зерттеу тақырыбын таңдаудың негіздемесі; оның қазіргі жағдайы туралы қысқаша мәлімет; ғылыми зерттеудің мақсаттары мен міндеттерінің толық сипаттамасы; ізденуші ұсынған жұмыстың ғылыми болжамының мазмұны; зерттеудің әдістері мен затының, таңдалған объектінің негіздемесі көрсетіледі[6].

Мамандық ерекшелігіне байланысты кәсіби білім беру жүйесіндегі болашақ мамандар ғылыми зерттеушілік жұмыстарын шығармашылық тұрғысынан да қарастыруы қажет. Шығармашылықпен жүргізілетін ізденісте жоспар динамикалық, жылжымалы сипатта болады және ол зерттеушінің түпкі ойы мен идеясын байланыстырып тұруы керек.

Жұмыс жоспарын құрастырғанда мынадай нәрселерді анықтау қажет:

- зерттелетін тақырып бойынша не белгілі;
- нені білу қажет;
- алдына қойған міндеттерді қандай тәртіппен қарастырған жөн.

Осындай әдістемелік амал ғылыми зерттеуді жүргізудің стратегиясы мен тактикасын есепке алудың қажеттігін білдіреді. Сонымен, жұмыс жоспары зерттеу аумағын көрсетіп, біртіндеп ондағы жаңа объективті заңдылықтарды ашуға жол сілтейді, жоспарланған зерттеуде тұжырымдалған мәселелерді ойдағыдай шешуге мүмкіндік туғызып, болашақ маманның ғылыми зерттеушілік іс – әрекетін ары қарай қалыптастыруға ықпалын тигізеді.

Демек ғылыми зерттеушілік іс-әрекеті болашақ мамандардың танымын, шығармашылығын, интеллектісін, зерттеу біліктілігін қалыптастырады. Ғылыми зерттеу жұмыстары болашақ мамандардың интеллектуалдық дамуының өсу деңгейін арттырады, ғылыми сипаттама беруді үйренеді. Ғалымдардың тәжірибесіне негізделген материалдарды іздестіріп, танымдық белсенділігін арттырады. Ғылыми еңбектермен жұмыс жасау әдістерін меңгереді, ғылыми жұмыстардың теориялық және тәжірибелік аспектілерін шешуде шығармашылық белсенділік көрсетіп, ғылыми тұжырым жасап, нәтижесін көреді. Жеке тұлғаның өзіндік көзқарасы қалыптасып дамиды. Қоғамдық өмірге бейімделген интеллектуалды жеке тұлға қалыптасады.

Ғылыми зерттеушілік іс-әрекеті ізденіс белсенділігімен ғана түсіндірілмейді, ол алынған нәтижелерді талдаумен, болжам жасаумен және ғылыми зерттеу мәдениетімен де түсіндіріледі. Қазақстандық ғалым Ш.Т.Таубаева мұғалімнің зерттеу мәдениетін қалыптастырудың ғылыми негіздерін қарастыра отырып, білім беру қызметкерінің біліктілігін арттыру жүйесінде мұғалімнің зерттеу мәдениетін кезеңдеп қалыптастыру мазмұнын және әдістемесін теориялық-әдіснамалық тұрғыда негіздеген. Жоғары білімнен кейінгі білім беру жағдайында болашақ мамандар, біздің мысалымызда магистранттар мақсатты түрде ғылыми педагогикалық маман ретінде қалыптасады. Біртұтас педагогикалық үдеріс магистранттардың кәсіби дүниетанымын, кәсіби мәнді қасиеттерін және жалпы педагогикалық мәдениетінің дамуына, өз мүмкіндігін бағалай білуінің қалыптасуына, тұлғалық тұрғыда білімдену даму траекториясын магистранттың өзінің ұйымдастыра білуіне мүмкіндік туғызуға бағытталады. Осы бағытта Ш.Т.Таубаева педагогика магистрлерінің әдіснамалық даярлықтарының құралы ретінде логикалық-құрылымдық модельдер құрастырып, болашақ мамандар мен магистранттардың ғылыми-педагогикалық зерттеу тақырыбын негіздеу және оны бағалау туралы білімнің құрылымы мен мазмұнын ашып көрсетеді [7].

Қазақстан Республикасының «Ғылым туралы» заңында ғылыми зерттеу жұмысына - бар білімді кеңейту және жаңа білім алу, ғылыми гипотезаларды тексеру, табиғат пен қоғам дамуының заңдылықтарын анықтау, жобаларды ғылыми жинақтау, ғылыми негіздеу мақсатында ғылыми ізденіс пен, зерттеулер, эксперименттер жүргізу мен байланысты жұмыс» деген анықтама берілген [2].

Ғылыми зерттеушілік іс-әрекеті білімсіздіктен білімділікке қарай қозғалыстың диалектикалық үдерісі ретінде болашақ мамандардың жалпы кәсіби біліміне, іскерлігіне және дағдысын қалыптастыру жүйесіне негізделеді. Олай болса, ғылыми зерттеушілік іс-әрекетінің нәтижесі ғылыми білім болып табылады. Ғылыми білім қарапайым тәжірибенің тарихи дамуында

жинақталған ақпараттардың, сілтемелердің, қызмет пен пәндік нұсқаулардың жиынтығы болып табылатын стихиялы, тәжірибелік білімдермен салыстырғанда жүйелігімен ерекшеленеді.

Жоғарыда келтірілген мәліметтерді ескере отырып, кәсіби білім беру жүйесінде болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік іс-әрекетіне тән бірнеше басты ерекшеліктерді атап көрсетуге болады:

- кәсіби білім беру жүйесіндегі ғылыми зерттеушілік іс-әрекеті мақсатының оқу мақсаттарына тәуелділігі;
- кәсіби білім беру жүйесіндегі ғылыми зерттеушілік іс-әрекетінің негізгі әдістері – танымдық, әдістер;
- кәсіби білім беру жүйесіндегі ғылыми зерттеушілік іс-әрекетіне оқытушының немесе ғылыми қызметкердің жетекшілік жасауы;
- кәсіби білім беру жүйесіндегі ғылыми зерттеушілік іс-әрекеті арқылы болашақ мамандарда кәсіби өзектіліктің, кәсіби іс-әрекет барысында туындаған практикалық міндеттерді шығармашылық тұрғыда шешу қабілетінің қалыптасуы;
- проблемалық ситуацияны нәтижелі шешуде қолданылатын ақпарат көлемінің кеңдігі.

Сонымен қорыта келе, ғылыми зерттеушілік іс-әрекет дегеніміз – жаңалықты оқу үдерістерісінде анықтауға, олардың байланыстары мен қатынастарын орнатуға, нақты фактілерді теориялық және эксперименттік тұрғыдан дәлелдеуге, таным жүйесінің зерттеу әдістері арқылы заңдылықтарды анықтауға бағытталған шығармашылық мазмұндағы іздену іс-әрекеті болып табылады. Болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік іс-әрекеті – оның қабылдаған білім, білік, дағдыларын белгілі бір ғылыми айналымға байланысты қолдана алуы, өзін-өзі әлеуметтендіруге дайындық деңгейі болып табылады.

Бұл болашақ педагогтың өз білімін ғылыми түрде жобалау арқылы одан әрі арнайы пәндерді терең зерттеп меңгеру, жетілдіру біліктілігі дегенге саяды. Өйткені қазіргі ақпараттық қоғамда болашақ мамандардың ғылыми зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастыру барысында келесі мәселелерді ескеру қажет:

- ғылыми зерттеу жұмысы студент үшін мақсатты - мотивациялық болуы;
- болашақ педагогтардың оқу объектісінен оқу үдерісіне белсенді қатысушы субъектіге ауысуы үшін, зерттеу жұмысының мақсатын нақты білуі және оны орындауға ынталануы;
- болашақ педагогтардың өз білімін, білігін, шеберлігін белсенді қолдануға және өз пікірін айта білуге жағдай жасау;
- болашақ педагогтарда өзін-өзі бақылау, зерттеу тапсырмасын орындаудың жолдарын өзі ізде-тіру, зерттеу нәтижелерін дұрыс бағалай алу қабілетін дамыту;
- болашақ педагогтардың ғылыми зерттеу жұмысының нәтижесін бағалау кезінде қандай талаптар қойылатынын ескерту.

Болашақ педагогтардың ғылыми зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастырудың әдістемелік шарттарына байланысты, қажетті кәсіби білімді, іскерлік пен шеберлікті меңгерту жүйесі аудиториялық және аудиториядан тыс оқыту түрінде мақсатты түрде ұйымдастырылады. Ал оқыту формалары топтық, ұжымдық жұмыстар, жұптық, жеке зерттеулер түрінде жүргізілді. Сонымен, ғылыми зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастыру жұмыстары аясындағы білім, іскерлік пен дағды болашақ педагогтарды дайындаудың негізі болып табылады және жеке тұлғаның дамуында маңызды орын алады деп есептейміз.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» баяндамасы 2017 ж 12- сәуір. – URL: <https://www.zakon.kz/>
2. Қазақстан Республикасының «Ғылым туралы заңы», 18.02.2018, №407-IV Астана, Ақорда.
3. Исаева З.А. Формирование профессионально - исследовательской культуры педагога в системе университетского образования: дис. ... док. пед. наук. – Алматы, 1997. - 301 с.
4. Жолдасбекова С.А., Узахова А.С., Байбатшаева А.Е. Кәсіптік оқыту әдістемесі: оқу құралы/ С.А Жолдасбекова. – Шымкент, 2016. 35-37 б
5. Августманова Т.В. Педагогические условия развития исследовательской деятельности старшеклассников в инновационном образовательном учреждении: дис. канд. пед. наук. -Иркутск, 2003.-200с.
6. Бережнова Е.В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов: Учебник /Е.В. Бережнова, В.В.Краевский. -М.:ИЦ«Академия», 2005.128с.

7. Таубаева Ш.Т. Научные основы формирования исследовательской культуры учителя общеобразовательной школы: автореф. ... док. пед.наук.- Алматы, 2001. – 46 с.

С.А. Жолдасбекова, Л.Б. Иманкулова

Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауезова, Шымкент, Казахстан

Возможности формирования исследовательской деятельности будущего педагога профессионального образования

Аннотация. В статье рассматриваются возможности формирования научно-исследовательской деятельности будущих учителей профессионального образования. Научно-исследовательская деятельность будущих специалистов представляет собой краткое описание его уровня готовности к его самосоциализации, его знаний, навыков, способностей, навыков и знаний. Он также демонстрирует, что образование, знания, навыки в области научно-исследовательской деятельности являются основой подготовки будущих учителей и имеют важное значение для развития личности. Научно-исследовательская деятельность будущих специалистов профессионального образования, работа с научными данными, их сортировка, подведение итогов, контроль, поиск, деятельность и т. д. Также в статье определены навыки саморазвития, рассмотрены проведение научно-исследовательской работы и способы разработки плана его реализации.

Ключевые слова. Будущий преподаватель профессионального образования, исследовательская деятельность, знания, навыки, бизнес, деятельность.

S. Zholdasbekova, L. Imankulova

M. Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan

Possibilities for forming research activity of the future teacher of professional education

Abstract. In the article the possibilities of formation of research activity of future teachers of professional education are considered. The research activity of future specialists is a brief description of his level of qualification for his self-socialization, his abilities, skills and knowledge. He also demonstrates that education, knowledge, and skills in research are the basis for the training of future teachers and are important for the development of the individual. The research and development activities of future specialists in vocational education, work with scientific data, their sorting, summarizing, monitoring, searching, activities, etc., also identified skills and skills of self-development. They also considered the conduct of research work and ways to develop a plan for its implementation.

Key words. Future teacher of professional education, research activity, knowledge, skills, business, activity.

References

1. Nazarbayev N. Bolashakka bagdar: ruhani zhangyru» bajandamasy 2017 zh 12- sauir 12 April 2017 [report «Towards the Future: Spiritual Modernization»], <https://www.zakon.kz/>.
2. Қазақстан Республикасының «Gylym turaly zany» [Law of the Republic of Kazakhstan «On Science»] Astana, Akorda, 18 February 2011, №407 - IV.
3. Isaeva Z.A. Formirovanie professional'no - issledovatel'skoj kul'tury pedagoga v sisteme universitetskogo obrazovaniya: dis. ... dok. ped. nauk [Formation of the professionally - research culture of the teacher in the system of university education]: dis. ... doc. ped. sciences. Almaty, 1997. 301 p
4. Zholdasbekova S.A., Uzahova A.S., Baibatshaeva A.E. Kasiptik okytu adistemesi [Methodology trade educating], Educational manual Chimkent, 2016.
5. Avgusmanova T.V. Pedagogical conditions for the development of research activities of high school students in an innovative educational institution: dis. Cand. ped. sciences, Irkutsk, 2003, 200 p.
6. V.V.Krayevsky Fundamentals of teaching and research activities of students: textbook / E.V.Berezhnova M.: (Information Center «Akademiya», Moscow, 2005, 128 p).
7. Taubaeva Sh.T. Scientific foundations of the formation of the research culture of the teacher of the general education school: the author's abstract. ... doc. pedagogical sciences, Almaty, 2001. 46 p.

Авторлар туралы мәлімет:

Жолдасбекова С.А. – Кәсіптік оқыту кафедрасының профессоры, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., Қазақстан.

Иманкулова Л.Б.- Кәсіптік оқыту кафедрасының докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., Қазақстан.

Zholdasbekova S.A.- doctor of pedagogical sciences, professor of the «professional training», M.Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan.

Imankulova L.B- doctoral student of the of the «professional training», M.Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan.

МРНТИ 02.51.25

А.К. Заклинская

Казахская национальная академия хореографии, Астана, Казахстан
(E-mail: zaklinskaya.nasty@gmail.com)

Основные задачи профессиональной этики педагога в хореографических учебных заведениях

Аннотация. Искусство балета имеет уникальную историю педагогического и наставнического мастерства. Сегодня все достижения в области мирового балета, методики обучения, эволюционные процессы в движениях, прыжках и вращениях, первым педагогам, среди которых: Ш.Дидло, Ж.Перро, Ж.Новерр, К.Блазис, Н.Г.Легат, В.И.Пономарев, А.И.Пушкин, А.Я.Ваганова, Н.И.Тарасов и многие другие, внесшие огромный вклад в развитие балетного искусства и формирование мировой школы балета. Однако, когда речь идет о педагогических и воспитательных задачах в области балетного искусства, необходимо рассматривать хореографическую педагогику не только с позиции достижений мирового балета и хореографической педагоги. Сегодня важным является рассмотрение педагогических процессов в хореографическом искусстве с позиции накопленного опыта и фундаментальных научно-методических концепций общей педагогики и психологии. Педагогическая деятельность в процессе подготовки будущих артистов балета имеет свою методическую специфику.

На современном этапе развития педагогики балета и традиционных методов, формируются новые подходы и методики в исполнительском обучении артистов балета, где актуальными вопросами остаются воспитательный процесс и профессиональная этика педагога.

В статье автором рассмотрены задачи и категории профессиональной этики, а также стили педагогической деятельности в хореографических учебных заведениях. Анализ современного состояния учебно-творческого процесса в хореографических заведениях определил необходимость рассмотрения процесса подготовки будущих артистов балета через общие педагогические принципы, так как в балетном мире педагог призван успешно решать сложные задачи, поставленные профессиональными требованиями балетного искусства, где он олицетворяет собой образец высоконравственной личности. Раскрыть учащимся и будущим артистам балета красоту человеческих поступков, привить пожизненную любовь к искусству, танцу, научить отличать добро от попустительства, гордость от спеси может только тот педагог, чьи нравственные установки безупречны.

Специфика подготовки будущих артистов балета, ранняя профессионализация учеников возлагает на педагога ответственность за профессиональное становление личности, поэтому педагог является стержнем общественной, профессиональной морали и подготовки своих учеников к будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова. Артист балета, хореографическое образование, педагогическая деятельность, профессиональная этика, педагогика балета, хореографическое искусство, педагог-хореограф.

Потребность балетного театра и хореографического искусства передавать накопленный опыт и знания подрастающим поколениям в итоге определила систему хореографического образования и балетной педагогики, а также вывела особую категорию - профессиональную этику в педагогической деятельности хореографов.

Толковый словарь С.И. Ожегова трактует этику как «философское учение о морали, ее развитии, принципах, нормах и роли в обществе; совокупность норм поведения (обычно применительно к какой – нибудь общественной группе)» [1]. Особенностью профессиональной этики является ее тесная связь с деятельностью членов конкретной группы и неразрывное единство с общей теорией морали. Как известно, производственная и общественная деятельность накладывает отпечаток на сознание и поведение личности. Элементы педагогической этики появились вместе с возникновением педагогической деятельности как особой общественной функции, где учителю в этом процессе отводится особая роль. Закладывая основы материалистического мировоззрения, он призван давать учащимся и основы этических знаний. Для этого учителю необходимо самому вполне усвоить идеи и ценности высокой морали и по мере сил стремиться воплощать их в жизнь.

Выдающийся советский педагог-новатор, писатель В.А.Сухомлинский подчеркивал, что учитель становится воспитателем, лишь овладев тончайшим инструментом воспитания – наукой о нравственности, этикой. Его точное высказывание: «Без знания теории морали сегодня не может быть полноценной профессиональная подготовка учителя»- весьма актуально в современной педагогике [2, 118 стр.].

В балетном мире учитель – это педагог (именно так называют учителя по хореографическим дисциплинам), призван успешно решать сложные задачи, поставленные профессиональными требованиями балета, которые может лишь тот педагог, который олицетворяет собой образец высоконравственной личности. Раскрыть учащимся и будущим артистам балета красоту человеческих поступков, привить пожизненную любовь к искусству, танцу, научить отличать добро от попустительства, гордость от спеси может только тот педагог, чьи нравственные установки безупречны. Педагог участвует в процессе нравственного сознания личности обучающегося как индивидуально, так и через педагогический и родительский коллективы. В данном случае он является стержнем общественной, профессиональной морали и подготовки своих учеников к будущей профессиональной деятельности.

Немецкий философ И.Кант писал: «Настоящий педагог – всегда гуманист, он ориентирован на отношение к другим людям «не как к средству, а только как к цели», учит этому своих воспитанников и подопечных. Поэтому он строг и демократичен одновременно. Разумеется, даже самый лучший учитель – живой человек, и у него могут быть ошибки, промашки, досадные срывы, однако из любой ситуации он находит поистине человеческий выход, поступает бескорыстно, справедливо и благожелательно, никогда не проявляя утилитарного расчета, высокомерия и мстительности. Настоящий воспитатель, как ни затерто это звучит, учит добру, причем делает это как словесно, так и личным примером [3, 227 стр.].

Так, в хореографическом искусстве педагогическая деятельность анализируется теми, на кого она направлена и оценивается результатами обучающихся, как индивидуальных их достижений, так и всего класса, которые фиксируют и выдают все оттенки взаимоотношений педагога с ними, с другими педагогами, родителями, а также его профессиональный уровень, компетентность и востребованность.

Учитывая раннюю профессионализацию будущих артистов балета (с 9-10 лет) педагог по классическому танцу или другим хореографическим дисциплинам общается с учениками в том возрастном и физиологическом периоде, когда они на практике постигают азбуку социальных отношений, когда формируются и закрепляются основные нравственные установки. Это означает, что обучающиеся постигают мир через призму взглядов наставника- педагога, который нередко становится их идеалом на всю профессиональную жизнь. Как показывает практика обучения в специализированных хореографических учебных заведениях, педагог, допускающий грубость, произвол в обращении с учениками, оскорбляющий их достоинство, не может пользоваться авторитетом учащихся. Они, как правило, или боятся педагога, или активно сопротивляются воздействию такого педагога даже тогда, когда он бывает прав. Морально-профессиональный климат педагогического коллектива является одним из важных педагогических факторов, воздействующих на обучающихся как непосредственно, так и опосредованно, через того или иного педагога.

Педагогический коллектив в специализированном хореографическом учебном заведении– это сложное целое, объединенное общими профессиональными задачами, состоящее из лиц, различающихся между собой по возрасту и опыту, среди которых признанные и выдающиеся артисты балета, молодые специалисты, мастера сцены, представители разных балетных школ, педагогических взглядов, нравственности и интеллекта.

Более того, здесь встречаются люди с разными типами нервной системы, характерами и темпераментами. Поэтому, для того, чтобы коллектив, собранный из столь разных людей, мог работать как единое целое, и главное выполнял свою главную миссию- это подготовка высококвалифицированных артистов балета, крайне необходима согласованность усилий всех его участников. Следовательно, профессиональная этика есть форма реализации профессиональной морали в педагогической деятельности, в которой совпадают идея, мысль и конкретные процессы - действие.

Итак этика – это нравственное поведение [1]. В числе основных составляющих элементов профессиональной этики педагога можно назвать уважительное отношение к личности, высокую требовательность, умение заинтересованно слушать собеседника и сопереживать ему, уравновешенность и самообладание, деловой тон в отношениях, принципиальность без упрямства, внимательность и чуткость по отношению ко всем. Одной из категорий профессиональной этики является педагогический такт, определяющий чувство меры в поведении и действиях, включающее в себя высокую гуманность, уважение достоинства ученика, справедливость, выдержку и самообладание в отношениях с обучающимися, родителями и коллегами. Педагогический такт – одна из форм реализации профессиональной этики.

На основе изучения трудов выдающихся педагогов прошлого А.С.Макаренко, К.Д.Ушинского, В. А. Кан-Калика, А.К. Марковой и др. мы можем определить сущность педагогической этики, которая заключается в нравственной культуре личности педагога. Педагогическая этика и такт являются моральными регуляторами всего учебно-творческого процесса в хореографических учебных заведениях, где все основывается на нравственно-психологических качествах педагога. Основными критериями педагогического такта являются:

- требовательность и уважительность к ученику;
- умение видеть и слышать ученика, сопереживать ему;
- деловой тон общения;
- внимательность, чуткость педагога.

Профессиональный такт проявляется в:

- умении быстро и правильно оценить сложившуюся обстановку и в то же время не торопиться с выводами о поведении и способностях обучающихся;
- внешнем облике педагога;
- умении сдерживать свои чувства и не терять самообладания в сложной ситуации;
- сочетании профессиональной требовательности с разумным и чутким отношением к учащимся;
- знании возрастных и индивидуальных особенностей своих учеников;
- в самокритичной оценке своей работы в балетном классе.

Среди требований, предъявляемых к профессиональной этике педагога, есть общечеловеческие, которые были выработаны в ходе развития общей педагогической практики. Однако, педагогическая деятельность в хореографических учебных заведениях имеет свою специфику и некоторые нюансы, где моральная регуляция и нравственное самовоспитание являются неотъемлемыми элементами. Это означает, что многие действия педагога в балетном классе никем не контролируются. Зачастую своим действиям и поступкам педагог сам дает оценку, сам же их корректирует. Поэтому моральный уровень педагога – это его педагогическая совесть. Учитывая все эмоциональную, физиологическую специфику хореографической специальности, педагог обязан быть чувствительным в высокой степени.

«Нравственность учителя, моральные нормы, которыми он руководствуется в своей профессиональной деятельности и жизни, его отношение к своему педагогическому труду, к ученикам, коллегам – все это имеет первостепенное значение для духовно – нравственного развития и воспитания обучающихся. Никакие воспитательные программы не будут эффективны, если педагог не являет собой всегда главный для обучающихся пример нравственного и гражданского личностного поведения» («Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан»).

Профессиональная этика в учебном процессе специализированных хореографических учебных заведений заключается в следующем:

1) на педагога возложена ответственная миссия: не только обучать хореографическому искусству (развивать профессиональные способности, навыки и умения), но и воспитывать новое поколение артистов балета. Этическая сторона профессиональной культуры педагога сегодня как никогда актуальна, так как она направлена на успешное решение сложных профессиональных задач. Именно культура и высокая нравственность определяют педагога как личность.

Известно, что культура общения включает как вербальные, так и невербальные средства взаимодействия, поэтому большое значение в хореографической педагогике отводится манерам. Манера - один из аспектов культуры поведения (*manière* –франц. - прием, образ действия,

способ держать себя, характерные для человека). Это означает, что манера поведения является составляющей профессиональной этики педагога-хореографа.

Кодекс профессиональной этики в балетном классе определяет совокупность нравственных требований, вытекающих из принципов и норм педагогической морали, и регулирует его поведение и систему отношений в процессе педагогической деятельности. Одной из его основ является установление основных требований (правил), которые определяют отношение педагога к самому себе, педагогическому труду, педагогическому коллективу.

Как показывает педагогическая практика, важнейшим условием положительного воздействия педагога на своих учеников является сочетание разумной требовательности и доверия к ним. Итак, каждый педагог стремится стать профессионалом своего дела.

Современный педагог балета, несомненно, должен быть профессионалом, мастером, интеллектуалом, психологом, организатором, наставником, вдохновителем. Эталоны и примеры педагогического профессионализма в балете – это то, что должно неотъемлемо приниматься всеми, кто посвятил себя нелегкому труду: воспитанию и обучению будущих артистов балета.

Искусство балета имеет уникальную историю педагогического и наставнического мастерства. Сегодня все достижения в области мирового балета, методики обучения, эволюционные процессы в движениях, прыжках и вращениях, обязаны первым педагогам, среди которых: Ш.Дидло, Ж.Перро, Ж.Новерр, К.Блазис, Н.Г.Легат, В.И.Пономарев, А.И.Пушкин, А.Я.Ваганова, Н.И.Тарасов и многие другие, внесшие огромный вклад в развитие балетного искусства и формирование мировой школы балета. Однако, когда речь идет о педагогических и воспитательных задачах в области балетного искусства, на наш взгляд, необходимо рассматривать хореографическую педагогику не только с позиции достижений мирового балета и хореографической педагогики.

Сегодня важным вопросом, на наш взгляд, является рассмотрение педагогических процессов в хореографическом искусстве с позиции накопленного опыта и фундаментальных научно-методических концепций общей педагогики и психологии.

Как отмечает в своей статье педагог классического танца Кокшинова С.Ю. «... педагог должен обязательно пройти профессиональную школу классического танца, знать, что такое сценическая практика, знать тонкости и нюансы исполнительского мастерства, обладать полными знаниями по методике преподавания специальных дисциплин. Это должен быть высококвалифицированный профессионал-практик, пропустивший через себя все составляющие профессии артиста балета» [4, 13 стр.]. Со словами автора мы согласны. Вместе с тем, считаем немаловажными характеристиками такие качества педагога, как доверие, уважение, требовательность. Чувство меры, справедливость, великодушие, взаимопонимание, взаимоуважение. Для современного преподавания важна демократичность и уважение к обучающимся.

Если сравнить два периода хореографического обучения - советский и современный, то сегодня исключительная требовательность и диктаторская позиция педагога явно устарела. Поэтому чувствительный подход педагога к ученику, его тактичность занимают одну параллель с высоким профессионализмом. Учительский ранг всегда возвышает взрослого над обучающимися. А в балете в понятие «педагог» заложено более глубокий смысл, чем просто учитель. Часто неуважительная, авторитарная позиция педагога по отношению к ученикам объясняется тем, что он еще ничего не умеет и не понимает в профессии по сравнению с самим педагогом. Однако выдающиеся педагоги прошлого неоднократно констатировали тот факт, что учитель должен принимать незнание и неумение, поскольку как утверждал выдающийся польский педагог и общественный деятель Я.Корчак: «... дураков среди детей не более, чем среди взрослых». Воспитанник согласен воспринимать знания и нормы поведения в обществе, если педагог уважает его «незнание» и, прежде чем приказывать и требовать, объясняет необходимость данных действий и советует, как лучше поступить. Ученик имеет право не знать, но он будет стремиться к познанию при правильно организованном воспитательно-образовательном процессе» [5, 23 стр.].

На наш взгляд, высказывание выдающегося деятеля педагогической мысли можно отнести и к процессу подготовки будущих артистов балета. Более того описанный автором процесс четко характеризует специфику учебного процесса в хореографических учебных заведениях, где профессиональные навыки и умения будущих артистов балета формируются постепенно изо дня в день и требуют большого терпения и доброжелательного отношения педагога к обучающимся.

Гнев, ярость, недовольство, несдержанность, ненависть, если они полностью овладевают сознанием педагога, отравляют желание и ум обучающихся, вызывают психозы, неврозы и другие сопутствующие им состояния. Поэтому педагогу необходимо сдерживать свои отрицательные эмоции, быстро успокаиваться в сложных ситуациях. Постоянный самоконтроль вырабатывает умение не раздражаться в самых критических ситуациях. Но при всем этом педагог не перестает нетерпимо относиться к нарушению профессиональных требований.

Всем знакома крылатая цитата выдающегося общественного и политического деятеля начала XX в. и революционного времени М.И.Калинина: «Учителем надо родиться и только после этого им стать!». Это действительно так, если речь идет о ярком даровании, большом таланте и гениальности педагогического ремесла. Но имеется немало таких примеров, когда педагог, любящий свое дело, желающий работать с детьми, передавать им свои знания и опыт, может стать мастером с большой буквы, уроки которого будут напоминать игру актера, где все понятно, правильно и интересно. Безусловно, для этого нужно постоянно работать над собой: обогащать себя профессионально и духовно, развивать и актуализировать свой творческий потенциал, те личностные качества, которые способствуют благотворному влиянию на окружающих; овладевать прогрессивными идеями и технологиями в области педагогики, методикой обучения и воспитания, изучать передовой опыт и твердо верить в себя.

Профессиональная честь в педагогике балета - это понятие, выражающее не только осознание педагогом своей значимости, но и общественное признание, общественное уважение его моральных качеств. Итак, высоко развитое осознание индивидуальной чести и личного достоинства в профессии педагога балета выделяется достаточно отчетливо. Например, если педагогом в своем поведении и межличностных отношениях нарушаются требования, предъявляемые обществом к идеалу педагога, то соответственно им демонстрируется пренебрежение к профессиональной чести и достоинству. Честь педагога - это общественная оценка его реальных профессиональных достоинств, проявляющихся в процессе выполнения им профессионального долга. *Педагогический авторитет преподавателя* - это его моральный статус в коллективе коллег и обучающихся, это своеобразная форма дисциплины. Уровень его определяется глубиной знаний, эрудицией, профессиональной компетенцией и мастерством, отношением к работе и коллегам.

Вместе с тем, в учебно-творческом процессе специализированных хореографических учебных заведений педагогическое влияние на учащихся оказывает не только отдельный педагог, но и весь преподавательский коллектив, воспитатели, вспомогательный состав. Поэтому морально-педагогический облик преподавательского коллектива является одним из важных факторов, воздействующих на учащихся как непосредственно, так и опосредованно, через того или иного педагога. В связи с этим, заслуживает внимания опыт учебных заведений, где работают единомышленники, и имеется коллективная ответственность за каждого воспитанника, за профессиональный рост каждого педагога и обучающихся, за повышение качества учебно-воспитательного процесса и подготовку будущих артистов балета.

На основе изучения педагогических концепций различных авторов (Е.А. Климов, В.С. Мерли, Г.Б.Морозова), а также работа в Театре «Астана Опера», где на протяжении всей артистической жизни исполнители находятся в тесной связи с педагогами-репетиторами, в том числе наблюдения и ассистентская деятельность, позволили нам выявить основные стили профессиональной этики в педагогическом коллективе хореографических учебных заведений, которые, на наш взгляд, необходимы для организации творческой и здоровой атмосферы, совершенствования качества подготовки будущих артистов балета и единого профессионального духа всего учебного заведения.

Верно найденный стиль, обуславливающий выраженность индивидуальности педагога, способствует демократичности, эффективности педагогического воздействия на учащихся, продуктивному общению участников данного процесса, максимальному раскрытию индивидуального потенциала каждого ученика.

1. Стиль педагогической деятельности выявляет воздействие по меньшей мере трех факторов:
  - а) индивидуально-типические особенности педагога (личностные, поведенческие);
  - б) особенностей самой деятельности. Физическая подготовка будущих артистов балета, где взаимодействуют два процесса- духовно-эмоциональное воспитание и физическое становление артиста;
  - в) особенности обучающихся (возраст, пол, статус, уровень подготовленности и т.д.).

В педагогической деятельности эти особенности соотносятся также с:

- характером взаимодействия (субъектные взаимодействия в конкретных учебных ситуациях организации и управления учебно-познавательной деятельностью обучающихся);
- характером организации деятельности;
- уровнем профессиональной компетентности педагога;
- характером общения с обучающимися.

Под стилем общения понимается индивидуально-типические особенности социально-психологического взаимодействия педагога и обучающегося.

Стили педагогической деятельности прежде всего дифференцируются на три общих вида: авторитарный, демократический, либеральный. Рассмотрим их с позиции концепции Л.Н. Марковой [6, 30-34 стр.].

1. Авторитарный стиль. Обучающийся рассматривается как объект педагогического воздействия, а не равноправный партнер. Педагог единолично решает, принимает решения, устанавливает жесткий контроль за выполнением предъявляемых им требований, использует свои права без учета ситуации и мнений обучающихся, не обосновывает свои действия перед ними. Вследствие этого ученики теряют активность или осуществляют ее только при ведущей роли педагога, обнаруживают низкую самооценку и агрессивность. При этом стиле руководства силы обучающихся направлены на психологическую самозащиту, а не на усвоение знаний и собственное развитие. Главными методами воздействия такого педагога являются приказ, научение. Для него характерны низкая удовлетворенность профессией и профессиональная неустойчивость. Педагоги с этим стилем руководства главное внимание обращают на методическую культуру, в педагогическом коллективе часто лидируют.

2. Демократический стиль. Обучающийся рассматривается как равноправный партнер в общении, коллега в совместном поиске знаний. Педагог привлекает обучающихся к принятию решений. Учитывает их мнения, поощряет самостоятельность суждений, учитывает не только успеваемость, но и личностные качества обучающихся. Методами воздействия являются побуждение к действию, совет, просьба. У педагогов с этим стилем руководства обучающиеся чаще испытывают состояния спокойной удовлетворенности, высокой самооценки. Педагоги больше обращают внимание на свои профессиональные умения. Для таких педагогов характерны большая профессиональная устойчивость, удовлетворенность своей профессией.

3. Либеральный стиль. Педагог уходит от принятия решений, передавая инициативу обучающимся, коллегам. Организацию и контроль учебно-познавательной деятельности обучающихся осуществляют без системы, проявляет нерешительность, колебания. В аудитории неустойчивый микроклимат, скрытые конфликты.

К стилям общения педагога с обучающимися относятся:

- 1) стиль увлеченности педагога совместной творческой деятельностью с обучающимися, что является выражением отношения педагога к своему делу, к своей профессии;
- 2) стиль дружеского расположения, который служит общим фоном и предпосылкой успешного взаимодействия.

Итак, автором в основу различения стиля в труде педагога были положены следующие основания:

- содержательные характеристики стиля (преимущественная ориентация педагога на процесс или результат своего труда, развертывание педагогом ориентировочного и контрольно-оценочного этапов в своем труде);
- динамические характеристики стиля (гибкость, устойчивость, переключаемость и др.);
- результативность (уровень знаний и навыков учения у обучающихся, а также интерес обучающихся к предмету).

Более того, в педагогической науке разными учеными были определены различные стили педагогической деятельности: эмоционально-импровизированный, эмоционально-методический, рассуждающе-импровизированный, рассуждающе-методический стили.

В.А. Сухомлинский на первое место выдвигал воспитательный аспект деятельности педагога: «Каким бы «очищенным» от воспитания ни было обучение, считал он, оно является, прежде всего, нравственным формированием человеческой личности. Нет, не может и не должно быть обучения, «непричастного» к воспитанию. В обучении взаимодействуют не только умы» [2, 38 стр.].

На наш взгляд, в хореографическом обучении каждый стиль необходимо рассматривать с позиции

специфики балетного искусства, где с одной стороны все стили педагогической деятельности в принципе применимы, однако требуют аккуратного применения и дифференцированного подхода к каждому методическому принципу овладения профессией. Душа педагога балета тесно соприкасается с душой ученика. Каждый начинающий педагог и опытный наставник должен совершенствовать свое мастерство, узнавать новое, совершенствовать преподавание, расширять свой кругозор. Одна из особенностей педагогического труда заключается в том, что он должен беречь и хранить маленького человека. Эта специфическая особенность требует от учителя высокого педагогического мастерства и особого педагогического такта. Так, В. А. Сухомлинский подчеркивал, что в школе не должно быть ни одного педагога, которого бы труд учителя тяготил: «... учителю надо обладать огромным талантом человеколюбия и безграничной любовью к своему труду и, прежде всего, к детям». [2. с.112].

Итак, сущностью педагогического такта является уважение к личности ученика. Понимание обучающихся предохраняет педагога от бестактных поступков, поможет ему в выборе оптимальных средств воздействия в конкретной ситуации. Главным признаком профессиональной этики педагога является его принадлежность к нравственной культуре личности. Сегодня важно, чтобы каждый педагог-хореограф хранил Кодекс этики не в папке профессионального мастерства, а у себя в душе.

Список литературы

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. 23-е изд./ С.И. Ожегов. - М.: Оникс, 1997. - 763 с.
2. Сухомлинский В. Сто советов учителю/ В. Сухомлинский.- М., Луйс, 1984.- 217с.
3. Кант И. Лекции по этике/ И. Кант. - М.: Республика, 2000. -431 с.
4. Кокшинова С.Ю. Облик педагога классического танца // ARTS ACADEMY. - 2017. - Т.1. - №4. - С. 144.
5. Кузьмин М. Н. Корчак / гл. ред. Давыдов В. В. Российская педагогическая энциклопедия. - М.: Научн. изд. «Большая Российская энциклопедия», 1993. - Т. 1. - 608 с.
6. Макарова Л.Н. Теоретические основы развития индивидуального стиля педагогической деятельности преподавателя высшей школы: дисс. ...докт. пед. наук: 13.00.01 – Белгород, 2000. – 449с.

А.К.Заклинская

Қазақ ұлттық хореография академиясы, Астана, Қазақстан

Хореографиялық оқу орындарында педагогтың кәсіби этикасының негізгі мақсаттары

Аннотация. Ұстаз өз оқушыларын болашақ кәсіби қызметке дайындау мен қоғамдық, кәсіптік өнегенің өзегі болып табылады. Балет өнерінде ұстаздық әрі тәлімгерлік шеберліктің бірегей тарихы бар. Бүгінде әлемдік балет саласындағы барлық жетістіктер, оқыту әдістемелері, қозғалыс, секіру және айналуға эволюциялық үдерістер балет өнерінің дамуына және әлемдік балет мектебінің қалыптасуына орасан зор үлес қосқан Ш.Дидло, Ж.Перро, Ж.Новерр, К.Блазис, Н.Г.Легат, В.И.Пономарев, А.И.Пушкин, А.Я.Ваганова, Н.И.Тарасов сынды алғашқы ұстаздарға борышты әрі міндетті. Дегенмен, балет өнері саласындағы ұстаздық және тәрбие беру міндеттері жайлы сөз болған жағдайда, хореографиялық педагогиканы тек әлемдік балет жетістіктері мен хореографиялық педагогика тұрғысынан ғана қарастырмайды. Қазіргі таңда хореографиялық өнердегі педагогикалық үдерістерді жинақталған тәжірибе мен жалпы педагогика, психологияның негізгі ғылыми-әдістемелік тұжырымдама тұрғысынан қарастыру аса маңызды болып табылады.

Автор, хореографиялық оқу орындарындағы педагогикалық қызметтегі стилі мен этикасын қарастырған. Болашақ артист балетін дайындауда педагогикалық жұмыстың өзіне тән ерекше әдістемесі болады. Осыған орай автор, мақалада хореографиялық дайындықты жалпы педагогикалық принциптерге және көптеген авторлардың ғылыми концепцияларына сүйеніп отырып, осыған дейін болған және бүгінгі күнгі белгілі педагогтардың фундаментальдік еңбектерін талдаған. Балет өнерінің кәсіби талаптарымен қойылған күрделі міндеттерді сәтті шешу - балет әлеміндегі ұстаздың борышы, бұл міндеттерді аса өнегелі тұлғаның үлгісі ретінде тек қана ұстаз шеше алады. Адамгершілік мақсаттары мінсіз болып табылатын ұстаз ғана оқушылар мен болашақ балет әртістеріне адами әрекеттердің әсемдігін ашып, өнерге, биге деген өмірлік махаббатты бойларына сіңдіреді, енжарлықтан жақсылықты, тәкаппарлықтан абыройды ажырата білуді үйрете алады.

Түйін сөздер. Балет артисі, хореографиялық білім, педагогикалық қызметі, кәсіби этика, балет педагогикасы, хореографиялық өнер, хореограф – педагог.

A.K. Zaklinskaya

Kazakh National Academy of Choreography, Astana, Kazakhstan

The main objectives of the professional ethics of the teacher in the choreographic educational institutions

Abstract. The teacher is the pivot of public and professional morals as well as of training of his or her students for their future professional activities. The ballet art has a unique history of pedagogical and mentoring skills. Today, all the achievements in the field of world ballet, teaching methods, evolutionary processes in movements, jumps and rotations are due largely to the first teachers, including Charles-Louis Didelot, Jules-Joseph Perrot, Jean-Georges Noverre, Carlo Blasis, Nikolai Legat, Vladimir Ponomaryov, Alexandr Pushkin, Agrippina Vaganova, Nikolai Tarasov and many others, who made great contributions to the development of ballet art and the formation of the world ballet school. However, when it comes to pedagogical and educational tasks in the field of ballet art, it is necessary to consider choreographic pedagogy not only from the perspective of achievements of world ballet and choreographic pedagogy. Today it is important to consider the pedagogical processes in the choreographic art from the perspective of the accumulated experience and fundamental scientific and methodological concepts of general pedagogy and psychology.

This paper considers categories of professional ethics and teaching styles in choreographic educational institutions. Teaching activities in the course of training of future ballet dancers have their own methodological specifics. This paper analyzes choreographic training through general pedagogical principles and scientific concepts of different authors, as well as through fundamental works by prominent teachers of the past and the present. In the ballet world, teachers are being called upon to successfully solve the complicated tasks set by the professional requirements of ballet, which only the teachers who have higher levels of morality can meet. Only a teacher whose moral attitudes are impeccable is able to reveal to the students and future ballet dancers the beauty of human actions, foster in them a lifelong love of art and dance, and help them learn to distinguish between the good and connivance, pride and conceit.

Key words. Ballet artist, choreographic education, pedagogical activity, professional ethics, pedagogics of ballet, choreographic art, teacher-choreographer.

References

1. Ojegov S.I'. Tolkovyi' slovar ry'sskogo i'azyka [Explanatory dictionary of the Russian language] (Moscow, Onyx 1997).
2. Sy'homli'nski'i' V. Sto sovetov y'c'i'teli'y' [One hundred tips for the teacher] (Moscow, Luys, 1984).
3. Kant I'. Lektsii' po eti'ke [Lectures on ethics] (Moscow, Republic of, 2000).
4. Koks'i'nova S.I'y'. Obli'k pedagoga klassi'c'eskogo tantsa [Form of the teacher of classical dance], ARTS ACADEMY, 4 (1), 13-16 (2017).
5. Ky'zmi'n M. N. Korc'ak / gl. red. Davydov V. V. Rossi'i'skai'a pedagogi'c'eskai'a entsi'klopedi'i'a T.1 [Russian Pedagogical Encyclopedia] (The Great Russian Encyclopedia, Moscow, 1993).
6. Makarova L.N. Teoreti'c'eski'e osnovy razvi'ti'i'a i'ndi'vi'dy'alnogo sti'li'a pedagogi'c'eskoi' dei'atelnosti' преподаvateli'a vyss'ei' s'koly. PhD dis. [Theoretical bases of development of individual style of pedagogical activity of the teacher of the higher school PhD thesis], Belgorod, 2000, 449 p.

Сведения об авторе:

Заклинская А.К.- Магистрантка 2 курса специальности «Хореография», Казахская национальная академия хореографии, Астана, Казахстан.

Zaklinskaya AK - Master of 2 course of specialty «Choreography», Kazakh National Academy of Choreography, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ: 372.857

С.Ж.Ибадуллаева,¹ А.М.Русанов², А.А. Нурғалиева³, Н.С.Ауезова²

¹*Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан*

²*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан*

(E-mail: salt_i@mail.ru, rusanov@mail.ru, nurgalieva090909@mail.ru, nurkuigan1971@mail.ru)

Болашақ биолог мұғалімдердің өздігінен білім алу қабілеттерін интербелсенді оқыту технологиясы арқылы дамыту

Аннотация. Мақалада білім беру мазмұнының жаңаруы, жеке тұлға, қоғам мен мемлекеттің қажеттілігінің өзгеруі педагогикалық білім беру жүйесіне, бүкіл өмір бойы білімін жетілдіруге дайын, әдіснама мен әдістеменің қажетті деңгейін меңгерген, инновациялық кәсіби қызметке қабілетті жаңа буын мұғалімдерді даярлаудан тұратын әлеуметтік талаптар қоюда болатыны қарстырылған. Білім алушылардың білім деңгейі педагогикалық технологияны, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдарды, оқыту құралдарын өздігінен таңдай алуымен және қолдануымен тікелей байланысты екені айтылған.

ЖОО мен мектептерге арналған Мемлекеттік білім беру стандарттарының талаптарына сәйкес қазіргі заманғы мұғалім-бұл өз пәнін жетік меңгерген, білім алушылардың іс-әрекетін ұйымдастырушы және түзетуші, әрбір білім алушыны оқыту процесіне тарта алатын кәсіби маман. Сонымен бірге жаңа заманғы мұғалім білім алушымен «жақын арадағы даму аймағында» жұмыс істеп, білім алушыға қолдау көрсетуі тиіс.

Түйін сөздер. Мотивация, инновациялық қызмет, оқытудың интербелсенді әдістері, бағалау, өздігінен білім алу, өзіндік жұмыс.

Жаңа заманғы мұғалім оқытудың мақсаттарын жүзеге асыру үшін коммуникация құралдарымен жұмыс жасай алуы, ақпараттық-коммуникациялық технологияны меңгеруі, яғни ақпараттық-коммуникациялар саласында құзыретті болуы керек [1].

Мұғалімнің кәсіби қызметін жүзеге асыру қолданыстағы көптүрлілік арасынан қажетті әдісті, педагогикалық технологияны, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдарды, оқыту құралдарын өздігінен таңдай алуымен және қолдануымен тікелей байланысты. Ол үшін мұғалім ұсынылған педагогикалық технологияның теориялық негізін, оқу курсының мазмұнын, оның логикасы мен пәндік ұғымдар қалыптастырудың әдістерін, т.б. өздігінен талдай алуы керек. Білім беру жұмысымен бірге қазіргі заманғы мұғалім оқыту процесіне өзгерістер енгізу үшін тәжірибелік-эксперимент жұмысын ұйымдастырып, оны жүргізе алуы тиіс. Қазіргі заманғы мұғалім білім мен мәдениеттің жоғары деңгейін көрсетіп қана қоймай, өздігінен өз білімін үнемі толықтырып, жетілдіріп отыруы, дербес шығармашылық, зерттеушілік және инновациялық қызметті жүзеге асыра алуы керек. Осылайша, дербестік қазіргі заманғы мұғалімнің негізгі кәсіби қасиеттерінің біріне айналуда [2].

Болашақ биолог мұғалімдердің өздігінен білім алу қабілеттерін интербелсенді оқыту технологиясын пайдалану оқу танымының негізгі қайнар көзі қызметін атқарады. Оқытушы дайын білімді бермейді, бірақ білім алушыларды өз бетімен ізденуге үйретеді. Білім берудің дәстүрлі нысандарымен салыстырғанда, интербелсенді оқытуда оқытушы мен білім алушылардың өзара әрекеттестігі ауысады: педагогтың белсенділігі білім алушылардың белсенділігіне орын береді, ал педагогтың тапсырмалары олардың бастамасы үшін жағдай жасаушы болады. Интербелсенді оқыту технологиясын пайдалану арқылы болашақ биолог мұғалімдердің білім деңгейін дамыту зерттеу жұмысының өзектілігі болып табылады.

Зерттеу жұмысының мақсат-міндеттеріне сәйкес, болашақ биолог мұғалімдердің өздігінен білім алу қабілеттерін интербелсенді оқыту технологиясы арқылы дамыту мүмкіндігін анықтау үшін 2015-2017 жылдары университеттің 5В011300- «Биология» мамандығы бойынша оқитын 71 студенті қатысқан тәжірибелік-эксперимент жұмысы ұйымдастырылды.

Тәжірибелік-эксперимент жұмысы үш кезеңді қамтыды: анықтаушы кезең, қалыптастырушы кезең және қорытындылаушы кезең.

Тәжірибелік-эксперимент жұмысының анықтаушы кезеңінің міндеттері мынадай болды:

- Білім алушылардың өздігінен білім алуға ынтасын анықтау;
- Студенттердің өздігінен білім алу қабілетінің деңгейін анықтау;

Алға қойылған міндеттерді шешу үшін сауалнама, әңгімелесу және тест әдістері қолданылды. Бұл әдістер студенттердің өздігінен білім алуының маңызын сезінуіне, өздігінен білім алуға

жеке жетістік ретінде қарауына, өздігінен білім алу қабілетінің деңгейлері мен олардың мақсатқа сәйкестігін анықтауына мүмкіндік берді.

Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерге жүргізілген талдау студенттердің өздігінен білім алу қабілетінің компоненттерін (мотивациялық, іс-әрекеттік және бағалау компоненттері) анықтауға және осы процеспен байланысты критерийлерді анықтауға мүмкіндік берді. Бұл компоненттердің қалыптасқандығының негізгі көрсеткіші студент тұлғасының өздігінен білім алуының жоғары деңгейге көтерілуі болып табылады. Сонымен қатар аталған критерийлерді барынша тиімді тексеруге мүмкіндік беретін әдістемелер тандап алынды (1-кесте).

1 Кесте

Болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алу қабілетін дамыту компоненттері және критерийлері

Өздігінен білім алу қабілетінің компоненттері	Өздігінен білім алу қабілеті деңгейінің критерийлері
Мотивациялық компонент: біртұтас эмоционалды-тұлғалық аппарат (өз білімін жетілдіруге деген іштей қажеттілік, жеке құндылықтары, эмоционалдық-ерік жігері, жалпы ақыл-ой қабілеті).	Мотивациялық-құндылықтық критерий: өздігінен білім алудың маңызы мен құндылығын сезіну, өздігінен білім алуға деген оң көзқарас
Іс-әрекеттік компонент: ақпараттың негізгі көздерімен (библиографиялық жүйе, автоматтандырылған ақпараттық-іздеу құралдары, қосымша көздер) жұмыс жасай алу білігі мен дағдысы, көп ақпаратпен жұмыс жасай алу икемі, көп ақпараттың ішінен бастысын таба алуы.	Операциялық-практикалық критерий: ақпараттың түрлі көздерімен жұмыс жасай алу арқылы білім игеру икемі, өзін ұйымдастыру мен өзін реттеу.
Бағалау компоненті: өздігінен алған білімін талдау мен баға беру.	Бағалау-бақылау критерийі: өз іс-әрекетін нақты бағалай алу

Студенттердің өздігінен білім алу қабілетінің деңгейлерін жоғары, орташа, төменгі деңгейлер деп бөлдік.

Жоғары деңгей: студент өздігінен білім алудың қажеттілігін терең түсінеді, сонымен бірге алдына мақсат қойып, оны кәсіби міндеттерді шешуде нақтылай алады және оны шешудің тиімді жолдарын анықтай алады; өздігінен білім алу процесінде түрлі ақпарат көздерін тиімді пайдалана алады және өздігінен білім алу процесін басқара алады.

Орташа деңгей: студент өздігінен білім алуы жеке және кәсіби қызығушылықтарымен байланыстыра алады, өздігінен білім алу процесінде түрлі ақпарат көздерін тиімді пайдалана алады және өздігінен білім алу процесін ұйымдастыра алады, кей жағдайда оқытушы көмегіне сүйенеді.

Төменгі деңгей: өздігінен білім алуға ынтасы төмен, оның қажеттілігін сезінбейді, өздігінен ақпарат іздей алғанымен оны өңдеу тәсілдерін білмейді, оқытушының үнемі бақылауы мен көтермелеуін қажет етеді.

Сауалнама жауаптарын талдау барысында сауалнамаға қатысқан 63 студент (88,7%) өзіндік жұмыс өздігінен білім алуға мүмкіндік береді деп есептейтіндігін көрсетті. «Сіз өздігінен білім алуға көңіл бөлесіз ба?» деген сұраққа қатысушылардың 42-сі (59,1%) оң жауап берген. Пәндер бойынша өзіндік жұмыстардың ұйымдастырылуын 43 студент (60,5%) жақсы деңгейде деп бағаласа, 17 студент (23,9%) қанағаттанарлық, 11 студент (15,4%) өте жақсы деп бағалайды екен. Өзіндік жұмыс орындау студенттердің білімін тереңдету және толықтыруға мүмкіндік береді деп 37 студент (52,6%) және дербестік таныту мүмкіндігін 19 студент бағаласа (26,7%), 15 студент (21,1%) баға үшін оқитындықтарын жасырмады. Студенттердің өзіндік жұмыстарды орындауда 18 студентті (25,3%) шығармалық тапсырмалар, 23 студентті (32,3%) қосымша мәліметтермен жұмыс қызықтырады, ал рефераттар мен баяндамалар, презентациялар даярлауды 24 студент (33,8%) таңдады, сонымен бірге қатысушылардың 6 студенті (8,4%) ғылыми жұмыспен шұғылдандуды жатқызған. Өзіндік жұмысты ұйымдастырудағы оқытушының рөлін бағалауда 20 студент (28,1%) СӨЖ орындау барысында кеңес беру деп есептесе, 39 студент (54,9%) жасалған өзіндік жұмысты түзету, тексеру және бағалау деп, ал 12 студент (16,9%) тапсырманы түсіндіру деп есептейді. Осы жерде студенттердің өздігінен білім алуын ұйымдастыруда оқытушының рөлі жоқ деген жауапты

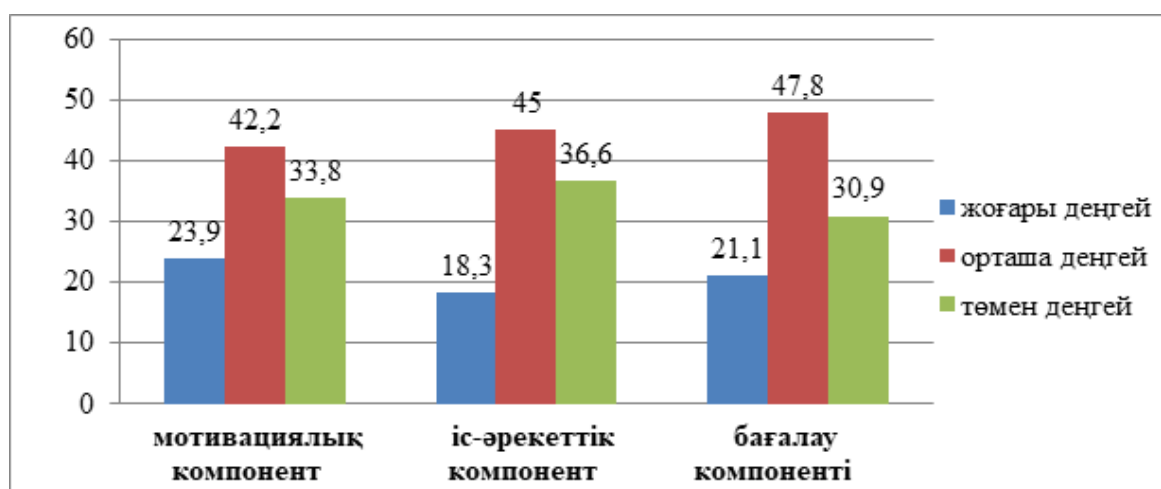

ешкім таңдаған жоқ. Студенттердің өздігіненбілім алуын ұйымдастыруда нені өзгерту керек деген сұраққа, сауалнамаға қатысушылардың 18-і (25,3%) шығармашылық тапсырмаларды көбейткерек деп, 36 студент (50,7%) жеке тапсырмалардың санын көбейту, 5 студент (7%) өзіндік жұмыстың көлемін азайту деп таңдаса, 12 студент (16,9%) басқа жауап нұсқасын таңдап, оған өзіндік жұмысты ойын түрінде ұйымдастыру деп жауап берген.

Болашақ биолог мамандардыңөздігіненбілім алуадағы іс-әрекет компонентін анықтау үшін студенттермен әңгімелесу жүргізілді. Оның қорытындысы бойынша білім алушылардың ақпаратпен өзіндік жұмыс жасау деңгейі орташа деген қорытындыға келдік.

Студенттердің өздігіненбілім алу қабілетін бағалау компоненті ретінде Н.П.Лукашевичтің «өздігіненбілім алу мен өзін-өзі дамыту қабілетін өзіндік бағалау» тесті қолданылды (қосымша 3). Тест нәтижесін талдау бойынша 15 студент (21,1 %) жоғары деңгейді, 34студент орташа деңгейді (47,8%), 22 студенттөменгі деңгейді (30,9 %) көрсетті.

Болашақ мұғалімдердің өздігіненбілім алу қабілетінің даму деңгейін анықтау эксперименті барысында алынған орташа сандық көрсеткіштер 1-суретте келтірілген.

1 Сурет – Анықтау экспериментінің сандық көрсеткіштері

Тәжірибелік-эксперимент жұмысының анықтаушы кезеңіндегі студенттердің өздігіненбілім алу қабілеті деңгейлерінің сандық-сапалық көрсеткіштері келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

Мотивациялық компонент: студенттердің өздігіненбілім алуға ынтасы, мотиві негізінен жүйесіз, студент өздігіненбілім алуадағы жеке қажеттілігін әлеуметтік қызығушылықтармен байланыстырмайды; өздігіненбілім алудың қажеттілігін толық сезіне қоймаған.

Іс-әрекеттік компонент: ақпарат көздерімен жұмыс жасау икемі жүйесіз; өздігіненбілім алу дағдысы толық қалыптаспаған.

Бағалау компоненті: өзін лайықты бағаламау, өзіндік білім алу дағдыларын талдау толық қалыптаспаған.

Алынған мәліметтер студенттердің өздігіненбілім алу қабілетінің деңгейлері орташа екендігін көрсетеді. Біздің ойымызша студенттер өзіндікжұмыстар ұйымдастыруда өздерінің мүмкіндіктерін нақты бағалай алмайды, өздігіненбілім алуға мүмкіндік беретін білім, білік, дағдыны толық игермеген. Бұл осы бағыттағы жұмысты жандандыру қажет екендігін көрсетеді.

Болашақ мұғалімдердің өздігіненбілім алуын интербелсенді оқыту арқылы дамыту үшін «Биологияны оқыту әдістемесі» пәнін оқыту процесінде оқытушы мен студент субъекті ретінде қарастырылады. Оқытушы студентпен бірлесіп жұмыс істеу барысында оның білім деңгейінің жоғарлауына, дара тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді. Бұл ынтымақтастық негізінде кері байланыс орнап, белгілі бір оқу әрекетінің белсенді түрі жетіліп, оның нәтижесі бақылау мен өзіндік бақылау арқылы бекітіледі.

Болашақ мұғалімдердің «Биологияны оқыту әдістемесі» пәні бойынша өздігінен білім алуын оқытушы мен студенттің бірлескен ынтымақтастығы негізінде қарастырдық, ол төмендегі компоненттерден тұрады:

Мазмұндық компонент «Биологияны оқыту әдістемесі» пәнінде өзіндік жұмысты ұйымдастыру мазмұнын анықтайды. Мұның негізгі мақсаты студенттердің интербелсенді оқыту жүйесі жағдайында өзіндік жұмыстарын ұйымдастырудың әдістемелік жүйесін құру. Мазмұндық компонентте студенттерге берілетін өзіндік жұмыстардың көлемі, орындалу уақыты, орындалу жолы көрсетіледі. Мазмұндық компонент бойынша ұйымдастырылатын өзіндік жұмыс негізінде студенттің тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік туады. Мазмұндық компонентте ең алдымен студенттердің өзіндік жұмысының тақырыбы, жоспары, қолданатын әдіс түрі анықталып, құрылып, орындалу кестесі түзіледі. Өзіндік жұмыс кестесі студенттерге арналған оқу-әдістемелік кешен мен оқу жұмыс бағдарламасында беріледі.

Процессуальды-әрекеттік компонент оқытушының оқыту іс-әрекеті мен студенттің танымдық әрекетінің бірлесуінен тұрады. Оқытушының педагогикалық іс-әрекеті жоғары оқу орнының педагогикалық процесінде оқытуға, студенттің дара тұлға ретінде қалыптасуына, шығармашылық деңгейінің дамуына тиімді жағдай туғызуға бағытталады.

Оқытушы қатысуымен жүргізілетін СӨЖ кезінде түрлі белсенді әдістер қолданыла отырып, студенттердің өзіндік жұмыстары ұйымдастырылады.

Білімді бақылап, бағалаушы компонент. Кредиттік оқыту жүйесі жағдайында студенттердің өзіндік жұмысын орындаудың жеке траекториясы белгіленеді. Ол траекторияның жүзеге асуы рейтингті бақылау жүйесінің бағдарламалық қамтылуына, білімді бақылауға арналған тест тапсырмалары жиынтығының жеткілікті мөлшерде болуына, электрондық оқытушы-тексеруші бағдарламаларының болуына және оқытушы тарапынан көмек пен бақылаудың ұйымдастырылуына тікелей байланысты.

Жоғарыдағы компоненттерді негізге ала отырып «Биологияны оқыту әдістемесі» пәнінің СӨЖ және СӨЖ сабақтарын ұйымдастыру үшін интербелсенді оқыту технологиясына негізделген сабақтар әдістемесін құрастырдық. Алдымен мазмұндық компонентке сәйкес оқу-жұмыс бағдарламасы бойынша СӨЖ тақырыптарын таңдап, оларды өткізудің әдістемесін таңдадық (2-кесте). Бұл жағдайда оқытушы тек үлестірмелі материалдар даярлап, негізгі ақпаратты білім алушылар өздері оқулықтардан, баспасөз материалдарынан, мектеп мұғалімдерінің тәжірибелерінен жинақтады. Оқытушы тек кеңес беруші, бағыттаушы және бағалаушы рөлінде болып, студенттер жаңа білімді өздері игерді.

2 Кесте

«Биологияны оқыту әдістемесі» пәні бойынша СӨЖ өткізу жоспары

№	СӨЖ тақырыбы	Тапсырма	Өткізу әдісі
1	Орта мектепте биология пәнін оқыту	1. Орта білім стандарты, биология пәні бойынша оқу бағдарламалары 2. Орта мектептегі биологиялық циклдегі пәндер жүйесі	ми шабуылы
2	Биологияны оқыту әдістемесінің қысқаша даму тарихы	<ul style="list-style-type: none"> • Биологияны оқыту әдістемесінің пайда болуы • Мектеп жаратылыстануы және оның әдістемесінің басталуы • Мектеп жаратылыстануы әдістемесінің XIX ғасырда дамуы • Биологияны оқыту әдістемесінің XX ғасырда дамуы • БОӘ-нің Қазақстанда дамуы 	топтық жұмыс

3	Биология пәнін оқыту барысында берілетін тәрбие	<ul style="list-style-type: none"> • Мектептегі биология курсы және тәрбие • Дүниетанымды қалыптастырушы тәрбие • Адамгершілік тәрбиесі, эстетикалық тәрбие және биоэтика • Экологиялық және патриоттық тәрбие • Дене тәрбиесі, гигиена және салауаттылық 	тренинг
4	Биолог ұстаз және тәрбиеші	<ul style="list-style-type: none"> • Биология пәні мұғалімінің тұлғасы • Ұстаздық құпия • Алғашқы биология сабағы және оны өткізу 	кейс стади
5	Биологияны оқыту әдістері	<ul style="list-style-type: none"> • Жекелеген оқыту әдістері, оларға сипаттама • Оқытудың сөздік әдісі, оның түрлері • Оқытудың көрнекілік және практикалық әдістері • Биологияны оқытудағы мультимедиялық әдістер 	топтық жұмыс
6	Сабақ- оқытудың негізгі формасы	<ul style="list-style-type: none"> • Биологияны оқыту формалары жүйелеріне сипаттама • Биология сабақтарында оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру түрлері • Сабақтың типтері. Сабақтың құрылымы • Мұғалімнің сабаққа дайындығы 	топтық жұмыс
7	Қазіргі биология сабақтарына қойылатын талаптар	<ul style="list-style-type: none"> • Сабаққа қойылатын жалпы дидактикалық және әдістемелік талаптар • Сабақ талдау үлгілері және өзінің сабағын талдау 	пікір талас
8	Дәстүрлі емес сабақтар өткізу әдістемесі	<ul style="list-style-type: none"> • Искерлік ойын сабақтары • Конференция және баспасөз-конференция сабақтары • Саяхатсабағы • Жарыссабақтар 	рөлдік ойын
9	Дәстүрлі емес сабақтар өткізу әдістемесі	<ol style="list-style-type: none"> 1. Қойылым және сот сабақтары 2. Аукцион сабақ 3. Сабақта ойын элементтерін қолдану 	кейс стади
10	Оқытудың жаңа технологиялары	<ul style="list-style-type: none"> • Сын тұрғысынан ойлау технологиясы. • Оқытудың ақпараттық технологиясы 	пікір талас
11	Оқытудың жаңа технологиялары	<ol style="list-style-type: none"> 1. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы 2. Ынтымақтастық технологиясы 3. Проблемалық оқыту технологиясы 	топтық жұмыс
12	Биологиядан сабақтан және сыныптан тыс жұмыстар	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сабақтан тыс жұмыстар және оның маңызы 2. Сыныптан тыс жұмыстардың маңызы, формалары мен түрлері 3. Білім алушылардың ұйтапсырмасы 	жобалау әдісі
13	Биологиялық апталықтар мен кештер өткізу	<ol style="list-style-type: none"> 1. Биологиялық апталық ұйымдастыру, маңызы, өткізілетін іс-шаралары 2. Биологиялық кештер ұйымдастыру 	кейс стади

Процессуалды-әрекеттік компонентке сәйкес «Биологияны оқыту әдістемесі» пәні бойынша СӨЖ өткізуде кейс стади, тренинг, топтық, жұмыс, пікірталас, рөлдік ойын, жобалар әдісі сияқты интербелсенді әдістер қолдануды көздесек, СӨЖ өткізуде жобалар әдісі мен жұптап оқыту әдісін

таңдадық. Жұмыс оқу бағдарламасына сәйкес оқу семестрінде білім алушылар 1-аралық бақылауға дейін жұптық жұмыс әдісі бойынша, 2-аралық бақылауға дейін жобалар әдісін пайдалана отырып екі СӨЖ орындауы тиіс болды. СӨЖ тақырыбы мен орындалу мерзімі 8-кестеде көрсетілген. Бұл жұмыстар арқылы болашақ мұғалімдердің өздігіненбілім алу, сонымен қатар шығармашылық қабілетін дамыту көзделді. Ал білімді бақылап, бағалаушы компонентке сәйкес білім алушылардың өзіндік жұмысы ағымдық бақылау, аралық бақылау және қорытынды бақылау барысында тексерілді.

Қорытынды эксперимент кезінде «Биологияны оқыту әдістемесі» пәнін оқыту барысында студенттердің өздігіненбілім алу қабілетін интербелсенді оқыту технологиясын пайдалану арқылы дамыту жүйелі әрі сапалы білім негізінде, өзіндік жұмыстарды тиімді ұйымдастыру арқылы жүзеге асыруға болатындығы дәлелденді. Тәжірибелік-эксперимент барысында өздігіненжұмысты интербелсенді оқыту технологиясын пайдалану арқылы ұйымдастырудың тиімділігін анықтайтын әдістемелік нұсқаулар жасалып, оны оқу процесіне енгізу жұмыстары жүргізілді.

Тәжірибелік-эксперимент жүргізілген топтар мен бақылау топтарының білім деңгейі және ондағы студенттер саны шамалас болды. Студенттерге берілген тапсырмалар әр түрлі деңгейде құрастырылуымен ерекшеленді. Нәтижесінде студенттердің өзіндік және оқытушы қатысуымен жүргізілген өзіндік жұмыстары тиімді жолмен ұйымдастырылды.

Тәжірибелік-эксперимент жұмысының соңғы кезеңінде алынған эксперимент нәтижелерінің қорытындысы шығарылып, нәтижелері анықталды. Эксперимент барысында алынған мәліметтер талданып, жүйеленді.

Алынған нәтижелер «Биологияны оқыту әдістемесі» пәнінде өзіндік жұмыстарды интербелсенді оқыту технологиясын пайдалану арқылы ұйымдастыруды іс-тәжірибеге енгізу арқылы студенттер білімін тереңдетуде, олардың зияттылық және шығармашылық дамуын арттыруда негізгі мақсатқа сай екендігін көрсетті.

Болашақ биолог мұғалімдер «Биологияны оқыту әдістемесі» пәнін оқып аяқтағаннан кейін студенттер білімінің көрсеткіші анықталды.

Студенттердің оқытушымен бірлескен өзіндік жұмысы ғылыми жоба ретінде берілген «Биологиядан сабақтан және сыныптан тыс жұмыстар» атты сабақтың нәтижесі арқылы, ал студенттердің өзіндік жұмысының деңгейі тест жұмыстары көмегімен анықталды. СӨЖ-ын интербелсенді әдістермен ұйымдастыру тиімді екендігі дәлелденді.

Студенттердің өздігіненбілім алу қабілетін дамытуда интербелсенді оқыту технологиясын қолдану, олардың дербестігі мен білім деңгейінің СӨЖ және СӨЖ арқылы жоғарылап, білім сапасының артуынан көрінді. Студенттердің білім сапасы «Биологияны оқытудың тарихы», «Биологияны оқытудың әдістері, құралдары және технологиялары», «Биологиядан оқушылардың өзіндік жұмыстары мен биологияны оқытудың материалдық базасы» модульдеріне арналған ағымдық тест тапсырмалары арқылы анықталды. Бұл кезде тест тапсырмаларының әр түрлі формалары қолданылды (ашық тест, жабық тест, толықтырушы тест, балама тест, сәйкестендіру тестері, т.б.). Сонымен бірге студенттердің пән бойынша аралық бақылау және қорытынды бақылау нәтижесі есепке алынды.

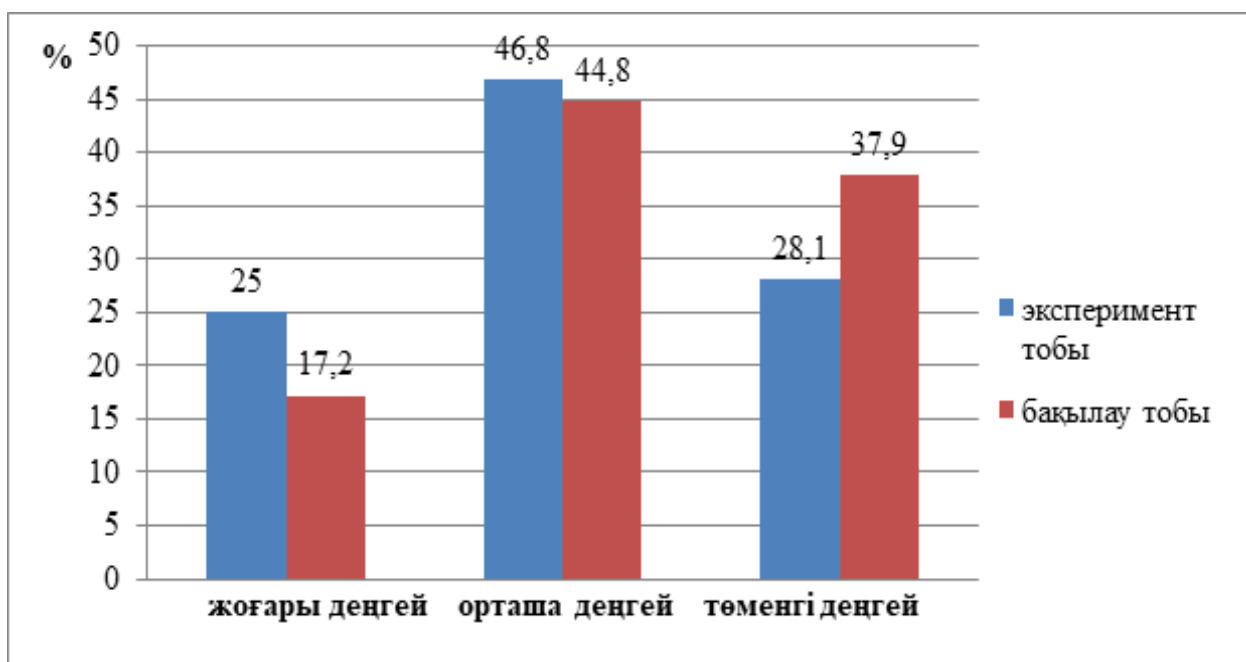
Студенттердің өздігіненбілім алу қабілетінің интербелсенді оқыту технологиясы арқылы даму деңгейін анықтау үшін «Биологияны оқыту әдістемесі» пәні бойынша ағымдық, аралық және қорытынды бақылау кезінде алған бағаларының орта арифметикалық шамасы шығарылды. Студенттердің білім сапасы үш деңгей бойынша: жоғары, орташа, төмен есепке алынды. Жоғары деңгей А- және А бағаларына тиесілі, орта деңгей В-, В және В+ бағаларына, ал төменгі деңгей Д, Д+, С-, С және С+ бағаларына тең деп есептелді. Сонымен бірге эксперимент тобындағы білім сапасы бақылау тобы студенттерінің білім сапасымен салыстырылды. Эксперименттік топта оқытушы қатысуымен өткізілетін өзіндік жұмыстарды интербелсенді әдістер арқылы ұйымдастыру олардың дербестік деңгейінің жоғарылауына әсер еткенін және білім сапасының бақылау топтарына қарағанда біршама жоғары екенін байқадық.

Студенттердің білім сапасы үш деңгей бойынша келесі критерийлерге сай анықталды:

- өзіндік жұмыстар арқылы білім, икемділік, дағдылардың қалыптасуы;
- білімді өз бетімен қабылдау іскерлігінің, дербестігінің дамуы;
- дербестік және іскерлік нәтижесінде білім сапасының артуы.

Эксперимент және бақылау топтарында өткізілген студенттердің білім сапасын тексеру жұмыстарының нәтижелері 2-суретте келтірілді.

2 Сурет – Өзіндік жұмыс орындаудағы білім игерудеңгейінің сапалық диаграммасы

Жүргізілген тәжірибелік-эксперимент жұмысын студенттердің өздігіненбілім алу қабілетін дамыту үшін интербелсенді оқыту технологиясын қолдану оң нәтиже берді деп қорытындылауға болады.

Қорытынды.Өздігіненбілім алу дегеніміз белгілі бір жеке тұлғалық немесе қоғамдық маңызды білім мақсаттарын: таным процесін, жалпы мәдени және кәсіби қажеттіліктерді қанағаттандыру мен біліктілікті жоғарылатуға бағытталған, арнайы ұйымдастырылған жүйелі танымдық әрекет. Өздігіненбілім алу бұл ақыл-ой және дүниеге көзқарасты өзіндік тәрбиелеу жүйесі, онымен ерік-жігер және рухани өзін-өзі жетілдіру қатар жүреді. Өздігіненбілім алудың соңғы нәтижесі дүниеге көзқарас көкжиегін кеңейтетін өзіндік білім, білікке ие болу[3].

Өздігінен білім алуға бірнеше принциптер тән: жалпыға ортақтық, үздіксіздік, мақсатқа бағытталғандық, интеграциялылық, жалпы және кәсіби мәдениеттің бірлігі, индивидуализация, өзара байланыс пен сабақтастық, қол жетімділік, ілгерілеу сипаты, компенсаторлық, төменгі сатыдан жоғары сатыға өтудегі перманенттілік, көпнұсқалылық [5].

Педагогикалық әдебиеттерде «өздігіненбілім алу» ұғымы екі тұрғыдан түсіндіріледі. Кейбір зерттеушілер өздігіненбілім алуды жаңа білім, білік және дағды игеруге, сонымен бірге өзін өзі дамыту мен жетілдіруге бағытталған процесс ретінде сипаттаса, екіншілері арнайы ұйымдастырылған өзіндік таным әрекеті деп түсіндіреді.

Өздігінен білім алу ұғымына берілген көптеген анықтамалардың ішінен өздігіненбілім алудың қосымша ақпаратты өздігінен іздестіру, білім игеру, даму сияқты маңызды белгілерін бөліп көрсетуге болады.

Өздігінен білім алу педагогикалық ұғым ретінде «өзіндік жұмыс» ұғымы негізінде дамыды. Өздігінен білім алу мен өзіндік жұмыстарға берілген анықтамалардың талдауы олардың бір-бірімен өзара байланысты, тұлғаның күрделі әрекетінің түрлері екендігін көрсетеді. Бұл ұғымдардың бір-бірімен араласуы оларды жүзеге асырудың формасы, әдістері және құралдарын таңдауда шатасушылық туғызуы мүмкін. Біздің ойымызша өзіндік жұмысты өздігіненбілім алудың құрамдас бөлігі ретінде қарастырған дұрыс. Себебі өздігіненбілім алу тек жоғары оқу орны қабырғасында жаңа білім алу, жаңа білім меңгеру және тереңдетуден тұратын өзіндік жұмыспен салыстырғанда, оқу орнын бітірген соң да жалғасатын, жас маманның білім алу жолы болып табылады.

Өзіндік жұмыс білім алушылардың қызығушылығы тұрғысынан өздігіненбілім алуға жалғаса алатын, тұлғаның белгілі бір білімдік мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған танымдық әрекеті.

Интербелсенді оқытудың басты мақсаты – білім алушыларды өздігіненой қорытып, жауап таба білуге үйрету, оқыту сапасын жоғарылату нәтижесінде студенттердің шығармашылық

қабілетін және дербестігін жетілдіру, студенттер арасында еркін, ашық шығармашылық қарым-қатынас орнату, студентке білімді өздігінен ізденуге бағыт-бағдар сілтеу, студентке қажетті білік-дағдыларды қалыптастыру [6].

Интербелсенді оқыту – бұл, ең алдымен білім алушы мен мұғалімнің қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұқбаттасып оқыту болып табылады. Интербелсенді оқыту – бұл танымдық әрекеттің арнаулы ұйымдастыру формасы.

Зерттеу барысында студенттердің өздігінен білім алуын ұйымдастырудың психологиялық негіздерін зерттеу мәселесіне әдеби шолу жасалып, болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алу қабілетін интербелсенді оқыту технологиясы арқылы дамытудың әдістемесі құрастырылды, құрастырылған әдістеменің тиімділігі эксперимент жолымен тексерілді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Иренов, Г. Н. Потенциал политических знаний и активизация самостоятельной работы студентов : учеб.-метод. пособие / Г. Н. Иренов. – Павлодар : НИР ПГУ, 2005. – 160 с.
- 2 Каримов А.Н. Педагогикалық қызмет және педагогикалық шеберлік негіздері: оқу құралы/ А.Н. Каримов. – А.: Қазақ Университеті, 2010. – 225б.
- 3 Сматава К.Б. Студенттердің өзіндік тапсырмалар жүйесін орындаудың педагогикалық-психологиялық ерекшеліктері// ҚазҰПУ Хабаршысы, «Педагогика ғылымдары» сериясы– 2013. – Т.38. №2. - С.17-20.
- 4 Тарасова Т.С. Самообразование взрослого человека: цель или средство// Матер. II Межд. науч. конф. «Инновационные педагогические технологии» — Казань; 2015. – С. 222-225.
- 5 Баньковская Н.И. Исследование мотивационных характеристик самообразования студентов// Известия тульского государственного университета. -2010 №2, С. 282-293
- 6 Кутняя И.А. Диагностика уровня самообразовательной деятельности студентов при изучении химии// Сибирский педагогический журнал. - 2011. - №8. - С. 210-216

С.Ж. Ибадуллаева, А.М. Русанов, А.А. Нурғалиева, Н.С. Ауезова

Кызылординский государственный университет имени Коркыт ата, Кызылорда, Қазақстан
Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Астана, Қазақстан

Развитие самостоятельных навыков обучения будущих учителей биологии с помощью интерактивной технологии обучения

Аннотация. В статье рассматривается инновационное обучение, процесс и результат такой учебной и образовательной деятельности, который стимулирует внесение инновационных изменений в существующую культуру, социальную среду. Такой тип обучения (и образования), помимо поддержания существующих традиций, стимулирует активный отклик на возникающие, как перед отдельным человеком, так и перед обществом, проблемные ситуации. Отмечается, что уровень знаний студентов напрямую связан с выбором и применением педагогических технологий, учебников и учебно-методических пособий, учебных пособий.

Педагог XXI века поставлен в сложные условия современного нравственного кризиса, с одной стороны; развитием новых технологий, внедряемых в учебный процесс, с другой стороны. На преподавателе лежит высокая ответственность за умение в век компьютерных технологий максимально интересно преподнести знания, грамотно, с осторожностью научить пользоваться новыми технологиями, чтоб не потерять учеников в информационной, компьютерной, виртуальной реальности.

Ключевые слова. Мотивация, инновационная деятельность, интерактивные методы обучения, самооценка, самообучение.

S.Z. Ibadullayeva, A.M. Rusanov, A.A. Nurgalieva, N.S. Auezova

¹Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan

²S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan

Development of independent learning skills for future biology teachers through interactive learning technology

Abstract. The article Innovative learning process and the result of such educational and educational activities that stimulate the introduction of innovative changes in the existing culture, social environment. This type of education (and education), in addition to maintaining existing traditions, stimulates an active response to emerging situations,

both for an individual and for society. It is noted that the level of knowledge of students is directly related to the choice and application of pedagogical technologies, textbooks and teaching aids, teaching aids.

The teacher of the 21st century is placed in the complex conditions of the contemporary moral crisis, on the one hand; the development of new technologies introduced into the educational process, on the other hand. On the teacher is a high responsibility for the ability in the age of computer technology to present the most interesting knowledge, to teach with caution the use of new technologies, so as not to lose students in the information, computer, virtual reality.

Key words. Motivation, innovative activity, interactive teaching methods, self-esteem, self-learning.

References

- 1 Irenov G.N. Potencial politicheskikh znaniy i aktivizaciya samostoyatelnoj raboty studentov [Potentials of political disciplines and activation of self - employed students.] (NIR PGU, Pavlodar, 2007).
- 2 Karimov A.N. Pedagogikalyk kyzmet zhane pedagogikalyk sheberlik negizderi: oku kuraly [Pedagogical activity and bases of pedagogical skills: textbook] (Kazakh University, Almaty, 2010).
- 3 Smatova K.B. Studentterdin ozindik tapsyrmalar zhujesin oryndaudyn pedagogikalyk-psiologiyalyk erekshelikteri [Pedagogical and Psychological Peculiarities of Performing Students» Self-Evaluation System], KazUPU Habarshysy, «Pedagogika gylmdary» seriyasy [Journal of KazNPU, Series of Pedagogical Sciences], 38(2), 17-20 (2013).
- 4 Tarasova T.S. Samoobrazovanie vzroslogo cheloveka: cel ili sredstvo [Self-realization: whole or human life], Materialy II Mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii «Innovacionnye pedagogicheskie tekhnologii» [Material II International Scientific Conference «Innovative Pedagogical Technologies»] Kazan, 2015, pp. 222-225.
- 5 Bankovskaya N.I. Issledovanie motivacionnykh harakteristik samoobrazovaniya studentov [Study of motivational characteristic self-discipline students], Izvestiya tulskogo gosudarstvennogo universiteta [Proceedings of the Tulska State University], (2), 282-293 (2010).
- 6 Kutnyaya I.A. Diagnostika urovnya samoobrazovatelnoj deyatelnosti studentov pri izuchenii himii [The student of chemistry diagnostics self-education workshop.], Sibirskij pedagogicheskij zhurnal [Siberian pedagogical journal] (8), 210-216 (2011).

Авторлар туралы мәлімет:

Ибадуллаева С.Ж – биология ғылымдарының докторы, биология, химия және география кафедрасының профессоры, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан.

Русанов А.М - биология ғылымдарының докторы, биология және топырақтану кафедрасының профессоры, Орынбор мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан.

Нургалиева А.А. – биология, химия және география кафедрасының докторанты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан.

Ауезова Н.С – биология ғылымдарының кандидаты, экология кафедрасының аға оқытушысы, С. Сейфулин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана, Қазақстан.

Ibadullayeva S.Zh - Doctor of Biological Sciences, Professor of departments of biology, chemistry and geography, Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan.

Russanov A.M.- Doctor of Biological Sciences, Professor biology and Soil Science Departments, Orenburg State University, Orenburg, Russia.

Nurgalieva A.A- undergraduate Departments of biology, chemistry and geography, Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan.

Auezova N.S - Candidate of Biological Sciences, lecturer Department of Ecology, S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Astana, Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 14.01.07

К.Р.Калкеева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
(E-mail: kalkeevatamara@mail.ru)

Цивилизационный подход – потенциал духовного обогащения казахстанского общества

Аннотация. В статье рассматривается цивилизационный подход, который создает предпосылки для анализа педагогических феноменов в контексте духовной модернизации общества.

Поиск новых подходов связан сегодня с решением проблем самоопределения и самоидентификации образовательных традиций, возникших и развивающихся в различных социокультурных условиях, осознание их места, роли и перспектив.

Проблема поиска новых подходов возникла в связи с кризисом концепции формационного общества, которая долгое время безраздельно господствовала в советской историографии и активным внедрением в науку цивилизационного и информационного подходов.

Автор, рассматривая цивилизационный и культурологический подходы к истории педагогики и образования, приходит к выводу, что данные подходы универсальны, позволяют формулировать существенные характеристики мирового образовательного пространства и обеспечивают кардинальное переосмысление роли и значения истории педагогики и образования Казахстана.

Ключевые слова. Цивилизационный подход, духовная модернизация казахстанского общества

В связи с программной статьей Президента РК особенно актуальным стал поиск цивилизационных истоков культурно-цивилизационной идентичности.

«Казахи, — отмечает Президент Н.А. Назарбаев в своей книге «В потоке истории», — наследники великих цивилизаций, сумели пронести свое национальное «Я» над всеми историческими пропастями и впадинами. И не только пронести, не только сохранить, но и приумножить». [1]

Диалог цивилизаций в Центральной Азии имеет длительную историю, свои взлеты и падения, который способствовал формированию самостоятельных этносов, большинство из которых и сегодня демонстрируют примеры восходящего развития, заложенные их великими предками. Поэтому возникает необходимость переосмысления проблем, связанных с историей отечественной педагогики и образования, и ее закономерностей.

История педагогики и образования в Казахстане как отрасль науки должна иметь свою методологию как совокупность методов и средств, применяемых в диалектической взаимосвязи с философскими и общенаучными методами, которые ориентированы на анализ особенностей структур и развития образования.

Теоретико-методологической основой анализа истории педагогики и образования является ее философское, социальное и общеисторическое обоснование.

При разработке методологических основ в систематизации и конструкции истории педагогики и образования необходим учет реалий мирового образовательного развития, республиканских особенностей образования, а также развития политики, экономики, социальных, историко-культурных, образовательных сфер жизни общества.

Методология истории педагогики и образования дает объективный анализ субъектно-объектных отношений в историческом познании с учетом раскрытия специфических механизмов, которые обеспечивают процесс движения образования и его структур на всем его протяжении — «от зарождения идеи до построения теории» и «от созданной теории до практического применения полученных результатов».

Цивилизационные и культурологические подходы обеспечивают кардинальное переосмысление роли и значения истории педагогики и образования Казахстана. Эта проблема возникла в связи с кризисом концепции формационного общества, которая долгое время безраздельно господствовала в советской историографии, и активным внедрением в науку цивилизационного и информационного подходов.

В основе формационного подхода лежит теория К.Маркса, которая применима лишь к анализу социально-экономической сферы жизни людей, связанной с материальным производством. По мнению В. С. Кошелева, распространение формационного подхода на все сферы исторического развития и придание этому аспекту значения единого методологического и мировоззренческого принципа, непризнание возможности существования других подходов в постижении истории вызвало абсолютизацию категории общественно-экономической формации. [2, 8 стр.]

Формационная концепция, в соответствии с которой социальное развитие представлялось как процесс перехода от низшей формации к высшей, приводила к тому, что:

- исключались возможности инволюционного (обратного) развития и фактически игнорировались особенности стран и народов со своими устойчивыми социальными связями и структурой;
- абсолютизировалось революционное насилие и тем самым приуменьшалась роль эволюции, периодов реформ;
- подчеркивалось значение макроисторических единиц и фактически недооценивался микроанализ на уровне общины, семьи, индивида;
- замалчивались мировосприятия людей, их духовные ценности и психология. [2,9 стр.]

В связи с отходом части историков от марксистской интерпретации истории, возрос интерес к цивилизационной концепции, разработанной в трудах Н.Л.Данилевского, О.Шпенглера, А.Тойнби.

Американский ученый Л.Морган в работе «Древнее общество» и Ф.Энгельс в работе «Происхождение семьи, частной собственности и государства» расширил понятие цивилизации. Он определил его как ступень общественного развития, следующую вслед за варварством и связанную с зарождением письменности и возникновением городов [3,23 стр.].

Для определения сущности понятия «цивилизация» ученые используют различные термины: душа (О.Шпенглер), стиль (А.Тойнби), центральный смысл или ментальность (П. Сорокин), этнос (Ф.Бэгби), массовое сознание (К.Доусон), коллективное сознание (Р.Уэкоп), мировоззрение (Д.Ричардсон) и т.п.

Однако взгляд на цивилизацию как всемирно-историческую общность был поставлен под сомнение социологом Я.Данилевским в работе «Россия и Европа». Он сформулировал идею о локальных обособленных «культурно-исторических типах», или «цивилизациях». Они подобно живым организмам проходят стадии зарождения, возмужания, дряхления и гибели (вымирания или деградации). [4,63 стр.]

Немецкий философ Освальд Шпенглер в 1918 году в двухтомнике «Закат Европы» предложил свою концепцию, согласно которой история человечества представлялась в виде восьми замкнутых культур-«организмов». По Шпенглеру, каждая культура в своем развитии проходит тысячелетний цикл и, «умирая», превращается в цивилизацию. Философ понимал цивилизацию как механическую форму живой культуры, обладающую мертвой «протяженностью» и бездушным «интеллектом». Основными признаками цивилизации он считал развитие техники и промышленности, упадок (декаданс) искусства и литературы, появление крупных городов, населенных безликими серыми массами, т.е. переход к «массовому обществу». [5, 94 стр.]

Таким образом, мыслитель историю рассматривает как первоначальную и исконную форму жизненного опыта, не имеющего общего с наукой. По мнению немецкого ученого, история представляет собой последовательность замкнутых культурных образований. Каждая из культур имеет особенный характер, выражающийся в разных сторонах их жизни и развития, но все они проходят одинаковый цикл. Шпенглер растворяет историю в жизнеописаниях цивилизаций, каждая из которых рождается, растет, взрослеет, увядает и умирает, и то, что определяет ее зарождение, изменение и исчезновение, проистекает из ее собственной природы. В его взглядах интересно то, что он фиксирует не только фазы циклического развития культуры, но и их продолжительность. Автор комбинирует идею замкнутости локальных структур с теорией культурно-исторических циклов.

В двенадцатитомном труде «Постижение истории» британский ученый Арнольд Тойнби отмечает, что предметом исторического исследования оказывается жизнь человеческих обществ. Он разделяет историю человечества на ряд локальных цивилизаций (первичная, вторичная и третичная), имеющих одинаковую внутреннюю схему, или функциональный закон развития. Движущей силой цивилизации Тойнби считал «творческое меньшинство» (носитель «жизненного порыва») [6, 76 стр.]

Во взглядах Шпенглера и Тойнби есть много общих черт. Главное же различие состоит в том, что у Шпенглера культуры совершенно обособлены друг от друга. Взаимоотношения изолированных в пространстве и времени культур, сходство между ними может установить только историк.

У Тойнби эти отношения хотя и имеют внешний характер, но составляют часть жизни самих цивилизаций. Для него чрезвычайно важно, что некоторые общества, присоединяясь к другим, обеспечивают тем самым непрерывность исторического процесса.

Историк Л.Н.Гумилев придал черты цивилизации каждому отдельно взятому этносу. [7, 102 стр.]

Несмотря на некоторый субъективизм цивилизационного подхода, что проявлялось в усложнении, а в некоторых случаях и невозможности синхронистического сравнения и исключало представление о прогрессивном развитии общемировой истории, использование этого подхода при постижении реального исторического процесса позволяет:

- 1) включить человека как высшую ценность в процесс исторического познания;
- 2) учесть материальные, духовные, культурные и религиозные особенности различных обществ в их исторической преемственности;

3) преодолеть европоцентризм, свойственный классической и марксистской исторической науке, и утвердить «мультикультурный» характер человеческого общества [2, 9 стр.]

Весьма интересным является определение Н.С.Розова. «Цивилизация, - пишет он, - это исторически устойчивая совокупность этносов, имеющих письменность и государственность, связанных общностью ядерных социальных отношений, культурных традиций и идеи» [8,88 стр.]

В рамках современной историко-культурологической проблематики, исторически сложившаяся культура содержит в себе особые информационные структуры, которые, с одной стороны, обеспечивают управление системой, ее саморегуляцию, а с другой — отражают достаточно полную информацию о культуре в контексте создания образовательных моделей, причем эволюция последних должна соответствовать основным фазам и характеристикам эволюции культуры. Это положение принципиально важно в современных условиях модернизации отечественного образования, так как предопределяет магистральное направление его развития.

Поиск новых подходов к изучению эволюции педагогической теории и практики в отечественной педагогике связан сегодня с решением проблем самоопределения и самоидентификации образовательных традиций, возникших и развивающихся в различных социокультурных условиях, осознание их места, роли и перспектив.

В своей статье «Категория «цивилизация» как историко-методологическая проблема»

А. Оразбаева отмечает: «Выявление особенностей исторического развития, определение самобытности культуры нашего народа и ее дальнейшая пропаганда является для нас «делом чести», при содействии которого мы сможем окончательно искоренить последствия культурной колонизации. В этом деле, прежде всего, мы полагаемся на достижения мировой научной мысли, предложившей не разделять отдельные организмы и культуры на примитивных и высокоразвитых». [9, 45 стр.]

Казахская духовность находилась в состоянии постоянного конфликта своих глубинных ценностей с ценностями метрополии. Казахский народ был подчинен логике чужого социумного и культурно-цивилизационного комплекса.

Интеграционные процессы, протекающие в современном мире, со всей остротой ставят на повестку дня вопрос о судьбах самобытных педагогических традиций, корни которых уходят вглубь веков, о перспективах их взаимодействия и развития в новых исторических условиях. Эволюция истории педагогики и образования Казахстана, как отрасли знания, ее проблемы, принципы побуждают к осмыслению историко-педагогического процесса именно с точки зрения цивилизационного подхода.

Цивилизационный подход в истории педагогики и образования в Казахстане способствует рассмотрению историко-педагогического процесса с учетом специфики социальных и культурных образцов казахстанского общества, на основе этого обуславливает постановку и решение педагогических проблем. Он создает предпосылки для анализа собственно педагогических феноменов в контексте предельно широких социализирующих индивид процессов, с учетом своеобразия преемственности систем социального исследования.

Цивилизационный подход к истории педагогики и образования более универсален и увеличивает потенциал научного исследования. Позволяет формулировать качественно существенные характеристики мирового образовательного пространства.

Г.Б. Корнетов в монографии «Цивилизационный подход к изучению всемирного историко-педагогического процесса» раскрывает смысл и значение цивилизационного подхода в истории педагогики. По мнению автора в историко-педагогическом образовании категории «цивилизация» служит альтернативой формационного подхода. Данный подход позволяет понять особенности великих и локальных цивилизаций; раскрывает сущностную характеристику «национального феномена как «культура». [10,13 стр.]

Цивилизационный подход выделяет три базовых типа культуры - стационарный, адаптивный и динамичный, каждый из которых имеет характерные черты, присущие определенным цивилизациям.

Позже учеными были выработаны концепции о локальных, стадийных, и мировых цивилизациях. Согласно такому концептуальному подходу в настоящее время термин «цивилизация» употребляется в трех значениях:

- как определенный социокультурный регион (локальная цивилизация):

- как определенная степень общественного развития (стадиальная цивилизация).
- как глобальная био- и социосистема (мировая цивилизация);

Понятие «локальная цивилизация» характеризует этническую или государственную определенность. Внутренние связи «ядерных» социальных отношений, культурных традиций и идей, образуют специфические социокультурные организмы. В этом случае проявляются устойчивые подходы к постановке и решению педагогических проблем, которые сформировались в рамках конкретно-исторических типов обществ.

История педагогики и образования как отрасль науки и практическое действие, имея своим предметом, целью и результатом человека, обращается к формированию трех сфер личности - интеллектуально-познавательной (рациональной), мотивационно-ценностной (эмоциональной), нравственно-практической (волевой). В этих базисных традициях закрепляются процессы приобщения к знаниям и развития мышления, форма мотивов и поведенческие навыки. Они ориентируют механизмы социализации, воспроизводят, накапливают и фиксируют образцы культуры и способы ее передачи от поколения к поколению.

Каждый уровень цивилизации: человеческая цивилизация, великая цивилизация, локальная цивилизация» задает определенную степень конкретизации педагогических явлений, систему социокультурных координат, определяет соотношение видовых и родовых признаков рассматриваемых феноменов. Каждый из уровней имеет определенный смысл, свои принципы познания историко-педагогического процесса, изучения мирового, национального наследия, решения своих проблем теории и практики образования и воспитания.

Мы считаем, что сегодня можно определить некоторые перспективы развития педагогики и образования в Казахстане, если рассматривать их сквозь призму понятия «мировая цивилизация», которая представляет собой такое состояние человеческой истории, когда великие и локальные цивилизации, сохраняя свою специфику, сливаются в своеобразную планетарную метацивилизацию. Процесс формирования образования имеет глубокие корни, которые стали активно изучаться в последнее десятилетие. Создание единого образовательного и научно-педагогического пространства, признание как приоритетов общечеловеческих ценностей будут способствовать взаимообогащению образовательных традиций.

Л. Н. Гумилев и О. Сулейменов считают, что кочевая культура в своей трехтысячелетней истории, по сравнению со странами Средиземноморья и Дальнего Востока, прошла более высокий уровень творческой эволюции.

Термин «кочевая цивилизация» поддерживают такие ученые, как А. Х. Маргулан, К. Акишев, К. Байпаков. Понятие же «кочевое общество» было введено в научный оборот историком Д. Кшибековым.

По мнению А. Оразбаевой, всякую цивилизацию можно проанализировать как в качестве стадиального, так и локального и мирового.

В этом контексте особенно важное значение приобретают проблемы переосмысления социокультурных процессов, глубокого анализа теоретических и методологических основ казахстанской педагогической науки. В основе решения данной проблемы лежит большой потенциал духовного обогащения казахстанского общества.

Список литературы

1. Назарбаев Н.А. В потоке истории/ Н.А. Назарбаев. –А.: Атамұра, 1999. – 298 с.
2. Кошелев В. С. Кризисные явления в современной исторической науке // Гістарычная навукa і гістарычная адукацыя у Рэспубліцы Беларусь. – 1995. - Ч.2. – С. 7 – 13.
3. Маркс К. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства // Сочинения. – 1961. – Т. 21. – С. 178 с.
4. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому / Н.Я. Данилевский. – СПб.: Тип. братьев Пантелеевых, 1895. – 667 с.
5. Шпенглер О. Закат Европы. В двух томах / О. Шпенглер. – СПб.: Мысль, 1993. – Т. 1. – 672 с.
6. Тойнби А. Дж. Постигание истории. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.
7. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л.Н. Гумилев. – Л.: Гидрометеиздат, 1990. – 182 с.
8. Розов Н.С. Структура цивилизаций и тенденции мирового развития / Н.С. Розов. – Новосибирск, 1992. – 216 с.

9. Оразбаева А. Цивилизация кочевников евразийских степей / А. Оразбаева. – А.: Дайк-пресс, 2005. – 310 с.

10. Корнетов Б. Г. Всемирная история педагогики: антропологический подход / Г.Б. Корнетов // Магистр. – 1997. - № 6. – С.13- 22.

К.Р.Калкеева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Өркениетті тұрғыдан қарау – қазақстандық қоғамның рухани жаңғыруы

Аннотация. Мақалада қоғамның рухани жаңғыруы контексінде педагогикалық феномендерді талдау үшін алғышарттар жасайтын өркениеттік тұғыр қаралады.

Жаңа тұғырларды іздестіру бүгінгі күні өзін-өзі анықтау және білім берудің дәстүрлерін өзін-өзі сәйкестендіру, түрлі әлеуметтік-мәдени жағдайлардың пайда болуы мен дамуы, олардың орны, рөлі мен келешегінің мәселелерінің шешімімен байланысты.

Формациялық қоғам тұжырымдамасының дағдарысына байланысты жаңа тұғырларды іздестіру мәселесі кеңестік тарихнамада ұзақ уақыт бойы бөлінбеусіз басымдықтың болуы мен өркениетті ғылымға белсенді енгізу және ақпараттық тұғырларға байланысты пайда болды.

Автор педагогика тарихы мен білім берудің мәдени және өркениеттік тұғырларды қарастырып, Қазақстандағы білім беру мен педагогика тарихының мәні әлемдік білім беру кеңістігінің маңызды сипаттамаларын тұжырымдауға мүмкіндік беретін жәнерөлін түбегейлі қайта қарауды қамтамасыз ететін әмбебап тұғыр ретінде қорытындылайды.

Түйін сөздер. Өркениетті тұрғы, қазақстандық қоғамның рухани жаңғыруы

K.R.Kalkeyeva

L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Civilization approach - the potential of spiritual enrichment of Kazakhstan society.

Abstract. The article considers the civilizational approach, which creates prerequisites for the analysis of pedagogical phenomena in the context of spiritual modernization of society.

Today the search for new approaches is connected with the solution of the problems of self-determination and self-identification of educational traditions that have arisen and are being developed in different sociocultural conditions, awareness of their place, role and prospects.

The problem of finding new approaches arose in connection with the crisis of the concept of a formational society, which for a long time reigned supreme in Soviet historiography and the active introduction of civilizational and information approaches into science.

The author, considering the civilizational and cultural approaches to the history of pedagogy and education, comes to the conclusion that these approaches are universal, they allow to formulate the essential characteristics of the world educational space and provide a radical rethinking of the role and significance of the history of pedagogy and education in Kazakhstan.

Key words. Civilizational approach, spiritual modernization of Kazakhstan society

References

1. Nazarbayev. N.A. V potoke istorii [In the flow of history] (Atamura, Almaty, 1999).
2. Koshelev V. S. Krizisnyye yavleniya v sovremennoy istoricheskoy nauke [Crisis phenomena in modern historical science] Gistarychnaya navuka i gistarychnaya adukatsyya u Respublitsy Belarus. 1995 p.7 – 13.
3. Marks K. Engels F. Proiskhozhdeniye semi. chastnoy sobstvennosti i gosudarstva [The origin of the family, private property and the state], **21**, 178 (1961)
4. Danilevskiy N. Ya. Rossiya i Evropa. Vzgl'yad na kulturnyye i politicheskiye otnosheniya slavyanskogo mira k germano -romanskomu [A glance at the cultural and political relations of the Slavic world to the German-Romanian] (The Printing House of Panteleyev brothers, St. Petersburg, 1895)
5. Shpengler O. Zakat Evropy. V dvukh tomakh [The decline of Europe. In two volumes] (Mysl', St. Petersburg, 1993)
6. Toynbi A. Dzh. Postizheniyei storii [The comprehension of history] (Progress, Moscow, 1991)
7. Gumilev L. N. Etnogenez biosfera Zemli [Ethnogenesis and the biosphere of the] (Gidrometeoizdat, Leningrad, 1990)
8. Rozov N.S. Struktura tsivilizatsiy i tendentsii mirovogo razvitiya [The structure of civilizations and the trends of world] (Novosibirsk, 1992)

9. Orazbayeva A. Tsivilizatsiya kochevnikov evraziyskikh stepey [The civilization of the nomads of the Eurasian steppes] (Dayk-press, Almaty, 2005)
10. Kornetov B. G. Vsemirnaya istoriya pedagogiki: antropologicheskii podkhod [World history of pedagogy: anthropological approach] Master, 6, 13-22 (1997)

Сведения об авторе:

Калкеева К.Р – доктор педагогических наук, профессор кафедры социальной педагогики и самопознания, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.
Kalkeeva K.R. - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

XFTAP 14.07.05

Ж.А. Карманова¹, С.М. Абылайхан²

¹Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан
(E-mail:¹karmanovazh@mail.ru, ²saltok_jan@mail.ru)

Адамгершілік мәдениет түсінігі және маңызы

Аннотация. Мақалада адамгершілік мәдениеттің негізін құрайтын адамгершілік және мәдениет түсініктері жан-жақты зерттеліп қарастырылған. Адамгершілік мәдениет түсінігі кең түрде ашылып, адамгершілік мәдениеттілік қоғам субъектілері мен олардың қарым-қатынасынан көрінетін белгі. Қоғамдағы, жеке тұлға бойындағы адамгершілік дағдарыстарды шешудің бірден-бір жолы отбасынан кейін мектепке дейінгі ұйымда жалғасын табуы тиіс. Қазақстанның болашақ ұрпағында қалыптасатын адамгершілік мәдениеттің қарапайым белгілері: «жақсы - жаман», «адал - абайсыз», «әділ - әділетсіз», «дұрыс - бұрыс», «мейірімді – мейірімсіз», қанағатшылдық пен қарапайымдылық және т.б. тәрбиелеу мектепке дейінгі ұйымның ұйымдастырылған оқу қызметі барысында, ойын барысында (сюжеттік-рөлдік, дидактикалық, ұлттық), аңыз-ертегілерді, адамгершілік әңгімелерді тыңдау барысында, сонымен қатар тәрбиенің сендіру, жаттығу, үлгі ету, мадақтау, мәжбүрлеу әдістерінің көмегімен жүзеге асырылатыны жайында айтылған.

Түйін сөздер. Адамгершілік, мәдениет, адамгершілік мәдениет, этика, мораль, құндылық, қоғам, ойын, сюжеттік-рөлдік ойын, әдістер.

Кіріспе: әрбір адам күнделікті өмірде тікелей және жанама түрде мәдениет түсінігімен қақтығысады, осы түсінікке байланысты сөздер мен тіркестер естиді. Мысалы, көп жағдайда әдепсіз сөздер айтып тұрған жастардың шулы ортасын көргенде, өтіп бара жатқан үлкен адамдар: «Қандай мәдениетсіз жастар» немесе «Жастарымыз қандай әдепсіз» дейді.

«Күллі жер жүзі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемде бағыты әлі бұлыңғыр, жаңа тарихи кезең басталды. Күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылмасақ, көш басындағы елдермен тереземізді теңеп, иық түйістіру мүмкін емес. Өзгеру үшін өзімізді мықтап қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек» - деп Елбасы өзінің мақаласында айтып кеткен болатын [1, 1 бет.]. Біз материалдық өнім, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстарынан бөлек, ұрпағымыздың білімділігімен, сауаттылығымен, мәдениеттілігімен ерекшеленіп, алдыңғы қатарда болуымыз керек.

Қойылған міндет: Біз мәдениет сөзін қанша рет естісек те, бұл түсінікті терең игеруге және оған қызығушылық танытпаймыз. Көп жағдайда қандай да бір түсінікті өзімізше ғана түсінумен шектелеміз, ол жайында көп білуге тырыспаймыз. Сондықтан, кейбір түсініктердің мағынасын тереңірек ашып, түсінуді жөн көрдік.

Мақсаты: мақаланың тақырыбына байланысты, алдымен мәдениет, адамгершілік, адамгершілік мәдениет түсініктеріне анықтамалар беріп, ұрпаққа қалыптастырудың кейбір тәсілдерін тқжырымдау.

Тарихы: Мәдениет – қоғамдық өмірдің маңызды салаларының бірі. Ғабитов Т., Мүтәліпов Ж., Құлсариева А. «мәдениет дегеніміз не?» - деген сұраққа жауап беру үшін, бұл сөздің этимологиясына, яғни осы бір күрделі ұғымды білдіретін сөздің шығуына былайша тоқталған: қазақ тілінде бұл

термин арабтың «маданият» - қала, қалалық деген сөзінен енген. Бұл ортағасырлардағы мұсылман мәдениетінің өркендеу кезеңінде қалыптасқан түсінікпен байланысты.

Көне заманда «культура» деген ұғым «жерді өңдеу» деген мағына берген. Цицеронның еңбектерінде бұл сөздің мағынасы тереңдеп, «жанды жетілдіру» деген ұғымды білдірді. Уақыт өткен сайын еуропалық тілдерде мәдениет сөзі «білім беру», «даму», «қабілеттілік», «құрметтеу» сияқты мағыналарға ие бола бастады. Қазіргі заманғы сөздіктерде мәдениетке төмендегідей анықтамалар берілген:

- мәдениет - белгілі бір халықтың қол жеткен табыстары мен шығармашылығының жиынтығы;

- мәдениет - адамзат қауымының белгілі бір тарихи кеңістіктегі қызметі мен өзіндік ерекшеліктері (палеолит мәдениеті, крит-микены мәдениеті, қазақ мәдениеті және т.б.);

- мәдениет - адамдық әрекеттің белгілі бір саласының жетілу деңгейі (сөйлеу мәдениеті, еңбек мәдениеті, құқықтық мәдениеті, адамгершілік мәдениеті және т.б.).

Мәдениет - бұл тұлғаның әрекетіндегі рухани әлеуеті. Тұлғаның мәдениеттілігін ішкі және сыртқы мәдениеттің бірлігі ретінде көруге болады. Ішкі мәдениет бұл - тұлғаның рухани байлығы, оның дүниетанымы мен өмірлік идеалдары, принциптері, мақсаттылығы болса, сыртқы мәдениет бұл - күнделікті әрекетінде оларды жүзеге асыру формалары, сыртқы келбеті, қарым-қатынас мәдениеті, мінез-құлқы мен әрекетіндегі белгілі бір іскерлік, дағдылар мен тәсілдер [2, 23 бет.].

Мәдениеттің барлық саласында: материалдық, әлеуметтік-саяси, рухани, адамгершілік, бұқаралық, құқықтық, эстетикалық, кәсіби, экологиялық адамның мәдениеттілігін көруге болады.

Мәдениетті тасымалдаушылар қоғам және оның құрылымдық құраушылары: ұлттар, класстар, әлеуметтік қабаттар, кәсіби қауымдастықтар және әрбір адамның өзі болып табылады. Мәдениет – адамның әлеуметтену, оны тұтас қоғамға қосу құралы. Сол себепті ол педагогикалық және оқу-тәрбие қызметімен тығыз байланысты. Педагог қызметі - мәдениетті өткен ұрпақтың тәжірибесі ретінде келешек, жаңа ұрпаққа жеткізу, бере білу. Мұғалім - мәдениет арқылы халықтың өткен тарихы мен болашағы арасында делдал болып табылады [3, 132 бет.].

Ғалым Г.П. Выжлецов «Мәдениет» (латынның “cultura” – өңдеу) - келешек ұрпаққа берілген, табиғи және әлеуметтік құбылыстарды, өмір мен субъектаралық қарым-қатынас жағдайларын жоғары дәрежеде өңдеу, “cultus” – құрметтеу) - құндылықтарды жүзеге асыру саласы деп атап өткен[4, 32 бет.].

Сонымен, мәдениетке - адам өмірін жақсарту, сақтау және жаңғырту сияқты үш мәселені шешуде барлық тәжірибелердің, білімдердің, материалдық құндылықтардың жиынтығы деген анықтама беруге болады.

Адамгершілік мәдениет жайында айтпас бұрын, этика, мораль және адамгершілік түсініктерін қарастырып көрейік.

Бүгінде, тұрмыстық жағдайда, күнделікті өмірде олар бірдей қолданылады. Бірақ, ғылыми тұрғыда этиканың ғылым ретінде жүйе құраушылары мейірімділік пен зұлымдық түсініктері. Мораль лайықты мінез-құлық нормалары мен ережелерінің жиынтығы ретінде түсіндіріледі. Адамгершілік – бұл лайықты мінез-құлықтың көрінуі. Осылайша, үш сатылы құрылым құрылады: этика – ғылым, мораль – мейірімділік, жақсылық жасау ережелерінің жиынтығы, ал адамгершілік – жағымды мінез-құлық.

М.А. Волкова адамгершілік мәдениет – бұл этикет пен мәдениеттіліктің маңызды категориясы болып табылады, ол тұлғаның адамгершілік мәдениетінің құрылымы: этикалық ойлау мәдениеті (жақсылық пен жамандықты ажырата білуі, пайда болған жағдаяттарда адамгершілік нормаларды қолдану және т.б.); сезім мәдениеті (даму, адами сезімдер, адамның эмоционалды руханияты, қайырымдылық); мінез-құлық мәдениеті (бұл адамның күнделікті мінез-құлқынан көрінетін моральдық және эстетикалық нормаларының жиынтығы); этикет (адамның қоғамдағы мінез-құлығын реттейтін формаларға, тәсілдерге, ережелерге адалдығы, дұрыс қабылдауы) [5, 88 бет.].

Осы жоғарыда аталған түсініктердің барлығы адамгершілік мәдениеттің мәнін құраушылар. Жаһандану жағдайында мәдениет түсінігі – бұл әлеуметтік-саяси, рухани, материалдық құндылықтарды игеру, тарату, сақтау.

Адамгершілік мәдениет адам тұлғасын қалыптастырудың күшті факторы болып табылады, оның мұқтаждықтарын өзгертуге және жақсартуға, ішкі әлемді жақсартуға мүмкіндік береді.

Осы жерде, атақты К.Поппердың мынадай пікірін атап өтуге болады: «Адам көп әлемді - тілдің, поэзияның, ғылымның әлемін жасады. Бірақ, осылардың ең бастысы адамгершілік әлемі, моральдық құндылықтар әлемі және моральдық талаптар – еркіндік, теңдік, мейірімділік».

Ғасырлар бойы қалыптасқан адамның адамгершілік келбеті, адамдардың қарым-қатынасын реттейтін мынадай категориялар түрінде көрініс тапты: мейірімділік, жамандық, әділдік, намыс, борыш, бақыт, махаббат, моральдық нормалар мен принциптер. Адамгершілік – қоғамның қандай да бір құбылыстарын бағалау іскерлігінен туындаған қасиет, мысалы, мейірімділік пен жамандық, сонымен қатар бұл түсініктерді өзінің өмірлік тәжірибесінде қолдануы мен сезінуі; бұл мейірімділіктің көрініс табуынан туындайтын қарым-қатынас. Осының бәрі тұлғаның өмірі мен денсаулығын сақтауға бағытталады.

Адамгершілік - адамдардың практикалық өмірінен тамыр алып, пайда болған әдет-ғұрыптар мен дәстүрлерді тудырып, солармен сәйкес дамиды.

Адамгершілік – қоғамдық өмірдің объективтік заңдылығына сәйкес, адамдар арасындағы қарым-қатынастарды реттеуге негіз болып табылатын талапқа сай белгілі бір имандылық шарттарын білдіретін ұғым

Құндылық – адамның мінез-құлқының өмірлік және тәжірибелік жағдайлары. Бір адам өмірінен жоғары намысты қояды, тағы біреу еркіндіктің аңсайды, үшіншісі - жақсылықтың шүбәсіздігін талап етеді, төртіншісінезік сезім – махаббатты дәріптейді.

Көп жылдар бойы философтар, діни ойшылдар, педагогтар адамгершілік және этикалық мәселелерге қызығушылық танытты. Адамдарға ғана тән адамгершілік сезім, жануарлардан айырмашылықты түсінуге мүмкіндік берді және ол көп жағдайда адамдардың әрекеттерін анықтайды, лайықты өмір сүру салтын таңдауға көмектеседі.

Жеке тұлғаның мәдениеті толығымен оның адамгершілік мәдениетіне кең мағынада негізделген. Адамгершілік мәдениет салт-дәстүрді, жалпы қабылданған мінез-құлық үлгілерін және өзіндік, шығармашылық шешімін табу мүмкіндігін білдіреді.

Біз туу және өлім, ауру мен денсаулық, жастық пен кәрілік, махаббат пен ерлі-зайыптылық сияқты әр түрлі жағдаяттармен, «мәңгілік» мәселелермен қақтығысқан жағдайда дәстүрді сақтап, этикетке сәйкес әрекет етеміз. Ал қоғамның мәдениет деңгейінің қаншалықты жоғары екендігі оның дамуына байланысты.

Адамгершілік мәдениет төмендегідей қоғам субъектілері мен олардың қарым-қатынасынан көрінеді:

- қоғам субъектілерінің адамгершілік сана мәдениетінің белгілері мен элементтері;
- қарым-қатынас және мінез-құлық мәдениеті;
- адамгершілік әрекеттер мен іс-әрекеттер мәдениеті.

Адамгершілік мәдениет қоғамның рухани өмірі мен материалдық мәдениеттің басқа түрлерімен байланысқан, бірақ ең алдымен адамгершілікке кереғар: жаман, зұлымдық, теңсіздік, әділетсіздік, мейірімсіздік, шыдамсыздық, қорлық, көре алмаушылық, намыс пен ар-ұжданның болмауы сияқты қасиеттер мен құбылыстарға қарсы.

Мазмұны бойынша адамгершілік мәдениет – бұл қоғам субъектілерінің адамгершілік санасы мен дүниетанымының дамығандығы; моральдық-адамгершілік және адамгершілік-тұрмыстың бірлігі; қарым-қатынас, қызмет және мінез-құлық жүйесінде жақсылық, намыс, ар-ұждан, мейірімділік, шыдамдылық, әділеттілік, адал, борыш, қадір-қасиет, махаббат, өзара қарым-қатынас және т.б. нормалардың көрінуі; өмірлік белсенділікті гуманизм, демократия, еңбекқорлық, әлеуметтік теңдік, ақылдылық, бейбітшілік, альтруизм принциптері негізінде жүзеге асыру.

Адамгершілік мәдениет - адам өмірін адамгершілік реттеу, адамгершілік және құқықтық реттеудің біртұтастығын, этикет ережелері мен «адамгершіліктің алтын ережесін» сақтау, бұл тұлғаның тұтас адамгершілік дамуының сипаттамасы, белгілі бір кәсіпке, классқа, қоғамға тән адамгершілік қасиеттердің жиынтығы [6, 48, 62, 78 бет.].

Адамгершілік мәдениет – бұл моральдық нормалар мен ережелерді сақтайтын қоғамның жағдайы, күйі. Бұл әдет-ғұрыптан, мінез-құлық нормаларынан, бағдарлық құндылықтардан, жақсылық пен жамандықты бағалаудан, бақытты түсінуден, батырлықтан, махаббат пен достыққа деген қарым-қатынастан байқалады. Қоғамда өмір сүретін адамгершілік мәдениеті жоғары азаматтар өзінің ар-намысына сәйкес, сыртқы әлеммен, билікпен үйлесімді болады, олар ешкімге зиян келтірмей, «алтын ережемен» өмір сүреді [7, 178 бет.].

Бүгін де, қоғам жеке және қоғамдық адамгершілік қиын дағдарысты басынан кешіруде, бұл қылмыстың өсуі, әлеуметтік әділетсіздік және адамгершіліктің тікелей тірегі болған идеалдардың (ойшылдардың) құлдырауы. Егер әлеуметтік жүйе тиімсіз, әділеттілік пен ақыл-ой талаптарын елемейтін болса, онда адамгершілік мәдениеттің жоғары болуы мүмкін емес. Сол себепті, рухани жаңғыруды басынан кешіріп жатқан, үшінші мыңжылдыққа аяқ басқан қоғамды дамытудың факторы болып табылатын адамгершілік мәдениет арқылы адамдар арасындағы қарым-қатынасқа түзетулер енгізу қажеттілігі туып отыр.

Егер біз өркениеттің аман қалуын қаласақ, мұндай оқиғаларды барынша тезірек болдырмау керек. Сондықтан біздің міндетіміз, біздің қасиетті борышымыз - адамгершілік мәдениет арқылы өзіміз және санамыз жайлы жаңа үлгі құру, осы жаңа үлгіні тәжірибеде басшылыққа ала отырып, адамзаттың тұрмыс жағдайының әлдеқайда кемелді деңгейінде бола білуін қадағалау маңызды.

Адам мектепті бітіргенде емес, бала кезінен, тіпті анасының құрсағында қалыптасады. Сондықтан балабақшадан бастап дұрыс тәрбиелеуге назар аудару керек, себебі ол жас ұрпаққа білім беретін отбасынан кейінгі алғашқы институт. Біз балабақшадан адам жазу мен санауға үйреніп ғана қоймай, оның болашақта қалай өсетінін, яғни әлемді қалай қабылдайтынын, өзгелерге қарым-қатынасы қандай болатынын, әрекеттерді қалай бағалайтынын білуіміз керек.

Мектеп жасына дейінгі жастан бала адамгершілік нормалардың қолданылу аясына енеді. Ненің жақсы, ненің жаман екенін біледі. Өз мінез-құлқының, қоршаған күнделікті өмір жағдайында және қоғамдық орындарда (көшеде, көлікте, дүкенде) басқалардың мінез-құлық құндылықтары мен кемшіліктерін көруге; «жақсы - жаман», «адал - абайсыз», «әділ - әділетсіз», «дұрыс - бұрыс», «мейірімді – мейірімсіз», «көпшіл - өзімшіл», «толерантты - шыдамсыз», «жақсы көру – жеккөру» сияқты түсініктерді игеруге үйренеді; өз тілектерін ортақ мүдделерге бағындыру, әділетті болу іскерлігін, «ар-намыс кодексін» қалыптастырады

Зерттеу әдістері: ересектер, тәрбиешілер, педагогтар, құрдастары мінез-құлықтың белгілі бір формаларын сақталуында қадағалайды. Осыған орай, тәрбиенің кейбір формалары мен әдістерін отбасында, мектепке дейінгі ұйымның ұйымдастырылған оқу қызметінде, бос уақытты ұйымдастыру барысында, тәрбиелеу барысында қолдану тиімді болады. Мысалы: күнделікті егер балаға қандай да бір тақырыптардағы «Мейірімділік пен немқұрайдылық», «Әдептілік», «Достық», «Табиғат», «Жануарлар», «Мейірімсіздер олар кімдер?» жайында әңгімелерді талқылай отырып, осымен қатар баланы ауру немесе қайғы-қасіретке ұшыраған адамға көмектесу, адамдарға қамқорлық жасау керек деп шабыттандыратын болсақ, онда бала басқалардың қайғысы мен қасіретін түсінетін, қамқорлық жасауға дайын, мейірлі, әдепті, ақылды болып өсіп, жағымды адамгершілік қасиеттердің мәні мен мағынасын түсінетін болады.

Балалардың құрдастарымен, үлкендермен өзара қарым-қатынас дағдысын, қайырымдылық, тілектестік, қамқорлық секілді адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеп, қалыптастыруға, адамгершілік мәдениетін дамытуға бағытталған ойындарды ұйымдастырудың мәні зор. Бала ойындарының тәрбиелік маңызын бағалай келе, А.С.Макаренко былай деп жазған: «бала ойында қалай, өскен соң жұмыста да көп жағынан ұқсас болады». Әсіресе сюжеттік-рөлдік ойындар «Аурухана», «Дүкен», «Шаштараз» т.б. арқылы бала қоғамда қабылданған әдеп ережелерін меңгере бастайды. Ол өзін қоршаған адамдардың қимыл-әрекеттерін моральдық қағидалар тұрғысынан бағалауды үйреніп, өз тәртібін осы қағидаларға бағындыра бастайды [8, 3,4 бет.].

Көмек керек адамға көмектесу ниетін ояту үшін сюжеттерді ойын кейіпкерлерінің көмегімен құру, мысалы (аю қоянмен бірге тиынға қонаққа бара жатқанда, оның көйлегіне қажет түймелердің барлығын шашып алды. Енді олар не істейді?). Бала өзінің пікірін айта бастайды.

Дидактикалық ойындар арқылы балалардың серіктесіне деген мейірімді сезімдерін, қарапайым көмек көрсетуге талпынысын қалыптастыруға болады. Мысалы, «Достарыңды тап» дидактикалық ойынды ұйымдастырып, ойын әрекетіне және мәселелік жағдаят туғызу керек. Балаларға әр түрлі тіршілік ортасынан келген жануарлардың бірге жиналып, ойын бастағандарын және өз достарын жоғалтып алғандарын айтып, балаларға «Достарың табу үшін не істек керек?» деп тапсырма беру керек.

Қазақтың ұлттық ойындары «Білектесу», «Асық ату», «Арқан тарту», «Бәйге» және т.б. - адамгершілік қасиеттерді, дені сау, шыныққан ұрпақ қалыптастыруға үлесін қосады [9, 6 бет.].

Баланың адамгершілік мәдениетін қалыптастыруда ертегілер, аңыз-әңгімелер тыңдау, қарапайым мақал-мәтелдер мен жаңылтпаштар айту, кино, театр, музей, көрмелерге барудың маңызы зор.

Балаларды тәрбиелеуде сендіру, жаттығу, үлгі ету, жарыстыру, мадақтау, мәжбүрлеу сияқты әдістер жиынтығын қолдану адамгершілік мәдениетті қалыптастырудың көздері десе болады.

Сендіру әдісі – тәрбиенің негізгі әдісі, бала санасының рационалды саласына педагогтың ықпал етуін білдіреді. Балалардың дүниетанымын, жоғары азаматтық және саяси сапаларды, саналы көз жеткізушілікті қалыптастыру сияқты тәрбиенің басты міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді.

Жаттығу әдісі - балаларға дұрыс жүріс-тұрыс тәжірибесін, тапсырмаларды орындауда өзіндік жинақтау, олардың жеке сапаларын, сезімін және еркін дамытуға, жағымды әдеттерді қалыптастыру.

Үлгі ету әдісі - баланың санасы мен мінез-құлқына еліктеуге үлгі, коммуникативті мінез-құлық идеясын қалыптастыру негізі, өзіндік тәрбиелеуге ынталандыру құралы бола алатын жағымды мысалдар жүйесі арқылы мақсатты және жоспарлы ықпал етуді білдіреді.

Мадақтау – бұл тәрбиеленушіні жағымды, бастамалы, шығармашылық қызметке итермелейтін, сыртқы белсенді ынталандыру әдісі. Педагог баланың оқу, еңбек, ойын, қоғамдық, тұрмыстық қызметінде мадақтау әдісін қолдана отырып, олардың еңбегінің тиімділігі мен сапасын көтеруге, олардың өзіндік қалыптасуына жағдай жасауға қол жеткізеді.

Мәжбүрлеу – бұл тәрбиеленушінің өз кінәсін сезінгісі және өз мінез-құлқын түзеткісі келмейтіндігіне қарамастан, өз міндеттерін орындауға итермелейтін шараларды қолдану[10, 9,10 бет.].

Нәтижесі: осындай ұйымдастырылған жұмыстардың, ұрпаққа берілген тәрбиенің нәтижесінде адамгершілік мәдениеттің шынайы белгілері: ақ пен қараны, жақсы мен жаманды айыра білетін, қанағатшылдық пен қарапайымдылық, үнемшілдік пен орынды пайдалануды жоғарыға қоятын, ысырапшылдық пен астамшылдыққа жол бермейтін үшінші мыңжылдықтың прагматист тұлғасын даярлайтынымыз сөзсіз.

Қорытынды: Қазақстанның болашағы отбасынан кейін балабақшада қаланады. Әрине, барлығы адамгершілікке әсер етеді: қоғам, пресса, отбасы, мектеп тіпті жай ғана кездейсоқ өтіп бара жатқан адам. Сондықтан қоғамда адамгершілікке деген жауапкершілік бәріне жүктеледі. Ұрпақ бойында жоғары адамгершілік мәдениеттің кезінде қалыптастырған абзал.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. - Астана: Егемен Қазақстан, 2017.
2. Ғабитов Т., Мүтәліпов Ж., Құлсариева А. Мәдениеттану негіздері: Оқулық. – Алматы: Дәнекер, 2000. – 180б.
3. Безруков В.С. Основы духовной культуры(энциклопедический словарь педагога).— Екатеринбург: 2000. – 485с.
4. Выжлецов Г.П. Аксиология культуры. - СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, - 1996. – 123с.
5. Волкова М.А. Развитие нравственной культуры студентов в образовательном процессе// Вестник ЮУрГУ - 2010.- № 23. - С. 82-88.
6. Большаков В. П. Культура как форма человечности: учебное пособие. – Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2000. – 492с.
7. Вишняков С.М. Профессиональное образование. Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. М.: НМЦ СПО, - 1999. - 538с.
8. Шаяхметов Н. Мектеп жасына дейінгі баланың адамгершілік қасиеттерін ойын арқылы тәрбиелеу// Ребенок в детском саду – 2015. №3. – Б.3-4.
9. Сағындықова Г. Мектеп жасына дейінгі балалардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру// Ребенок в детском саду – 2015. №9. – Б.6-7.
10. Балаларды дұрыс тәрбиелеу қағидалары. Әдістемелік ұсыныстар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 176.

Ж.А. Карманова, С.М. Абылайхан

Карагандинский государственный университет имени Е.А.Букетова, Караганда, Казахстан

Понятие и значение нравственной культуры

Аннотация. В статье разносторонне рассматриваются понятия «культура» и «нравственность» как составляющие основы нравственной культуры. Более подробно анализируются понятия «нравственная культура», «нравственная культурность» как показательные черты субъектов общества и их отношений. Единственный путь решения нравственного кризиса общества и человека – эта проблема должна начаться и

решаться в семье и продолжаться в дошкольных учреждениях. Складывающиеся компоненты нравственной культуры у будущего поколения Казахстана: «честный - нечестный», «справедливый - несправедливый», «правильный - неправильный», «добрый - злой», удовлетворенность и простота, необходимо воспитывать в ходе организованной образовательной деятельности детского сада, в ходе игр (сюжетно-ролевые, дидактические, национальные), слушания легенд, сказок, нравственных рассказов, а также с помощью методов воспитания: убеждение, упражнение, пример, поощрение.

Ключевые слова. Нравственность, культура, нравственная культура, этика, мораль, ценность, общество, игра, сюжетно-ролевые игры, методы.

Zh.A.Karmanova, S.M.Abylaikhan

E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan

The meaning and concept of moral culture

Abstract. The article deals with the concepts of culture and morality as components of the moral culture. The concepts of moral culture, moral culture as indicative features of subjects of society and their relations are analyzed in more detail. The only way to solve the moral crisis of society and the human being – this problem must begin and be solved in the family and continue in pre-school institutions. Developing components of moral culture in the future generation of Kazakhstan: “honest-dishonest”, “fair-unjust”, “right-wrong”, “good-angry”, satisfaction and simplicity, it is necessary to educate in the course of the organized educational activities of the kindergarten, during the games (role-playing, didactic, national), hearing legends, fairy tales, moral stories, as well as through methods of upbringing: belief, exercise, example, encouragement.

Key words. Morality, culture, moral culture, ethics, morality, value, society, game, role-playing games, methods.

References

1. Nazarbayev N.A. Bolashakka bagdar: ruhani zhangyru[Future orientation: the spiritual revival] Egemen Qazaqstan[Sovereign Kazakhstan], 12 April 2017.
2. Gabitov T., Mutalipov Zh., Qylsarieva A. Madeniettanu negizderi[The basis of culturology] (Daneker, Almaty, 2000).
3. Bezrukov V.S. Osnovy dukhovnoi kul'tury[The basis of spiritual culture] (Entsklopedicheski slovar' pedagoga)[Fundamentals of spiritual culture (teacher's encyclopedic dictionary)] (Ekaterinburg, 2000).
4. Vuzhletsov G.P. Aksiologiya kul'turu[Axiology of culture] (Publishing house of the St. Petersburg University, SPb., 1996).
5. Volkova M.A. Razvitie nraivstvennoi kul'tury studentov v obrazovatel'nom protsesse[Development of the moral culture of students in the educational process], Vestnik YuUrGU. (23), 82-88(2010).
6. Bol'shakov V.P. Kul'turakak forma chelovechnosti: uchebnoe posobie. [Culture as a form of humanity: tutorial] (NovGU imeni Yaroslava Mudrogo, Velikii Novgorod, 2000)[Culture as a form of humanity]. - Velikiy Novgorod: Novgorod State University named after Yaroslav the Wise] (Novgorod State University named after Yaroslav the Wise, Velikiy Novgorod, 2000).
7. Veshnyakov S.M. Professional'noe obrazovanie. Slovar'. Klyuchevue ponyatiya, terminy, aktualnaya leksika [Professional education. Dictionary. Key terms, terms, current vocabulary](NMTS SPO. Moscow, 1999).
8. Shayahmetov N. Mektep zhasyna deiingi balanyn adamgershilik kasietterin oiyndaryly tarbieleu [Education of moral qualities in children of pre-school age through games], Rebenok v detskom sadu [Child in kindergarten] . 3, 3-4 (2015).
9. Sagyndykova G. Mektep zhasyna deiingi balalardyn karym-katynas madenietin kalyptastyru [Formation of communication culture of pre-school children], Rebenok v detskom sadu[Child in kindergarten]9, 6-7(2015).
10. Balalardy durys tarbieleu kagidalary[Principles of proper upbringing of children]. Adistemelik usynystar[Methodical recommendations] (Y. National Academy of Education named after Altynsarin Astana, 2015).

Авторлар туралы мәлімет:

Карманова Ж.А. – Мектепке дейінгі және психологиялық-педагогикалық кафедрасының профессоры, п.ғ.д., Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан.

Абылайхан С.М. – 6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығының 1 курс докторанты, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан.

Karmanova Zh.A. – the Associate Professor of Department of pre-school and psychological-pedagogical preparation, the Doctor of Pedagogical Sciences, E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan.

Abylaikhan S.M. – doctoral student 1 course in the specialty 6D010300 – «Pedagogy and Psychology», E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.21

А. А. Кудышева¹, А. К. Темиргалинова²

Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, Павлодар, Казахстан
(E-mail: ²Assolalieparusa@mail.ru)

Роль поликультурной среды в развитии студентов ВУЗа

Аннотация. В данной статье дано понятие поликультурной среды ВУЗа. Раскрыта роль мультикультурной среды в саморазвитии студентов. Рассмотрены ряд задач и методов, которые необходимо разработать для обучения и развития студентов в мультикультурном образовании. Процессы интеграции, глобализации, происходящие в современном мире, приводят к росту интенсивности соприкосновения различных точек зрения, культур. Многие страны представляют собой поликультурные сообщества, развитие которых возможно только на принципах равноправия, толерантного отношения к разным проявлениям человеческой самобытности. Сфера высшего образования является одним из главных социальных институтов общества, оказывающих целенаправленное воздействие на процесс социализации личности, её профессиональной адаптации и становления. В статье обосновывается актуальность внедрения в образовательный процесс вуза модели поликультурного образования как системообразующего фактора развития поликультурных и толерантных свойств личности студента.

Ключевые слова. Развитие личности, взаимодействие культур, полиэтническая среда, поликультурное образование, саморазвитие, толерантность, этнос, студент.

В настоящее время в глобализирующемся мире необходимы знания, умения и навыки общения студентов ВУЗа с представителями различных культур. Система образования является одним из главных социальных институтов общества, оказывающих целенаправленное воздействие на процесс социализации личности, её профессиональной адаптации и развития. В этой связи проблема организации поликультурной среды вуза становится актуальной.

Процессы интеграции, глобализации, происходящие в современном мире, приводят к росту интенсивности соприкосновения различных точек зрения, культур. Многие страны представляют собой поликультурные сообщества, развитие которых возможно только на принципах равноправия, толерантного отношения к разным проявлениям человеческой самобытности.

Данная работа отличается новизной, так как рассматривается проблема диалога культур на стыке педагогики и культурологии. Умение принять иную точку зрения становится одним из критериев человека, обладающего устойчивыми социальными и нравственными убеждениями, способного усваивать и перерабатывать новую информацию, способного к социальной адаптации и социальному творчеству. Исходя из этого, формирование толерантности выступает и как условие успешного развития современного общества, и как социальный заказ системе образования.

Студенческий возраст - особый период решения проблемы развития толерантных характеристик человека, во время которого происходит дальнейшее становление самосознания и мировоззрения обучающегося, самооценка и представление о себе самом, отмечается максимальная направленность на окружающий мир.

По нашему мнению, поликультурная среда – это сосуществование и взаимодействие в конкретном социальном пространстве разнообразных, равноправных и равноценных культур, подразумевающее также и позитивное отношение личностей к этому разнообразию. А поликультурная среда вуза – это важная часть современного образования, способствующая усвоению знаний о других культурах, уяснение общего и особенного в традициях, образе жизни, культурных ценностях народов, воспитание.

Это обуславливает потребность в анализе процесса дальнейшего совершенствования обучения будущих специалистов и использование нетрадиционных форм, методов и средств в подготовке студентов-молодежи в духе уважения инокультурных систем.

Направленность на профессионально-личностное самоопределение, самоорганизацию, самореализацию как важнейших компонентов развития личности должна занять ведущее место в работе педагогического коллектива профессионального образовательного учреждения.

Многогранная и многоаспектная задача трансформации современного общества настойчиво требует глубокого осмысления целей его развития как в общественно-политическом и социально-экономическом, так и в духовном и морально-этическом плане. Целенаправленное повышение общего уровня духовности общества является необходимым условием формирования гармонической

личности, условием дальнейшего усиления материальных и духовных основ современной жизни. А восприятие нравственно-этических ценностей становится внутренней основой мотивации ответственного поведения. Формирование ответственности, прежде всего в студенческом возрасте определяется повышением персональной ответственности каждого конкретного человека за свой личный вклад в процесс общественных преобразований. Важно, чтобы каждый, в частности и студент в повседневной жизни и учебной деятельности, реализовал ответственность за все, что происходит вокруг него и, на этой основе, вносил в жизненные планы то, что не разъединяет, а наоборот, объединяет молодежь, людей, общество вообще.

Подготовка молодежи к жизни в поликультурном мире принадлежит к приоритетным задачам высшего образования. Одна из важнейших функций высшего учебного заведения – научить молодежь жить вместе, помочь им превратить существующую взаимозависимость государств и этносов в настоящую солидарность. С этой целью высшее образование должно оказывать содействие тому, чтобы с одной стороны, человек осознал свои корни и тем самым мог определять свое место в мире, а, с другой стороны – привить ему уважение к другим культурам.

Итак, успешное решение поставленных задач таких, как формирование духовно-нравственной культуры и ответственности требует активного привлечения к этому делу в первую очередь работников высшей школы, которые должны на протяжении учебно-воспитательного процесса формировать у студентов надлежащие мировоззренческие позиции и ценностные ориентации.

Нами были рассмотрены теоретические работы, идеи и положения в области профессионального образования: (В.М. Жураковский, Э.Ф. Зеер, П.Ф. Курбушко, Л.В. Моисеева, Г.М. Романцев, В.А. Фёдоров); теории о профессионально-педагогическом образовании, о личностном развитии и профессиональном становлении специалиста (А.С. Белкин, В.Л. Бенин, С.Я. Батышев, Б.З. Вульф, В.И. Загвязинский, В.С. Леднев, А.К. Маркова, Л.М. Митина, А.М. Новиков, В.В. Сериков, В.А. Сластенин, И.С. Якиманская и др.); концепции жизненного и профессионального самоопределения и становления личности (П.Р. Атутов, Е.А. Климов, Е.В. Ткаченко, К.К. Платонов).

Проблема духовно-нравственной культуры личности и духовно-нравственного воспитания представлена в трудах философов: В. Барановского, Г. Бердяева, В. Соловьева, П. Симонова, А. Комаровой, С. Крымского, В. Табачкинского, С. Пролеева и др. Психолого-педагогические идеи относительно развития духовно-нравственных качеств личности как продукта культуры основательно проанализированы И. Бехом, Е. Бондаревской, М. Боришевским, Л. Выготским, И. Зязюном, В. Сухомлинским. Важной задачей образования – ориентацию духовного становления личности, считают М. Бахтин, Г. Бердяев, В. Библер, Н. Крылов и др. Они подчеркивают, что воспитание духовно-нравственных ценностей разрешает решить актуальную задачу педагогической науки – побуждать личность к саморазвитию и самосовершенствованию на основе различения добра и зла, помочь им выбрать ценностные ориентиры нравственного поведения.

Важной задачей на протяжении обучения в ВУЗе мы считаем формирование ответственности как компонента нравственной направленности личности, исследованию которого посвящены работы

К. Абульхановой-Славской, С. Рубинштейна и др. Особенности воспитания ответственности личности и коллектива, ценностная основа и этические основы поведения личности проанализированы М. Левкивским, А. Макаренко, В. Сухомлинским и др. Однако проблемы духовно-нравственного развития личности в современной научно-педагогической литературе не теряют свою актуальность. Таким образом, цель статьи заключается в рассмотрении методов и средств формирования духовно-нравственной культуры студентов в поликультурной образовательной среде.

Роль поликультурной среды в развитии студентов ВУЗа очень огромна, так как студенты больше времени проводят в ВУЗе, то незаметно для них, общаясь с представителями разных национальностей, вытекает в их умение общаться с ними. В основе формирования духовно-нравственной культуры будущего специалиста лежит процесс культурного самоопределения личности, на который оказывает воздействие массовая культура, распространяющаяся через средства массовой информации и коммуникаций. Современный студент является носителем и генератором форм и идей как массовой культуры, так и отдельно взятых субкультур. Взаимодействие со сверстниками играет важную роль в процессе формирования и развития духовно-нравственной культуры. Молодые люди приобщают друг друга к своему внутреннему миру – мыслям, интересам, увлечениям. Именно дружеские отношения создают благоприятную почву для осмысления и реализации собственного понимания главных компонентов духовно-нравственной культуры будущего специалиста.

Необходимо разработать ряд задач и методов обучения и развития студентов в мультикультурном образовании. Это такие действия как:

- внедрение в учебный процесс предметов мультикультурного образования;
- проведение различных конференций, круглых столов, тренингов, занятий в игровых формах на тему поликультурного образования;
- проведение национальных праздников различных культур мира, и в частности этносов, проживающих на местах;
  - в студенческой среде развивать толерантность необходимо совместной работой студентов, причем, желательно не соревновательной, а коллективной. Активно практикуется, сборная студенческая группа, где ребята постоянно находятся плечом к плечу, вместе учатся и, самое главное, сдают сессию, что, несомненно, объединяет студентов;
  - участие в общественной жизни университета так же объединяют студентов: это различные КВНы, студенческие советы, профком, различные творческие кружки.

Поликультурной образованности будущих специалистов, по нашему мнению, в первую очередь оказывает содействие изучение культурологических дисциплин, иностранных языков. В рамках внеаудиторной работы важно проводить такие культурные мероприятия, как недели культуры определенных стран, фестивали, викторины. Эффективным является формирование ценностных ориентаций будущих специалистов путем организации образовательного туризма. Сегодня можно выделить несколько видов образовательного туризма: экскурсионно-ознакомительные путешествия по разным городам, естественным зонам и государствам; учебные поездки с целью изучения иностранного языка или тех или иных общеобразовательных и специальных предметов; ознакомительные поездки в учреждения, организации и на предприятия; научная и учебная стажировки в учреждениях, организациях и на предприятиях; участие в семинарах, конференциях, съездах, конгрессах, мастер-классах, цель которых получение новой профессионально-важной информации.

На основе теоретического анализа были выделены основные средства и методы формирования духовно-нравственной культуры студентов в поликультурной образовательной среде такие, как лекции, семинары, встречи с представителями национальных меньшинств, кросс-культурные взаимодействия, кросс-культурные моделирования, просмотр и обсуждение фильмов, чтение и обсуждение художественной литературы, проведение дискуссий, детальное обсуждение проблем, анализ ситуаций поликультурного общения, привлечение к деятельности национальных сообществ, практический опыт, который обеспечивает непосредственный контакт с представителями другой культуры, привлечение к исследовательской деятельности, наблюдение, рефлексивное мышление и пр.

Проблема толерантности в студенческой среде одна из наиболее ярчайших, так как именно начиная учиться в университетах, люди начинают сталкиваться с большим количеством иностранных людей с другой верой, культурой, внешностью и взглядами на жизнь. Согласно психологическим исследованиям, для формирования социокультурной толерантности как морального качества личности, оптимальным возрастным периодом является студенчество.

Итак, формирование духовно-нравственной культуры студентов в поликультурной образовательной среде можно формировать по следующим этапам: формирование знаний относительно правил и норм поведения, обычаев, особенностей менталитета, стиля жизни представителей разных культур мира; формирование умений межкультурного общения; закрепление и проверка знаний, умений относительно межкультурных коммуникаций.

Таким образом, подготовка к работе в условиях многокультурности должна быть присуща в содержании профессионального образования, во-первых, в форме отдельного учебного курса, во-вторых, в разносторонних системных связях с циклами гуманитарных и социально-экономических, фундаментальных, профессионально ориентированных дисциплин, научно-исследовательской работы студентов.

Толерантность для студента подразумевает отношения внутри студенческой среды и, конечно, вне её. Таким образом, необходимо не только пропагандировать идею толерантного отношения, но и поднимать общий уровень культурного развития студентов, так как студенты — это будущее отдельной страны и мира в целом.

Список литературы

1. Садохин А.П. Межкультурная коммуникация: учеб. пособие для вузов по дисциплине «Культурология» / А. П. Садохин — М.: Альфа-М: Инфра-М, 2006. — 286 с.
2. Рыбак Е.В. Формирование толерантности у студентов высших учебных заведений: автореф. дис. канд. пед. наук. — М., 2004. — 24 с.
3. Комогоров П. Ф. Формирование толерантности в межличностных отношениях студентов высшего учебного заведения: автореф. дис. канд. психол. наук. — Курган, 2000. — 23 с.
4. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: Методология, цели и содержание, творчество: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Ю. Г. Фокин — М.: Академия, 2002. — 218-225 с.
5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. — М.: Искусство, 1979. — 424 с.
6. Терборн Г. «Мультикультурные общества» // Социологическое обозрение. - 2001. - Т. 1.-№ 1. -URL:http://img0.liveinternet.ru/images/attach/b/0/3556/3556637_01tra1.pdf(дата обращения: 25.12.2017.)
7. Мамонова В. А. «Мультикультурализм: разнообразие и множество» // Журнальный клуб ИнтелпросCredo New 2007 №2, - . -URL:http://www.intelros.ru/2007/07/06/vamamonova_multikulturalizm_raznoobrazie_i_mnozhestvo.html(дата обращения: 19.01.2018.)

А. А. Кудышева, А. К. Темиргалинова

S. Toraigyrov Pavlodar State University, Pavlodar, Kazakhstan

Жоғарғы оқу орнының студенттерінің дамуындағы көпмәдени ортаның рөлі

Аннотация. Аталмыш мақалада жоғарғы оқу орнының көпмәдени ортасына түсінік берілген. Студенттердің өзіндік дамуындағы мультимәдени ортаның рөлі ашылған. Мультимәдени дамудағы студенттердің дамуы мен білім алуына қажетті міндеттер мен әдістер қарастырылған. Қазіргі уақытта болып жатқан интеграция, жаһандану үрдістері көзқарастар мен мәдениеттердің тоғысуына әкеп соғуда. Көптеген елдер көпмәдени қауымдастықтармен сипатталады, олардың дамуы теңдікпен, қатынастар бірегейлігімен айқындалады. Жоғарғы білім саласы қоғамның әлеуметтік институттарының бірі болып табылады, ол тұлғаның әлеуметтену үрдісіне көп септігін тигізеді. Мақалада жоғарғы оқу орнының оқу үрдісіне көпмәдени білім моделін енгізуге және тұлғаның жан-жақты дамуына қажеттілігін сипаттайды.

Түйін сөздер. Тұлғаның дамуы, мәдениеттердің өзара байланысы, көпмәдени орта, көпмәдени білім, өзін-өзі дамыту, төзімділік, этнос, студент.

A. A. Kudysheva, A. K. Temirgalinova

S. Toraigyrov Pavlodar State University, Pavlodar, Kazakhstan

The role of the polycultural environment in development of students of the higher education

Abstract. In this article, the concept of the multicultural environment of the university is given. The role of a multicultural environment in the self-development of students is revealed. A number of tasks and methods that need to be developed for teaching and developing students in multicultural education are considered. The processes of integration, globalization, taking place in the modern world, leading to an increase in the intensity of the contact of different points of view and cultures. Many countries are multicultural communities, the development of which is possible only on the principles of equality, tolerant attitude to different manifestations of human identity. The sphere of higher education is one of the main social institutions of society that have a purposeful impact on the process of socialization of the individual, their professional adaptation and formation. The article proves the urgency of introducing the model of multicultural education in the educational process of the university as a system-forming factor in the development of the student's multicultural and tolerant personality traits.

Key words. Personality development, interaction of cultures, polyethnic environment, multicultural education, self-development, tolerance, ethnos, student.

References

1. Sadohin A. P. Mezhschooltoornaya communicatsiya [Intercultural communication] Uchebnoye posobie dlya vuzov po discipline culturologiya [Textbook for colleges in "Culturology" discipline](Alfa, Moscow, 2006).
2. Ribak E. V. Formirovaniye tolerantnosti ooh studentov visshih uchebnih zavedeny [Formation of tolerance in college students] Aftoreferat dissertatsiyi kandidata pedagogicheskikh nauk. [The author's thesis of the candidate of pedagogical sciences dissertation], Moscow, 2004. 24 p.
3. Comogorov P. Ph. Formirovaniye tolerantnosti v mezhlichnostnih otnosheniyah studentov visshego uchebnogo zavedeniya [Formation of tolerance in interpersonal relationships of higher education students] Aftoreferat dissertatsiyi kandidata pedagogicheskikh nauk [The author's thesis of the candidate of pedagogical sciences dissertation]. Kurgan 2000. 23 p.
4. Fokin U. G. Prepodavaniye i vospitaniye v visshsheishkole: Merodologiya, tseliisoderzhaniye, tvorchestvo: [Teaching and upbringing withing higher education: methods, aims and content, creativity] Uchebnoye posobie dlya studentov

- vishih uchebnykh zavedeniy [Textbook for students of higher educational institutions](Academy Moscow, 2002).
5. Bakhtin M. M. *Estetika slovesnogo tvorchestva*. [Esthetics of verbal creativity](Iskusstvo, Moscow, 1979).
6. Therborn G. *Multiculturalniye obshchestva* [Multicultural societies] *Sociologicheskoe obozrenie* [Sociological review] Available at: http://img0.liveinternet.ru/images/attach/b/0/3556/3556637_01tra1.pdf (accessed 08.01.2018).
7. V. A. Mamonova. «Multiculturalism: raznoobraziye i mnozhestvo» [Multiculturalism: variety and diversity] *Zhurnalnyi club Interlos 26*, (2007) [Journal club IntelrosCredo] Available at: http://www.intelros.ru/2007/07/06/vamamonova_multikulturalizm_raznoobraziye_i_mnozhestvo.html (accessed 25.01.2018).

Сведения об авторах:

Кудышева А.А. – кандидат педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой «Психология и педагогика» Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова, г. Павлодар, Казахстан.
Темиргалинова А.К. – докторант PhD кафедры «Психология и педагогика» Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова, г. Павлодар, Казахстан.
Kudyshcheva A.A. – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department “Psychology and Pedagogy” of S. Toraiyrov Pavlodar State University, Pavlodar, Kazakhstan.
Temirgalinova A.K. – PhD student of the Department of Psychology and Pedagogy of S. Toraiyrov Pavlodar State University, Pavlodar, Kazakhstan.

SRSTII4.15.15

N.V. Mirza¹, N.K. Magzumova²

E. A. Buketov Karaganda state University, Karaganda, Kazakhstan
(E-mail:¹d61975@rambler.ru, ²nazmag@mail.ru)

Innovations in the management of modern school

Abstract. The goal of the modern educational institution is to improve the quality of education, which means a high level of achievement and personal growth of students. First of all, it concerns the content of the received management information, its collection and processing. To make an optimal management decision, it is necessary to determine the purpose of information, sources of information, the volume and content, the form and the way it is stored. The information can be classified in the following way: the effectiveness of the educational process, the personal growth of students, the professional growth of teachers, the opinion of parents and the public about the activities of the educational institution. A problem analysis of obtained information helps to identify positive trends in the activity of the educational institution and to establish the reasons that promote positive changes or, on the contrary, hinder them. Monitoring of professional achievements of teachers and personal growth of students allows tracing the existing dependencies between the quality of teaching and the results achieved by schoolchildren. Conducted experimental work, completely subordinated to the goal and the decision of the problems arising from it, confirmed in practice the theoretical propositions and the hypothesis about the effectiveness of innovative approaches in the management of the modern school. Innovations in the management of the modern school helped to find and use in practice such unconventional forms and methods of teaching schoolchildren, such as lectures, workshops, specialized practices, scientific conferences that not only provided a high level of profile training, but also contributed to the development of students' creative potential.

Keywords. Management, innovation, management methods, scientific and methodological support, innovation efficiency, research, pedagogical experiment, teachers' skill, quality of education, personal growth of students.

Requirements for the school at the current stage of development of education system formulated in Education Act of the Republic of Kazakhstan and stipulate the need for its reform and reconstruction, point to the necessity to change the emphasis in the field of management, determining its social determinism and significance for economic progress.

Since the goals, objectives and content of school management are determined by the objective needs of society, it is necessary to investigate them taking into account the current trends in the development of the educational institution. This becomes especially relevant in the light of constantly complicating tasks standing in front of school, accordingly, the management of teaching and educational process organized in it. At the present time, the management of an educational institution is characterized by a change in the goal setting, a branching out from the traditional forms of its organization, the change of subject-object relations to subject-subject relations, restructuring of the structure.

The emergence of new types of educational institutions working in the development mode, and the implementation of special procedures such as licensing, state certification and accreditation of educational

institutions, certification of teaching staff, require of significant changes in the practical activities of the school administration [1, p.325].

Analysis of researches on the problems of modern school management (works of V.P. Bespalko, E.S. Bereznyak, Y.V. Vasiliev, A.M. Voronin, G.I. Gorskoy, T.M. Davydenko, V.I. Zagvyazinsky, Yu. L. Zagumenova, V.I. Zvereva, P.V. Zimin, T.I. Ilyin, Yu.I. Kalinovskiy, B.I. Kanaev, A.E. Kapto, V. A. Karakovskiy, M.I. Kondakov, N.B. Krylov, L.P. Kuzin, N.V. Kukharev, Y.A. Konarzhevskiy, B.C. Lazarev, O.E. Lebedev, V.M. Lizinsky, I.D. Malakhov, A.M. Moiseev, D.S. Matros, A.A. Orlov, M.M. Potashnik, T.A. Polunina, M.L. Portnov, V.S. Reshetko, G.V. Savelyev, V.P. Simonov, V.P. Strezikozin, N.S. Suntsov, V.S. Tatyanchenko, P.I. Tretyakov, T.N. Chekmarev, P.T. Frolov, O.G. Khomerik, P.V. Khudominsky, R.Kh. Shakurov, T.I. Shamov, F.Ya. Shtykalo, N.A. Shubin, V.S. Shubinsky, E.A. Yamburg, etc.) attests that in the specialized literature considerable attention is paid to the disclosure of various aspects of managerial activity, but the problem of introducing innovations into managerial practice requires its study. Practically, there are not fundamental works on the problem of innovations in the management of modern schools [2, p.100].

The creation of a scientifically based management system of a modern school, the development and introduction of new forms and methods of management in connection with the socioeconomic transformations of society and the modernization of the education system are perspective areas for its improvement.

At the same time, there are contradictions between the forms and methods of work that formed in the majority of managers and the need to introduce innovations into the management of a school that is functioning in the development mode. Contradictions are the followings:

- evolving system of scientific knowledge of innovative processes and the discrepancy of traditional forms and methods of management to them;
- need to implement innovations in the management of the educational institution and the traditional content of management information;
- need to introduce innovations in management and the lack of the necessary scientific and methodological support for this.

It is recognized that for the functioning of an educational institution in the mode of development, it is necessary to introduce certain changes and innovations into its administration.

The existing contradictions have determined the research problem, which refer to the scientific grounding of innovations in the management of the modern school and determining their effectiveness.

Insufficient theoretical development of the problem of innovations in management, the need to introduce innovations in management practice allowed determining the theme of the research: "Innovations in the management of modern schools."

This article concentrates on the theoretical foundation and experimental verification of the effectiveness of innovations in the management of general education institutions. In the process of managing a modern school the subject of research is the essence, specificity and content of innovations in management.

Introduction of innovations in the management of modern schools will be effective if:

- the essence and content of innovations in the management of a modern school are defined;
- innovations in management are identified and theoretically justified;
- the specifics and content of innovations in management activities provide positive changes in the teaching and education process: the work of the educational institution in the mode of development and the improvement of the quality of schoolchildren education.

- criteria for the effectiveness of innovation in management are defined;

Objectives of the article are:

1. Identify and theoretically found the essence and content of innovations in the management of modern schools.
2. To reveal the features of innovations in the management of a school that is functioning in a development mode.
3. Determine the criteria for the effectiveness of innovation in management.
4. Experimentally check the effectiveness of innovation in management: to identify the dependence between the introduction of innovations in the practice of modern school management and improvement the quality of education [3, p.234].

The methodological basis for the study are the fundamental principles of the dialectical method

of cognition: the ascent from the abstract to the concrete; taking into account the continuity of studied phenomenon development; unity of theory and practice; subject-methodological adequacy, which means that the level of studied object's complexity corresponds to the level of its study (Ya.F. Askin, V.G. Afanasyev, V.I. Sagatovsky, V.N. Sadovsky, N.I. Trubnikov, B.C. Tyukhin, B.S. Ukraintsev, E.G. Yudin) [4].

The theoretical bases of the study were:

The concept of pedagogical process integrity in the school that is substantiated in the works of N.T. Abramova, Yu.K. Babansky, V.I. Zhuravlev, V.I. Zagvyazinsky, B.C. Ilyin, V.V. Krayevsky, V.F. Palamarchuk, I.P. Podlasok, A.M. Saranov, N.K. Sergeev, V.V. Serikov;

- Disclosure the essence of innovative processes in management that is investigated by K. Angelowsky, A.M. Voronin, Yu.Yu. Efimov, V.I. Zagvyazinsky, Yu.L. Zagumenov, T.M. Kurilenko, N.I. Lapin, A.Ya. Nynom, T.V. Orlova, M.M. Potashnik, A.M. Saranov, A.P. Tryapitsina, K.M. Ushakov, T.N. Chekmareva, O.G. Khomeriky, T.I. Shamova, P.G. Shedrovitsky, N.R. Yusufbekova [5].

- Specificity of intraschool control, investigated in the studies of Yu.V. Vasilev, Yu.L. Zagumenov, B.I. Kanaev, S.E. Karklin, Yu.A. Konarzhevsky, Yu.K. Kuznetsov, T.M. Kurilenko, V.M. Lizinsky, N.A. Mamontova, V.P. Simonov, N.S. Suntsov, M.L. Portnov, B.C. Tatyanchenko;

- conceptual approaches to design educational institutions of a new type that have been scientifically substantiated in the works of V.V. Arnautov, O.S. Grebenyuk, V.I. Danilchuk, V.V. Zaytsev, E.A. Kryukova, V.M. Monakhov, L.S. Podymov, N.K. Sergeev, V.V. Serikov, A.N. Tubelsky, I.V. Frumin, I.F. Kharlamov, O.G. Khomeryk, R. Kh. Shakurov.

- scientific approaches to examination the quality of education (VA Kalney, Z.A. Malkov, A.M. Moiseev, A.A. Orlov, V.M. Polonsky, M.M. Potashnik, V.G. Ryndak, P.I. Tretyakov, P.M. Fedenev, O.S. Khizhnyak, S.E. Shishov);

- Management issues of innovative educational institutions, developed by L.V. Bayborodova, M.S. Burgin, V.Yu. Krichevsky, B.C. Lazarev, A.A. Orlov, S.D. Polyakov, M.M. Potashnik, L.G. Rodionova, K.A. Ushakov, E.A. Yamburg.

To solve the assigned task there were used the following research methods:

In the theoretical part there was applied the analysis of philosophical, sociological, psychological and pedagogical literature on the research problem; analysis and generalization of advanced pedagogical experience.

Experimental part included pedagogical experiment, psychoeducational and sociological methods of information gathering (observations, questionnaires, attendance and analysis of lessons), analysis of school documentation, methods of mathematical and computer processing of empirical data.

Management activities in this context provide an improvement in the quality of students' education and the functioning of the educational institution in the development mode [6].

As criteria of the innovation effectiveness in the school management are taken the followings: 1) the subjectivity of the administrative apparatus, characterized by a certain level of professional competence and manifested in the specific interaction with the teaching staff and students, ensuring the transition of the entire management system to a qualitatively new level and assuming its further development; 2) the optimality of management results that is manifested in raising the level of teachers' professional skills and the quality of students' education; 3) the complexity of innovation in management, which means taking into account diverse features of management activities, that should promote the overall development of the educational institution; 4) the continuity of the innovations implementation in management practice, providing a new functional quality of school management system; 5) the rapid pace of development transition of an educational institution from one qualitative level to another, as a result its status changes; 6) the determinism of the educational institution's development features with the specifics and content of innovations in management; 7) the optimal combination of traditional forms and management methods with innovative ones, allowing to receive diverse and reliable information about the school activity [7, p.150].

Introduction of innovations in management practice, which encompasses and unites various aspects of teaching team and students activity, contributes to: a) a significant improvement the quality of graduates education, manifested in increasing student achievements and their creative activity; b) the work of the educational institution in the development mode, accompanied by changes in the indicators of teachers' professional skill, activation of their innovative activities.

The scientific novelty of the research is the essence and specificity of innovations in the modern

school management, contained in creatively brought changes in the goals, forms, methods and means of management activity; there are given scientific and theoretical substantiation of the implementation of innovations in the educational institution management that is concerning the content of management information and methods of in-school control; there are determined criteria for the innovation effectiveness in management (the subjectivity of the management apparatus, the optimality of management results, the complexity of innovation, the continuity of innovations' implementation, etc.); there are established the interrelation of innovations and final results of educational institution functioning - improvement the quality of graduates' education[8,p.90].

The theoretical significance of research results is due to its contribution to the development of such an urgent problem as the management of the school work in the development mode; the identification of criteria for the effectiveness of innovation, which are objective indicators of the success of the administration of the educational institution in improving the management system and the selection of optimal directions in working with the pedagogical and student teams.

The obtained research results can serve as a theoretical basis for solving the problem of management the quality of education. The practical significance of the research is that its results allow us to more deeply and fully reveal the need to introduce innovations in the management of the modern school, and contribute to its improvement. The proposed innovations and criteria for determining their effectiveness can be successfully used in the management practice of modern managers and specialists in the management of education in order to improve the quality of education.

Reliability of research results, and conclusions drawn on their basis are provided by initial methodological positions, a set of pedagogical research methods that are adequate to its subject, purpose and objectives; the representativeness of the sample size, the duration of the study, taking into account changing conditions, the experimental test of the hypothesis; quantitative and qualitative analysis of experimental data using mathematical statistics methods, computer processing of empirical data. Approbation of the research results was carried out at the annual scientific and practical conferences on the management of the modern school, meetings of directors of educational institutions[9,p.150].

The course of experimental work showed that the introduction of innovations in the management of the modern school had a significant impact on its improvement and was reflected in the constructive changes in the results of the activities of the pedagogical and student teams. In our practical activities of innovation in management touched on changes in the target setting of the institutions activities, the nature and content of management information, the use of non-traditional forms and methods of in-school monitoring. During the experiment on introduction of innovations in management activities the quality of education (high achievement and personal growth of students) was raised, which is the main goal of the educational institution in modern conditions.

Innovations related to the nature and content of management information about the professional achievements of teachers and personal growth of students allowed: 1) to establish links between the quality of teaching and the quality of education; between the activities of the educational institution, all participants of the educational process and social customers; 2) to promote the finding and use in practice of non-traditional forms and methods of teaching students - lecturers, workshops, specialized practices, scientific conferences, which, in turn, contributed to the disclosure of students' creative potential. Among the innovations that touched on in-school control, we included methods of content analysis, methods of an independent examination of the quality of students' knowledge, monitoring of the professional growth of teachers and personal growth of students, the introduction of which into the teaching and upbringing process contributed to improving its quality. It has been experimentally proved that the introduction of innovations in the practice of modern school management corresponds to the identified criteria of effectiveness, has a constructive purpose that determines the work of the educational institution in the development mode and characterizes the continuity of innovation processes.

The significant changes taking place in society affected the modern school and necessitated the modernization of modern education. One of the most perspective ways of modernization is the introduction of innovations in the activities of educational institutions and in the management of this activity[10].

An analysis of the state of problem under the study showed that at present significant shortcomings in the management of the modern school are due to the prevalence of traditional forms and methods of control in traditional practice of many school leaders without taking into account current trends in the development of educational institutions. One of the shortcomings of the modern management system of the educational

institution is its focus exclusively on improving the performance of students, at a time when it is required to focus on improving the quality of education, taking into account the new pedagogical paradigm, one of the components of which is the personal growth of students.

Studying the problem has shown that philosophers, sociologists, psychologists, teachers, specialists in the field of pedagogical management pay attention to the issues related to the quality of education, which indicates the need for their inter-scientific research.

In the practical activity of the modern head of an educational institution the search for ways to solve the problem of improving the quality of education, as many scholars acknowledge, is associated with the introduction of innovations in the management of the teaching and educating process and the provision of school work in the development mode.

Innovations in the management of modern schools may differ in their focus and effectiveness. In our practical work, innovations in the management of the modern school have affected changes in the target settings that determine the activity of the educational institution, the nature and content of management information, the use of non-traditional forms and methods of in-school supervision.

The goal of the modern educational institution is to improve the quality of education, which means a high level of academic achievement and personal growth of students. Changing the purpose of the functioning of an educational institution entails a change in management activity. First of all, it concerns the content of the received management information, its collection and processing. In order to make an optimal management decision, it is necessary to determine the purpose of information, sources of information, the volume and content, the form and the way it is stored[11].

In the conditions of changing the target setting of the functioning of the educational institution, its orientation toward improving the quality of education is necessary: obtaining data on the personal growth of students, which include information about changes in the student's progress during the year and by the year of study, attitudes toward learning activity, the range of interests, the development of creative abilities, spiritual and moral qualities, etc.

In modern conditions information about the opinions of the students themselves, their parents as social customers and specialists of higher administrative instances about the activity of the educational institution acquires certain significance. Analysis and consideration of diverse information, in turn, involves the improvement of the model of management activity, and especially its component such as in-school supervision. It becomes obvious the need to bring some changes into it, as traditional forms and methods of control do not fully cope with the tasks that the school faces today.

Among the innovations that have touched on in-school control are the content analysis method that allows measuring individual characteristics and characteristics of the process under the study, monitoring the professional growth of teachers and personal growth of students, methods of independent examination of the quality of students' knowledge (centralized testing and professors' questionnaire).

The criteria identified by us of the effectiveness of the implementation of innovations in the management of the modern school, despite the need for their further theoretical justification, have allowed us to provide a comparative analysis of the results obtained in the process of experimental work and to confirm the effectiveness of innovations in the management of the modern educational process[12,p.122].

The study showed that the introduction of innovations in the practice of management activities allows not only to achieve better results in improving the quality of education of schoolchildren, but also to identify the causes of shortcomings in the activities of the teaching staff, plan specific actions to eliminate them, and ensure the school's work in the development mode.

The research does not cover all directions for the implementation of innovations in the management of the modern school, it touched on only some of its aspects and determined constructive ways of solving certain issues. But we believe that there is reason to talk about the theoretical and practical significance of the results of the research and the need for further research on the posed problem.

References

1. Андреев В.И. Педагогика. Центр инновационных технологий. Учеб. курс для творческого саморазвития. учеб. пособие для студентов вузов. – Казань, изда-во, 2000 - 608 с.
2. Ангеловски К. Учителя и инновация. Книга для учителя. Москва: Просвещение, 1991 - 158 с.
3. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Инновационный курс. Книга 2. Учеб. пособие для студентов вузов. – Казан, изд-во, 1998 - 316 с.
4. Бермус А.Г. Российское образование и российское общество: развитие во взаимодействии. // Общественные

- науки и современность. Москва:1998. - №5.- С.33-40. – URL:<http://www.dslib.net/prof-obrazovanie/upravlenie-kachestvom-professionalno-pedagogicheskogo-obrazovaniya.html>(дата обращения 01.10.2018)
5. Василишин Н.М. Педагогическое условие совершенствования управленческих решений менеджера образования в рыночных отношениях. Диссертация. Ростов- на-Дону, изда-во. 2002 - 146 с.
  6. Ильковская И.М. Формирование конкурентоспособности выпускника современной школы. Диссертация кандидата педагогических наук. Саратов, 2003 - 205 с.
  7. Ляудис В.Я. Инновационное обучение: стратегия и практика. Москва: 1993 - 235 с. Изд.
  8. Васильев Ю.В. Педагогическое управление в школе: методология, теория, практика. – Москва. Педагогика, 1990 - 144 с.
  9. Воронин А.М. Управление развитием инновационной образовательной среды школы.- Брянск, изда-во, 1995 - 186 с. Название изд
  10. Дворцова Н.Б. Развитие творческого потенциала учащихся в условиях системы дополнительного образования. Диссертация кандидата педагогических наук. Саратов, изда-во, 2000 -117 с.
  11. Громыко Ю.В., Давыдов В.В. Концепция экспериментальной работы в сфере образования. // Педагогика. –Триада, изда-во, -1994 - № 6. 31-37с.
  12. Зверева В.И. Самоаттестация школы. Центр «Педагогический поиск», Москва, 2000 -160 с. – URL:<http://www.dissercat.com/content/sistemnaya-diagnostika-kak-sredstvo-akmeologicheskogo-analiza-i-upravleniya-pedagogom-kaches> (дата обращения 01.10.2018)

References

1. Andreyev V.I. Pedagogika. Tsentr innovatsionnykh tekhnologiy. Ucheb. kurs dlya tvorcheskogo samorazvitiya: ucheb. posobiye dlya studentov vuzov. [Pedagogy], [Center of Innovative Technologies. Textbook course for creative self-development: tutorial for university students], (Kazan, 2000) p.608.
2. Angelovski K. Uchitelya i innovatsiya. Kniga dlya uchitelya. [Teacher and innovation. A book for teachers], [Education], (Moscow, 1991, 158 p.).
3. Andreyev V.I. Pedagogika tvorcheskogo samorazvitiya. Innovatsionnyy kurs. Ucheb. posobiye dlya studentov vuzov. [Pedagogy of creative self-development. Innovative course. Textbook], [Tutorial for university students]. [Kazan Publishing House, University] 2 (Kazan,1998) p.316.
4. Bermus A.G. Rossiyskoye obrazovaniye i rossiyskoye obshchestvo: razvitiye vo vzaimodeystvii. Obshchestvennyye nauki i sovremennost'. [Russian education and Russian society: development in interaction], [Social sciences and modernity] 5,33-40 (1998). [in Russian]
5. Vasilishin N.M. Pedagogicheskoye usloviye sovershenstvovaniya upravlencheskikh resheniy menedzhera obrazovaniya v rynochnykh otnosheniyakh. Dissertatsiya. [Pedagogical condition for the improvement of managerial decisions of the education manager in market relations], [Thesis], (Rostov-on-Don, 2002. 146 p.)
6. Il'kovskaya I.M. Formirovaniye konkurentosposobnosti vypusknika sovremennoy shkoly. [Formation of competitiveness of a graduate of a modern school]. Available at:<http://www.dissercat.com/content/formirovanie-konkurentosposobnosti-vypusknika-sovremennoi-shkoly> (accessed 01.02.2018).
7. Lyaudis V.YA. Innovatsionnoye obucheniye: strategiya i praktika. [Innovative learning: strategy and practice]. (Moscow,1993) 235 p.
8. Vasil'yev YU.V. Pedagogicheskoye upravleniye v shkole: metodologiya, teoriya, praktika. [Pedagogical management in school: methodology, theory, practice], [Pedagogy] (Moscow, 1990), 144 p.
9. Voronin A.M. Upravleniye razvitiyem innovatsionnoy obrazovatel'noy sredy shkoly. [Management of the development of the innovative educational environment of the school]. (Bryansk,1995). - 186 p.
10. Dvortsova N.B. Razvitiye tvorcheskogo potentsiala uchashchikhsya v usloviyakh sistemy dopolnitel'nogo obrazovaniya. Dissertatsiya kandidata pedagogicheskikh nauk. [Development of the creative potential of students in the context of the system of additional education]. Available at:<http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/dissertatsiya-razvitiye-tvorcheskogo-potentsiala-uchashchikhsya-v-usloviyah-sistemy-dopolnitelnogo-obrazovaniya> (accessed 01.02.2018)
11. Gromyko YU.V., Davydov V.V. Kontseptsiya eksperimental'noy raboty v sfere obrazovaniya. Pedagogika. [The concept of experimental work in the field of education], [Pedagogy]. 6 (Moscow,1994) 31-37 p.
12. Zvereva V.I. Samoattestatsiya shkoly. [Self-certification of the school], [“Pedagogical Search”], (Moscow,2000. 160p.).

Н.В. Мирза, Н.К. Магзумова

Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

Инновации в управлении современной школой

Аннотация. В статье рассматривается цель деятельности современного образовательного учреждения - повышение качества образования, под которым понимается высокий уровень успеваемости и личностный рост учащихся. Прежде всего, это касается содержания получаемой управленческой информации, ее сбора и обработки. Для принятия оптимального управленческого решения необходимо определить назначение информации, источники информации, объем и содержание, форму и способ ее хранения. Информацию можно классифицировать по видам: о результативности учебно-воспитательного процесса, личностном росте учащихся, профессиональном росте педагогов, мнении родителей и общественности о деятельности

образовательного учреждения. Проведение мониторинга профессиональных достижений педагогов и личностного роста учащихся позволяет проследить существующие зависимости между качеством преподавания и результатами, достигнутыми школьниками. Проведенная экспериментальная работа, полностью подчиненная поставленной цели и решению вытекающих из нее задач, подтвердила на практике выдвинутые теоретические положения и гипотезу об эффективности инновационных подходов в управлении современной школой. Инновации в управлении современной школой содействовали нахождению и использованию на практике таких нетрадиционных форм и методов обучения школьников, как лекции, практикумы, специализированные практики, научно-практические конференции, которые не только обеспечили высокий уровень профильного обучения, но и содействовали развитию творческого потенциала учащихся.

Ключевые слова. Управление, инновации, методы управления, научно-методическое обеспечение, эффективность инноваций, исследование, педагогический эксперимент, мастерство учителей, качество образования, личностный рост учащихся.

Н.В. Мирза, Н.К. Мағзұмова

Е.А.Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қаласы, Қазақстан

Қазіргі заманғы мектепті басқарудың инновациялары

Аннотация. Мақалада заманауи білім беру мекемелер қызметінің мақсаты - білім беру сапасын арттыру түсінігі оқушылардың жоғары үлгерім деңгейі және тұлғалық өсуі қарастырылады. Ең алдымен басқарушылық ақпаратты жинау және өңдеумен байланысты. Қабылдау үшін оңтайлы басқарушылық шешімдерді анықтау қажет мақсаты ақпарат, ақпарат көздері, көлемі мен мазмұны, формасы мен әдісі және оны сақтау. Ақпаратты түрлері бойынша жіктеуге болады: оқу-тәрбие процесінің нәтижелілігі, тұлғалық өсуі, оқушылардың, педагогтардың кәсіби өсуі, пікір ата-аналар және қоғам қызметі туралы білім беру мекемесі. Мониторинг жүргізу кәсіби жетістіктерін педагогтары мен оқушылардың тұлғалық өсуін қадағалауға мүмкіндік береді және оқушылардың оқыту сапасына нәтижелер береді. Жүргізілген эксперименттік жұмыстар толығымен қойылған мақсаттарды шешу және одан туындайтын міндеттерді растады және іс жүзінде ұсынылған теориялық ережелер мен гипотезаның тиімділігі туралы басқармаларға инновациялық амал-тәсілдерді заманауи мектептерде қолдануға болады. Қазіргі заманғы мектептерді инновациялық басқару бұлзденісті және тәжірибені пайдалануға, сонымен осындай дәстүрлі емес нысандары мен әдістерін оқыту жүйесінде дәрістер, практикалық сабақтар, арнайы тәжірибелер, ғылыми-практикалық конференциялар оқушылардың шығармашылық потенциалын дамытады.

Түйін сөздер. Басқару, инновацияларды басқару әдістері, ғылыми-әдістемелік, тиімділік, инновацияларды зерттеу, педагогикалық эксперимент, мұғалімдердің шеберлігін дамыту, білім берудің сапасын арттыру, оқушылардың тұлғалық өсуі.

References

1. Andreyev V.I. Pedagogika. Tsentr innovatsionnykh tekhnologiy. Ucheb. kurs dlya tvorcheskogo samorazvitiya: ucheb. posobiye dlya studentov vuzov. [Pedagogy], [Center of Innovative Technologies. Textbook course for creative self-development: tutorial for university students], (Kazan, 2000) p.608.
2. Angelovski K. Uchitelya i innovatsiya. Kniga dlya uchitelya. [Teacher and innovation. A book for teachers], [Education], (Moscow, 1991, 158 p.).
3. Andreyev V.I. Pedagogika tvorcheskogo samorazvitiya. Innovatsionnyy kurs. Ucheb. posobiye dlya studentov vuzov. [Pedagogy of creative self-development. Innovative course. Textbook], [Tutorial for university students]. [Kazan Publishing House, University] 2 (Kazan, 1998) p.316.
4. Bermus A.G. Rossiyskoye obrazovaniye i rossiyskoye obshchestvo: razvitiye vo vzaimodeystvii. Obshchestvennyye nauki i sovremennost'. [Russian education and Russian society: development in interaction], [Social sciences and modernity] 5,33-40 (1998). [in Russian]
5. Vasilishin N.M. Pedagogicheskoye usloviye sovershenstvovaniya upravlencheskikh resheniy menedzhera obrazovaniya v rynochnykh otnosheniyyakh. Dissertatsiya. [Pedagogical condition for the improvement of managerial decisions of the education manager in market relations], [Thesis], (Rostov-on-Don, 2002. 146 p.)
6. Псковская I.M. Formirovaniye konkurentosposobnosti vypusknika sovremennoy shkoly. [Formation of competitiveness of a graduate of a modern school]. Available at:<http://www.dissercat.com/content/formirovanie-konkurentosposobnosti-vypusknika-sovremennoi-shkoly> (accessed 01.02.2018).
7. Lyaudis V.YA. Innovatsionnoye obucheniye: strategiya i praktika. [Innovative learning: strategy and practice]. (Moscow, 1993) 235 p.
8. Vasil'yev YU.V. Pedagogicheskoye upravleniye v shkole: metodologiya, teoriya, praktika. [Pedagogical management in school: methodology, theory, practice], [Pedagogy] (Moscow, 1990), 144 p.
9. Voronin A.M. Upravleniye razvitiyem innovatsionnoy obrazovatel'noy sredy shkoly. [Management of the development of the innovative educational environment of the school]. (Bryansk, 1995). - 186 p.
10. Dvortsova N.B. Razvitiye tvorcheskogo potentsiala uchashchikhsya v usloviyakh sistemy dopolnitel'nogo obrazovaniya. Dissertatsiya kandidata pedagogicheskikh nauk. [Development of the creative potential of students in the context of the system of additional education]. Available at:<http://nauka-pedagogika.com/pedagogika-13-00-01/>

dissertaciya-razvitiie-tvorcheskogo-potentsiala-uchaschihsya-v-usloviyah-sistemy-dopolnitelnogo-obrazovaniya (accessed 01.02.2018)

11. Gromyko YU.V., Davydov V.V. Kontsepsiya eksperimental'noy raboty v sfere obrazovaniya. Pedagogika. [The concept of experimental work in the field of education], [Pedagogy]. 6 (Moscow,1994) 31-37 p.

12. Zvereva V.I. Samoattestatsiya shkoly. [Self-certification of the school], [«Pedagogical Search»], (Moscow,2000. 160p.).

Information about authors:

Мирза Н.В. – педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Е.А.Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогикалық факультет мектепке дейінгі және психологиялық-педагогикалық даярлық кафедрасының профессоры, Қарағанды қаласы, Қазақстан.

Мағзұмова Н.Қ.– Е.А.Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, педагогикалық факультетінің мектепке дейінгі және психологиялық-педагогикалық даярлық кафедрасының «Педагогика және психология» мамандығы бойынша I курс докторанты, Қарағанды қаласы,

Mirza N.V.- Higher Doctorate, Associate Professor, Head Chair of preschool and Psychology and Pedagogical preparation, E.A Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan.

Magzumova N. K. - doctoral student of the 1st course, specialty “Pedagogy and Psychology”, E. A. Buketov Karaganda state University, Karaganda, Kazakhstan..

IRSTI 14.07.03

S. Mulikova¹, D. Kazimova², YE. Spirina³

¹Karaganda Economic University, Karaganda, Republic of Kazakhstan

^{2,3}Ye.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Republic of Kazakhstan

(E-mail: ¹mulikovasaltanat@mail.ru, ²dinkaz73@mail.ru, ³sea_spirina@mail.ru)

Employment: analysis of needs of the employer and graduates of higher education

Abstract. Actual issues of employment of University graduates are considered in the article. The authors reveal the content of contradictions between employers and job seekers on the basis of empirical data analysis. To disclose the content of the article, the authors analyze the requirements put forward by employers to graduates of state policy of youth employment assistance. It is revealed that the pedagogical and material and technical resources do not correspond to the needs of the modern economy. The article highlights the activities carried out by higher education institutions and graduate departments of higher education institutions, such as meetings with employers, presentations of graduates, fairs of specialists, meetings of graduates of previous years with students of relevant specialties, the creation of a database of graduates in order to communicate with graduates, monitor their careers, familiarization of graduates with vacancies.

Summing up, researchers come to the conclusion that it is necessary to systematically study the labor market by universities, take into account the needs of employers and create job search skills among university graduates.

Key words. Employment, university, unemployment, graduate, public policy, youth, employer, labor market.

Employment of graduates is not only a problem for graduates, but also a problem for higher education institutions. Each university is a subject of two markets: the market of educational services and the labor market of specialists, where work is closely interrelated. Therefore, increasing the guarantee of employment after receiving education is an important competitive advantage of the university in the market of educational services, allowing attracting more entrants.

In 2015-2016 academic year, according to the Ministry of Education and Science of Kazakhstan, 125 higher education institutions functioned in Kazakhstan, the number of undergraduate students was 474 841 people, the enrollment with higher education was 48.4%.

As practice shows, the proportion of university graduates employed by specialty in the first year after graduation is an indicator of the national ranking of universities. According to the State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019 this share should be 75% by 2017, and by 2020 - 80%. Also in this program it is said that the level of satisfaction of employers with the readiness of graduates to work should make up by 2017 - 70%, in 2019 - 80% [1].

The mechanism used to monitor the employment of graduates in Kazakhstan until 2014 was conducted to provide information on employment and was not sufficiently reliable. In this regard, the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan developed a mechanism for monitoring the employment of graduates by creating a section “Employment of graduates” on the portal “Work” of the Ministry of Health and Social Development through the integration of information systems of the Ministry

of Education and Science, the Ministry of Finance and the Ministry of National Economy. According to the results of the personified monitoring of the employment of graduates through the State Center for Payments of Pensions (SCPP), conducted in 2014, about 70% of the graduates of the bachelor's degree found work in the first year after graduation from the university [2].

Let's cite a few more statistics: according to the MBF, Kazakhstan is ranked 27th among 100 countries of the world by unemployment in 2015. Belarus, Singapore, Thailand, Malaysia, Austria, China and other countries are ahead. Russians in 31st place, the USA - in 43rd place, at the end of the list are Greece and Macedonia [3].

At the beginning of 2016, out of 40 thousand unemployed citizens aged 16 to 29 who applied to the employment agencies, more than 16.6 thousand managed to find a job. Almost half of them (7, 3 thousand people) were rural youth.

In 2016, the youth unemployment rate was 4.5%. Annually about 70 thousand graduates of high schools and colleges are unemployed. At the same time unemployment is higher in cities than in rural areas - 6.4 and 4.3 percent, respectively. Young people make up about a third of the total population of Kazakhstan. Therefore, today the state takes a number of measures to provide young people with work [4].

The main question of the study is "What should be done to all interested groups and what tools to develop stakeholders in order to satisfy the interests of society and the state in the context of employment.

The purpose of this study is to analyze the contradictions that arise in employers, graduates, society and the state in dealing with the issues of employment of young professionals.

The statistical data presented in the study included young people from 18 to 29 years of age. The research used analysis of scientific literature and official documents, statistical data, the results of marketing research conducted at the Karaganda Economic University among students and employers (Karaganda, Republic of Kazakhstan).

In modern rapidly changing conditions and the conditions of a permanent economic crisis, a constant analysis of the demand for certain specialties and forecasting changes in demand for them is needed, which will allow the universities to flexibly change their training policies.

Let's name the main problems of employment of graduates in Kazakhstan:

- low competitiveness of graduates in the labor market due to insufficient level of professional training, lack of professional experience;
- spontaneous labor migration of the young population and at the same time high demands of job seekers on wages;
- poorly developed social partnership. There are no mechanisms for employing graduates, attracting employers to the process of creating professional standards of higher education, training and certification of specialists;
- the mechanisms of flexible response of the educational programs of the country's higher education institutions to the needs of the labor market have not been settled, mechanisms for obtaining a two-diploma education at the bachelor's level have not been worked out.

Researchers also call other reasons for not employing university graduates. First, young people entering the University for a certain specialty were guided by the current conjuncture in the labor market. Later it is found out, that absolutely other specialties are claimed. Secondly, despite the predominant tendency to increase the number of grants for technical specialties, specialties in information technology, as well as bio and nanotechnology, the faculty of universities is practically unchanged, and therefore the knowledge transferred to students retains continuity, not being guided by current market needs employers. Often, the theoretical knowledge obtained in the process of training a graduate does not quite meet the requirements of the employer, not to mention the practical skills and abilities. Thus, the qualification acquired by the student at the university does not meet the requirements of real time. This is due to the fact that the faculty of universities does not change, and the knowledge transferred by them does not correspond to the realities of time. Practice shows that the majority of graduates of higher education institutions are either forced to work not according to their specialty, which is happening now, or is retrained and receives a more demanded specialty [5].

The problem of employment is also acute for European countries. At the state level, attention is paid to the need to create jobs, programs are being developed to integrate young people into the labor market (trainings, seminars, practices, help in finding work), and social partnership is being developed to improve the level of employment [6-9]. Some researchers note that there is no correlation between rising the retirement age and increasing the unemployment rate among young people. Conversely, an increase in the

retirement age raises the level of wages for young employees, and early retirement reduces the incentive for investment in education and training, thereby reducing economic growth. [10]

According to labor authorities, about 20,000 jobs are vacant in Kazakhstan every year, where technical workers are required. Thus, according to the specialists of the Kazakhstan Center for Public-Private Partnerships, young people enrich the army of the unemployed because they do not study the needs of the economy in choosing education. The outflow of skilled personnel, especially the shortage of technical workers, forces employers to hire foreign personnel. “After all, when training for technical specialties, training of personnel is often carried out on obsolete equipment. Ultimately, the received level of knowledge of graduates does not meet the requirements of employers “[3].

For example, 44.5 percent of employers in general are not satisfied with the level of training of graduates of educational institutions in Kazakhstan. 18 percent believe that graduates do not accord with modern requirements, the needs of the economy. This indicates that 63 percent of employers are not satisfied with the level of training of graduates of educational institutions [11].

The branch ministry is also too concerned about the poor quality of education in universities. The main strategic goal is to reduce the number of universities in order to cut off from the industry educational institutions with poor logistical support and poor teaching staff. In the republic there is a process of optimizing the network of universities, the legislative base for this is available. But it is impossible to reduce the number of higher education institutions at once. According to analysts, in the next two years the number of universities in Kazakhstan will be reduced to 100. Such a reduction will deduce the ratio of the number of universities to the population level to the level adopted in developed countries. As a result of the process of optimizing higher education, in most regions of the country there will be two higher educational institutions, the state and the large private [12].

Since 2017 in Kazakhstan the concept of state certification of higher education institutions has completely gone, and international accreditation has replaced it. Since accreditation is voluntary, private institutions of higher learning determine whether they pass it or not. However, if they do not pass it, the graduates will receive diplomas of their own model of the university. This norm will become a tool for selection: weak universities, which today also issue state-recognized diplomas, will simply stop to exist. Since 2017, universities that have not received international accreditation will not place a state order. Educational programs of state universities will necessarily pass international accreditation in agencies that are full members of the international European network to ensure the quality of education [13].

It should be noted that in accordance with the decision of the ENQA Council meeting of February 13-14, 2017, IKAQAE-IQAA (Independent Kazakhstan Agency for Quality Assurance in Education) was admitted to full members of ENQA, an authoritative international association recognized by the Ministers of Education of European countries, participants in the Bologna Process. This is a confirmation of the international status of IKAQAE in the European Higher Education Area. Thus, the passage of accreditation procedures to institutions in IKAQAE allows receiving a certificate of international institutional or special (program) accreditation.

In order to support youth, the state programs “With a diploma in the village”, “Youth practice” and “Youth personnel reserve” are being implemented in the republic.

There is program “Youth Practice” for graduates of universities. To gain experience after graduation, the state offers graduates a six-month youth practice. For this purpose, a graduate (up to 29 years) applies to the employment center under the akimat of city (district). After that, the employment center enters the data about the graduate into a single database of specialists and distributes it among the employers’ companies in the degree program. The employment center concludes an employment contract with the graduates for six months. If the employer, during practice, finds the graduate suitable for his company as an employee - he has the right to accept him for permanent employment. For a young specialist without experience, this option will be the most acceptable.

The program “With a diploma - in the village” for students who graduated from the university in the fields of education, health, social welfare, culture and sport, veterinary medicine. The state offers work in rural areas with appropriate social support. In return, they are required to work in the village for at least five years.

There is also offered one program - the program “Youth personnel reserve”. With the support of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan and the People’s Democratic Party “Nur

Otan”, the project “Youth personnel reserve” has been implemented to identify, select, train and educate the country’s managerial staff from among young talented, active Kazakhstanis. And their inclusion in socially significant activities in three areas: public service, business community, social and political activities.

However, the majority of young specialists are not satisfied with state programs. One of the reasons is low wages and a temporary specificity of employment.

As it is known, young people are aimed at rapid career growth and consider work as a “social elevator”. The employer does not always have the desire to have additional costs for the “after-training” of young cadres. In addition, no social benefits are provided for a graduate of a university who has a job in the specialty, primarily in the area of housing. Young professionals who decide to settle down on their own do not rush to acquire families. So, today the average age of marriage in Kazakhstan is 28-30 for men, 27 for women. Therefore, in modern conditions, the chances of getting an apartment under the state program as a young family, where both spouses must have children and do not reach 29 years old, practically do not exist.

The unwillingness to work in the rural areas among young people arises mainly for two reasons: due to the lack of adequate high-paying work and modern infrastructure.

In this regard, young professionals and universities are encouraged to take care of their employment in the learning process. Many students are looking for work-outs that can be combined with study. Portal profinance.kz conducted an analysis of vacancies posted on hh.kz [14].

During the summer three months of 2015 - 1,598 vacancies were placed in the “Beginning of Career, Students” field. Of these, every fourth vacancy (26.5%) for students is published in sales, every fifth (20%) in marketing, advertising and PR. At 18.5% of positions are looking for students and graduates to work in the field of “Administrative Staff”. Almost as many proposals (18.4%) employers published in the tourism and hotel business. Closes the top five specializations-leaders by the number of proposals for work for beginners career - the field “Consulting” (10.6%) (Fig. 1).

In 17.2% of vacancies the company offers a flexible work schedule. Another 2.1% - offer a remote job.

Top of 5 cities with the maximum number of ads for work on hh.kz: Almaty, Astana, Karaganda, Aktau and Pavlodar.

The analysis showed that applicants in the professional sector “Early career, students” place their resumes in the areas of “Sales” (33.2%), “Finances, banks, investments” (23%), “Administrative personnel” (20.7%), “IT, the Internet, Multimedia” (20.3%), “Consulting” (18.8%).

The average salary from the offered for the beginning of a career in Kazakhstan is about 80 000 tenge. The minimum salary offered is 20,000 tenge for trainees. The maximum salary offered is up to 400,000 tenge in the extraction of raw materials [14].

Here is another ranking. The Swedish Universum has been studying employers’ branding for more than 25 years - the way they look in the eyes of future and existing employees. The methodology is based on the perception of the employer and the career preferences of students and professionals (current employees) within the framework of such characteristics as “Reputation and image”, “Nature of work”, “People and culture”, “Salary and promotion opportunities”. In 2015, Universum will first present the rating of the most attractive employers of Kazakhstan. It was based on a survey of 4,786 Kazakhstani students and 4,292 working professionals. It turned out that no matter what kind of education our students get, they all are drawn to national or international companies. So, in the category “Business” for students the most attractive is the group “KazMunayGas”, it also attracts the minds of future engineers and those who chose natural sciences. Humanitarians first seek to get into Air Astana. Only IT professionals violate this “nationally oriented” trend - they have the lead in attractiveness of Microsoft, but the same KMG holding follows. By the way, working specialists demonstrate absolutely similar preferences. In favorites, they have such employers as KazMunayGas, Air Astana and Microsoft. Average students expect that they will be paid 227 320 tenge per month [15].

As the analysis shows, almost all universities in Kazakhstan face similar problems in the field of graduates’ employment. Taking into account the current trends in the labor market, the needs of employers, universities of the country, strategically important task determine the formation of professional competencies for future specialists. In this direction such tasks as: accreditation of universities, participation in ratings, obtaining licenses for demanded educational programs, equipping laboratories with modern material and technical equipment, upgrading the qualifications of the teaching staff, maintaining feedback with the employer, etc., are being accomplished in this direction.

Activities carried out by universities for the employment of graduates. Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuz was established in 1966 as the Karaganda Cooperative Institute of the Centrosoyuz, in 1997 after passing the state certification the university was renamed and got the status of a university. In 2016, the university turned 50 years old.

Training is carried out on all three levels of the national education system: bachelor's - master's degree - doctoral PhD. In accordance with the state license, the university implements 21 higher education educational programs and 16 postgraduate programs. In 2014, the university passed institutional accreditation. According to the national rating, the university takes the second place among the humanitarian and economic universities of the country for the fourth consecutive year, according to the version of the Independent Kazakhstan Agency for Quality Assurance in Education.

What activities held at the university to address the issues of employment of graduates:

1. For the purpose of more successful representation of graduates in the labor market, the University annually conducts:

- master-classes on the topics "How to write a resume", "How to pass a successful interview with an employer", which discuss the typical mistakes most often made by candidates for a particular position, the importance of cover letters;

- trainings on interviewing, interpersonal relations, ways of adaptation and fastening at the workplace, improving the technology of job search in market conditions;

2. The University systematically organizes work on the organization of master classes, coaching, and meetings with employers. Where representatives of business communities, leading specialists, managers of large companies meet with students in an informal setting to discuss questions of building a professional career, demonstrate practical skills, inform about effective ways and forms of employment.

3. One of the new directions of work on employment was the creation of the page "I want to work" in the social network "VKontakte" to promote the employment of graduates, where information is posted on the availability of vacancies, invitations to practice, announcements about events (master classes, Career Day), links to employment materials, etc. The purpose of creating the page is also to maintain constant contact with alumni, track changes in the career, and attract them to further cooperation. In the context of university specialties, the analysis of Kazakhstan labor exchanges on the Internet is carried out (Rabota.nur.kz, rabota.yandex.kz, OLX, hh.kz, quzmet.kz). Then, based on the results of the analysis of the above-mentioned Internet sites on the page of the social network "VKontakte" in the "I want to work" community, links to existing vacancies are published. The purpose of creating the page is also to maintain constant contact with alumni, track changes in the career, and attract them to further cooperation.

4. Annually in November, for the graduates of the University, the "Career Day" is organized and held, where employers of the Karaganda region are invited. The main goal of "Career Day" is to provide temporary and permanent job placement for students and graduates of the University, as well as to assist employers in selecting prospective young professionals. All employers are given discs, which contain electronic summaries of university graduates.

5. Quarterly updates the information system "Graduate" for the website of the "Enbek" MES RK.

6. Great attention is paid to the university to practical-oriented training. In particular:

- Platinum lectures are conducted annually, read by the heads of government agencies and large organizations of the region, by leading specialists, to familiarize students and teachers with the achievements, problems and prospects of a specific industry, to stimulate students to achieve professional career growth and development on the example of personal and professional qualities And competences of lecturers;

- Field practical classes - the most important stage of training, which allows students to move from theoretical knowledge to practice. Illustrative examples contribute to a better understanding of the theory by students; positively influence the student's views on the future profession;

- At the request of enterprises, the writing of diploma works is carried out; employers are invited to participate in the work of state attestation commissions and conduct training sessions.

7. The university has close interaction with graduates who are already currently employers and have the possibility of hiring.

8. A good tradition was the conclusion of tripartite contracts between the university, student and employer, according to which, after graduation, the employer guarantees employment to the graduate. Such employers include: Kazakhmys Corporation, ArcelorMittal JSC, Shubarkul Komir JSC, Tabys Audit Consulting LLP, Aprel-Kulager LLP, Shakhtinsk meat-packing plant, etc.

9. Today the problem of the quality of education occupies one of the central positions in modern domestic educational policy and science. The applied procedures and criteria for evaluating the quality of training of university specialists are multifaceted and cover the whole content of the education process. One of the criteria that are increasingly gaining importance in assessing the quality of graduates is the assessment of employers' opinions.

Systematically conducted in the university marketing research on the topic "Employers' satisfaction with university graduates and identifying the competencies required by the labor market", allow to determine the future directions of work on the employment of graduates.

When employing a young employee, the employer always makes a number of requirements, according to which he determines the degree of preparation of this specialist. For example, the question: "What skills should a graduate of a university have in order to get a job in your organization?" The respondents answered that first of all the graduate should be formed "knowledge in professional work" (71%) and there should be a "desire to improve and work on themselves" (71%). Further, respondents noted "professional curiosity" (62%), "computer literacy" (48%), "knowledge of legislation" (34%).

Also, the main competencies that a graduate should possess, according to employers, are:

1) general professional competence: understanding of business processes of enterprises and their interrelations; ability to competently conduct business correspondence, draw up reports, reports, other documents;

2) communication competence: the ability to present the produced product, service; ability to express their ideas clearly; ability to negotiate;

3) analytical competence: systematic thinking, analytical thinking, the ability to quickly learn new knowledge;

4) innovative competencies: the vision of new opportunities; the ability to generate new ideas, initiative, independence;

5) behavioral characteristics: responsibility, discipline; the ability to effectively use time; ability to work in a team and achieve collective goals.

To particular requirements to personal qualities, one can also include stress resistance; purposefulness; self-confidence, ability to conduct business negotiations and so on.

In addition to the requirements for character and personal qualities, some employers also named such qualities as pleasant appearance, competent speech, absence of words-parasites, neatness. In the opinion of almost all respondents, communication skills are an important quality for any graduate (the success of the work of the whole organization depends on their ability to build effective communication with colleagues); stability, readiness to perform simple and boring works (especially at first, it is difficult to assume that they will be offered creative, responsible work at once in a new place; rather, they will be routine, boring and time-consuming tasks "for a newcomer", the ability to adequately perform such tasks, "not break "and promise both perspectives and respect); project thinking (the ability to build a logical chain of actions in your head and imagine the final result of your activity, it is important to understand your place in the long process chain, to understand the goals, results and intermediate stages); ability to quickly perceive new information (this quality was also called "easy learning", "innovative thinking").

In the course of the survey, it was found out that the main problem of the university graduates is a lack of practical knowledge. Employers have faced the fact that graduates often have a too general idea of their profession, some graduates do not understand what they should do in the future; insecurity, low initiative and efficiency, lack of system knowledge, inability to work with documents. In order to study the level of students' satisfaction with the quality of the organization and the passing of the production practice, a survey was conducted among students on the topic: "Students' satisfaction with the quality of organization and the passing of production practice". The question "Did qualified specialists help you from the practice base?" The majority of respondents - 91% answered positively and 9% of them were negative. When asked whether the students had the opportunity to use workshops and laboratories on the basis of practice, the following answers were received: 60% of respondents answered that they had such an opportunity, 20% did not always and 20% did not have the opportunity to use workshops and laboratories. To the question "Did students-interns have an opportunity to solve all the learning tasks provided by the program of practice on this basis?" The majority of respondents (75%) believe that they had the opportunity to solve all the tasks set, 25% did not always have the opportunity. Answering the question "Did the internship students achieve the main goal of the practice and do they consider that they have sufficient theoretical knowledge

that they got at the university?” - 82% of the respondents answered positively, 18% said they did not use their theoretical knowledge. Implying that they did not need theoretical knowledge when passing the practice, 60% of students believe that the workload of managers from enterprises did not allow them to engage in training. To the question “Have you changed the idea of the future profession after the practice?” More than half of the respondents (62%) answered negatively, 38% say that after passing the practice they changed their ideas about their future profession.

As the analysis of the answers has shown, the employer does not always take care about the quality of the practice conducted on the basis of his enterprise. This issue was not left without attention from the state.

The Law on Education of the Republic of Kazakhstan (2007) [16] establishes the obligation of employers to provide jobs for students to pass practice, and also raises the issue of mandatory completion of a state educational grant by graduates in their specialty for at least three years after graduation. This commitment is aimed at increasing the responsibility of field government bodies, national companies, training enterprises, and also contributes to the fact that employment and work on the specialty will be further improved and strengthened.

Summarizing, we should say that universities hold meetings with employers, presentations of graduates, fairs of specialists, meetings of graduates of past years with students of relevant specialties. A database of graduates of universities of recent years is being maintained with the aim of communicating with alumni, monitoring their career, notifying graduates who do not have a job about emerging vacancies, etc. Continuous communication with enterprises is maintained to obtain information about the need for specialists.

Higher education institutions have long-term contracts with large enterprises, institutions and organizations of the region. To conduct a personal distribution of graduates by higher educational institutions to the enterprises of the region and other regions of Kazakhstan letters are sent with a list of issued specialties and a request for applications for specialists, as well as invitations to managers of enterprises to participate in the distribution.

At the same time, it should be noted that enterprises, especially industrial ones, without foreseeing the need for specialists, refuse to provide universities with places to practice and at the same time make very high demands on graduates in terms of their practical training. But in order to have sufficient practical skills for the student, it is necessary the help of the enterprises when organizing professional practices.

There is an imbalance between the quality of university graduates' training and the real demands of the labor market.

There is absence of an order for the training of specialists with certain qualifications on the part of employers to the education system.

Employers are not satisfied with the quality of training and are forced to allocate funds for training specialists in the workplace.

Strategic plans of universities are not result-oriented, increasing the competitiveness of graduates.

Programs for the development of universities are often of a declarative nature and are aimed at resolving current problems, the priorities of state and regional development programs are not taken into account.

In the process of learning, theory prevails over practice.

Not paid attention to the timely update of the content of education and the requirements of employers.

Employers are not actively involved in the actual process of training.

The analysis of stakeholders' interests in the field of employment of university graduates has the following consequences and recommendations:

1. Interaction of the stakeholders in the training of future specialists.
2. Development of professional standards by employers' associations.
3. Creation of competence development centers and the ability to find employment in the university.

As the results of the research showed, the main content of the contradictions between the employer and the graduate is the lack of interaction between them.

Reference

1 Государственная программа развития образования РК [элект. ресурс].- URL: www.fincenter.kz/o-tsentre/gos_prog/gos_prog%2011-2020.doc (дата обращения: 12.03.2018).

2 Система высшего образования в Казахстане [элект. ресурс]. - URL: [www.erasmusplus.kz/attachments/article/...\(дата обращения: 06.03.2018\)](http://www.erasmusplus.kz/attachments/article/...(дата обращения: 06.03.2018)).

- 3 Казахстан нуждается в технических специалистах.. - URL: <http://xn--80aarn4g9ve.xn--80ao21a/ru/news/view/26585> (дата обращения: 07.02.2018).
- 4 Уровень безработицы среди молодежи в Казахстане . - URL: <http://bnews.kz> (дата обращения: 25.12.2017)
- 5 Проблемы трудоустройства молодежи в Республике Казахстан и механизм их решения. [Электрон.ресурс]. - URL:<http://www.eurasiacongress.org/science.htm>. (дата обращения: 25.12.2017).
- 6 Ryder G.3 Ways we can tackle youth employment,2016. [elect.resourse] World Economic Forum [Accessed on February 25th, 2016]. - URL: <http://www.weforum.org/agenda/2016/01/3-ways-we-can-tackle-youth-employment>
- 7 Caprile M.Youth employment: an unsolved problem,1997. [[elect.resourse]] Eurofound [Accessed on March 1st, 2016]. Available from:// problem
- 8 Juan J. Dolado No country for youth,2015. [elect.resourse] VOX [Accessed on February 15th , 2016]. - URL: - <http://www.voxeu.org/article/europe-no-country-young-people>
- 9 Boheim, R. The effect of early retirement schemes on youth employment, 2014. Johannes Kepler University Linz, Austria, and IZA, Germany [Accessed on March 10th, 2016]. - URL: <http://wol.iza.org/articles/effect-of-early-retirement-schemes-on-youth-employment.pdf>.
- 10 Blanchflower, D., Bell D. Young people and the Great Recession, 2011. Oxford Review of Economic Policy, Volume 27, Number 2, 2011, pp. 241–267
- 11 Большинство казахстанских работодателей недовольны уровнем подготовки выпускников. - URL: tengrinews.kz/kazakhstan_news/bolshinstvo (дата обращения: 16.02.2017).
- 12 Казахстанские работодатели недовольны уровнем подготовки выпускников. [Электрон.ресурс]. - <http://kapital.kz/business/33164/kazhastanskiie-rabotodateli.html> (дата обращения: 16.02.2017)
- 13 Все ВУЗы РК будут проходить международную аккредитацию. [Электрон.ресурс]. - URL: http://liter.kz/ru/articles/show/16548-_prohodit_mezhduнародную_akkreditaciю (дата обращения: 20.03.2017).
- 14 Какие работодатели ждут студентов в Казахстане [What employers are waiting for students in Kazakhstan]. - URL: http://profinance.kz/news/work/kakie_rabotodateli_zhdut_student (дата обращения: 12.03.2017)
- 15 Самые обаятельные и привлекательные. - URL: http://forbes.kz/process/education/samyie_obayatelnnye_i_privlekatelnyie (дата обращения: 18.05.2017)
- 16 Закон РК «Об образовании». [Электрон.ресурс]. - <https://online.zakon.kz>(дата обращения: 18.05.2017)

С.А. Муликова, Д.А. Казимова, Е.А. Спирина

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университет, Қарағанды, Қазақстан
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан

Жұмысқа орналастыру: жұмыс беруші және ЖОО-ның түлегінің қажеттілігін талдау

Аннотация. Мақалада университет түлектерінің жұмысқа орналастырылуының көкейкесті мәселесі қарастырылған. Мақаланың авторлары мәліметтерді эмпирикалық талдау негізінде жұмыс беруші мен жұмыс орнын іздеушілердің арасындағы өзара байланыстың болмауының мазмұнын ашады. Авторларға мақаланың мазмұнын ашу үшін, жоғары оқу орындарының түлектеріне жұмыс берушілердің талаптары, жастарды жұмыспен қамтамасыз ету туралы мемлекеттік саясаттың сұрақтары қарастырылып өзара байланысы талданды. Сонымен қатар басты назар аударатын педагогикалық және материалды-техникалық ресурстың экономиканың талаптарымен сәйкес келмейтіндігіне көңіл бөлінген. Мақалада жоғары оқу орындарының, кафедралардың атқарып жатқан қызметі, түлектердің презентациялары, бос орындар жәрмеңкесі, алдыңғы жылдардағы жоғары оқу орынын аяқтаған түлектермен кездесулер ұйымдастыру сияқты жұмыс түрлері туралы айтылады. Сонымен қатар түлектердің мәліметтер қорын жинау, мансап мониторингін жасау, бос орындар жұмысын хабарлап отыру сияқты жұмыстары атқарылады. Мақаланың авторлары жоғары оқу орындарына еңбек нарығын жүйелі түрде талдауды, жұмыс берушілердің талаптарын есепке алуды, жоғары оқу орнының түлектеріне жұмыс орнын іздеу барысында дағдыларын қалыптастыруды ұсынады.

Түйін сөздер. Жұмысқа орналастыру, университет, жұмыссыздық, түлек, мемлекеттік саясат, жастар, жұмыс беруші, еңбек нарығы.

С.А. Муликова, Д.А. Казимова, Е.А. Спирина

Қарагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Караганда, Казахстан

*^{2,3}Қарагандинский государственный университет
имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан*

Трудоустройство: анализ потребностей работодателя и выпускника вуза

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные проблемы трудоустройства выпускников университетов. Авторы статьи на основе анализа эмпирических данных раскрывают содержание противоречий между работодателями и соискателями рабочих мест. Для раскрытия содержания авторами анализируется - требования, выдвигаемые работодателями к выпускникам вузов, государственная политика по отношению

помощи в трудоустройстве молодежи; делается акцент на педагогические и материально-технические ресурсы, как несоответствующие потребностям экономики. В статье выделены мероприятия, проводимыми высшими учебными заведениями и выпускающими кафедрами вузов, такие как, встречи с работодателями, презентации выпускников, ярмарки специалистов, встречи выпускников прошлых лет со студентами соответствующих специальностей, создание бааы данных выпускников последних лет с целью осуществления связи с выпускниками, мониторинга их карьеры, извещения не имеющих работы выпускников о появившихся вакансиях. Резюмируя исследователи приходят к мнению, о необходимости для вузов системного изучения рынка труда, учета потребностей работодателей, формирования у выпускников вузов навыков поиска работы.

Ключевые слова. Трудоустройство, университет, безработица, выпускник, государственная политика, молодежь, работодатель, рынок труда.

References

- 1 Gosudarstvennaia programma razvitiia obrazovaniia RK [State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan][Elektron. resurs]. .. Available at: www.fincenter.kz/o-tsentre/gos_prog/gos_prog%2011-2020.doc (accessed: 12.03.2018) [in Russian]
- 2 Sistema vysshego obrazovaniia v Kazakhstane [The system of higher education in Kazakhstan] [Elektron. resurs]. Available at: www.erasmusplus.kz/attachments/article/... (accessed: 06.03.2018) [in Russian]
- 3 Kazakhstan nuzhdaetsia v tekhnicheskikh spetsialistakh [Kazakhstan needs technical specialists] [Elektron. resurs]. Available at: <http://xn--80aarn4g9ve.xn--80ao21a/ru/news/view/26585> (accessed: 07.02.2018) [in Russian]
- 4 Uroven bezrobotitsy sredi molodezhi v Kazakhstane [The unemployment rate among young people in Kazakhstan] [Elektron. resurs]. Available at: <http://bnews.kz> (accessed: 25.12.2017) [in Russian]
- 5 Problemy trudoustroistva molodezhi v Respublike Kazakhstan i mekhanizm ikh resheniia [Problems of youth employment in the Republic of Kazakhstan and the mechanism for their solution]. [Elektron. resurs]. Available at: <http://www.eurasiacongress.org/science.htm>. (accessed: 25.12.2017) [in Russian]
- 6 Ryder G. 3 Ways we can tackle youth employment, 2016. [Online] World Economic Forum [Accessed on February 25th, 2016]. Available at: <http://www.weforum.org/agenda/2016/01/3-ways-we-can-tackle-youth-employment>
- 7 Caprile M. Youth employment: an unsolved problem, 1997. [Elektron. resurs] Eurofound [Accessed on March 1st, 2016]. Available from: // problem
- 8 Juan J. Dolado No country for youth, 2015. [Elektron. resurs] VOX [Accessed on February 15th, 2016]. Available from: - <http://www.voxeu.org/article/europe-no-country-young-people>
- 9 Boheim R. The effect of early retirement schemes on youth employment, 2014. Johannes Kepler University Linz, Austria, and IZA, Germany [Accessed on March 10th, 2016]. Available from: - <http://wol.iza.org/articles/effect-of-early-retirement-schemes-on-youth-employment.pdf> (accessed 10.03.2016).
- 10 Blanchflower D., Bell D. Young people and the Great Recession, 2011. Oxford Review of Economic Policy, 27(2) 2011, pp. 241–267
- 11 Bolshinstvo kazakhstanskikh rabotodatelei nedovolny urovnem podgotovki vypusknikov [Most of Kazakhstan's employers are dissatisfied with the level of graduates' preparation]. [Elektron.resurs]. [tengrinews.kz/kazakhstan_news/ bolshinstvo \(data obrashcheniia: 16.02.2017\)](http://tengrinews.kz/kazakhstan_news/bolshinstvo_(data_obrashcheniia:16.02.2017)) [in Russian]
- 12 Kazakhstanskije rabotodateli nedovolny urovnem podgotovki vypusknikov [Kazakhstan employers are dissatisfied with the level of training of graduates]. [Elektron.resurs]. Available at: <http://kapital.kz/business/33164/kazahstanskije-rabotodateli.html> (accessed: 16.02.2017) [in Russian]
- 13 Vse VUZy RK budut prokhodit mezhdunarodnuiu akkreditatsiiu [All universities of the RK will be international accredited]. [Elektron.resurs]. Available at: http://litr.kz/ru/articles/show/16548-_prohodit_mezhdunarodnuyu_akkreditatsiyu (accessed: 20.03.2017) [in Russian]
- 14 Kakie rabotodateli zhдут studentov v Kazakhstane. [Elektron.resurs]. Available at: http://profinance.kz/news/work/kakie_rabotodateli_zhdut_student (accessed: 12.03.2017) [in Russian]
- 15 Samye obaiatelnye i privlekatelnye [The most charming and attractive]. [Elektron.resurs]. Available at: http://forbes.kz/process/education/samyie_obayatelnnye_i_privlekatelnye (accessed: 18.05.2017) [in Russian]
- 16 Zakon RK «Ob obrazovanii» [Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”]. [Elektron.resurs]. - Available at: <https://online.zakon.kz> (accessed: 18.05.2017) [in Russian]

Information about authors:

Муликова С.А. - п.ғ.д, доцент, Қарағанды экономикалық университет, Қарағанды, Қазақстан.

Казимова Д.А. – п.ғ.к., доцент, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан.

Спирина Е.А. - п.ғ.к., доцент, академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан.

Mulikova S.A. - Ph.D., associate professor, Karaganda Economic University, Karaganda, Kazakhstan.

Kazimova D.A. - Candidate of Sciences, Associate Professor, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan.

Spirina Ye.A. - Candidate of Sciences, Associate Professor, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan.

МРНТИ 14.07.07

Н.Б.Рахметова¹, Г.Д.Оспанбекова²

Қазақ Мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail:¹ nurziya-r@mail.ru, ²ospanbekova.94@mail.ru)

Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін өзіндік жұмыстарды орындау арқылы жетілдіру

Аннотация. Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін өзіндік жұмыстарды орындау арқылы алатын білімі адамның рухани байлығына айналмайды. Ол студенттердің жан – жақты ізденуіне, бәсекелестікке қабілетті болуына, креативті ойлау қабілеттерінің жетілуіне үлкен мүмкіндік береді.

Өзіндік жұмысты орындау – тек жекелеген пәндерді меңгеруге ғана емес, сонымен қатар оқу, ғылыми, кәсіби іскерлік, жауапкершілікті сезіне білу, дербес жұмыс істеуге үйрену болып табылады. Өзіндік жұмысты орындау арқылы кәсіби шеберлікті жетілдіру білімді тереңдетуге, толықтыруға, дағды мен іскерлікті қалыптастыруға, танымдық әрекетке қызығуға, танымдық қабілетінің дамуына, студенттің дербес жұмыс істеу мәдениетін көтеруге, шығармашылықпен жұмыс істеуге және ғылыми жұмыстармен айналысуға, өзінің білімі мен іскерлігін жан-жақты қолдана білуіне мүмкіндік жасайды. Студенттердің өзіндік жұмыстары нағұрлым жоғарланып, өзіндік жұмыстың құндылығын, қажеттігін түсінді.

Түйін сөздер. Болашақ маманы, кәсіби шеберлік, өзіндік жұмыс, жеке тұлға, технология.

Елбасының Қазақстан халқына жолдауында Мемлекет пен ұлт өзгермейтін, қатып қалған дүние емес, үнемі өзгерістер еңгізіліп, дамып отыратын болады. Оның болашағы заман ағымына саналы түрде бейімделуге қабілетті болғаны дұрыс. Жаңа жаһандану процесінде ешкімнен сұрамай, көптеген өзгерістер бірден өз орнын тапты. Сондықтан, жаһандану заманына байланысты жаңғыру міндеті барлық еліміздің алдында тұр. Зымырап өтіп жатқан уақыт ешкімді күтіп тұрмайды, жаңғыру да өзіндік тарихы бар процестің бірі болып отыр. Өткен дәуірмен түйіскен шақта Қазақстанды түбегейлі жаңғыру үшін жаңа идеялар мен оның болашағын баянды ететін жаңа тарихи мүмкіндігі қарастырылып отыр. Елбасы барша қазақстандықтар, әсіресе, жас ұрпақ жаңғыру жөніндегі осы маңызды ұсыныстардың терең түсінеді деп сенемін – деген өз жолдауында.

Зерттеудің көкейкестілігі. Қазіргі уақытта әлемдік өркениетке жетуді мақсат еткен қоғамда болашақ технология пәні мұғалімдерінің кәсіби шеберліктерін өзіндік жұмыстарды орындау арқылы жетілдіру жаңа тұрпаттағы, заманауи мазмұндағы білім жүйесін талап етеді. Осындай мәселені есепке алған білім беру орындары, кәсіби мұғалімдерді дайындауда әсіресе жоғары оқу орындарында оқу үдерісі басынан аяғына дейін назарда ұстауды бастан кешіріп отыр. Оның бір айғағы жоғары оқу орындары кредиттік оқыту үдерісіне көшкендігі айқындайды. Кредиттік оқыту технологиясының басты мақсат, міндеттері оқыту барысында Болашақ мамандардың өзіндік жұмыстарына көңіл бөлуде. Сонымен қатар, болашақ маман ретінде дамытуына өзіндік жұмыстардың игі ықпал етуіне бағытталады. Демек, болашақ маман ретінде жетілуіне өзіндік шығармашылық жұмыстар арқылы дамытуды зерттеу, оны теориялық және практикалық негіздеу қазіргі таңдағы өзекті мәселенің бірі болып отыр.

Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігі мазмұнын жетілдірудің маңызды тұжырымдамалық бағыты болып білім, ғылым, өнер, өндіріс және өнеркәсіптің байланысы саналады. Демек болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін өзіндік жұмыс арқылы жетілдіруге байланысты. Бүгінгі ғылыми әдебиеттер мен өндірістік және педагогикалық практикаға жүргізілген талдау, болашақ мамандардың өзіндік жұмыстары негізінде кәсіби шеберлігін жетілдіру мүмкіндіктерін әлі де болса теория мен практикада қажетті деңгейінде өз шешімін таппай отырғанын көрге болады. Өйткені, болашақ мамандардың өзіндік жұмыстары негізінде кәсіби шеберлікті жетілдіруге қоғамның сұранысы мен технология мұғалімін даярлаудың қазіргі уақытта; сабақ процесіндегі студенттердің өзіндігінен орындайтын жұмыстарының мүмкіндіктерірекшелігі мен оларға жеткіліксіз назар аударылуына арнайы әдістеменің жоқтығы арасында қарама-қайшылық анық байқалады.

Зерттеудің мақсаты - Болашақ технология пәні мұғалімдердің кәсіби шеберліктеріне өзіндік жұмыстар арқылы ғылыми тұрғыдан негіздеу.

Зерттеудің міндеттері: болашақ технология пәні мұғалімдердің өзіндік жұмыстар арқылы кәсіби шеберліктерін жетілдірудің теориялық негіздерін анықтау;

- болашақ технология пәні мұғалімдерінің өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру мүмкіндіктерін айқындау;

- болашақ технология пәні мұғалімдерінің кәсіби шеберлігін өзіндік жұмыстарды орындау арқылы жетілдірудің әдістемесін анықтау;

- болашақ мұғалімдердің өзіндік жұмыстар негізінде кәсіби шеберлігін жетілдірудегі тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың нәтижелерін айқындау;

Болашақ маман – бүгінгі студент. Өзіндік жұмыспен бекітілмеген білім адамның рухани байлығына айналмайды.

Қазіргі жоғарғы оқу орнында білім беру саласында кредиттік оқу жүйесінде студенттер үшін өзіндік жұмыстар орындаудың орны ерекше. Сол себепті де жоғары оқу орнында оған үлкен мән беріледі. Себебі, студенттердің жан – жақты ізденуіне, бәсекелестікке қабілетті болуына, креативті ойлау қабілеттерінің жетілуіне үлкен мүмкіндік береді. Өзіндік жұмыс – тек жекелеген пәндерді меңгеруге ғана емес, сонымен қатар оқу, ғылыми, кәсіби іскерлік, жауапкершілікті сезіне білу, дербес жұмыс істеуге үйрену болып табылады. Өзіндік жұмысты дұрыс ұйымдастыру білімді тереңдетуге, толықтыруға, дағды мен іскерлікті қалыптастыруға, танымдық әрекетке қызығуға, танымдық қабілетінің дамуына, студенттің дербес жұмыс істеу мәдениетін көтеруге, шығармашылықпен жұмыс істеуге және ғылыми жұмыстармен айналысуға мүмкіндік жасайды. Өзіндік жұмыстың тақырыбының мазмұнын ашуға байланысты ізденіс кезінде ғалымдардың ғылыми еңбектері мен оқулық, оқу құрал, әдістемелік құралдарды пайдалана отырып, салыстырмалы түрде өзіне қажетті материалдарды алады. Сонымен қатар өзіндік жұмысы орындау барысында түрлі оқыту әдістерін қамтиды, оқыту әдісінің міндеті – студенттердің дербестігін арттыруға, өздігінен жұмыс істей білуге ынталандырады. Өзіндік жұмыстың мақсаты мен мәнін, маңызы мен қажеттілігін саналы түрде, бар ынта-ықыласы мен түсінген студент қызығушылықпен орындайды. Өзіндік жұмыстар студенттің ақыл-ой еңбегінің жоғары сатыда болуын қамтамасыз етіп, біліктілігі мен дағдысын қалыптастыру нәтижесінде оқу үрдісінде жоғары нәтижелерге жетуге көмектеседі [1].

Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігі сапалы болғандықтан, ол білім беру барысындағы үнемі туындап отыратын қарама-қайшылықтардың негізінде реттеледі. Мәселен, өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру барысында студенттің білімді қабылдауы мен бұрыннан жинақталған тәжірибесінің арасындағы, сонымен қатар жаңаның ескіні жоққа шығаруы арасындағы қайшылықтар. Қабылдау белсенді оқу әрекетінің нәтижесінде пайда болатыны белгілі. Соның нәтижесінде бұрын меңгерген білімге енді жаңа деңгейдегі ұғымдарды байланыстыру және оны дамыған қалпында қабылдау мәселесі туындайды. Бұл оқытушы мен студенттің тең құқықты қарым-қатынасқа түсетін педагогикалық ортасында жүзеге асады.

Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігінің бойындағы қалыптасқан жалпы мәдени (дүниетанымдық), әдіснамалық (психологиялық-педагогикалық) және пәнге бағытталған құзыреттерге байланысты болады.

Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігінің көрсеткіші – оның өз кәсіби әрекетіне жауапкершілікпен оң қарауы. Ал, кәсіби шеберлік – кәсіби білім мен біліктің, оны практикада және оқытудың жаңа жағдайларында қолдана білудің жиынтығы.

Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін жетілдіру өзіндік жұмыстың нақты мазмұны мен көлеміне не жатады, сабақ барысында және сабақтан тыс студенттің өздігінен орындайтын жұмыстарының бәрі.

Осы орайда болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін өзіндік жұмыстарды орындауды дұрыс ұйымдастыруға үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан – жақты дамыған, өз ісін жетік білетін мамандарды қажет етеді.

Ғалымдардың зерттеулерінде жоғарғы оқу орындарында студенттердің өздігінен білім алу мәселесін С.Архангельский, П.Пидкасистый, И.Лернер, В.Беспалько т.б. қарастырды. Олардың пікірінше студенттердің өзіндік жұмысы келешек маманның шығармашылық ойлауын, ғылымға қызығуын, кәсіби қарым – қатынас қажеттілігін туғызатын оқыту әдісі, таным үрдісі, студенттің өз бетінше жасайтын іс-әрекеті, оқу үрдісінің негізі, студенттің өздігінен білім алуға дайындаудың жолы ретінде қарастырған.

М.А. Данилов, Ю.К. Бабанский, М.Н. Скаткин және т.б. ғалымдардың еңбектерінде жастардың өздігінен оқып, білім алуы мен дүниетануын жетілдірудің методологиялық негіздері мен жалпы педагогикалық аспектілеріне болжамдар жасаған.

П.Я. Гальперин, М.И. Махмутов және басқа ғалымдар өз еңбектерінде оқушылардың өздігінен

білім алу мәселесіне зерттеулер жасаған. Аталған зерттеулерде өздігінен білім алудың мәніне, рөліне, құрылымына талдау жасалып, оған қызықтыру жолдарын іздестіру, жетілдіру, шығармашылық іс-әрекетті қалыптастыру тәжірибелері қарастырылған.

Р.Г.Лембергөзіндік жұмыстарды орындау мен ұйымдастыруды, студенттің орындалатын жұмысының мақсатын айқындай түсінуі, жұмыстың нәтижелі, тиянақты аяқталуына, жұмыстың алдыңғы нәтижесіне қызығуы мен оны өз еркімен, қалауымен орындауы деген анықтама берген.

Г.П. Семеновтың пікірінше, өзіндік жұмыс оқытудың ұйымдастыру формасы мен әдіс-тәсілі де емес, өзіндік жұмыс алдын – ала берілген бағдарлама немесе нұсқау арқылы оқытушының қатысуымен орындалатын іс-әрекет деп қарастырған.

В.Б.Бондаревский өзіндік жұмыс болашақ маманның ғылыми қызығушылығын, шығармашылық өзіндік ойлауын және арнайы білім алуын қамтамасыз ететін жоғары оқу орындарындағы оқыту әдісі деп түсіндіреді.

Жоғарыда аталған ғалымдар студенттердің өздігінен білім алуын сабақ кезіндегі міндетті түрде орындалатын дәрістермен қатар сабақтан тыс қосымшатапсырмалар беру арқылы өздігінен орындалатын дифференциалау арқылы жүргізу керек десе, екінші жағынан өзіндік жұмысты студенттердің қабілетіне, біліктілігіне байланысты оқулық бойынша, ғылыми және қоғамдық жұмыстар деп бөліп негіздеген. Демек, бұл зерттеулерде студенттердің өздігінен білім алуы өте маңызды процесс екенін анықтауға, оны зерттеп, өзіндік мәнін ашуға, өздігінен білім алуды айқындауға өз үлестерін қосқан.

Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін өзіндік жұмыстарды орындау арқылы жетілдіруге мыналар жатады:

- өзіндік жұмыс түрлерін кәсіби ерекшелікке қарай бағыттап білуі;
- жеке тұлғаның психологиялық және жас ерекшелігінің ескерілуін;
- өзін-өзі ұйымдастыруы, керекті іске жұмыла біледі;
- білім деңгейінің және тиісті жерде оны қолдана білуінің болуы;
- өзіндік жұмысты деңгейлеп беру мүмкіндігінің тууы;
- ішкі көңіл-күйі және оның өзіндік жұмысқа деген ынтасының болуы;
- білімнің оқу іс-әрекеті негізінде меңгерілуі және оның болашақ іс-әрекетке жұмсалуды;
- өзін-өзі бағалау, қадағалау, нәтижесін қорыту мүмкіндігінің болуы;
- оқушымен арадағы қарым-қатынастың екі жақты сенім мен іскерлікке негізделуі;
- өз жұмысын жоспарлай білуі.

Болашақ маман білімді қабылдаушы ғана емес, өздігінен іздену арқылы білімді толықтырушы, терендетуші, меңгеруші және оны керекті жерінде талқылауға қатысушы ретінде көзге түспек.

Оқыту үрдісінде болашақ маман өзіндік жұмысты оқытушының басшылығымен, сонымен қатар олардың дербестігін, олардың қызығып, өз ықыласымен орындайтын әрекетін керек етеді. Өзіндік жұмыс істеу шеберлігі мен дағдылары өзінен-өзі пайда болмайды, ол мақсатты оқу қызметінің нәтижесі және шығармашылық сипаттағы әр түрлі тапсырмаларды орындау үрдісінде қалыптасады. Демек, жоғары оқу орындарында өзіндік жұмыс оқу үрдісінің құрамына кіріп, оқылатын пәндер бойынша кәсіптік білім алуының шарты, құралы және нәтижесі түрінде қарастырылады. Студенттердің өзіндік жұмысы – болашақ мамандарды даярлаудың аса маңызды жолдарының бірі, болашақ маманды жан – жақты жетілдіріп, қалыптастырудың міндетті шарты және құралы болып табылады.

Сонымен, студенттердің өзіндік жұмысы дегеніміз – олардың интеллектуалды, жігерлі және кәсіптік шеберлігін дамытатын, оқу бағдарламасында қарастырылған, оқу материалының мазмұны мен оның көлемін игерудің жан – жақты түрлері болып табылады[2].

Өзіндік жұмыс өз алдына оқыту принципі бола алмайды себебі – оның өзі басқа принциптерге тәуелді, ол студенттердің белсенділігі мен саналылығы атты принцип, мұнда студенттердің дербестігін, өздігінен оқу, білім алу дағдысын қалыптастыруды талап етеді. Сондықтан олардың өзіндік оқу әрекетінің бір түрі ғана болып қалады. Оқытудағы саналылық пен белсенділік тығыз байланысты. Өзіндік жұмыс процесінде студенттердің белсенділігін дамыту үшін өздерінің іс-әрекет процесінде жаңа білімді, іскерліктерді, дағдыларды өздігінен игеруіне барынша мол алғы шарт жасалатындай етіп құруға тура келеді. Бұл үшін білім, іскерлік және дағды тек берік болу

ғана емес, сонымен бірге студенттер оларды жаңа іс - тәжірибе жағдайларында қолдана аларлықтай икемді болуы тиіс. Студенттердің өзіндік жұмыстары әрі күрделі, әрі жан-жақты, танымдық іс-әрекеттің балық жағдайын қамтиды: мысалы, жүйелі түрде оқылатын дәріс курсын тыңдау және дәріс материалын жетілдіру, дипломдық жұмысты дайындап, диплом жұмысын қорғау, қажет әдебиеттерді іздеу, өздігінен оқылатын сұрақтарды түсіне білу, проблемаларды қоя білу және оларды шығармашылық түрде шеше білу студенттің бойында өзіндік еңбек етуіне, ұйымдасушылық, тәртіптілік, еріктілік, мақсаттық, іздемпаздық, белсенділік қасиеттерін дамытады. Бұған студенттердің әртүрлі жағдайларда аудиторияда, кітапханада, лабораторияларда, шеберханада, архивтер мен мұражайларда орындайтын жеке жұмыстары да көмек береді [3].

Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін өзіндік жұмыстар арқылы жетілдіруге тиімді жағдайлар жасайды. Өзіндік жұмыс оқу үрдісімен тығыз байланысты болғандықтан, оны екіге бөліп қарастырады:

1. Оқу процессіндегі аудиториядағы өзіндік жұмыс;
2. Оқу процессіндегі аудиториядан тыс орындалатын өзіндік жұмыс.

Аудиторияда орындалатын өзіндік жұмыстарға дәрістік, тәжірибелік және зертханалық жұмыстар кіреді. Онда оқытушы берілген пәннің жоспарына байланысты тапсырманы орындайды.

Ал, аудиториядан тыс орындалатын өзіндік жұмыстарға кітапханадан, интернет желісінен материалдар іздестіру, дәріс материалдарын толықтыру, семинар сабақтарына дайындалу, реферат жазу, презентация жасау, курстық, диплом жұмыстарын жазу т.б. жатады. Өзіндік жұмысты келесі жағдайда қарастырған тиімді. Себебі, өзіндік жұмыстар дәрісті тыңдау және оны жазу, мәтінмен жұмыс істеу, тезис, конспект жазу, семинар сабақтарына дайындалу, үйірмелерге қатысу, ғылыми және жоба жұмыстармен айналысу .

Студенттердің өзіндік жұмыстарының түрлері сан алуан. Оқытудың мақсат-міндеттеріне, жеке пәннің мазмұнына, ғылым мен оқыту әдістерінің ерекшеліктеріне, студенттердің дербестігі мен жалпы даму дәрежесіне, оқыту үрдісінде алатын орнына, олардың міндетті түрде немесе өз еркімен орындайтын жұмысының тағы басқа белгілеріне қарай бірнеше топқа бөлуге болады. Оның ең жиі кездесетін бір тобы – сабақ мақсатына қарай қолданылатын жұмыстың түрі. Оны біз төменде көрсетеміз:

- Жаңа теориялық білімді игеруге арналған өзіндік жұмыстар;
- Жаңа практикалық, зертханалық білім алуға арналған өзіндік жұмыстар;
- Білім және дағдыны қалыптастыруға арналған өзіндік жұмыстар;
- Шығармашылық бағыттағы өзіндік жұмыстар;
- Алған білімдерін бекітуге және жүйелеуге арналған өзіндік жұмыстар.

Студент жаңа теориялық білімді игеру барысында, материалды жан-жақты қабылдау мен оны талдауды, оқытушының сабақты ауызша баяндауын, конспект жасау тағы басқа да тәсілдерге үйренеді.

Жаңа практикалық, зертханалық білім алуда, практикалық немесе зертханалық жұмыстардың жасалу әдістері мен орындалу техникасын меңгереді.

Әрбір пәннің өзінің ерекшелігі болады, білім және дағдыны қалыптастыруда арналған өзіндік жұмыстар үшін білім, іскерлік және дағды тек берік болу ғана емес, сонымен бірге оқушылар оларды жаңа өндірісті жағдайларында қолдана аларлықтай икемді де болуға тиіс.

Студенттерге білім беру теориямен, практикалық, зертханалық жұмыстармен ғана шектелмейді. Шығармашылық бағыттағы өзіндік жұмыстардың да өзіндік орны бар. Мұнда студенттердің бойында танымдық қызығушылық пен қабілеттің шығармашылық ойлаудың дербес ақыл – ой еңбегімен айналысу шеберлігі мен дағдыларының қалыптасуы мен дамуына ықпал жасайды. Шығармашылықты рухани және ойлау қабілеттерін дамыту, білім алуға қажетті жағдайлар туғызу болып табылды.

Болашақ мамандардың алған білімдерін бекітуге және жүйелеуге арналған өзіндік жұмысты ұйымдастыру түрлері қарастырылады. Өзіндік жұмыстар болашақ мамандардың кәсіби шеберліктері дамуының қайнар көзі. Қазіргі кезде кәсіби мамандар дайындауда өзіндік жұмыстарды теориялық және тәжірибелік негіздеу қажеттілігі анықталса, болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін жетілдіру жеке және топтық оқыту тәсілдерін қарастыруға негіз болады. Оқытудың белсенді әдістерінің пайда болуы мен дамуы оқытудың алдына жаңа міндеттер қоюға ықпал етеді [4].

Сондықтан студенттердің өздігінен орындаған жұмысы оқытушылар тарапынан үнемі

қадағалауды, бағыт – бағдар беріп, дұрыс ұйымдастыруды қажет етеді. Дегенмен, өздігіненбілім алу, білімін жетілдіру әр түрлі факторларға тәуелді. Атап айтатын болсақ, ол студенттің пәнге деген қызығушылығын, танымдық қажеттілігін, тұрақты ерік-жігерін, белсенділік пен саналылықты қажет етеді. Студенттің өздік жұмысы болашақ маманның кәсіби шеберлігініңқыр-сырын жан-жақты меңгеруін, күрделі мәселелерді өздігіненшешуге талпыныс жасауға мүмкіндік береді, кәсіби-практикалық дағдыларын қалыптастыруды қамтамасыз етеді.

Студенттер алғаш рет зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында, экспериментке жүгініп, жиналған материалдарды жүйелеу, қорытанды жасауға ұмтылыс жасайды. Ғылымдағы ғылыми еңбектерін қарастырып, оларға салыстырмалы түрде талдау жасайды, онда кездесетін терминдерді қолданып, ғылыми бақылау негізінде ой тұжырымын жасауға үйренеді. Сондай-ақ пән бойынша алған білімін тереңдетіп, оны бекітеді, білімін дағды, біліктермен байланыстырады [5].

Қорыта айтқанда, болашақ мамандардың кәсіби шеберлігі өзіндік жұмыстарды орындау арқылы жетілдіруді біріншіден, педагогикалық мәселе, себебі, бұл жекебастың жұмыс атқаруда қолданатын әдіс-тәсілдерді, дидактикалық принциптерді шешуді, студенттердің шығармашылықпен жұмыс істеуін қамтамасыз етуді қарастыратын мәселе. Болашақ мамандардың кәсіби шеберлігін өзіндік жұмыстарды орындау арқылы жетілдіру мәселелелері жан-жақты талданды. Талдау барысында кәсіби шеберлікті өзіндік жұмыс нәтижесінде болашақ маманға бағыт бере отырып, оның дербестігін жетілдіретін, орындайтын ісінің әдіс-тәсілдерін меңгертетін, жаңашылдыққа ұмтылдыратын, олардың креативті ойлау қабілетін дамытатын, іс - тәжірибенің жиынтығы деген ой қорытындысына келдік.

Әдебиеттер тізімі

1. Бейсембаева З. Өзіндік жұмыс-кәсіби біліктілік көзі//Қазақстан мектебі. – 2003. - №9. 14-15б.
- 2.Исмайлова Р.Б. Өзіндік жұмыс арқылы студенттердің кәсіби бағыттылығын қалыптастыру.кандидаттық ғылымидәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Түркістан, 2010. 31-33б
- 3.Жолдасбекова С.А.,Узахова А.С., Байбатшаева А.Е. Кәсіптік оқыту әдістемесі. Оқу құралы – Шымкент, 2016. 35-37 б.
4. Архангельский С.И. Жоғары мектепте оқу процесінің негіздері мен әдістері, оның заңдылықтары. -Москва: Жоғары мектеп, 1980. -368 б
5. Рахметова Н.Б., Уразалиева М.А.,Байтукаева А., Байтукаева Д. Заманауи педагогикалық ғылымда коммуникативтік қабілетті қалыптастыру:2-ші Жаһандық психологияны зерттеулер конференциясы, әлеуметтік және мінез-құлықтық ғылымының әдістемесі. 2015ж. 305 – 308б. – URL: www.sciencedirect.com

Н.Б.Рахметова, Г.Д.Оспанбекова

Казахский государственный женский педагогический университет, Алматы. Казахстан

Совершенствование профессиональных навыков будущих специалистов посредством выполнения самостоятельных работ

Аннотация. Знания, полученные будущими профессионалами посредством самостоятельной работы, не превращается в духовного богатства людей. Это дает студентам всестороннюю возможность исследовать, конкурировать и развивать навыки творческого мышления. Самостоятельная работа - это не только вопрос овладения отдельными предметами, но и обучение чтению, написанию, получению чувства профессионализма, ответственности, самозанятости. Улучшение профессиональных навыков посредством самостоятельной работы позволяет им углублять знания, создавать навыки и навыки, когнитивную деятельность, развивать познавательные способности, повышать самооценку студентов, заниматься творческой работой и заниматься научной деятельностью, эффективно использовать свои знания и способности. Студентские самостоятельные работы стали выполняться с более высокой степенью, понимания их ценности и необходимости значение самостоятельной работы.

Ключевые слова. Будущий специалист, профессиональное мастерство, самостоятельная работа, физическое лицо, технология.

N.B. Rakhmetova¹, G.D.Ospanbekova.²

Kazakh State Women's Pedagogical University, Almaty. Kazakhstan

Improving of professional skills for future specialist by self employed jobs

Abstract. The knowledge gained future professionals through self-realization, does not create the spiritual wealth

of the people. It gives students a comprehensive opportunity to explore, compete and develop the skills of creative thinking. Self-realization is not only a matter of mastering individual subjects, but also learning to read, write, gain a sense of professionalism, responsibility, self-employment. Improving professional skills through self-realization allows them to deepen knowledge, create skills and skills, cognitive activity, cognitive abilities, increase self-esteem students to engage in creative work and to engage in research activities, effectively use their knowledge and abilities. Student independent work began to be performed with a higher degree, an understanding of their value and the need for independent work.

Key words. Future specialist, professional skill, independent work, individual, technology.

References

1. Beysembayeva Z. Özindik jumıs-käsibi biliktilik közi [Self-employment is a source of professional qualifications], Kazakhstan school, (9), 14-15 (2003).
2. Ismailova R. B. Özindik jumıs arqılı stwdentterdiñ käsibi bağıttılığın qalıptastırw [Formation of professional orientation of students through self-employment]. 13.00.01 - general pedagogics, history of pedagogics and education, ethnopedagogics, (Turkestan 2010, pp, 31-33).
3. Zholdasbekova S.A., Uzahova A.S., Baibatshaeva A.E. Käsıptik oqıtq adistemesi [Vocational training methodology] (Educational manual is, Chimkent, 2016).
4. Arkhangelsky S. I. Joğarı mektepte oqw procesinin negizderi men adisteri, onın zandılıqtarı [Basics and methods of studying at higher school, its regularities], Higher school, Moscow, 1980 pp, 35-37.
5. Rakhmetova N.И., Urazalieva M.A., Baitukayeva A., Baitukayeva D. Zamanawı pedagogıkalıq ғылымда kommwnıkatıvtık qabiletti qalıptastırw [Formation of communication skills in modern pedagogical science], 2nd Global conference on psychology researches, Procedia - Social and Behavioral Sciences 190 2015, P.305 – 308

Авторлар туралы мәлімет:

Рахметова Н.Б. – Кәсіптік білім кафедрасының педагогика ғылымдарының кандидаты., профессор м.а. Қазақ Мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Оспанбекова Г.Д. – 6M012000 – Кәсіптік оқыту мамандығының 2-курс магистранты, Қазақ Мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Rakhmetov N.B. –candidate of pedagogical sciences, Professor of the Department of Vocational Training, Kazakh State Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Ospanbekova G.D.– 6M012000 - Master of 2 course of vocational training. Kazakh State Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

МРНТИ 14.35.07

А.Ж. Салиева¹, Г.О. Евневса²

^{1,2} *Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан*
(E-mail: ¹aigul.enu@yandex.ru, ²yevneyeva@gmail.com)

Современное состояние развития социальной активности студентов в высшем учебном заведении в республике Казахстан

Аннотация. В статье рассмотрены роль, значение и современное состояние развития социальной активности студентов в высших учебных заведениях Казахстана. Также рассмотрена и обоснована модель развития социальной активности студенческой молодежи в высших учебных заведениях. В рамках исследования было выявлено, что около 85% опрошенных полагает, что социальную активность личности необходимо формировать, около 15% респондентов отметило, что ее формировать не нужно. Опрос студентов вузов позволил выявить, что одно из противоречий формирования социальной активности молодежи: растущая потребность общества в формировании типа личности, которому присуще гражданское сознание и потребность в различных видах социальной деятельности и отсутствием потребностей у общества в знаниях о социальной активности.

Ключевые слова. Социальная активность студентов, высшее учебное заведение, система компонентов, модель, микроциклы, макроциклы, активность студентов, учебно-познавательная активность, общественно-политическая активность, активность в области культуры.

Введение. В условиях интенсивной модернизации разнообразных сторон экономической, социальной и политической жизни социума, становления и дальнейшего развития общества в Республике Казахстан, возникает потребность в росте социально-культурной активности субъектов

общественного процесса, и прежде всего молодежи. Среди разнообразных категорий молодежи приоритетная роль отдается студенческому сообществу высших учебных заведений, представители которого представляют собой будущую творческую и политическую элиту Казахстана. Как правило, полученные в процессе освоения образовательных программ знания, сформированные личностные качества, социокультурные умения, коммуникационные навыки будут востребованы в профессиональной деятельности. В связи с этим, одной из основных задач высших учебных заведений является развитие социальной активности студентов, что даст возможность в дальнейшем интенсифицировать их включение, как в профессиональную, так и в общественную сферу деятельности.

Актуальность изучения социальной активности студентов в ВУЗах Казахстана обусловлена тем, что к проблемам и противоречиям функционирования институтов образования можно отнести: деформацию традиционных каналов социализации и культурной преемственности; кризис системы духовного самовоспроизводства общества; разрушение духовно-нравственных основ и традиционной, ценностно-нормативной структуры общества; невысокая (зачастую слабая) ориентация педагогических практик на возвращение социально ответственного молодого поколения [1]. Формирование и развитие социальной активности молодежи становится все более и более важной проблемой современности, решающим фактором социального развития. На сегодняшний день даже при самых благоприятных условиях жизни молодежь зачастую инертная, не заинтересованная в самостоятельной деятельности, способная лишь на усваивание сложившегося опыта, при этом, не прилагая усилий для самопознания, самосовершенствования и преобразования окружающей действительности [2].

Проблема формирования социальной активности молодежи всегда находилась в центре внимания, как теоретиков, так и практиков. В социологии изучена взаимосвязь социальной активности молодежи с формами и методами ее регулирования (С.Н. Иконникова, Л.Н. Коган, В.Т. Лисовский, Л.Я. Рубин, Е.А. Якуба и др.), осуществлена разработка объективных критериев, показателей проявления социальной активности личности (В.Г. Мордкович, Г.С. Широкалова и др.), исследовано ее состояние в современном обществе (А.В. Жаворонков, А.М. Сергиенко, А.Э. Страдзе и др.) и среди студентов вузов (С.С. Балабанов, Э.В. Бушкова-Шиклина, П.И. Куконков, Е.В. Митягина, А.Н. Серегин, С.В. Шумайлова и др.), обоснованы теории молодежи, с позиций которых активность рассматривается как ресурс развития личности и общества во взаимосвязи субъективных и внешних социальных факторов (М.К. Горшков, Ю.А. Зубок, Д.Л. Константиновский, В.А. Луков, К. Уильямс и др.).

В педагогических исследованиях разработаны философские, мировоззренческие, аксиологические, методологические основы высшего образования (В.И. Слободчиков, Э.Д. Днепров, Б.С. Гершунский, А.А. Деркач, М.А. Лукацкий и др.) обеспечили выдвижение на передний план преобразовательной функции образования, что обусловило увеличение внимания ученых к развитию социальной активности студентов как фактору их личностного, социального, профессионального становления. Научно-педагогическое знание по проблеме социальной активности студентов представляет собой совокупность теоретических положений по вопросам ее формирования (Н.С. Морова, С.О. Грунина, В.А. Слостенин и др.), воспитания (Р.С. Пионова, Е.С. Ганич и др.) и развития (М.В. Колесникова, И.А. Маврина и др.) в учебном (М.А. Андреева, О.В. Васильева и др.) и внеучебном (Т.А. Строкова, В.В. Текучев, Э.Ф. Шакирова и др.) процессе [3].

Итак, большинство авторов приходят к мнению, что социальная активность представляет собой устойчивое свойство личности, совокупность социально-значимых действий, которые направлены на интенсивное, осознанное взаимодействие с социальной средой, осуществляющиеся в процессе внутренней и внешней деятельности по преобразованию себя и социума. Формирование социальной активности у студентов – актуальная цель современного казахстанского образования, так как данное качество выражает сущность молодежи и раскрывает ее потенциальные возможности.

В зависимости от характера отношения личности к окружающему миру и взаимодействия с другими людьми социальная активность студенческой молодежи представляет собой систему компонентов (рисунок 1): учебно-познавательная активность (участие в разнообразных формах

учебного процесса); активность в области культуры и быта (повседневные действия, которые связаны с материально-духовным потреблением, социализацией молодежи); общественно-политическая активность (деятельность студентов в области социально-политических отношений); активность в сфере творчества и досуга (участие в разнообразных развлекательно-общественных мероприятиях) [3].

Рисунок 1 - Система компонентов социальной активности студенческой молодежи

Но для более полного анализа сущности социальной активности студентов высших учебных заведений необходимо также рассмотреть и модель социальной активности, которая представлена на рисунке 2 [3]. Структура социальной активности (рисунок 2) включает в себя две подструктуры:

- внутреннее кольцо, внутри которого находится личностная подструктура, состоящая из социальной активности студенческой молодежи - компонент отношений индивидуума, регулятивный и когнитивный компоненты;

- внешнее кольцо - деятельностная подструктура, которая раскрывает ее реализацию, а именно содержательно-гностический, ориентационно-целевой, мотивационно-ценностный, организационно-коммуникативный, рефлексивно-оценочный и операционно-деятельностный компоненты.

Компоненты выше перечисленных подструктур последовательно связаны друг с другом через осуществления основных функций: самопознания, самоанализа, самоориентации, самоорганизации, саморегуляции, самокоммуникации, самодетерминации, и их последующее взаимодействие с внешней средой на базе регуляторов: целеобразование, критическое восприятие, осуществление волевых действий, мотивирование, рефлексия, установление общности с другими людьми.

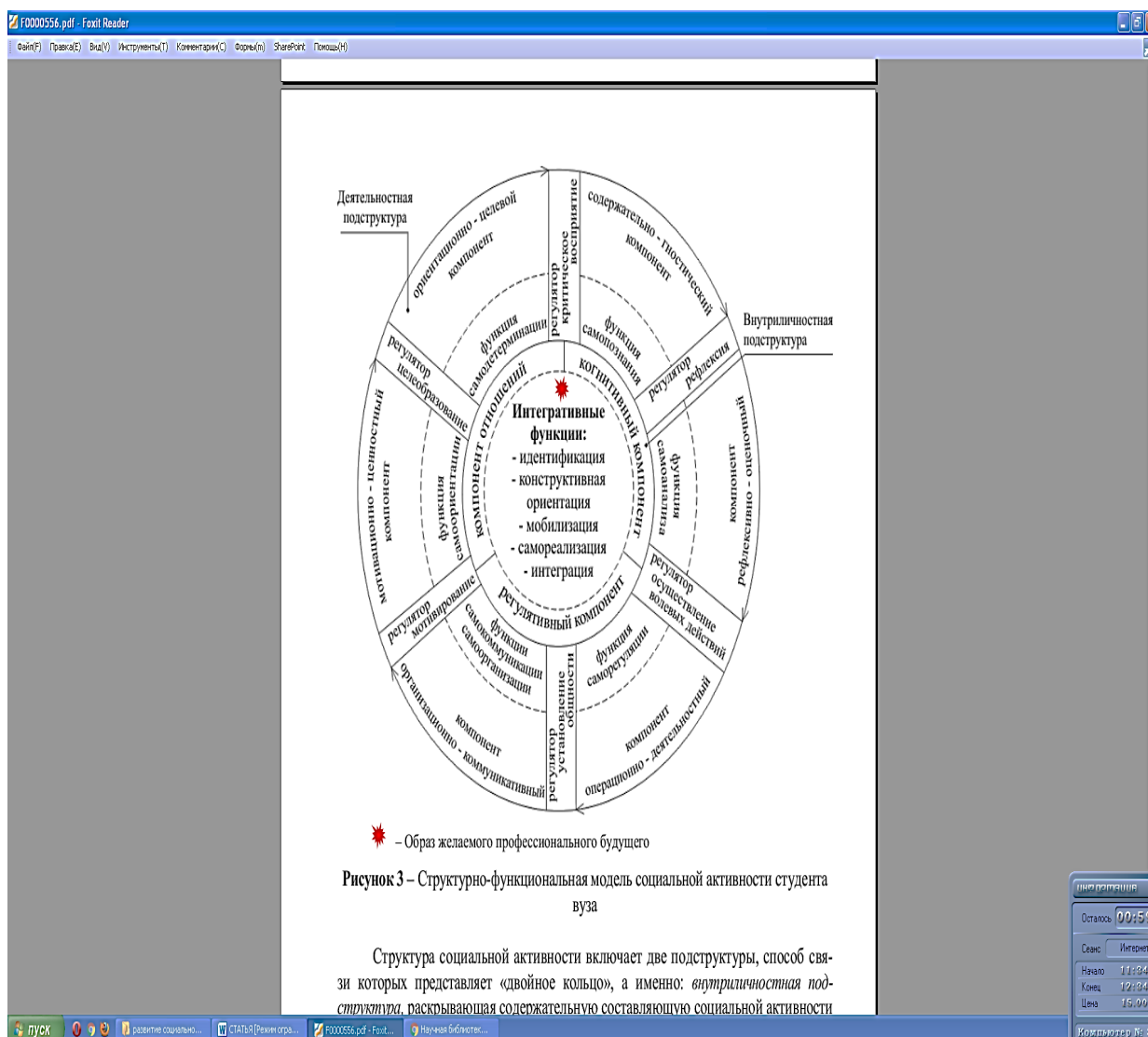

Рисунок 2 – Модель социальной активности студентов высших учебных заведений

Системообразующим фактором социальной активности студенческой молодежи ВУЗов будет образ желаемого профессионального будущего - образ желаемого профессионального статуса и необходимый план действий для его достижения, и который обуславливает взаимодействие подструктур, их компонентов с целью реализации функций социальной активности молодежи.

Вышеприведенная модель (рисунок 2) позволяет выявить состав, внутренние и внешние связи компонентов и функции социальной активности студентов высших учебных заведений, получить качественные характеристики социальной активности студенческой молодежи с целью задания нормативного ориентира в построении следующей модели [3], которая представлена на рисунке 3 в виде модели развития социальной активности студентов высших учебных заведений.

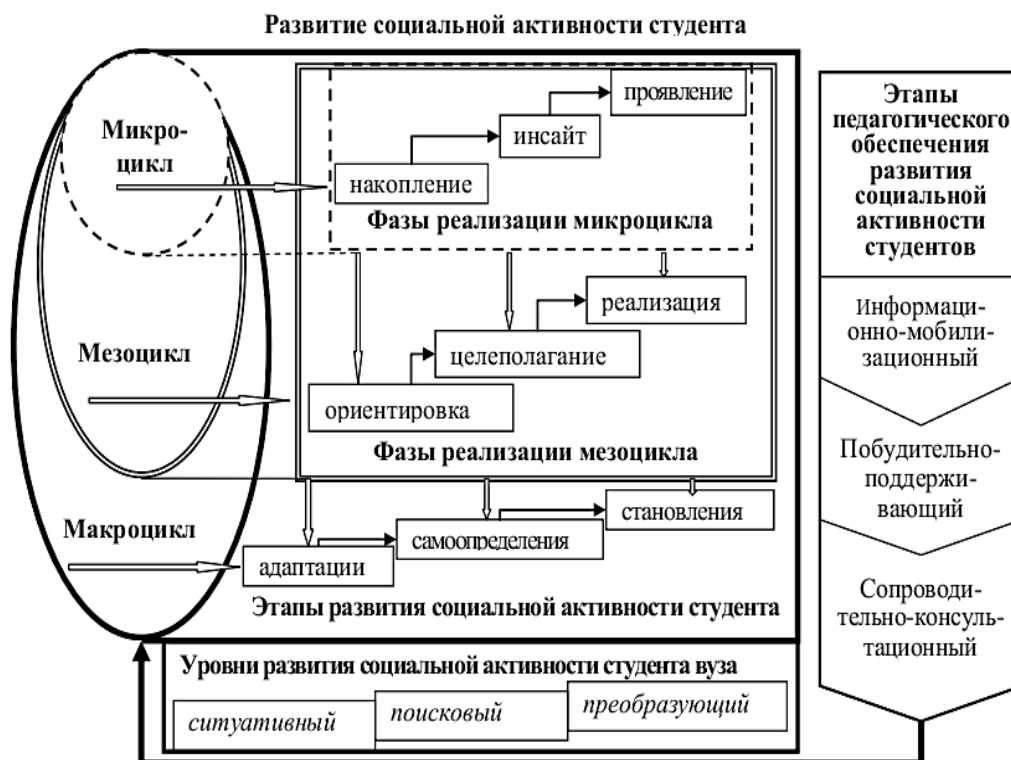

Рисунок 3 – Модель развития социальной активности студентов высших учебных заведений.

Модель развития (рисунок 3) раскрывает сущность развития социальной активности студенческой молодежи ВУЗов и включает в себя:

- микроциклы, которые состоят их фаз накопления (включение во взаимодействие для получения опыта), проявления (реализация эстафеты), инсайта (отбор значимой для субъекта социальной эстафеты);

- мезоциклы - освоение студенческой молодежи позиций субъектов социальной активности в определенной базовой форме деятельности, то есть учебной, учебно-профессиональной и квазипрофессиональной, и имеющие фазы ориентировки, целеполагания, реализации;

- макроциклы - последовательная реализация этапов развития социальной активности в высших учебных заведениях: адаптации (начальный этап), самоопределения (этап перехода от внешней детерминации к самодетерминации на основе выбора индивидуумом приоритетов, цели, способов осуществления социальной активности), становления (этап перехода личности к самодетерминированной деятельности);

- уровни развития социальной активности молодежи: поисковый, ситуативный, преобразующий, отражающие результат реализации вышеназванных циклов;

- этапы педагогического обеспечения развития социальной активности студенческой молодежи: информационно-мобилизационный (информирование студентов о возможностях развития социальной активности в университете, мобилизация на их реализацию в совместной деятельности), побудительно-поддерживающий (побуждение студента к разработке собственной программы активности и поддержка в ее реализации), сопроводительно-консультационный (сопровождение самостоятельной реализации студентом программы социальной активности, консультирование по вопросам повышения ее продуктивности) [3].

Итак, важное методологическое значение имеет выявление интереса студенческой молодежи к социальной активности, определение ее как важного качества личности. Интерес к социальной активности означает готовность субъекта выполнять обязанности, требования, предписания, составляющие содержание различных социальных ролей в обществе. Другими словами, интерес к активности – это устойчивое стремление личности к усвоению богатства гражданских навыков и реализации их в практической деятельности, что является одним из важных факторов формирования социально-активной личности. Одним из индикаторов, характеризующих установку личности на успешное формирование социальной активности, является осознание личностью важности этого

качества. Поэтому было проведено социологическое исследование в университетах г.Астаны. Методом сбора первичной информации выступили - анкетный опрос и интервью, было опрошено 200 студентов из разных университетов.

Исследование показало, что около 85% опрошенных полагает, что социальную активность личности необходимо формировать, около 15% респондентов отметило, что ее формировать не нужно. В результате опроса и анкетирования студентов высших учебных заведений было выявлено, что у 70% респондентов наблюдается интерес к социальной активности, при этом примерно половина опрошенных студентов считает, что она необходима, чтобы быть успешным в работе и жизни. При этом лишь 24% респондентов относят себя к социально-активной личности, еще 46 опрошенных студентов отмечает, что они скорее относятся к активной личности, нежели не активной. Итак, опрос студентов вузов позволил выявить, что одно из противоречий формирования социальной активности молодежи: растущая потребность общества в формировании типа личности, которому присуще гражданское сознание и потребность в различных видах социальной деятельности и отсутствием потребностей у общества в знаниях о социальной активности.

Как правило, социальная активность личности проявляется в различных видах социальной деятельности. В результате исследования было зафиксировано, что наиболее активными студенты являются в спорте - 23%; в художественной самодетельности – 18%; в политической деятельности - 4%, в научной работе - 19%, члены молодёжной организации - 6% (таблица 1).

Таблица 1

Мнение социально-активных респондентов о проявлении их социальной активности в различных видах деятельности (в % к числу опрошенных)

№	Вопрос	О т в е т ы студентов
1	Считаете ли Вы, что проводить социально полезные мероприятия в университете необходимо?	85
2	Если Вам предлагают принять участие в общественных мероприятиях, охотно ли Вы отзываемесь?	58
3	Как Вы относитесь к тем общественным мероприятиям, которые проводятся в университете?	70
4	Считаете ли Вы себя человеком, способным отстаивать твердо свою позицию и мнение?	87
5	Вызывает ли у Вас интерес вопросы, связанные со студенческим самоуправлением?	81
6	Участвуете ли Вы в студенческом самоуправлении?	45
7	Участвуете ли Вы в общественной жизни университета: - занимаюсь спортом - занимаюсь художественной самодетельностью - участвую в политической деятельности - занимаюсь научной работой - являюсь членом молодёжной организации	23 18 4 19 6
8	Если Вам предлагают или предложили бы какое-нибудь общественное поручение, то Вы бы приложили все возможные усилия, чтобы выполнить его?	42
9	Когда Вы выполняете общественную работу в команде, возникают ли у Вас трудности во взаимопонимании и совместной деятельности? -да -нет	36 64

10	Когда Вы выполняете общественную работу в команде, то считаете ли, что нужно помогать другим, или они должны самостоятельно справляться со своими задачами? -да -нет	43 57
11	Вы легко сотрудничаете с членами команды, выполняя общественную или социально полезную работу?	58
12	Способны ли Вы организовать общественную работу или социально полезную деятельность и действовать в соответствии с намеченным планом, чтобы достигнуть цели, результатов?	43

Исходя из данных рисунка 4 видно, что наиболее активны студенты в научной, спортивной деятельности и художественной самодеятельности. Политической деятельностью занимаются лишь 4% респондентов.

Это связано с тем, что данный процесс является закономерным, так как возраст студентов высших учебных заведений составляет примерно 18-23 лет, что не позволяет принимать участие в политической деятельности в полной мере. Небольшой процент опрошенных - 6% входят в состав молодежных организаций, хотя интерес к ним выразили около 40% опрошенных.

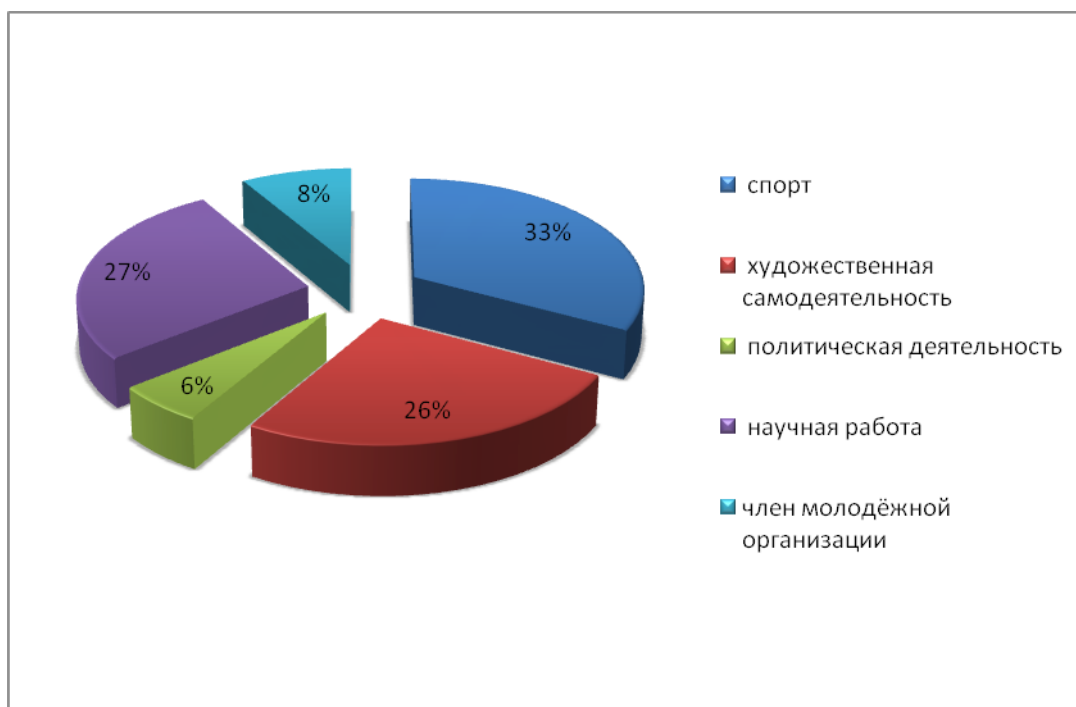

Рисунок 4 - Проявление социальной активности студентов высших учебных заведений в различных видах деятельности (в % к числу опрошенных)

Таким образом, приходим к единому мнению с М.В. Поддубным о том, что современные молодежные объединения - это общественные формирования, где участники добровольно объединяются для совместной деятельности, которая удовлетворяет их социальные и индивидуальные интересы (потребности). Весьма значительным является то, что молодежь существует как социальная группа, которая связана с обществом, участвует в его жизни и вступает в общественные отношения [4, с.4]. Т.А. Лугинина отмечает, что молодежные общественные объединения (организации) помогают вхождению молодого поколения в социальную жизнь, которая является связующим звеном между обществом и молодыми людьми. Молодежные общественные объединения выступают значимым

компонентом социальной системы общества, и которые относятся к институциональной форме гражданской адаптации обучающейся молодежи. Данные объединения удовлетворяют потребности, интересы молодежи, находят решение актуальных для общества проблем, реализуют цели, которые значимы для общества.

Однако, наше исследование показывает, что членство в какой-либо молодежной группе, объединении недостаточно высокая среди студентов высших учебных заведений. В ходе проведенного опроса было выявлено, что уровень осведомленности о деятельности молодежных общественных объединений также недостаточно высок – 38% участников опроса не смогли сразу назвать ни одной организации или объединения (рисунок 5). Ситуация намного улучшалась, когда в помощь опрашиваемых предлагался список объединений – 85% вспомнили хотя бы одно из молодежных организаций, действующих в г.Астане и Акмолинской области. Однако о конкретных акциях и мероприятиях молодежных организаций большинство респондентов - 61% не имеют понятия, то есть наблюдается существенный «разрыв» между известностью названий объединений и осведомленностью об их деятельности и проектах. Результаты опроса свидетельствуют о невысокой вовлеченности молодежи в данную сферу – за год в разнообразных акциях (мероприятиях) молодежных организаций участвовало всего лишь 13% опрашиваемых, и только 5% респондентов являются непосредственными участниками данных объединений: активистами, волонтерами, сотрудниками и т.д.

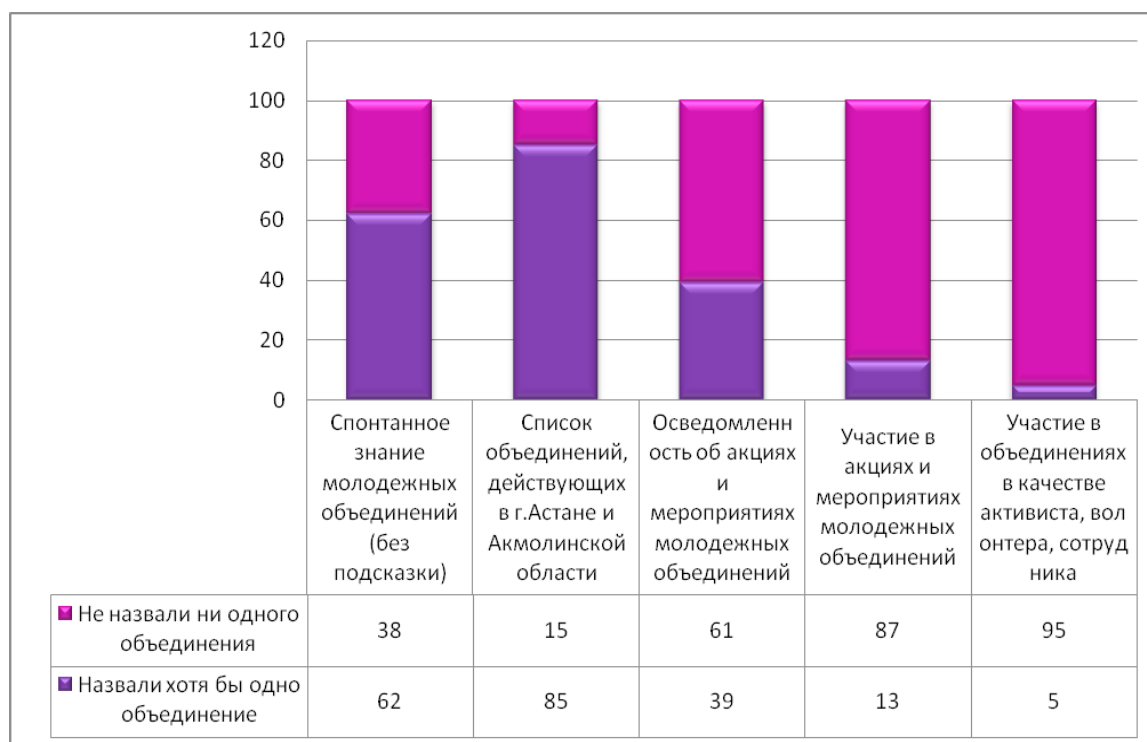

Рисунок 5 - Осведомленность и участие в молодежных общественных объединениях, в %

Итак, возникает закономерный вопрос: что и кто побуждает молодежь быть социально-активной личностью? В результате исследования было выявлено, что для 39% респондентов таким мотивом выступает их интерес к той или иной деятельности, которой они занимаются; каждый пятый самореализуется в той деятельности, которой он занимается; для 10% респондентов таким мотивом является способность к данному виду деятельности; а 13% опрошенных занимаются деятельностью, так как хотят быть нужными людям.

В исследовании нас интересовал и вопрос о том, кто побуждает личность быть социально-активной (рисунок 6).

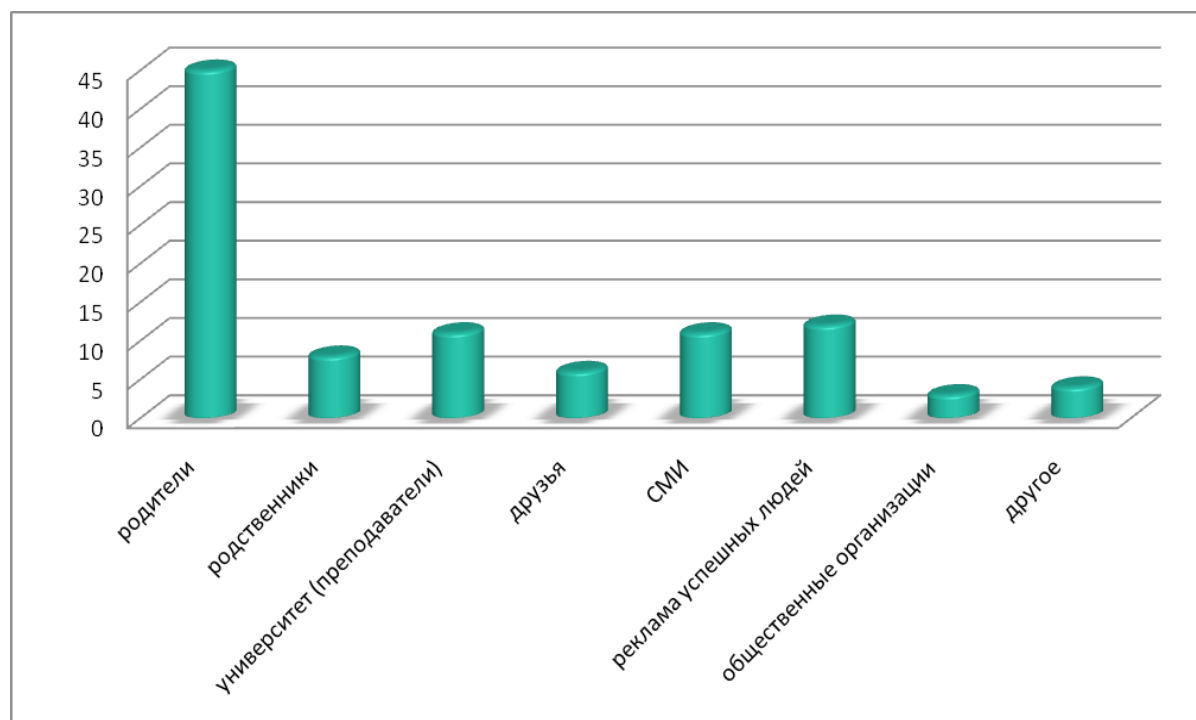

Рисунок 6 - Мнение респондентов о том, кто побуждает их быть социально-активной личностью (в % к числу опрошенных)

Данные рисунка 6 свидетельствуют о том, что каждого второго респондента побуждают к активности родители, каждого третьего – университет; 11% опрошенных - родственники, по 11% и 12% - СМИ и реклама успешных людей соответственно. К сожалению, общественные организации оказывают незначительное влияние на формирование социальной активности подрастающего поколения.

Таким образом, проведенное исследование позволило сделать следующие выводы:

- наблюдается невысокая общественная активность студентов высших учебных заведений, обусловленная тем, что отсутствует личностная заинтересованность студентов;
- при определенной противоречивости проявления общественной активности, большинство студентов положительно относятся к молодежным группам, объединениям, проявляют интерес к ним, но не обладают по ним достаточной информацией и не принимают активное участие в данных организациях;
- большинство студентов считают, что социальная активность будет способствовать обретению успеха личности в ее жизнедеятельности и ее необходимо активно формировать. При этом семья, университет уделяют недостаточное внимание касательно формирования социальной активности молодежи.

Заключение. Студенческая молодежь представляет собой отдельную и особенную возрастную категорию. В настоящее время наблюдается некоторая положительная динамика в формировании социальной активности студентов высших учебных заведений посредством проявления различных видов деятельности. Сегодня обществу требуется социально активная молодёжь, которая способна с полной отдачей и инициативой выполнять свои обязанности. В связи с демократизацией всех сторон жизни, возникает необходимость дальнейшего изучения особенностей студенческой молодежи для успешного формирования их социальной активности.

Список литературы

1. Воронина Е.В. Университетские традиции как фактор развития социально-культурной активности студентов: автореф. дисс. на соискание уч. степени кан. пед. н. -Санкт-Петербург, -2011. 26 с.
2. Савченко В.С. Формирование социальной активности студентов вуза в досуговой деятельности//Вектор

науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология.-2014. - Т. 18. -№3. – С. 179-184.

3. Харланова Е.М. Развитие социальной активности студентов вуза в процессе интеграции формального и неформального образования: автореф. дисс. на соискание ученой. степ. д. пед. н. Челябинск, 2015. 43 с.

4. Поддубная М.В. Педагогические условия социализации молодежи в деятельности молодежных общественных объединений. Автореф. дисс. на соискание уч. степени кан. пед. н. Магнитогорск, 2003. 4 с.

А.Ж. Салиева, Г.О. Евнеева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Қазақстан Республикасының жоғары оқу орнындағы студенттерінің қазіргі әлеуметтік белсенді дамуы

Аннотация. Мақалада келесі мәселелер қарастырылуда; Қазақстан республикасында Студенттердің қазіргі әлеуметтік белсенділіктің дамуы және оның мәні. Сондай-ақ, жоғары оқу орындарында әлеуметтік белсенділікті дамыту моделі және берілген модель жас студенттердің әлеуметтік белсенділікті дамытуға негізделген. Зерттеу нәтижесінде, шамамен 85% - ы әлеуметтік белсенділік қалыптастыру қажет, ал 15%-ы респонденттер белгілеп, оны қалыптастырудың қажеті жоқ деп есептейді. Жоғарғы оқу орындарының студенттерінің сауалнамасы жастардың әлеуметтік белсенділігін қалыптастырудағы карама-қайшылықтардың бірі қоғамның азаматтық сана мен әлеуметтік қызметтің әртүрлі түрлеріне және қоғамдық қызмет туралы білімге деген әлеуметтік қажеттіліктің болмауына тән жеке тұлғаны қалыптастыру қажеттілігінің өсу қажеттілігі болып табылады.

Түйін сөздер. Студенттердің әлеуметтік белсенділігі, жоғары оқу орны, компоненттердің жүйесі, модель, микроцикл, макроцикл, студенттердің белсенділігі, оқу-танымдық белсенділігі, қоғамдық-саяси белсенділік. Мәдениет саласындағы белсенділік.

A.Zh. Saliyeva, G.O. Yevneyeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

The current state of development social activity students in University in the Republic of Kazakhstan

Abstract. The article describes the role, importance and current state of development social activity students in Universities of Kazakhstan. Also considered and justified model of social activity youth students and given the development model of social activity in higher educational institutions. The study revealed that about 85% of respondents believed that the individual social activity is necessary to form, about 15% of the respondents noted that its shape is not necessary. A survey of university students made it possible to reveal that one of the contradictions in the formation of social activity among young people is the growing need of society for the formation of a personality type that inherent in the civic consciousness and the need for various types of social activity and the lack of societal knowledge of social activity.

Key words. Social activity of students, higher educational institution, system components, model, microcycles, macrocycles, the activity of students, educational-cognitive activity, political activity, activity in the culture.

References

1. Voronina E.V. Universitetskie tradicii kak faktor razvitija social'no-kul'turnoj aktivnosti studentov [University traditions as a factor in the development of social and cultural activity of students], Avtoref. diss. na soiskanie uchenoj stepeni kan. ped. n. [The diss. author's abstract on competition of a scientific degree of the Can. of Pedagogical Sciences](Sankt-Peterburg, 2011).

2. Savchenko V.S. Formirovanie social'noj aktivnosti studentov vuza v dosugovoj dejatel'nosti [The formation of the social activity of students in leisure activities], Vektor nauki Tol'jattinskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Pedagogika, psihologija [Journal «Vector of Science of Togliatti State University. Series: Pedagogy, Psychology, 18(3), 179-184 (2014).

3. Harlanova E.M. Razvitie social'noj aktivnosti studentov vuza v processe integracii formal'nogo i neformal'nogo obrazovaniya [Development of social activity of university students in the process of integration of formal and non-formal education] Avtoref. diss. na soiskanie uchenoj stepeni d. ped. n. [The dissertation author's abstract on competition of a scientific degree of the doctor of pedagogical sciences], Cheljabinsk, 2015. 43 p.

4. Poddubnaja M.V. Pedagogicheskie uslovija socializacii molodezhi v dejatel'nosti molodezhnyh obshhestvennyh obedinenij [Pedagogical conditions of socialization of youth in the activities of youth public associations] Avtoref. diss. na soiskanie uchenoj stepeni kandidata. ped. n. [The dissertation author's abstract on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences], Magnitogorsk, 2003. 4 p.

Сведения об авторах:

Салиева А.Ж. – к. пед. н., доцент кафедры социальной педагогики и самопознания, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Евнеева Г.О. – магистрант 2 курса специальности «Социальная педагогика и самопознание», Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Saliyeva A.Zh. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Self-Knowledge, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Yevneyeva G.O – Master of 2 course in the specialty “Social pedagogy and self-knowledge”, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 14.43.43

Р.К. Толеубекова¹, Т.Б. Имашева²

^{1,2} Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

(E-mail ¹toleubekova@mail.ru, ²4161222@mail.ru)

Теоретические предпосылки профессионального саморазвития будущего социального педагога

Аннотация. Данная статья посвящена вопросу профессионального саморазвития будущих социальных педагогов. Проведен анализ понимания и подходов определения уровня к профессиональному саморазвитию и самосовершенствованию. При всей значимости проведенных исследований остаются недостаточно разработанными методологические и организационно-методические аспекты подготовки будущих социальных педагогов к профессиональному саморазвитию. Существуют множества положений о профессиональном саморазвитии, но отсутствуют научно обоснованные теории профессионального саморазвития социальных педагогов. Приведены результаты исследований по определению уровня саморазвития у студентов вузов. Профессиональное саморазвитие социальных педагогов предполагает наличие у них сформированной профессиональной направленности на осуществление данного вида деятельности, способности к осуществлению профессионального саморазвития и развитость рефлексивных умений. Рассмотрено понятие профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов в современном обществе. Предложено разработать модели профессионального саморазвития будущих социальных педагогов.

Ключевые слова. Саморазвитие, социальный педагог, компетенций, совершенствование, подготовка, исследования, профессиональный уровень.

Второе десятилетие XXI века является стремительно развивающимся периодом системы образования не только в Казахстане, но и во всем мире. В такой период невозможно быть конкурентоспособным специалистом без постоянного развития профессиональных компетенций, так как в современном обществе необходимы нестандартность и креативность. Чтобы быть в тренде современных требований будущим социальным педагогам необходимо не только успешно заниматься в системе специально организованной подготовки, но и работать над собой к быстрой ситуационной адаптации путем профессионального саморазвития.

Исследования ученых США, Швейцарии, Австрии, Германии были посвящены проблемам подготовки социальных педагогов на примере европейского общества, формированию их профессиональной готовности к социально-педагогической деятельности. Немецкий ученый Биккель отмечал, что в условиях резкого социально-политического и экономического изменения в европейских странах возрастает актуальность педагогов, работа которых направлена на социальную среду.

Некоторые российские ученые рассматривали различные аспекты совершенствования профессионально-педагогической подготовки будущих социальных педагогов, где приоритетное значение отводили гуманистическим ценностям [1].

Методика исследования профессиональной ориентации по Дж.Голланду оказывает глубокое влияние на самореализацию жизненных ценностей и заинтересованность к трудовой деятельности социального педагога.

Методика диагностирования уровня саморазвития и профессионально-педагогического действия Л.Н. Бережновой способствует определить уровень стремления к саморазвитию.

Интересным подходом к профессиональному саморазвитию является концепция Э.Ф. Зеера, которая основана на «жизненном пути» профессионала, поскольку она включает основные этапы от ее начала и до вершины. Схожим с концепцией Э.Ф. Зеера является исследование Н.Ю. Волянюк.

Показателями профессионального саморазвития специалиста автор считает набор следующих характеристик: «специалист», «профессионал», «профессионализация», «профессиональный генезис» (становление, развитие личности), «психологическое формирование профессионала» [2].

По мнению Т.А. Макаренко, профессиональное саморазвитие основывается на процессе социализации, так как в целом данный процесс – это «усвоение различных аспектов труда (профессиональных ролей, мотивации, знаний, умений, опыта)» В таком контексте профессиональное саморазвитие можно определить как процесс социализации, происходящий в онтогенезе человека, направленный на освоение им различных аспектов труда. Т.А. Макаренко исходит из того, что основной движущей силой профессионального развития является «стремление личности к интеграции в социальный контекст посредством идентификации с социальными группами и институтами» [3].

А.К. Маркова рассматривает профессиональное развитие как появление в психике человека новых качеств профессионала: овладение новыми профессионально важными качествами, либо изменение ранее сложившегося соотношения профессионально важных качеств. То есть профессиональное развитие, по мнению А.К. Марковой, – это и становление профессионала, и его последующее изменение, которое может быть и прогрессивным, и регрессивным.

Описывая виды профессиональной компетентности, А.К. Маркова раскрывает индивидуальную компетентность, выделяя такую сторону труда, как целостное профессиональное саморазвитие, содержательными характеристиками которого являются:

- профессиональное самосознание, принятие себя как профессионала;
- постоянное самоопределение;
- саморазвитие профессиональных способностей;
- самопроектирование, построение собственной стратегии профессионального роста,

построение и реализация своей профессиональной жизни и др. [4].

Л.М. Митина, сравнивая личностное и профессиональное развитие, отмечает «процесс ломки стереотипов традиционных форм профессионализации», определяет взаимосвязь профессионального развития и личностного, в основе которых лежит принцип саморазвития, детерминирующий способность личности «превращать собственную жизнедеятельность в предмет практического преобразования, приводящий к творческой самореализации» [5].

Профессионального социального педагога и специалиста социальной работы невозможно подготовить в стенах вуза, так как на более ранних ступенях будущему социальному педагогу (работнику) необходимо воспитывать профессиональной ориентации, давать доступные формы милосердия и заботы об окружающем обществе.

В условиях третьей модернизации Казахстана, общественного сознания и системы образования особую значимость приобретает проблема профессиональной подготовки квалифицированных специалистов, конкурентоспособных на рынке труда, компетентных, свободно владеющих своей профессией. Елбасы Н.А. Назарбаев в своей статье народу Казахстана сказал следующее: «Сегодня не только отдельный человек, но и нация в целом имеет шанс на успех, только развивая свою конкурентоспособность. Особенность завтрашнего дня в том, что именно конкурентоспособность человека, а не наличие минеральных ресурсов, становится фактором успеха нации. Поэтому любому казахстанцу, как и нации в целом, необходимо обладать набором качеств, достойных XXI века. И среди безусловных предпосылок этого выступают такие факторы, как компьютерная грамотность, знание иностранных языков, культурная открытость. Поэтому и программа «Цифровой Казахстан», и программа трехязычия, и программа культурного и конфессионального согласия – это часть подготовки нации к жизни в XXI веке. Это часть нашей конкурентоспособности» [6].

Важным фактором для реализации послания Елбасы выступает нацеленность будущего специалиста к профессиональному саморазвитию. Этот процесс будет обретать расходящуюся систему во всех областях деятельности нашей страны.

Стать успешным человеком в условиях рынка сможет тот, кто имеет хорошую профессиональную подготовку, владеет навыками саморазвития как личностного, так и профессионального, навыками самостоятельной работы и общения, обладает способностью адаптироваться к новым условиям труда, быть мобильным специалистом. В связи с этим встает проблема совершенствования теоретической и практической подготовки социальных педагогов, способных продуктивно решать

задачи, связанные с социализацией, адаптацией молодежи к современным реалиям жизни в обществе [7].

Высокий уровень развития качеств делает социального педагога психологически привлекательным, близким и понятным воспитанникам, укрепляет его позиции в системе межличностных отношений и создает условия для того, чтобы педагог воспринимался обучающимися не как администратор, а как лидер – наиболее уважаемый и влиятельный человек в коллективе. Профессионализм специалиста проявляется в умении выявлять как достоинства личности, так и «проблемное поле» подопечного, прогнозировать возможные варианты его развития, позитивно влиять на мотивацию, активизируя процессы самовоспитания, саморазвития [8].

В процессе трудовой деятельности социальные педагоги сталкиваются с проблемами различного вида, для решения которых необходимы узконаправленные и специально ориентированные навыки и знания, которые требуют трудового опыта и не всегда могут содержаться в образовательной программе подготовки будущих социальных педагогов по тем или иным причинам. В этой связи, возникает необходимость в быстрой ситуационной адаптации и креативности социального педагога путем профессионального саморазвития.

Саморазвитие – постоянные самопомощь, самосовершенствование и коррекция личных качеств. В этом процессе будущий социальный педагог концентрируется на своих желаниях и целях, получает новые знания для их достижения. Это один из ключевых элементов в достижении цели и достижении жизни.

Профессиональное саморазвитие социальных педагогов предполагает наличие у них сформированной профессиональной направленности на осуществление данного вида деятельности, способности к осуществлению профессионального саморазвития и развитость рефлексивных умений [9].

Особое внимание будет приковано педагогам, так как именно это звено всегда была и остается ключевым при формировании личности. Наше общество привыкло испытывать социальную поддержку и помощь со стороны педагогов, так как при воспитании молодого поколения особый вклад вносят образовательные учреждения и их работники.

Во многих развитых странах такого рода работы осуществляются в образовательных учреждениях социальными педагогами, именно они играют важную роль при решении проблемных ситуации и помощи родителям за счет своей компетентности.

На опыте различных исследований в области профессионального саморазвития в работе [10] выделяются следующие структурные компоненты процесса профессионального саморазвития будущего социального педагога: мотивационно-целевой, содержательно-операционный и рефлексивный.

На базе выделенных структурных компонентов профессионального саморазвития будущего социального педагога определены критерии исследования данного процесса: профессиональная направленность, способность к осуществлению профессионального саморазвития и развитость рефлексивных умений.

Результаты проведенных экспериментальных исследований учеными других стран в данной области показывают, что уровень подготовки будущих социальных педагогов к профессиональному саморазвитию не высокий. Средний уровень к саморазвитию будущих социальных педагогов составляет около 65 %, а низкий уровень составляет 26 % (рисунок 1).

Рисунок 1 – Уровни к профессиональному саморазвитию у студентов СаpНИГУ

Выявить и показать представление у современной молодежи о процессе саморазвития и способах его осуществление в период профессиональной подготовки попытались сделать сотрудники Горно-Алтайского государственного университета. В результате опроса было установлено, что 32 % опрошенных понимали саморазвитие как самосовершенствование, 28 % понимали как получение новых знаний и 22 % понимали как развитие в себе положительных качеств личности [11]. Анализ полученных ответов позволило сделать вывод, что саморазвитие – это активный процесс, который требует приложения усилий, четкого осознания того, что необходимо в себе развить.

В Казахском национальном университете им.Аль-Фараби и Казахском национальном педагогическом университете им.Абая были проведены эксперименты по определению типов личности, профессиональной мотивации, коммуникативных и организационных способностей и саморазвития будущих социальных педагогов.

Результаты экспериментов [12] показали, что низкий и очень низкий уровень саморазвития у будущих социальных педагогов не наблюдается. У большинства участников эксперимента был зафиксирован средний уровень к профессиональному саморазвитию (рисунок 2).

Под профессиональным саморазвитием понимается многокомпонентный личностно и профессионально значимый процесс, способствующий формированию индивидуального стиля профессиональной деятельности, помогающий осмыслению передового опыта и собственной самостоятельной деятельности, а также являющийся средством самопознания и самосовершенствования.

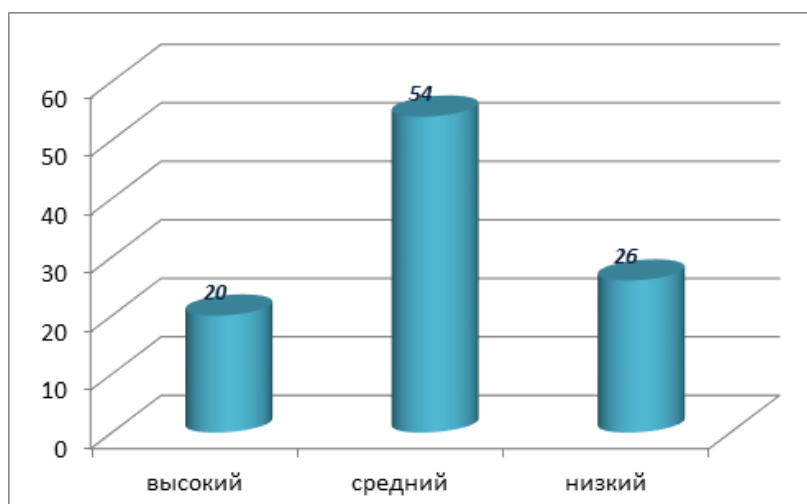

Рисунок 2 – Определение уровня к профессиональному саморазвитию у будущих социальных педагогов

В современном обществе специалисту социальной сферы возрастает требования к его профессиональным навыкам и квалификациям. Рост уровня профессиональных потребностей сопровождается рост желаний заниматься саморазвитием и совершенствованием.

Профессиональным саморазвитием социального педагога должно являться:

- целостный, разворачивающийся во времени многокомпонентный личностно и профессионально значимый процесс;

- целенаправленная деятельность по непрерывному самоизменению, сознательному управлению своим профессиональным развитием, выбору целей, путей и средств профессионального самосовершенствования;

- способность формированию индивидуального стиля профессиональной деятельности, помогающий осмыслению передового опыта и собственной самостоятельной деятельности, являющийся средством самопознания и самосовершенствования.

Существуют множество положений о профессиональном саморазвитии, но отсутствуют научно обоснованные теории профессионального саморазвития социальных педагогов.

В таком случае возникает необходимость в создании модели идеального социального педагога, уровень которого можно будет достичь путем профессионального саморазвития. Модель (программа) профессионального саморазвития будущих социальных педагогов должна разрабатываться с учетом психологических, духовных и других важных аспектов жизни человека.

Список литературы

1. Ковтун Т.В. Подготовка социального педагога в педагогическом колледже: авторефер. ... канд. пед. наук. - Ставрополь: СтПУ, 2000. - 56 с.
2. Профессиональное саморазвитие социального педагога [Электрон. ресурс]. – URL: <https://шпаргалки.com/sotsialnaya-pedagogika/48professionalnoe-samorazvitie-sotsialnogo-128956.html> (дата обращения: 28.12.2017).
3. Макаренко Т.А. Формирование индивидуальных траекторий профессионального развития будущих социальных педагогов: авторефер. ... канд.пед.наук. - Якутск: ЯкГУ, 2006.
4. Маркова А.К. Психология профессионализма: учеб. для вузов / А.К Маркова. - М.: МГФ «Знание», 1996. - 308 с.
5. Митина Л. М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях // Вопросы психологии - 1997. - №4. - С. 45-48.
6. Статья Главы государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» [Электрон. ресурс]. - 2017. URL: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya.html (дата обращения: 25.12.2017).
7. Власова Е.А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов: монография / Е.А. Власова. - Балашов: Николаев, 2009. - 116 с.
8. Фатыхова А.Л., Сулейманова Ф.М. Профессионально значимые качества социального педагога, обусловленные его деятельностью // Международный научно-исследовательский журнал - 2012. - №1. - С. 29-32.

9. Власова Е.А. Подготовка будущих социальных педагогов к профессиональному саморазвитию: авторефер. ... канд. пед. наук. – Саратов: СарГУ, 2012. – 24 с.
10. Власова Е.А. Условия профессионального саморазвития будущих социальных педагогов // Известия Российского государственного педагогического университета им.А.И. Герцена. - 2007. - №1. - С. 66-69.
11. Стребкова Н.С., Лизунова Г.Ю. Саморазвитие будущего педагога-психолога как необходимое условие его профессиональной подготовки в вузе // Международный журнал экспериментального образования. - 2014. - №6 - С.24-26.
12. Ертарғынқызы Д. Жоғары мектепте болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалын қалыптастыру жүйесі. Диссертация PhD. - Алматы: Өл-Фараби ат. ҚазҰУ, 2017. - 152 б.

Р.К. Толеубекова, Т.Б. Имашева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Болашақ әлеуметтік педагогтың өзін-өзі дамытудың теориялық алғышарттары

Аннотация. Бұл мақала болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби өзін-өзі дамыту мәселесіне арналған. Кәсіби өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі жетілдіру деңгейін анықтаудың түсінігі мен тәсілдері талданады. Жүргізілген зерттеулердің барлық маңыздылығына қарамастан, кәсіби өзін-өзі дамыту үшін болашақ әлеуметтік педагогтарды даярлаудың әдістемелік және ұйымдастыру-әдістемелік аспектілері жеткіліксіз дамыған. Кәсіби өзін-өзі дамыту бойынша көптеген ережелерін бар, бірақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби өзін-өзі дамыту бойынша дәлелді теориялар тапшылық. ЖОО студенттерінің өзін-өзі дамыту деңгейін анықтау бойынша зерттеулердің нәтижелері ұсынылды. Әлеуметтік педагогтардың кәсіби өзін-өзі дамытуы олардың осы қызметті жүзеге асыруға кәсіби өзіндік бейімділігі, кәсіби өзін-өзі дамыту және рефлексиялық дағдыларды дамыту мүмкіндігі бар деп болжайды. Қазіргі қоғамдағы болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби өзін-өзі дамыту тұжырымдамасы қарастырылады. Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби өзін-өзі дамыту үлгісін жасау ұсынылады.

Түйін сөздер. Өзін-өзі дамыту, әлеуметтік педагог, құзыреттілік, жетілдіру, дайындық, зерттеу, кәсіби деңгей.

R.K. Toleubekova, T.B. Imasheva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Theoretical background of professional self-development of the future social pedagogue

Abstract. The article is devoted to the professional self-development of future social pedagogues. Provided analysis of the concept and definition the level of professional self-development and self-reliance. Every time the research is conducted, poorly developed methodological and organizational-methodological aspects of the forthcoming social pedagogues' professional self-development. The majority of professions are devoted to professional self-education, but the theory of theoretical professional self-development of social pedagogues is absent. The results of research on determining the level of self-development in university students are presented. Professional self-development of social pedagogues presupposes that they have a formed professional orientation to the implementation of this type of activity, the ability to exercise professional self-development and the development of reflective skills. The concept of professional self-development of future social educators in modern society is considered. The development of the model of professional self-development of future social pedagogues is proposed.

Keywords. Self-development, social pedagogue, competence, improvement, preparation, research, professional level.

References

1. Kovtun T.V. Podgotovka sotsial'nogo pedagoga v pedagogicheskiom kolledzhe [Preparation of a social pedagogue in a pedagogical college]: avtorefer. ... kand. ped. nauk. - Stavropol': StPU [Author's abstract ... cand. ped. sciences. - Stavropol: StPU], 2000. -56 p.
2. Professional'noye samorazvitiye sotsial'nogo pedagoga [Professional self-development of a social pedagogue] Available at: <https://shpargalki.com/sotsialnaya-pedagogika/48professionalnoe-samorazvitiye-sotsialnogo-128956.html> (accessed 08.01.2018).
3. Makarenko T.A. Formirovaniye individual'nykh trayektoriy professional'nogo razvitiya budushchikh sotsial'nykh pedagogov [Formation of individual trajectories of professional development of future social educators]: avtorefer. ... kand.ped.nauk. [Author's abstract ... Candidate of Sciences] (YakGU, Yakutsk, 2006).
4. Markova A.K. Psikhologiya professionalizma: ucheb. dlya vuzov [Psychology of Professionalism: Textbook. for universities] («Knowledge», Moscow, 1996).
5. Mitina L. M. Lichnostnoye i professional'noye razvitiye cheloveka v novykh sotsial'no-ekonomicheskikh usloviyakh [Personal and professional development of man in the new socio-economic conditions], Voprosy psikhologii [Questions of psychology] (4), 45-48 (1997).

6. Stat'ya Glavy gosudarstva «Vzglyad v budushcheye: modernizatsiya obshchestvennogo soznaniya» [Article of the Head of State «A glance at the future: modernization of public consciousness»] Available at: http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizatsiya-obshchestvennogo-soznaniya.html [accessed 25.12.2017].
7. Vlasova Ye.A. Professional'noye samorazvitiye budushchikh sotsial'nykh pedagogov: monografiya [Professional self-development of future social pedagogues: monograph] (Nikolayev, Balashov, 2009).
8. Fatykhova A.L., Suleymanova F.M. Professional'no znachimyye kachestva sotsial'nogo pedagoga, obuslovlennyye yego deyatel'nost'yu [Professionally significant qualities of a social pedagogue, conditioned by his activity], *Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal* [International Scientific and Research Journal] 29-32 (2012).
9. Vlasova Ye.A. Podgotovka budushchikh sotsial'nykh pedagogov k professional'nomu samorazvitiyu [Preparation of future social pedagogues for professional self-development]: avtorefer. ... kand. ped. nauk. [Author's abstract ... cand. ped. sciences], SarGU, Saratov, 2012, 24 p.
10. Vlasova Ye.A. Usloviya professional'nogo samorazvitiya budushchikh sotsial'nykh pedagogov [Conditions for the professional self-development of future social educators], *Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im.A.I. Gertsena* [News of the Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen], 1 66-69 (2007).
11. Strebkova N.S., Lizunova G.YU. Samorazvitiye budushchego pedagoga-psikhologa kak neobkhomoye usloviye yego professional'noy podgotovki v vuze [Self-development of the future teacher-psychologist as an essential condition for his professional training in the university], *Mezhdunarodnyy zhurnal eksperimental'nogo obrazovaniya* [International Journal of Experimental Education], 6, 24-26 (2014).
12. Yertargynkyzy D. Zhogary mektepte bolashak, әлеуметтік педагогтардың кәсіби идеалын калыптастыру зһыыесі [The system of formation of professional ideal of future social teachers at the higher school]. Dissertatsiya PhD. - Almaty: Әl-Farabi at. Қ, азҰУ [The dissertation is PhD. - Almaty: Al-Farabi. KazNU], 2017. 152 p.

Сведения об авторах:

Толеубекова Р.К. – д.п.н., профессор кафедры «Социальная педагогика и самопознания», Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Имашева Т.Б. – докторант кафедры «Социальная педагогика и самопознания», Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан.

Toleubekova R.K. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department «Social pedagogy and self-knowledge», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Imasheva T.B. – Doctoral student of the Department «Social pedagogy and self-knowledge», L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 15.81.21

К. Ж. Төребаева¹, А.С. Мамбеталина², Ш. М. Түребаева³

¹Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

²Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан,

³Қ.А.Ясауи атындағы Қазақ-Түрік халықаралық университеті, Түркістан, Қазақстан
(E-mail: ¹Turebaeva_KJ@mail.ru, ²mambetalina@mail.ru, ³turebayeva_shynar@mail.ru)

Жоғары оқу орны студенттерінің оқу үдерісіне бейімделу жағдайы

Аннотация. Күзиретті мамандарды дайындау қазіргі білім саласы алдында тұрған өзекті міндеттердің бірі. Болашақ маман студенттерді кәсіби және әлеуметтік жағынан дайындау жоғары оқу орнындағы оқу үдерісінде игерген білім, білік, дағдыларына тікелей байланысты. Жоғары оқу орнында оқу үдерісін меңгеріп, тұлғалық дамудың жүзеге асырылуында студенттердің бейімделу процесі маңызды. Студент - қоғамдағы өз орнын айқын табуға, болашақ дамудың бағыт – бағдарын жүйелі тани білуге ұмытылатын мәдениетті тұлға. Бейімделу - әлеуметтік тәжірибелерді меңгерту процесінің тарихи белгіленуі, тұлға әлеуметтенуінің бір құрылымы ретінде анықталады. Студенттің бейімделуі – психологиялық тұрғыдан күрделі динамикалық процесс. Ол жаңа әрекетті меңгеруге байланысты студенттің тұлғалық қасиеттерінің және әлеуметтік орнының өзгеруіне әсер етеді. Студенттердің кәсіби, әлеуметтік әрекеті олардың жоғары оқу орнында игерген білім, білік, дағдылары негізінде қалыптасады.

Түйін сөздер. Студент, күзирет, бәсекелестік, бейімделу, оқу үдерісі, дидактика.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев: «Білім мен ғылымды өз дәрежесінде меңгерген елдер ғана әлемдік дамудың алдында, озық тұсында болады. Елімізді барынша дамытатын негізгі күш бүгінгі, жастар» - деп атап көрсеткен болатын [1]. Заман талабына сай білім мен тәрбие беру, оның мазмұны мен мақсатын, қағидалары мен міндеттерін қайта қарастырып, жаңарту қажеттігі күн сайын артып келеді.

Бұл жоғары оқу орындарының алдына күзиретті маман даярлау мен бәсекелестік талаптарының жаңа міндеттерін жүктейді.

Күзиретті маман даярлау - бұл жинақталған білім, тәжірибе, құндылықтар мен бейімділіктерге негізделген іс-әрекет. Осы өлшемдер негізінде болашақ маман тұлғасын қалыптастыру, олардың кәсіби қызметке, инновациялық іс-әрекетке даярлығын және өздігінен білім алу, жеке мәдениетін дамыту мазмұнын қамтиды.

Болашақ мамандарды дайындауда студенттердің кәсіби және әлеуметтік әрекеті олардың жоғары оқу орнындағы оқу үдерісінде игерген білім, білік, дағдыларына тікелей байланысты. Жоғары оқу орнында оқу үдерісін меңгеріп, тұлғалық дамудың жүзеге асырылуында студенттердің бейімделу процесі маңызды.

Бейімделу - әлеуметтік тәжірибелерді жаңғырту мен меңгерту процесінің тарихи белгіленуі студенттерді әлеуметтенуінің бір құрылымы ретінде анықталады. Зерттеуші ғалым А.А. Реан т.б. өз еңбектерінде ЖОО-ғы оқу үдерісіндегі алғашқы кезең студенттің алдағы өмірдегі жолын анықтайтын шешуші кезең ретінде қарастырады [2].

Студент - қоғамдағы өз орнын айқын табуға, болашақ дамудың бағыт – бағдарын жүйелі тани білуге ұмытылатын мәдениетті тұлға.

Студентті тұлға ретінде төмендегідей үш жағынан сипаттауға болады:

1. Психологиялық жағынан тұлға қасиеттерінің өзара бірлігін көрсетеді, яғни, темперамент, мінез, қабілеттің бірлікте дамуы, психологиялық жағдай және пайымдаулардың дамуға әсер етуін көрсетеді. Сондықтан жеке студентті зерттеу барысында әр адамның өзіндік ерекшелігін, оның психологиялық жағдайы мен қасиетін ескеруді түсіндіреді.

2. Әлеуметтік тұрғыда, студенттің белгілі бір әлеуметтік топқа, ұлтқа, жататындығына байланысты туындайтын қоғамдық қатынастар және оның мәнін түсінуі, байланысы мен орны қарастырылады.

3. Биологиялық тұрғыда, студенттің жоғары жүйке қызметінің типін, анализаторлардың құрылысын, шартсыз рефлексдердің, инстинктерінің, физикалық күшін және т.б. ерекшеліктерін қарастырады. Биологиялық даму тұқым қуалаушылық және туа біткен нышандарға байланысты болғанымен, ол белгілі бір жағдайларда өмір сүру шарттарына байланысты өзгеруі мүмкін.

Тұлға ретінде студенттің мұндай қырларын зерттеу оның білім сапасы мен психологиялық мүмкіндіктерін, жас және тұлғалық ерекшеліктерін ашуға көмектеседі.

Студенттің жас кезеңі биологиялық, психологиялық, әлеуметтік дамуға негізделген, адамның ең жоғарғы нәтижеге қол жеткізетін шағы болып табылады.

Егер студентті жеке тұлға ретінде зерттейтін болсақ, бұл адамгершілік және эстетикалық сезімдердің белсенді даму, адам мінезінің қалыптасу және орнығу кезеңдері, ең негізгісі, адам бойында азаматтық, кәсіби-еңбек және т.б. әлеуметтік рольдердің берік қалыптасатын кезеңі болып табылады. Бұл кезең «экономикалық белсенділік» кезеңнің басталуымен де тығыз байланысты. Демографтар «экономикалық белсенділік» кезеңі деп адамның дербес өндірістік қатынасқа түсуін, еңбек жолының басталуын және отбасы құруын айтады.

Осы жас шағы студент тұлғасының құндылық бағыттылығы мен кәсіби-мүмкіндіктердің өсуі, қабілеттілік деңгейінің белсенді қалыптасуы, мінезі мен интелектісін қалыптастырудың негізгі кезеңі ретінде ерекшеленеді [3].

Студенттік кезең - интеллектуалдық және дене дамуына әсер ететін көптеген факторлардың пайда болуымен де ерекшеленеді. Бір жағынан, дамылсыз артып келе жатқан шығармашылық мүмкіндіктер, интеллектуалдық және дене күштерінің дамуы студенттің сыртқы бейнесінің өзгеріске түсуімен қатар келеді. Бұл жас кезеңінде тұлға зерделік, динамикалық өзгерістеріне байланысты өзгеріп отырады. Сол себепті, оқу-тәрбие жұмыстарының қандай формалары болса да осы ерекшеліктерді есепке алуды қажет етеді.

Жоғары оқу орындарында оқу кезеңі жастықтың екінші кезеңімен немесе кемелденудің бірінші кезеңімен сәйкес келеді және тұлғалық ерекшеліктердің орнығуындағы қиындықтарды білдіреді. Бұл кезеңдегі адамгершілік дамудың өзіне тән ерекшелігі ретінде тәртіптің саналы мотивтерінің ұлғаюын айтуға болады. Осы шақта жоғары сыныптарда толық меңгерілмеген алдына мақсат қоя білу, табандылық, қайсарлық, дербестік, ынталылық, өзін-өзі ұстау сияқты қасиеттер біршама орнығады, мораль мәселелеріне деген қызығушылықтары артады (мақсаттар, өмір сүру, махаббат, парыз, сенім және т.б.).

Мектеп жасынан студенттік кезеңге өту кезеңі қиыншылықтарға және дағдылы өмірлік қатынастарды өзгертуге әкеледі. Бұл қайшылықтар әлеуметтік-психологиялық сипатқа ие болады. Оған студенттің интеллектуалдық және дене күшінің шарықтауы, оның өспелі қажеттілігін қанағаттандырудағы уақытының жетіспеуі мен экономикалық мүмкіндіктерінің шектеулілігі арасындағы қайшылықты жатқызуға болады. Егер жоғары сыныптағы мектеп оқушысының қызығушылығы сан алуан болса, студенттің қызығушылығы кәсібиленген, яғни бір жағынан тарылған, ал екінші жағынан таңдаған саласы бойынша кеңейтілген сипат алады.

Әлеуметтік-психологиялық жағынан алғанда студенттер қауымы жоғары білім деңгейін қажетсінуімен, мәдени белсенділігімен және танымдық әрекетінің жоғарылығымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, студенттер қауымы - әлеуметтік белсенділігі жоғары, интеллектуалдық және әлеуметтік кемелденуі үйлесімді сәйкестірілген топ болып табылады. Студенттердің осы ерекшелігі негізінде оқытушының оған педагогикалық пікірталастағы тең әріптесі, қызығушылығы мол тұлға ретіндегі көзқарасы болуы керек [4].

Тұлғалық-шығармашылық көзқарастың арнасында студент педагогикалық әрекеттестіктің белсенді қызметін өз бетінше ұйымдастыра білетін субъект ретінде қарастырылады. Оған нақты кәсіпке бағытталған міндеттерді шешуге арналған танымдық және коммуникативтік белсенділік тән. Студенттер үшін оқудың негізгі бағыты контекстік болып табылады.

Тәжірибе көрсеткеніндей, жастарды тәрбиелеуде жоғары жетістікке тек оқыту мен тәрбие бірлігі арқылы ғана қол жеткізуге болады, сондықтан оқытушыларға оқыту үдерісін өткізуге дайындалумен қатар, студенттерді тәрбиелеуде өзінің жеке тәсілдерін қалыптастыру маңызды фактор болып табылады. Жастардың қызығушылығы қазіргі ғылым мен техниканың өркендеуінің арқасында шексіз ақпараттар көлемінің өсу себебімен күрделеніп келеді, сол себепті, студенттерге қойылатын талап та әртүрлі. Дегенмен, осы талаптардың негізгісі тәрбие, оқу үлгерімі және қоғамдық жұмысты ұштастыру болып табылады.

Студенттердің ғылыми тұжырымдары, батыл пікірлері, олардың ғылыми өсуіне, моральдық бейнесіне, білім алуы мен қоғамдық жұмысына, өндірістік тәжірибесі және т.б. міндеттеріне қатысты екендігін әрбір оқытушы ескеруі керек.

Алғашқы курстарда жас адамның оқуға, болашақ мамандыққа деген көзқарасы қалыптасады, өзін-өзі тану белсенділігі артады. Болашақ маманның тұлғалық қалыптасуы басталады. Осы жағдайда студент бейімделудің екі жағын меңгереді: білім алу және әлеуметтік-психологиялық бейімделу. Бірінші жағы - оқу үдерісінің сипатына, мазмұнына, жағдайына, ұйымдастырылуына бейімделу болса, екінші жағы - академиялық топқа және қарым-қатынасқа бейімделуі, жеке мінез-құлық стилі мен жолдастарымен қатынасын қалыптастыруы.

Жоғары мектеп жағдайына студенттердің бейімделу проблемалары 60-80 жылдары кеңінен зерттелінді. Зерттеулер бейімделу процесінде кездесетін қиындықтарды анықтауға және оларды түзету бағытында болды. Зерттеуші ғалымдар Кондрашева Л.В., Демина Л.Д. пікірінше, ЖОО-ғы оқыту үдерісінде бейімделудегі негізгі қиындық- студенттердің дәрісті тыңдау, конспектілеу, әдебиеттерді негізге ала отырып конспектілеу, өз бетінше қажетті әдебиеттерді іріктеу, өз бетінше тоериялық материалдарды талдап, жинақтау біліктерінің болмауымен байланыстырады [5].

Өткен ғасырдың 70-80 жылдары бейімделу процесінің 1 - 4-курс аралығында өзгеру динамикасын бірқатар ғалымдар зерттеді Зерттеушілер ЖОО- ғы оқу процесіне студенттерді бейімделуінде негізгі екі бағытты атап көрсетті. Бұл біріншіден, ЖОО-на бейімделу, екіншіден – таңдаған мамандығына бейімделу процесі. Бұл жағдайларда бейімделу процесінің жүруі төмендегі себептері анықтады: тұлғаның кәсіптік бағдары; ЖОО-ғы оқу үдерісі ұйымдастырылуының шарттарын білу; студент бойында кәсіби маңызды қасиеттердің болуы; студенттің оқу үдерісіне деген қатынасы; болашақ кәсіби әрекетіне қарым-қатынасы. Сонымен қатар, зерттеуші ғалымдар бейімделу процесіне әсер етуші факторлармен қатар, ЖОО-ғы оқу үдерісіне бейімделудің мына аспектілерін бөліп көрсетті: әлеуметтік – педагогикалық; жаңа дидактикалық жүйеге икемделу; әлеуметтік-психологиялық; жаңа ұжымдағы жаңа статусқа сай әлеуметтік тәртіпті игеру; мотивациялық-тұлғалық; оқу - танымдық мотивтерін және болашақ мамандығына сай тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру.

Осылайша 60-80 жылдардағы бейімделу процесін зерттеу нақты фактілермен, бейімделуге әсер етуші факторлардың анықталуымен ерекшеленді. Ал, 90-жылдары студенттердің ЖОО-ғы

оқу үдерісіне, жаңа өзгерістерге бейімделу жағдайлары зерттеген. Ғалымдар еңбектерін ЖОО-на бейімделу процесінде студенттің тұлғалық ерекшелігінде болатын өзгерістерді зерттеуге бағыттай отырып төмендегідей анықтама берген: «бейімделу процесі- студент өмірі бейнесінің құрамдас бөлігі»[5]. Алайда, бұл анықтама ЖОО-ғы оқу үдерісіне студенттердің бейімделу процесінің мәнін нақты аша алмайды.

Студенттердің оқу үдерісіне бейімделуі тұлғаның сыртқы ортаға бейімделуі негізінде жаңа тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуымен, жаңа жағдайларға сай өсу динамикасының тепе-теңдігін сақтауымен байланыста қарастырылды.

Бейімделудің басқа да күрделі процестер секілді өз динамикасы бар. Зерттеушілер бұл мәселені шешуде «бейімделу бір күнге де үзілмейді, ал жағдайлар үнемі өзгеріп отырады»- деген бағытта қарастырады. П.Ф. Головатыйдың пайымдауынша, бейімделу процесі- студенттік шақтың барлық кезеңін қамтитын өзгермелі процесс[6].

Л.Д. Столяренко студенттің ЖОО-ғы оқу процесіне бейімделуін бірнеше кезеңдерге бөледі.

1. Бірінші кезең – студенттің ЖОО-ны жағдайына енуі. Бұл кезеңде ЖОО-на оқуға түскен жас адам бойында өз-өзіне деген сенімділікпен жаңа қызықты өмір сүруді жоспарлау арасындағы қарама-қайшылықтардан тұрады. Бірінші курс студенті кешегі мектеп түлегі болғандықтан әлі де болса өзіне деген көңіл бөлуді, оған басқалар тарапынан қамқорлықты қажет етеді, бұл аталған қажеттіліктер қанағаттандырылмағандықтан, ол өз бойында қиыншылықтар кездеседі. Бұл жайттар тұлға бойында алаңдаушылықтар туғызуымен қатар, студенттердің тең жартысы дерлік уақыттың жетіспеушілігіне шағым жасауы жиі кездеседі. Бірінші кезеңнің соңына қарай өзіне және айналасындағыларға деген қанағаттанбаушылық, шаршағыштық, ашушандық байқала бастайды.

Екінші кезең-студенттің өзі таңдаған мамандығына, іс-әрекетіне деген көңіл толмаушылығы. Дегенмен де оқыту процесіндегі кездесетін жаңа ұғымдарды, білім, білік, дағдыларды меңгеруі, өзбетінше жұмыс жасаудың жаңа әдіс-тәсілдерін игеруі негізінде айналасындағыларға, таңдаған мамандығына, студенттер ұжымына икемделе бастайды. Студенттік өмірдің жаңа құрылымына, жаңа қарым-қатынас жасау формаларына, бос уақытты тиімді пайдалана білуге икемделіп, әлеуметтік маңызды тұлғалық қасиеттері қалыптасады. Дара тұлғалық деңгейге көтеріледі. Үшінші кезең-әлеуметтік ролі нақтыланып, қарым-қатынас жасау шеңбері тұрақталып, кәсіби бағыттағы қызығушылығы біршама тұрақтанады. әлеуметтік және кәсіби маңызды қасиеттері қалыптаса бастайды. Бұл кезеңдегі негізгі өзгерістер әлеуметтік-психологиялық бағытта болады. Осылайша тұлғаның ЖОО-на бейімделуі бір-бірімен жалғасып жатқан кезеңдерден тұратындығы анықталды[6].

ЖОО-да тұлға әр түрлі күрделі мәселелерге кездеседі: оқу және қарым-қатынастың жаңа жағдайларына, оқу үдерісінің талаптарына бейімделу мен материалдық- тұрмыстық мәселелерді шешу. Бірінші курс студенттерінде бұл кезең қоршаған ортаның әлеуметтік жағдайларын түйсінуден байланысты өтеді. Бірінші курс студенттерінің жаңа жағдайларға бейімделуі кешенді сипатта болғандықтан оны зерттеу әр түрлі тұрғыда қарастырылады. Осы айтылғандарға сай бейімделген студенттердің негізгі өлшемдерін бөліп көрсетуге болады:

- таңдаған мамандығы бойынша білімді қажетті деңгейде меңгерудің қажеттігін түсінуі;
- жас ерекшелігіне сай ЖОО-ның талабын орындауға дайындық деңгейі;
- оқу әрекетінің нәтижелілігіне студенттің эмоциялық жағдайының әсері;
- студент пен басқа ұжым мүшелері арасында шиеленістің болмауы.

Дегенмен де бұл анықталған мәселелер кейбір студенттерде бірінші курсты аяқтағанша шешілмейді, ал кейбір студенттерде ол ЖОО аяқтағанша шешімін таппайтын мәселелердің бірі ретінде қалып қояды. Балуев С.И өз еңбектерінде студенттердің әлеуметтік-психологиялық бейімделуіне ЖОО-ғы нақты жағдайлар мен таңдаған мамандығына деген қызығушылық арасындағы байланыстың болуы әсер етеді деп көрсетеді[7].

Бірқатар зерттеушілер ЖОО-ғы барлық әрекет түрлерін игеруіне, оқу үдерісіне толыққанды енуіне, жаңа жағымды тұлғалық қасиеттерінің пайда болуына, тұлғааралық қарым-қатынасқа негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру бағытындағы әдіснамалық- теориялық зерттеулеріне негізделген[8].

Сонымен қатар, Зотова О.И., Кряжева И.К. студенттердің ЖОО-ғы оқу процесіне бейімделуде негізгі қиындық жаңа оқу үдерісінің ұйымдастырылуы және оқу пәндері жүйесінің көп түрлілігінде

бейімделуде студенттің интеллектуалдық белсенділігі маңызды роль атқарады деп көрсетіп, бейімделуді дидактикалық және әлеуметтік –психологиялық деп бөліп қарастырады.

Студент тұлғасының бейімделу мәселелері С.М. Жакуповтың оқыту үдерісіндегі тұлғаның оқу әрекетін дамытуға бағытталған қағидалары, Ж.И. Намазбаеваның қарым-қатынас негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру бағытындағы әдіснамалық- теориялық зерттеулеріне негізделген[8].

негізінде жеке тұлғаны қалыптастыру бағытындағы әдіснамалық- теориялық зерттеулеріне негізделген[8].

Сонымен қатар, Зотова О.И., Кряжева И.К. студенттердің ЖОО-ғы оқу процесіне бейімделуде негізгі қиындық жаңа оқу үдерісінің ұйымдастырылуы және оқу пәндері жүйесінің көп түрлілігінде деп көрсетті. Зерттеушілер өз еңбектерінде студенттің жоғары оқу орнына бейімделуі екі компоненттен тұратындығын көрсеткен:

- кәсіби бейімделу, яғни, бұл-оқу үдерісінің ұйымдастырылуына, жағдайларына, мазмұнына икемделуі мен оқу және ғылыми жұмыстарда өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру;
- әлеуметтік-психологиялық бейімделу-тұлғаның ұжымға, ондағы қарым-қатынасқа икемделе отырып, өзіндік стилін өңдеуі.

Студенттің жоғары оқу орнындағы оқу үдерісіне, жағдайларға бейімделуінің негізгі үш форма арқылы анықталады:

1. формальды бейімделу - жаңа қоршаған ортаға студенттің танымдық-ақпараттық икемделуі;
2. қоғамдық бейімделу – студенттер қауымына кіріктіру және осы топтардың ЖОО-ның студенттер тобына кіріктіру процесі;
3. дидактикалық бейімделу – ЖОО-ғы жаңа оқу әдіс-тәсілдеріне, оны ұйымдастырудың жаңа формаларына студенттің дайындығы ретінде танылады[10].

Т.Б. Соломатина өз зерттеулерінде студенттердің кәсіби білім алуға әлеуметтік бейімделуінің негізгі өлшемдері мен көрсеткіштерін қарастырған (1-кесте).

1-кесте

Студенттердің кәсіптік білім алуға әлеуметтік бейімделуінің негізгі өлшемдері мен көрсеткіштері

Бейімделу аспектілері	Өлшемдері	Көрсеткіштері
Дидактикалық	Жалпы ғылыми білім және біліктерді қалыптастыру мен өзбетінше даму негіздері	Кәсіби білім алу үшін белгілі білімді меңгеру мүмкіндігі және қажеттілікті түсіну.
Әлеуметтік-психологиялық	Жеке тұлғалық қарым-қатынас мәдениеті мен коммуникативті мәдениетін қалыптастыру	1. Жанжалсыз тәртіп. 2. ЖОО-ның қоғамдық өміріне қатысуға деген ниеті, тілегі. 3. Оқытушылармен, группаластарымен қарым-қатынасқа қанағаттану.
Кәсіби	Таңдаған мамандығының дұрыстығына сену	1. Арнаулы пәндерге деген қызығушылығы. 2. Мамандықты игеруге деген талпыныс және мансапқа ұмтылыс. 3. Өндірістік тәжірибе барысында кәсіби іс-әрекетінің жетістігі.

Ғалымдардың пікірлерін ескере отырып, ЖОО-ғы студенттердің бейімделуі тек қана оқу процесіне икемделу ғана емес, өмірдің жаңа жағдайларына, таңдаған мамандығына икемделу секілді кең мағынада қарастырылатындығын байқауға болады.

ЖОО-ғы оқу процесінің жетістігі студенттердің өз бетінше жұмыс жасай білу деңгейі мен жауапкершілігіне тығыз байланысты. Сондықтан да студенттердің бейімделуін зерттеу жоғары мектеп мәселелерін шешудің негізгі бір бағыты ретінде қарастырылады Бейімделу- жоғары мектептегі үлгерім сапасын арттырумен тығыз байланыстағы мәселелердің бірі.

Статистика бойынша студенттердің жоғары оқу орнына бейімделуі күрделі әлеуметтік құбылыс дей отырып, студенттердің көпшілігі ЖОО-на мүлдем бейімделе алмайды, кейбірлері оқу жылының аяғына дейін бейімделе алмайды, кейбірлері 3-курстың аяғына дейін қиындықты сезінеді деп көрсеткен. Демек, студент ЖОО-на бейімделуі өте күрделі, біраз уақытты қажет ететін процесс деп қорытынды шығаруға болады.

Студенттің бейімделуі – психологиялық тұрғыдан құбылмалы күрделі динамикалық процесс, жаңа әрекетті меңгеруге байланысты тұлғалық қасиеттерінің, әлеуметтік статусының өзгеруіне әсер етеді. Студенттің жоғары оқу орнындағы оқу процесіне бейімделуін ғалымдар түрлі аспектіде қарастырады: әлеуметтік-педагогикалық аспект, психологиялық аспект, дара-психологиялық, психофизиологиялық.

Кейбір зерттеуші ғалымдар студенттің бейімделуінің тұтас және күрделі процесс ретінде оның іске асуының бірнеше деңгейлерін қарастырады:

-психологиялық деңгей, бұл деңгейде тұлғаның қасиеті мен психологиялық процестерге белгілі орын беріледі;

-психофизиологиялық деңгей, бұл деңгейде психофизиологиялы процестерге көңіл бөлінеді;

-әлеуметтік деңгей, бұл деңгейде студенттің әлеуметтік мақсаттарды, құндылықтарды меңгеру меңгеру динамикасы, ЖОО-ның әлеуметтік маңызын түсінумен байланысты;

-әлеуметтік-психологиялық деңгей, бұл деңгейде тұлғааралық, этникааралық қарым-қатынастың оқу процесіне әсері [11].

Студент жоғары оқу орнында тек қана негізгі екі әрекетке бейімделеді деген пікір бар, олар: таным сферасы ретінде оқу әрекетіне, және қарым-қатынас сферасы ретінде коммуникативтік әрекет. Осылайша бейімделудің екі түрі бөлініп көрсетіледі: дидактикалық (оқу) және әлеуметтік-психологиялық (коммуникативтік). Дидактикалық бейімделу барысында студент бойында жоғары оқу орнының оқу процесіне сәйкес оқу қызметіне сай жаңа дағдылар, қиындықты жеңе білу білігі қалыптаса бастайды [12].

Коммуникативті бейімделу барысында студент оқытушылармен, өз тобындағы басқа студенттермен қарым-қатынасы тұрақтала бастайды, қарым-қатынастың формальды және формальды емес түрлері қалыптасады.

Студенттің жоғары оқу орнына бейімделуін зерттей келе бейімделу белгілі бір кезеңдерден тұратынын атап көрсете болады. Әр кезеңнің өзіндік ерекшелігі, сипаты, маңызы бар. Яғни бейімделудің жетістігі әр кезеңнің тиімділігіне байланысты.

Сонымен, студенттің жоғары мектептегі оқу процесіне бейімделуіне әсер ететін негізгі факторларды атап көрсетуге болады:

- әлеуметтік – демографиялық (ЖОО-ны түскенге дейінгі әлеуметтік статусы, студенттің демографиялық ерекшелігі, таңдаған мамандығы бойынша еңбек стажы);

- психологиялық (айқын көрінетін кәсіби бағыттылық);

- әлеуметтік есею факторы (фактор социальной зрелости) (белсенділік, өзбетінділік, жауапкершілік, өзін-өзі бақылау деңгейі);

- психологиялық-педагогикалық (мінез-құлқының бағыттылығы, оқытушының кәсіби әрекетінің кәсіби деңгейі);

- педагогикалық (оқу материалының мазмұны және оны жеткізу әдісі).

Студенттің жоғары мектептегі оқу процесіне бейімделуін зерттеуге арнаған ғалымдардың еңбектеріне талдау жасай отырып, бейімделу процесіне әсер етуші факторларды екі топқа бөліп қарастыруға болады: әлеуметтік және даралық-тұлғалық.

Әлеуметтік факторлар. Бейімделу процесі-бұл жаңа әлеуметтік жағдайларға енуге икемделуі. Студент, жаңа ортаға ене отырып, ол екі әлеуметтік топ факторларының әсерінде болады: ЖОО-нан тыс әсер етуші факторлар және ЖОО-ны жүйесінде әсер етуші факторлары.

ЖОО-нан тыс әсер етуші факторлар тобына кең көлемдегі құбылыстарды қарастыруға болады: макроәлеуметтік факторлар (мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуы, жастардың бос уақытының дұрыс ұйымдасуына себеп болатын әлеуметтік мәдени жағдай); микроәлеуметтік факторлар (отбасылық тәрбиенің ерекшелігі – оның ішінде әлеуметтік және коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруға негіз болатын этникалық тәрбие; тұлғалық қалыптасуына әсер ететін отбасының құрамы, т.б.).

Біз өз зерттеулерімізде студенттің ЖОО-на бейімделуіне әсер ететін негізгі әлеуметтік факторларды төмендегідей топтастырдық.

1. Социумдық:

- өмірдің этномәдени ерекшеліктері;

- діни көзқарастар мен позициялар.

2. Отбасына байланысты факторлар:

- әлеуттік шығу тегі;
- отбасындағы өзара қарым-қатынас.

Кейбір зерттеуші ғалымдар студенттің жоғары мектептегі оқу процесіне бейімделуі бірінші курстың аяғында оқу әрекетіне, жаңа оқу формаларын меңгерумен аяқталады деп есептейді. С.В. Васильева өз зерттеулерінде бейімделуі екінші курстың аяғында аяқталады деп есептейді. И.А. Аливердиеваның зерттеулерінде бейімделудің кезеңдерін төмендегідей көрсетеді: бірінші курста бейімделу танымдық қабілеттерін қамтамасыз етеді; екінші курста тұлғаның еріктік қасиеттер бейімделеді, үшінші курста кәсіби қасиеттерге икемделеді.

Бұл тұжырымдарға сай студенттің ЖОО-на бейімделуі-бірінші курста әлеуметтік мотивтерге тәуелді болса, үшінші курста кәсіби қызығушылығына байланысты деген қорытынды жасауға болады.

Осылайша көптеген ғалымдар ЖОО-ғы оқу үдерісіне студенттің бейімделуі оқу процесінде кездесетін қиындықтарды жеңуге, ондағы эмоциялық ахуалға байланысты екенін өз зерттеулерінде атап көрсеткен.

Бұл кездесетін қиындықтар объективті болуы мүмкін, ол жағдаятқа тәуелді емес оқу-дидактикалық материалдың сапасыз қамтамасыз етілуі, тұрмыс жағдайының төмендігі, оқытушылар тарапынан көңіл бөлінбеуі.

Бірінші курс студенті үшін объективті қиындықтар мыналар болуы мүмкін: сабақ сұраудың жаңа жүйесі, оқытудың дәрістік формасы, оқу материалын міндетті түрде конспектілеу, сабақ үлегерімін бақылаудың жаңа формасы, оқу жұмысын ұйымдастырудағы өз бетінше жұмыс, машықтану және зертханалық сабақтың көлемінің көптігі.

Кездесетін кейбір қиындықтар студенттердің тұлғалық ерекшелігіне, әрекетіне байланысты болады. Бұл қиындықтар субъективті сипатта болады, яғни, өз іс-әрекетін тиісті деңгейде ұйымдастыра алмауы, еріктік қасиеттерінің қажетті деңгейде дамымауы т.б. Кездескен объективті және субъективті қиындықтар негізінде жоғары мектептегі оқу үдерісіне қойылатын талаптар мен студент мүмкіндігі арасындағы сәйкессіздікке соқтырады, бұл бейімделу жағдайын туғызады.

Студенттің бейімделуі нәтижесі негізгі екі түрлі факторға немесе жағдайға тәуелді, олар: сыртқы, студенттің тұлғасына тәуелді емес немесе объективті; ішкі, тұлғаның даралық ерекшеліктеріне байланысты немесе субъективті.

Сыртқы факторларға зерттеуші ғалымдар оқытудың әлеуметтік сипатын, топтағы психологиялық ахуалды, бірлік деңгейін, студенттердің өзара қарым-қатынас сипатын, оқытушылардың студенттермен қарым-қатынасы стилін жатқызады.

Сонымен қатар, студенттің танымдық әрекетке бейімделуінің сыртқы факторларына оқытушының әдістемелік білігін қарастырады, студенттің бейімделуінің жетістігі оқытушының жобалаушылық (проектированных), құрастырушылық (конструктивных), ұйымдастырушылық, гностикалық білігінің қалыптасуына байланысты деген тұжырым бар.

Кейбір авторлар коммуникативті бейімделудің сыртқы факторларын арнайы қарастырып, студенттердің бейімделуіндегі қиындық оқытушылармен қарым-қатынасқа түсуінде туындайды деп тұжырымдайды. Сонымен бірге студенттік топта қарым-қатынастың негізгі үш түрін бөліп көрсетеді: оқу қарым-қатынасы (танымдық әрекет барысында болады), әлеуметтік (қоғамдық шараларға байланысты), кәсіби (болашақ жұмысы, мамандығы туралы кеңесу барысында), достық (тұлғалық жеке мәселелерін шешу бағытында).

Бірқатар зерттеулер студенттік топ ішіндегі қарым-қатынас барысындағы коммуникативті бейімделуге бағытталған. Коммуникативтік әрекеттер талаптарына байланысты оқу тобындағы студенттердің бейімделу процесі маңызды.

Кейбір зерттеу жұмыстарында студенттің бейімделуіне әсер етуші сыртқы фактор ретінде студенттердің ұжымында және оқу процесіне қатысушылардың барлығымен қатынасты тұрақтандыруға негіз болатын оқытушылардың коммуникативтік қасиеттерін жатқызады. Сонымен қатар, ЖОО-ндағы оқу процесі барысында қарым-қатынастың сипаты қарастырылады. Студенттің коммуникативтік әрекетке бейімделуінің сыртқы факторы оқытушының тұлғасы арқылы, оқу әрекеті барысындағы оқытушы мен студенттің арасындағы өзара қарым-қатынас формасына байланысты, ақпараттандырудың даралық стилі.

Жоғары мектептегі оқу үдерісіне бейімделуде келесі маңызды факторлардың бірі студенттің өзін-өзі реттеуі өз іс-әрекетін жоспарлауы және оның нәтижесін болжауы, өз мінез-құлқын басқара білуі. Студенттің жоғары мектептегі оқу процесіне бейімделуінің жетістігі аталған факторларға тәуелді, ол дидактикалық бейімделудің негізгі факторларымен анықталады-студенттің оқып жатқан пәніне қатынасы, кәсіби түйсіну, интеллектуалдық әрекетін басқару, оқуға қызығушылығы, оқу жұмысында өзбетінше жұмыс жасау білігі мен дағдысын жаттықтыру және меңгеруі .

Кейбір зерттеулерде оқу әрекеті барысында бейімделген жағдайларды талдауды іске асырады, мысалы, күткен нәтижеге қол жеткізбей қалған жағдайлар, тандау пәнінде қиындықтардың туындауы, қабылданған білім барысында немесе пәнді игеруде қарама-қайшылықтардың туындауы, т.б. Мұндай танымдық-шиеленісті жағдайлар психологиялық кедергіні шешу арқылы шешіледі, басты рольде күтілетін нәтижеге байланысты жағымсыз эмоциялар көрінеді.

Кейбір ғалымдардың зерттеулерінде дидактикалық бейімделудің ішкі факторлары студенттің танымдық процестерінің ерекшеліктері мен олардың тұлғалық сипатымен анықталады. Осыған байланысты бірінші курс студенттерінің бейімделуінің жетістігі негізінен интеллектуалдық қызметіне байланысты, жоғары дәрежеде бейімделген студенттерде зейіні тұрақталған, орташа бейімделген студенттерде зейіннің ауысуы жетекші фактор болып табылады, екінші курс студенттерінде бейімделудің жетістігі тұлғалық қасиеттеріне байланысты, яғни, мақсатқа жетудегі тұрақтылық, табандылық, жауапкершілік, ұйымдастырушылық. Үшінші курста бейімделген студенттің жетекші факторы зейіннің жоғары дәрежеде дамуы, өзін-өзі бақылаудың жоғары дәрежелілігі, шешім қабылдағыштығы, шығармашылығы, креативтілігі, сыни ойлауын жатқызады.

Студенттердің дидактикалық бейімделуіне әсер ететін ішкі факторларды зерттеуде олардың қажеттілік-мотивациялық сферасын ескерген жөн. Себебі тұлғаның оқу үдерісінің ерекшелігіне бейімделуі қажеттілік-мотивациялық сферасының сипатына және динамикасына тәуелді.

ЖОО-ғы оқу үдерісіне бейімделуінде студенттердің зейін ерекшеліктері де айтарлықтай орын алады. Себебі бірінші курста студенттердің оқу үлгерімі төмендейді. Бұл ЖОО-ндағы оқу үдерісінің студенттерге қойылатын талаптарға зейінінің құрлымы мен даму деңгейінің уақытша сәйкессіздігіне байланысты.

Студенттің жоғары оқу орнындағы оқу үдерісіне бейімделуіне әсер етуші факторлар әлеуметтік қоршаған ортамен, студенттің танымдық процестерінің даму деңгейіне және тұлғалық қасиеттерінің ерекшелігіне байланысты болады. Сондықтан да жоғарыда көрсетілген ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып, біз өз зерттеулерімізде студенттің бейімделу жетістігіне оқытушылардың қатынасы, студенттің жеке дара ерекшелігі, әлеуметтік ортасы мен жеке қасиеттері әсер ететініне көз жеткіздік.

Жоғары мектептегі оқу үдерісіне студенттің бейімделуін зерттеген ғалымдардың еңбектерінде бейімделудің тиімділігіне тұлғаның даралық-психологиялық ерекшелігінің әсерінің маңыздылығын баса атап көрсетеді.

Соңғы кездері ғалымдар студенттің жоғары мектептегі оқу үдерісіне бейімделуіне тұлғаның даралық-типологиялық ерекшелігі, интеллектуалдық дамуы, мотивациялық ерекшелігі, әрекетінің стилі, тұлғалық өзгерістері, әлеуметтік маңызды қасиеттерінің қалыптасуы құндылықтар жүйесі, этникалық менталитеті әсеріне баса назар аударып келеді. Бұл зерттеулердің теориялық-әдіснамалық негізі Л.С.Выготскийдің психиканың мәдени-тарихи даму тұжырымдамасына сүйенеді. Студенттің бейімделуіне әсер ететін даралық-типологиялық факторды студенттің ұлттық психологиялық ерекшелігі арқылы анықтайды.

Студенттің іс-әрекетінің ерекшелігі бірінші курстан бастап-ақ көріне бастайды. Студенттің психикалық күйіне оқу материалының үзіліссіздігі, оқытушылар құрамы, қоршаған орта жағдайларын әсерін тигізе отырып, оқу және қоғамдық әрекеттері барысына әсер етеді. Егерде бірінші курс студенті өзіне тән оқу-коммуникативтік әрекетінің даралық стилін анықтаса, ол студент үшін бейімделу процесі жеңіл өтеді. Даралық стилі деп әрекет тәсілдері мен әдістері жүйесінің тұрақтылығы түсіндіріледі.

Студенттің даралық-типологиялық ерекшелігі бейімделу процесінің өтуіне және студенттің бейімделуінің нәтижесіне өзіндік әсерін тигізеді. Жоғары мектептегі оқу үдерісіне бейімделуінің жетістігіне кейбір психофизиологиялық қасиеттер өзіндік әсерін тигізеді. Бұған темпераменттің ерекшелігін жатқызуға болады. Темперамент типі іштей дара, тұлғалық қасиеттеріне жатады, ол арқылы тұлғааралық қарым-қатынасы, басқа адамдармен қарым-қатынасы анық көрінеді.

Студенттік шақтың психологиясын терең игеру оқытушыларға әр студентті жеке тәрбиелеу мен олардың ғылымға деген құштарлығын ынталандыру мәселелерін шешуде қажетті басты жол болып табылады. Студентке әлеуметтік толысқан тұлға және ғылыми көзқарастар игері ретінде қарау адамның дүниеге көзқарасын ғана емес, өміріндегі өз орнына деген көзқарасын да қалыптастырады. Басқа сөзбен айтқанда, студент көзқарасының қалыптасуы, өзін белгілі бір қоғамдық құндылық иесі және әлеуметтік пайдалы тұлға екенін сезінуін білдіреді.

Біз өз зерттеулерімізде бейімделу процесі барысында студенттің бойында кәсіби іс-әрекетіне қажетті әлеуметтік қасиеттер де қалыптасатынын қарастырдық. Бұл негізде, жоғарыда қарастырылған студенттердің бейімделуінің өлшемдері мен көрсеткіштері туралы пікірлерді талдай отырып, төмендегідей қорытынды жасалады:

1. ЖОО-ғы оқу үдерісіне және таңдаған мамандығына қарым-қатынасы. ЖОО-да оқу міндеті кәсіби-бағдарлы оқу әрекеті тұлғалық-қызығушылығына сай іріктеледі, кәсіби өз білімін жетілдіруге деген қажеттілік туындайды. Жаңа жағдайлар студенттен білімділікті, белгілі деңгейде біліктілікті талап етеді, студент өзінің тұлғалық мүмкіншілігін жүзеге асыру үшін оқу әрекетіне қатынасын өзгертуді қажет етуімен қатар, өзіндік стилін қалыптастыруды қажет етеді. Бұл тұрғыда таңдаған мамандығына үлкен мән беріледі, себебі, таңдаған мамандығы сәтсіз болса ол оның қабілетіне де, тұлғалық қасиетіне де сай келмейді, бейімделу жетістіктеріне жету мүмкіндігі де төмен болады.

2. Студенттік ортаға кіру. ЖОО-ғы студенттің толыққанды оқуы, шығармашылық өсуі топтастарымен, оқытушылармен қарым-қатынасынан тыс қалуы мүмкін емес, сондықтан да студент олардың өзіне деген қызығушылығын тудыра білуі, өзінің қабілетін көрсете білуі, олардың деңгейіне жете білуі қажет. Бұл студенттің бейімделуіне оң әсерін тигізеді.

3. Эмоциялық дайындық. Психикалық ахуал студенттің бейімделуінде маңызды роль атқарады. Іс-әрекеттің сәттілігіндегі эмоциялық жағдайлар оның негізгі бір компоненті болып табылады.

4. Әлеуметтік және кәсіби маңызды қасиеттерінің қалыптасуы. Жоғары кәсіби білім алу барысында студенттің бойында тұлғалық қасиеттері қалыптаса бастайды, көптеген мәселелермен кездеседі (жаңа орта, жаңа құрдастарымен, оқытушылармен қарым-қатынас, өзін-өзі бағалау). Бұл туындаған мәселелерді шешу өзін-өзі ұйымдастыруды, өмірлік басымдылықтарды түйсіну мен оларды орындауға ұмтылыс, өз әрекетін жоспарлауды қажет етеді. Бұл негізде әлеуметтік және кәсіби маңызды қасиеттер қалыптаса бастайды.

Жалпы алғанда біздің зерттеулеріміздегі студенттің жоғары мектептегі оқу үдерісіне бейімделуінде маңызды өлшемдер студенттің ЖОО-ның жағдайына қатынасы, эмоциялық көңіл-күйі, студенттер қауымына енуі, тұлғалық маңызды қасиеттерінің қалыптасуы.

Олай болса, педагогикалық-психологиялық әдебиеттерге талдау жасай отырып, студенттің ЖОО-на бейімделу процесіне берілген толығырақ анықтаманы былай тұжырымдауға болады: «студенттің ЖОО-ның шарттарына, жағдайларына сай тұлғалық қасиеттерінің икемделуі, жаңа әлеуметтік және кәсіби маңызды қасиеттерді өз бойында қалыптастыруы, тұлғалық мүмкіншіліктерін іске асыруды қамтамасыз ету процесі».

Әдебиеттер тізімі

- 1.Теребаева К.Ж. Студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру. - Ақтөбе: 2002.-154б.
- 2.Реан А.А. Психология изучения личности. – СПб.: Питер,1999. – 416 с.
- 3.Омарова Р.С. Жоғары оқу орындарында студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру. Дис. ... пед. ғыл. канд. – Алматы, 2002. – 166 б.
- 4.Балл Г.А. Понятие адаптации и его значение для психологии личности //Вопр.психологии.-1989.- №1.- С.92-100.
- 5.Кондрашева Л.В., Демина Л.Д. О методике изучения адаптации выпускников педвузов к педагогической деятельности //Адаптации выпускников высшей школы к работе на селе. -Барнаул: Изд-во Пед. об-ва РСФСР, 1981.-94-96с.
- 6.Головатый Н.Ф.Студент: путь к личности. –М.:Изд-во МГУ, 1982.
- 7.Балуев С.И. Механизмы адаптации // Адаптация учащихся 9-10 классов и студентов к учебной и физической нагрузкам. - М.: Изд-во МОПИ, 1987.-С.10-17.
- 8.Джакупов С.М., Бердібаева С.К. Психологиялық зерттеу нәтижелерін статистикалық өңдеу тәсілдері. А. 1998.
- 9.НамазбаеваЖ. И. Психология. - Алматы: Print-S, 2005. -293 б.
- 10.Жарықбаев Қ.Б. Психология. – Алматы: Мектеп, 1994. – 272 б.

- 11.Зотова О.И. Кряжева И.К. Некоторые аспекты социально-психологических аспектов адаптации личности //Методология и методы социальной психологии. /Отв.ред. Шорохова Е.В.-М.:Наука, 1997-173-189с.
- 12.Боронина Л. Н. Вишневский, Ю. Р., Дидковская Я. В. , Минеева С. И. Адаптация первокурсников: проблемы и тенденции // «Научное, научно-методическое, материально-техническое и информационное обеспечение образования» - Министерства образования РФ., 2001. - 284с.

К.Ж.Туребаева, А.С.Мамбеталина, Ш.М.Туребаева

Актюбинский региональный государственный университет им. К.Жубанова, Актюбе, Казахстан
Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Международный казахско-турецкий университет им. К.А. Ясауи

Адаптация студентов высших учебных заведений к учебному процессу

Аннотация. Подготовка компетентных специалистов - одна из актуальных задач, стоящих перед современным образованием. Профессиональная и социальная подготовка будущих специалистов напрямую зависит от знаний и навыков, полученных в учебном процессе в ВУЗе. Для освоения учебного процесса и реализации личностного развития студентов в ВУЗе очень важен процесс адаптации. Студент – культурная личность, которая стремится найти свое место в обществе и систематически изучать будущие тенденции. Адаптация определяется как структура социализации личности, историческое установление процесса усвоения социального опыта. Адаптация студента – это психологически сложный динамический процесс. В результате новых действий она влияет на личностные качества и социальное положение студента. Социальная и профессиональная деятельность студента формируется на основе приобретенных знаний, умений и навыков в стенах вуза.

Ключевые слова. Студент, компетентность, конкуренция, адаптация, учебный процесс, дидактика.

K.Zh.Turebayeva¹, A.S.Mambetalina², Sh.M.Turebayeva³

¹Aktobe Regional State University named after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan

²L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

³K.A. Yassawi International Kazakh-Turkish University

Adaptation of students of higher educational institutions to the educational process

Abstract. The training of competent specialists is one of the urgent tasks facing modern the education. Professional and social training of future specialists directly depends on the knowledge and skills obtained in the educational process at the university. To learn the learning process and realize the personal development of students in the university is very important process of adaptation. A student is a cultural personality that seeks to find a place in society and systematically study future trends. Adaptation is defined as the structure of the socialization of the individual, the historical establishment of the process of assimilation of social experiences. Adapting of a student is a psychologically complex dynamic process. As a result of new actions, it affects the personal qualities and social status of the student.

Key words. Student, competence, competition, adaptation, educational process, didactics.

References

- 1.Turebaeva K.Zh. Studentterdin karym-katynas madenietin kalypstasyru [Formation of students' communication culture], (Aktobe, 2002).
- 2.Rean A.A. Psihologiya izucheniya lichnosti [Psychology of personality] (Peter, Sbs, 1999).
3. Omarova R.S. Zhogari oku oryndarynda studentterdin tanyndyk izdenimpazdygyn kalypstastiru [Formation of cognitive exploration of students in higher education institutions] (Desis ... ped. the science kand, Almaty, 2002).
4. Ball G.A. Ponyatie adaptatsii I ego znachenie dlya psihologii lichnosti [Psychology of adaptation and psychology for personality] Voprosy psihologii 1, 92-100(1989).
5. Kondrasheva L.V., Demina L.D. O metodike izucheniya adaptatsii vypusnikov pedvuzov k pedagogicheskoi deyatel'nosti [Methods of adaptation of pedagogical educators to pedagogical activity.] [Adaptatsiya vypusnikov vysshei shkoly k rabote na sele] (Izd.voPed. Ob-v. RSFSR, Barnaul, 1981).
6. Golovaty N.F. Student: put k lichnosti. [Student: the way to personality] (Izd-vo MSU, Moscow, 1982).
- 7.Baluyev S.I. Mekhanizmy adaptatsii [Mechanisms of adaptation] [Adaptatsiauchashihysya 9-10 klassov I studentov k uchebnoi I fizicheskoinagruzkam] [Adaptation of pupils of 9-10 classes and students to educational and physical loads.] (Izd-vo MIPI, Moscow, 1987).
8. Djakupov S.M., Berdibaeva S.K. Psihologiyalyk zertteu natizhelerin statistikalik ondeu tasilderi[Methods of statistical processing of psychological research results] (Almaty, 1998).
9. Namazbaeva Zh.I. Psihologiya [Psychology]. (Almaty, Print-S, 2005).
10. Zharykbayev K.B. Psihologiya [Psychology]. (Almaty, School, 1994, 272 p).
- 11.Zotova O.I., Kryazheva I.K. Nekotorye aspekty socialno-psihologicheskikh aspektov adaptatsii lichnosti [Some

aspects of socio-psychological aspects of personality adaptation] Metodologia I metod i socialnoi psihologii [Methodology and methods of social psychology] Otv.red. Shorokhova E.V.(Nauka, Moscow, 1997).

12. Boronina L.N. Vishnevsky Yu.R., Didkovskaya Ya.V., Mineeva S.I. Adaptacia pervokursnikov: problemy I tendencii [Adaptation of first-year students: problems and trends.] Nauchnoe, nauchno-metodicheskoe, materialno-tekhnicheskoe I informacionnoe obespecheniye obrazovaiya [«Scientific, scientific-methodical, material and technical and information support of education»] (Ministry of Education of the Russian Federation, Russia, 2001).

Авторлар туралы мәлімет:

Төребаева К. Ж. – Мектепке дейінгі және арнаулы білім кафедрасының меңгерушісі, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан.

Мамбеталина А.С. – Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасының доценті міндетін атқарушы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Туребаева Ш.М.–докторант, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, ОҚО, Түркістан, Қазақстан.

Turebayeva K.Zh.- Head. Of Department of Preschool and Special Education, Aktobe Regional State University named after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan.

Mambetalina A.S. - Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Self-knowledge, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Sh.M.Turebayeva - doctoral student, International Kazakh-Turkish University named after K.A.Yasaui, Turkestan, Kazakhstan.

XFTAP 77.03

Е.К. Уанбаев

С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті. Өскемен, Қазақстан.

(E-mail: uanerken@mail.ru)

Шығыс Қазақстан облысының аудандарындағы бұқаралық спорт жұмыстары дамуының әлеуметтік-экономикалық жайлары

Аннотация. Мақалада ШҚО-ның аудандарының әлеуметтік-экономикалық жайлары, оның дене мәдениеті және спортқа әсері зерттеліп, салыстырылады. Еліміздің шығыс өңірінің кейінгі 10 жыл уақытында негізгі экономика және әлеуметтік салалардың өсуін анықтап, көрсетеді. Автор Өскемен қаласының жанындағы бірі мал шаруашылығымен, екіншісі егін шаруашылығымен айналысатын Глубокое, Ұлан және орташа шалғай, өте шалғай шекара аймағында орналасқан Жарма, Зайсан аудандарындағы әлеуметтік-экономикалық жайлары бір-бірімен салыстырылады. Ол жайлардың 2006 және 2016 он жыл аралығында өсу, жоғарылауын анықтайды.

Экономиканың жақсаруының әлеуметтік көрсеткіштерінің жоғарылауына, спорт құрылымдарының көбеюіне, адамдардың денсаулықтарына көңіл бөлініп, дене тәрбиесі және спорт жаттығуларымен көптеген адамдардың тұрақты, жүйелі, айналысуына әсер ететінін нақты мысалдармен дәлелдейді. Ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізе келе, осы мәселелерді шешудің тиімді жолдарын ұсынады.

Түйін сөздер. Әлеуметтік-экономикалық жайлар, дене тәрбиесі және спорт, денсаулықты нығайту, дене жаттығулары.

Кіріспе. Ел экономикасының жоғарылауы, ұлттық табыстың ұлғаюына байланысты дене мәдениеті және спорт жүйесі дамиды. Дене тәрбиесінің әлеуметтік-экономикалық мәні адам ағзасының функциональды мүмкіндіктерін жоғарылату, денсаулығын нығайтудан тұрады. Ғылыми тәжірибе мәліметтері бойынша дене тәрбиесі жаттығуларымен жүйелі түрде айналысушылардың санын 10 %-ға көбейтсе, сырқаттанушылардың санын 6,7 %-ға азайтуға мүмкіндік берілетіндігі дәлелденген. Ғылыми зерттеулер материалдарында мақсатты бағытталған дене жаттығулары еңбекшілердің кәсіби жұмыс қабілеттілігі деңгейін 7-18 %-ға, еңбек өнімділігін 0,64 — 1,9 %-ға арттыруға, сырқаттануды 20-83 %-ға дейін азайтуға мүмкіндік беретіндігі көрсетілген. Мұның өзі кәсіпорындарға үлкен көлемде экономикалық табыс әкелмек [1].

Қазіргі кезеңде Қазақстанның экономикалық даму үрдісі ілгерілеуде, әлі де жоғарылау мүмкіншіліктері үлкен. Оған табиғи бағалы қазбалардың, шикізат, мұнай, газ өнімдерінің көптігі, халықтың ынта-пейілі, әл-ақуалы жеткілікті. Енді осы мүмкіншіліктерді жетілдіру, жастарды, еңбек ететін адамдарды бір мақсатқа шоғырландыру, олардың денсаулықтарын нығайту, еңбек тиімділіктерін арттыру қажет болады. Ол үшін дене мәдениеті және спортты қаржыландыру, ұйымдастыруға көп көңіл бөлінуі қажет.

Бұл мақаланың мақсаты аудандардың әлеуметтік-экономикалық жайлары мен оның дене мәдениеті және спортқа әсерін зерттеп, салыстыру, ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізе келе, осы мәселелерді шешудің тиімді жолдарын ұсыну.

Міндеттері: Шығыс-Қазақстан облысының аудандарындағы әлеуметтік-экономикалық жайларын, жүргізіліп жатқан дене мәдениеті және спорт жұмыстарын зерттеп, салыстыру, ол жұмыстарды дамытудың тиімді жолдарын анықтау.

Мақаланы жазғанда әдебиеттерді, құжаттарды, статистикалық жинақтарды оқу, талдау, математикалық өңдеу секілді ғылыми зерттеу жұмыстарын қолдандық.

Зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. Қазақстан мемлекеті халқының денсаулығын нығайту атты ұлттық бағдарламасының бір бөлімі - ауылдық жерлерде дене мәдениеті және спортты дамыту болып табылады. Осы ұлттық бағдарламаны іске асыру кезінде әрбір ауданның әлеуметтік-экономикалық жағдайы, адамдардың тұрмысының жақсаруы үлкен маңызды рөл атқарады. Өйткені қазіргі кезгі статистикалық мәліметтер бойынша Қазақстандағы тұрғындардың 46,2 %-ы ауылдық жерлерде тұрады. Шығыс Қазақстан облысында 1424,5 мың адамның 573978-і, яғни 46,5 %-ы ауылдық жерлерде, 231 ауылдық округтерге бөлініп, 25 кент, 825 ауылдарда тұрады [2]. Аудандарда тұратын адамдардың әлеуметтік-экономикалық жағдайлары, жақсы тұрмыстары денсаулықтарын жақсартуға, мәдениетке, соның ішінде дене мәдениеті мен спортқа ұмтылыстарын тудырады.

Осы ұлттық бағдарламаның бағыттары бойынша аудандардағы адамдардың жағдайын, халықтың әлеуметтік-экономикалық жайларының дене мәдениеті және спорт дамуына әсері Шығыс Қазақстан облысының Ұлан, Глубокое, Жарма, Зайсан аудандарында зерттелді. Зерттеуге керекті статистикалық мәліметтер аудан әкімшілігінің экономика, дәрігерлік, білім беру, дене мәдениеті және спорт бөлімдеріндегі құжаттардан және кейінгі жылдары Қазақстан Республикасының Статистика агенттігі шығарған арнайы статистикалық жинақтардан алынды. Кесте № 1-де 2006 және 2016 жылдардағы мәліметтер бойынша 10 жылдағы өзгерістері салыстырмалы түрде алынды [2-5].

1 Кесте

ШҚО-ның аудандарының әлеуметтік – экономикалық негізгі салаларының көрсеткіштері (салыстырмалы 2006 және 2016 жылдар)

Әлеуметтік-экономикалық негізгі салалар	Аудандар 2006 және 2016 жылдар			
	Зайсан 2006/2016ж	Ұлан 2006/2016ж	Глубокое 2006/2016	Жарма 2006/2016
Ауданның көлемі, кв км	10400	9600	7300	22600
Халық саны	38400/	41204/	65700/	51377/
	37952	40599	64125	40748
Экономикалық белсенді халық, %	70,8 %	68,3	63,7 %	70,9
Оқу орындары (мектептер, оқушылар)	30,7778/	38,5637/	30,7926/	54,9030/
	27,6316	32,4339	28,6478	42,6735
Сырқат адамдар саны	10880	*	14164	*
Аудан бюджеті: жалпы (млн. тенге)	657270,8/	881374/	1034,9/	1327,2/
	1776000	2113,1	3999729	2526,4
Ауданның өз түсімі (млн. тенге)	188485/	339398/	569,2/	502,8/
	1174,2	1389,4	1939,8	1672
Орта еңбекақы (мың тенге)	24500/	25212/	26540/	29798/
	109257	97722	126318	99974
Ірі кара сандары	54638/	46250/	24886/	53875/
	76082	52097	20706	64483

Қой, ешкі сандары	140955/ 106876	82833/ 98918	9341/ 13837	171337/ 24217
Жылқы сандары	8843/19318	9877/22238	2521/2773	10491/24217
Мәдени-әлеуметтік құрылыстар				
Мәдениет үйлері, клубтар	16/11	17/22	19/19	16/23
Кітапханалар	10/9	9/9	22/25	12/13
Стадион, спорт залдары	35/36	40/46	34/36	28/29

Кестеде көрсетілгендей төрт ауданның жер көлемі, халық сандары әр түрлі. Жер көлеміне қарағанда Глубокое ауданында халық тығыз орналасқан. Ол аудан территориясында орналасқан заводтарға, ондағы жұмысшылар санына байланысты. Экономикалық тұрғыдан белсенді халық орташа 63-70 %-ды құрайды [4]. Бұл Өскемен қаласындағы 64,2 %-ық көрсеткіштен жоғары, сондықтан ауыл халқының әрбіреуінің өз отбасылық экономикасын жоғарылатуына мүмкіншілігі бар.

Барлық аудандардағы орташа еңбекақы мөлшері ұқсас, шаруалар, жұмысшылар, қызметкерлер орташа 18-29 мың теңге табыс табады. Ол көрсеткіштер 2016 жылы 2006 жылмен салыстырғанда 5 есе жоғарылаған. Яғни адамдардың отбасыларында әлеуметтік-экономикалық жағдайлары жақсарған. Ауыл адамдарының күн көрістері үшін қолдарында ұстап отырған ірі қара малдарының Глубокое ауданынан басқа аудандарда Ұланда 11,3% , Жармада 16,5%, Зайсанда 28,2% көбейген. Жылқы сандары Ұлан ауданында 2,25 есе, Жарма ауданында 2,3 есе, Зайсан ауданында 2,18 есе, ал Глубокое ауданында 9,9% көбейген. Глубокое ауданының мал санының аз жоғарылаған себебі ол жердегі шаруа қожалықтарының көбінесе егін шаруашылығымен айналысатындықтан деп, түсіндіруге болады.

Аудан тұрғындарының арасында сырқат адамдардың саны көп. Ол Зайсан ауданындағы жалпы халықтың 28,5 %-ын, Глубокое ауданында 21,6 %-ын құрастырады [3]. Сол аудандардағы дәрігерлік құжаттарды зерттеп, дәрігер мамандармен әңгімелесу арқылы ол сырқаттардың жартысы жүрек қан тамыры ауруларымен ауыратынын білдік. Жүрек қан-тамыры ауруларына бірінші себеп – гиподинамия, қимыл тапшылығы. Емі – жетісіне үш рет тұрақты, жүйелі дене жаттығуларымен шұғылдану.

Аудандардың жылдық бюджеттері жалпы мемлекеттік және ауданның әртүрлі салықтардан түсетін өз түсімімен қаржыландырылады. Ол әр ауданның мүмкіншілігіне байланысты әр түрлі. Осы қаржыдан дене мәдениеті және спорт жұмыстарына бөлінетін қаржы мөлшері де әр түрлі (№ 2 кесте) [3]. Ол аудан Әкімі және аудандық маслихат шешімімен бөлінеді.

Зайсан ауданындағы 2006 жылғы дәрігерлік комиссияның қорытындысы бойынша 480 жас жігіттің 169-ы, яғни 35 %-ы ғана әскерге жарайтыны анықталды [3]. Жарамайтын жастардың негізгі аурулары хирургиялық, соның ішінде жалпақтабандылық ауырулары. Ал жалпақтабан ауруының бірінші себебі дене жаттығуларымен, соның ішінде табан, балтыр, аяқ бұлшық еттеріне арналған жаттығулардың аз, немесе мүлдем орындалмауы, екінші себебі киетін аяқ киіміне байланысты деп қарастыруға болады. Ал 2016 жылғы дәрігерлік комиссияның қорытындысы бойынша 223 жас жігіттің 165-і, яғни 74 %-ы әскерге жарайтыны анықталды. Бұл көңілге қуаныш орнықтыратын, жақсы көрсеткіш.

Аудандардың дене мәдениеті және спорт жұмыстарының әлеуметтік-экономикалық жағдайы жалпы жаман емес. Аудандардың әлеуметтік-экономикалық жағдайларының жоғарылағанына байланысты, халықтың тұрмыс жағдайлары да жоғарылады. Бірақ аудандарда дене мәдениеті және спорт жұмыстарына бөлінетін қаржы аз болғандықтан мектептердегі спорт залдарын, дене тәрбиесі сабақтарын, спорт түрлерінен жаттықтыруларды құрал-жабдықтармен қамтамасыз ету жағы қанағаттанғысыз. Мысалы, Глубокое ауданының дене мәдениеті және спорт жұмыстарына 2006 жылғы бөлінген қаржы бюджет ақшасының 0,6 % -ы ғана екен. Ол көрсеткіш он жылдан кейін де 2016 жылы кестеде көргендеріңіздей көп өзгере қойған жоқ.

Аудандардағы ауылдық жерлерде Президенттік сынама сынақтарына дайындық, оны тапсыру жұмыстары өз мәнінде жүргізілмей жатыр. Оны дұрыс өз мәнінде жүргізу үшін оқыту семинары, насихат жұмыстары, әртүрлі ынталандыру конкурстері ұйымдастырылуы қажет болады.

Аудандарда дене мәдениеті және спорт жұмыстары ұйымдастыру жүйелі сипатта емес. № 2 кесте, 2 жолында көргендеріңіздей дене жаттығуларымен тұрақты айналысатындар саны 2006 жылдары Зайсан, Жарма, Глубокое аудандарында облыстық орташа 8 %-дық көрсеткішке ұқсас болғанымен, Республикалық орташа 15 % көрсеткіштен төмен.

2 Кесте Аудандардағы дене мәдениеті және спорт жұмыстарының әлеуметтік-экономикалық жағдайы

Дене мәдениеті және спорт жұмыстарының нәтижесін анықтайтын көрсеткіштер	Аудандар 2006 және 2016 жылдар			
	Зайсан	Ұлан	Глуб-ое	Жарма
Стадион, спорт залдары	35/36	40/46	34/36	28/29
ДМжС айналысатындар саны	3289/ 12060	8490/ 13360	4553/ 19174	2556/ 12654
ДМжС айналысатындардың пайыздық көрсеткіштері	8,65% / 31,8%	20,6%/ 33,1 %	6,92%/ 29,8 %	4,07%/ 30,8 %
ДМжС жұмыстарын қарж-у (млн)	3,0/17,782	8,0/ 18,996	7,0/ 9,000	13,4/ 43,42
Облыстық халық ойындарына қатысу нәтижелері	5/2	1/9	3/4	2/5

Бұл мәселе сол кезде 2006 жылдары ғылыми эксперименталдық жұмыстар ұйымдастырылып, дене мәдениеті және спорт жұмыстары басқарылған Ұлан ауданында шешімін тауып сол кезде 20,6% болса 10 жылдан кейін, яғни 2016 жылы 33,1%-ға жоғарылаған. Басқа аудандарда да дене мәдениеті және спорт жұмыстары дұрыс ұйымдастырыла бастаған.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. 2016 жылдағы облыстық спорт басқармасына аудандардың берген есептері бойынша барлық біз зерттеп отырған аудандардың дене жаттығуларымен тұрақты, жүйелі жаттығатын адамдардың пайыздық көрсеткіштерінің жоғарылағанын байқаймыз. Ол көрсеткіштер Зайсан ауданында 31,7%, Жарма ауданында 30,8%, Глубокое ауданында 29,8% Ұлан ауданында 33,1 % пайызға жоғарылаған. Ұлт көсбасшысы, Президент Н.Ә. Назарбаевтың алдымызға қойған міндеті орындалып жатыр, бірақ біз ол көрсеткіштерге тоқталмауымыз керек. Шет елдердегі 60% көрсеткіштерге ұмтылу қажет. Өйткені сырқат адамдардың көптігін, жас жігіттердің әскер қатарына жарамай жатқанын көріп, ал ғылыми зерттеулер бойынша дене тәрбиесі жаттығуларымен жүйелі түрде айналысушылардың санын 10 %-ға көбейтсек, сырқаттанушылардың санын 6,7 %-ға азайтуға мүмкіндік беретіндігін ескеріп, әлі көп жұмыс істеу керек екеніне көзіміз жетеді.

Қазақстан мемлекетінің Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан – 2030» жолдауының 40-шы «Денсаулық, білім және Қазақстан халқының тұрмыс жағдайы» атты бөлімінде: Экономиканың өсуі өзінен-өзі халықты жақсы тұрмысқа жеткізбейді. Экономикасы дамыған, бірақ тұрғындары өз денсаулығына дұрыс көңіл бөлмеген, қоршаған ортасы экологиялық лас, ауру тұрғындары көп елдерді көз алдымызға елестетуге болады. Сондықтан салауатты өмір салтын сақтап, әрбір адам дене жаттығуларымен айналысуы керек – деп, жазады.

Аудандар экономикасының дамуы ауылдық жерлердегі спорт құрылымдарының салынуына, спортшылардың облыстық, Республикалық жарыстарға қатысуына қолайлы жағдайлар туғызуда. Тек қана 2016 жылы облыста 29 спорт құрылыстары іске қосылды. Ауылдық жерлерде облыс орталығынан 500 шақырым шалғайда тұратын Зайсан ауданында 2016 жылы суға жүзу бассейны, спорт кешені қолдалануға берілді. Ұлан ауданында спорт кешені салынып, аудандық спорт мектебі сол ғимаратқа көшірілді. Облыста дене тәрбиесі және спортпен айналысу үшін 3171 спорттық құрылыстар жұмыс істейді, оның: 1947 ауылдық жерлерде, 121 жеке меншік, 2364 білім беру мекемелерінде, 211 балалар-жасөспірімдер спорт мектептерінде [6].

Жоғарыда айтылған Шығыс Қазақстан Облысының аудандарының әлеуметтік-экономикалық және спорттық-көпшілік жайларын зерттей келе мынандай **қорытынды** жасаймыз:

1. Аудан экономикасының деңгейі жоғарыласа, ол жерде тұрған адамдардың тұрмыс жағдайлары

жақсара бастайды. Тұрмыс жағдайлары жақсарса олардың денсаулыққа, денсаулықты нығайтатын спорт жаттығуларына деген ынталары, қызығушылықтары пайда болады. Көп адамдар ықылас білдіріп, дене жаттығуларымен айналысуына байланысты аудандарда дене мәдениеті және спорт жұмыстары жандана бастайды. Сондықтан экономика, әлеуметтік жақсы тұрмыс, әлеуметтік белсенділік пен дене мәдениеті мен спорттың арасында өте тығыз байланыс бар деп ойлаймыз.

2. Аудандардың территориясында, ауылдарда спортшылардың пайда болуы, шығуы, аудан спортына үлес қосуы, спорт үйірмелері жұмыстары жүйелі емес. Сондықтан аудандардағы экономика дамығанымен қатар, дене мәдениеті және спорт жұмыстары жүйелі басқарылуы қажет.

3. Аудандардағы дене мәдениеті және спорт жұмыстарын жүйелі, дұрыс ұйымдастыру үшін ауданның дене мәдениеті және спорт жұмыстарын ұйымдастыру үлгісін, моделін кіргізіп, сол бойынша жұмыс істеу керек болады (Үлгіні автор құрастырды).

4. Аудандардың дене мәдениеті және спорт бөліміндегі 3-4 маман аудандық жарыстар өткізіп, аудан құрама командасымен облыстық жарыстарға қатысумен қолдары босамайды. Сондықтан ауылдарда, аудандық мекеме, өнеркәсіптерінде спорт жұмыстарын ұйымдастыратын, аудандық дене мәдениеті және спорт бөліміне көмектесіп аудандық құрама командасын дайындайтын «Жігер» спорттық қоғамдық бірлестігін құрып, оның жұмыс деңгейін жоғарылату керек.

5. «Жігер» спорттық қоғамдық бірлестігінің ұйымдастыруымен ауылдарда сауықтыру, спорттық жаттықтыру, көпшілік спорт жұмыстарын жүйелі, орнықты орындайтын, дарынды, қабілетті спортшыларды іріктейтін «Спорттық мәдени орталық» ашылуы керек.

6. Аудандардағы дене мәдениеті және спорт жұмыстарын әкімшілік жағынан тиімді басқару үлгісін кіргізу, «Жігер» спорт қоғамдық бірлестігін құру, ауылдарда «Спорт-мәдени орталықтарын» ашу, дене мәдениеті және спортты насихаттау, мамандарға оқыту семинарларын өткізу сияқты жұмыстар жүргізілсе спорт жұмыстарының деңгейі көтеріледі [6].

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қошаев М.Н. Дене шынықтырудың экономикалық тиімділігі. //Мектептегі дене шынықтыру. Республикалық әдістемелік журнал. – 2006. № 4. –Б. 21-25.
- 2 Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі. Ауыл дамуының мониторингі. Тоқсан сайын шығатын жинақ. Өскемен қаласы, 2007. -132 б.
- 3 Ұлан, Глубокое, Зайсан, Жарма аудандарының әкімшілігіндегі экономика, дене мәдениеті және спорт, аудандық аурухана бөлімдеріндегі статистикалық құжаттар. 2006 және 2016 жылдар.
- 4 Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі. Қазақстан Өңірлері бойынша халықтың экономикалық белсенділігі. Статистикалық жинақ. 1977-2006. Астана, 2007. -359 б.
- 5 Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі. Шығыс Қазақстан цифрларда. Статистикалық жылнама. 2007. 189 б.
- 6 Уанбаев Е.Қ. Аудандарда, ауылдық жерлерде дене тәрбиесі және спорт жұмыстарын ұйымдастырудың теориялық және әдіснамалық негіздері: монография /Е.Қ.Уанбаев. – Өскемен: С.Аманжолов атындағы ШҚМУ «Берел» баспасы, 2017. -129б.

Е.Қ. Уанбаев

*Восточно-Казахстанский государственный университет им. С. Аманжолова,
Усть-Каменогорск, Казахстан*

Социально-экономические предпосылки развития массового спорта районов Восточно-Казахстанской области

Аннотация. В статье рассматривается влияние уровня социально-экономического развития различных районов Восточно-Казахстанской области на состояние физической культуры и спорта, путем сравнения их основных показателей. Автор сопоставляет рост основных отраслей экономики и социальной сферы восточного региона нашей страны с развитием физической культуры и спорта на протяжении последних 10 лет. Сравняются в социально-экономическом развитии районы расположенные как вблизи города Усть-Каменогорска, в частности это – Уланский район, занимающиеся скотоводством и Глубоковский район, ориентирующийся в основном на земледелие; так и расположенные как в средней отдаленности от областного центра- это Жарминский район, так и очень отдаленный Зайсанский район, расположенный в пограничной зоне.

Улучшение социально-экономических показателей в районах области, приводит к росту число спортивных сооружений, увеличению внимания к здоровью людей, количеству постоянно и систематически занимающихся физкультурой и спортом. Автор доказывает все это на конкретных примерах и предлагает эффективные пути решения проблемы развития ФКиС в районах ВКО.

Ключевые слова: социально-экономическое состояние, физическая культура и спорт, укрепления здоровья, физическая упражнения.

Е.К. Uanbayev

East Kazakhstan State University S. Amanzholova, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

Social and economic preconditions for the development of mass sports of regions of Eastern Kazakhstan

Abstract. The author, having studied the influence of the socio-economic state of the regions on the development of physical culture and sports, compares their main indicators. He compares the growth of the main branches of the economy and social sphere of the eastern region of our country during the last 10 years. He compares areas located near the city of Ust-Kamenogorsk, engaged in cattle breeding Ulansky, agriculture Glubokoe and located from the regional center in the middle distance Zharminsky and very remote located in the border zone Zaisan areas in socio-economic development. Considers growth and development from 2006 to 2016.

Improvement of socio-economic indicators in the districts of the region leads to an increase in the number of sports facilities, increases attention to people's health, increases the number of people engaged in physical education and sports, constantly and systematically. The author proves all this with concrete examples. On the basis of the conducted research work indicates effective ways to solve the problem.

Key words. Socio-economic status, physical culture and sport, health promotion, physical activities.

References

1. Koshayev M.N. Dene shynyktirudin economicalik tiimdiligi [Economic efficiency of physical culture]. Mekteptegi dene shynyktiru. Respublikalic adistemelic jurnal [Physical training in school. Republican Methodical Journal] (4), 21-25 (2006).
2. Kazakhstan Respublikasi Statistika agenttigi. Auil damuinin monitoring. Toksan sain shigatin jinak [Agency of the Republic of Kazakhstan on Statistics. Monitoring of rural development. Quarterly collection], Ust-Kamenogorsk, 2007, 132 p.
3. Ulan, Glubokoe, Zaisan, Jarma audandarinin akimshiligindegi economica, dane madenieti jane sport, audandic auruhana bolimderindegi statisticalic kuzhattar [Statistical documents in the departments of economics, physical culture and sports, departments of the regional hospital in Ulan, Glubokoe, Zaisan, Zharma districts]. 2006 and 2016 years.
4. Kazakhstan Respublikasi Statistika agenttigi. Kazakhstan Onirlery boinsha halyktyn economicalic belsendiligi [Agency of the Republic of Kazakhstan on Statistics. Economic activity of the population in the regions of Kazakhstan]. Statisticalic jinak [Statistical compilation]. 1977-2006, Astana, 2007, 359 p.
5. Kazakhstan Respublikasi Statistika agenttigi. Shygys Kazakhstan cifrlarda. Statisticalic jylnama [Agency of the Republic of Kazakhstan on Statistics. East Kazakhstan in figures. Statistical Yearbook]. 2007. -189 p.
6. Uanbayev E.K. Audandarda, auldic zherlerde dene tarbyesi zhane sport zhumistarın uimdistirudin teoriyalic zhane adisnamalic negizderi: monografiya [Theoretical and methodological foundations of the organization of physical culture and sports in regions and rural areas: monograph], Oskemen:S.Amanzholov atindagy SHKMU "Berel" baspasi [East-Kazakhstan State University named after S. Amanzholov, publishing house "Berel"], 2017, 129 p.

Автор туралы ақпарат:

Уанбаев Е.К. – Дене мәдениеті және спорт теориясы мен әдістемесі кафедрасының доценты, педагогика ғылымдарының кандидаты, С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Қазақстан көшесі 55, Өскемен, Қазақстан.

Uanbayev E.K. Candidate of pedagogical sciences, assistant professor, East Kazakhstan State University S. Amanzholova, Kazakhstan street, 55, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan.

МРНТИ 14.43.47

Г.К.Шолпанқұлова

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E- mail: sh.gul@mail.ru)

Болашақ мамандарды кәсіби даярлаудағы интеграция мен дифференциацияның рөлі

Аннотация. Үздіксіз кәсіби білім берудің концептуалдық және практикалық деңгейлеріндегі заманауи мәселелері қоғам өмірінің әлеуметтік, өндірістік-экономикалық, рухани-адамгершілік өзгерістерімен байланысты қоғамдық дамудың нақты тәжірибелік сұраныстарын көрсетеді. Бүгінгі таңда интеграция феномені білім беру кеңістігі шеңберінде инновация дәрежесінде жетекші ұстанымға ие. Кәсіби-педагогикалық білім интегративтік үрдіс ретінде адамды нақты мамандық бойынша іс-әрекетке дайындауды, ал нәтиже ретінде – бұл кәсіптік білім, білік, дағдылар мен тәжірибенің дербес интегративтік жүйесін қамтамасыз етеді. Педагогикалық теория мен практиканы талдау негізінде білім интеграциясының мәні белгілі бір гносеологиялық тұтастықты қалыптастыру үрдісі және нәтижесі ретінде анықталуы мүмкін, ол синтезделген компоненттердің өзара әрекеттесуінң тиімді өсуін, олардың өзара байланысы мен өзара тәуелділігінің күшеюін, салыстырмалы тұрғыда олардың дербестігінің төмендеуін ашып көрсетеді. Бұған білімнің өзара кірігуі, тереңдетілуі, бірегейленуі жолымен қарама-қарсы бөлшектену, ажыратылу, саралану үрдістерінің бірлігінде қол жеткізуге болады. Өзінің мәні бойынша интегративті болып саналатын кәсіби-педагогикалық білім беру жүйесінде педагогикалық, психологиялық және арнайы білімді, білікті меңгеруге және жинақтауға қабілетті интегративті біртұтас маманды дайындау жүзеге асырылады.

Түйін сөздер. Интеграция, дифференциация, ғылым және білім, ғылым және білім интеграциясы, интеграциялық оқыту, білім синтезі, тенденция, білім беру кеңістігі, кәсіби даярлау.

Кіріспе. Отандық білім берудің әлемдік білім кеңістігіне интеграциялануымен барлық мемлекеттер үшін ортақ әрі жалпы жаңа педагогикалық парадигманың қалыптасуы мен дамуындағы тенденциялар айқындалады. Осы тенденциялардың ішінде адам капиталының үздіксіз дамуы өзекті болып табылады. Батыс елдерінің білім беру саласында «Адамның өмір бойы білім алуы»(Lifelong Education) жүйесі қалыптасқан, сондықтан білім адамның кәсіби іс-әрекетінің табыстылығы басталатын бастапқы база деп саналады. Үздіксіз білім алуға дайындықты қалыптастырудың қажеттілігі уақыт талабы, демек әрбір студент болашақ маман ретінде кәсіби іс-әрекетте бәсекеге қабілетті, құзыртетті болуын жете ұғынуы тиіс. Мемлекеттің әлемдік экономикалық және ақпараттық жүйеге интеграциялануы, ғылымның дамуының интеграциялық тенденциясы, адамзат өмірінің барлық саласындағы педагогикалық білім интеграциясы шығармашылық әлеуетін өзінің және қоғамның қызығушылығы мен мүддесі тұрғысынан іске асыратын, ойлаудың интегративті стилін меңгерген, өзіне және қоршаған ортаға сыни көзқараспен қарайтын қоғамның сұранысын қанағаттандыратын маманды қалыптастыруда білім беруді дамытудың стратегиясын анықтайды.

Зерттеу әдістері. Зерттеу мәселесі бойынша философиялық, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге теориялық талдау жасау; салыстыру, қорытындылаусекілді теориялық әдістерколданылады.

Зерттеудің нәтижелері және талқылау. Кәсіптік білім беру жүйесі белсенді реформаны сипаттайтын, маманды дайындаудың тұжырымдамасы мен моделін іздестіру, дамудың жаңа кезеңіне өтті. Бұл үрдіс қазіргі қоғам дамуының жалпы заңдылықтарымен байланысты кәсіби білім берудегі белгілі бір тенденцияларымен сипатталады.

Тенденция (лат. tendo – бағыттау) жеке тұлғаның бойындағы немесе қоғамдағы мәдени, саяси және әлеуметтік көзқарастар мен түсініктердің негізгі бағыттары. Қандайда бір құбылыс немесе үрдістің даму бағыты, заңдардың көріну формасы [1].

Жалпы алғанда, тенденция немесе тренд - бұл нарықты қозғалысқа алып келетін бағыттар (біздің жағдайымызда білім беру қызметінің нарығы). Нарық динамикасы толқын түрінде көтерілу, төмендеу, көтерілу, төмендеу, т.с.с., міне осы жоғарылау мен төмендеу нарық тенденциясын құрайды. Бұл көтерілу мен төмендеу шыңдарының бағыттары нарықтық тенденцияның сипатын көрсетеді.

Демек тенденция үздіксіз кәсіптік білім жүйесінде басымды бағыттарды анықтауға мүмкіндік береді. Соның ішінде, мамандықты алмастыру немесе мамандықтың ауысуы қазіргі заманғы қоғамның айқын тенденциясының бірі. Осыдан кәсіпті қайта таңдау, бір жағынан, тұлғаның жаңа кәсіби іс-әрекет жағдайындағы дамуы мәселесін туындатады.

Қазіргі білімді ізгілендіру кезеңінде интеграциялық үрдістер күшейтіліп, интеграция жетекші, доминантты тенденция болып табылады. Бүгінде тарихи-педагогикалық зерттеу жұмыстарында интеграцияға берілген бірнеше анықтамалар бар, олардың әрқайсысы бұл ұғымның жаңа бір қырын ашуға бағытталған.

Б.М.Кедровтың пікірінше, ғылымда бір-біріне қарама-қарсы екі тенденция қалыптасқан, оның біріншісі - интеграция, ол білімнің жалпы жүйеге бірігуіне, өзара байланыстарын ашуға бағытталса, ал екіншісі - дифференция, ол білімнің тармақталуын көрсетеді. Ғылымның дамуы осы екі тенденцияның ішкі бірлігі арқылы жүзеге асырылады [2].

Білім берудегі интеграция жаңа сапалы нәтижені, жаңа жүйелі және біртұтас білімді белгілейді. Білім беру интеграциясының әдіснамалық негізіне адамның тұтастығының философиялық идеясы алынады. Интеграция синтезбен, байланыстырумен, талқылап қорытындылаумен, жаңаны құрумен түйісетін болса, дифференциация анализ, шектеу, нақтылау, элементтерді бөлуді білдіреді.

И.А.Колесникова философиялық-педагогикалық тұрғыдан, интеграция «Адамзаттың ақыл-ой жиынтығы мен жеке ойлау деңгейлерінің сай келуін қамтамасыз ететін механизм ретінде қарастырылуы тиіс», - деп есептейді[3].

Н.В.Груздева «интеграцияны әлем бейнесін құруға және сол әлемде өзін түсінуге жағдай жасауға, ақиқат шындықты өзара толықтыруға негізделген білім беру үрдісін жүзеге асыратын қағида» ретінде анықтайды[4].

М.Г.Чепиков «ғылыми білім интеграциясы тенденциядан заңдылыққа айналады» – деген пікірін білдіреді[5].

Г.Ф.Федорец «интеграцияны элементтердің бірлігін тұтастыққа біріктіретін, бірлікті қайта қалпына келтіретін дифференциацияға қарама-қарсы үрдіс» - деп түсіндіреді[6].

Ғаламдық білім беру кеңістігінде «интеграция» анықтамасы әлемдегі өтіп жатқан инновациялық үрдістерді саналы түрде түсінуді ескере отырып, философиялық, әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық жоспарда кеңейтілген түсініктемесін береді. Бұл оның ғылым мен практика интеграциясының теориялық тұжырымдама дәрежесіне дейін өсуіне мүмкіндік береді.

Екінші маңызды қағиданың бірі - антропоцентризм, яғни сәйкес білім алушы білім беру жүйесінде өзекті орынға ие, ал оның санасы білім интеграциясының маңызды факторы болып табылады.

А.Я.Данилюктің пікірінше, егер дәстүрлі педагогикада интеграция негізінен оқу мазмұнын біріктіруді білдірсе, теориялық зерттеулер деңгейінде бұл феномен білім мен сананың өзара кірігуін ашып көрсетеді. Сана жоқ жерде интеграция да болмайды. Ғалым дамиды құбылыстың пайда болуы мен қалыптасуын ғылыми тұрғыда тануға мүмкіндік беретін көпфункционалды және көпқырлы ұғымғылым мен практиканың интеграциясын «генетикалық қағида» ретінде қарастырады [7].

Заманауи педагогикада интегративті үдерістер қарқынды дамып отырғандықтан, интеграция ұғымы «ғылыми білім мен ғылымның тұтас жүйесін қалыптастыруда даралану, бөлу, жіктеуді бірлікте көрсететін білімнің өзараану, өзарасіңісу үрдісі» деп анықталған.

Қазіргі қоғамның даму кезеңінде білімдегі интеграция және дифференциация үдерісі жаңа сипатқа ие болып, қазіргі педагогика мен оқыту әдістемесінде әдіснаманың жетекші идеясы ретінде өзара байланысқан білімнің тұтас жүйесін қалыптастыруды және осы жүйенің жеке жақтарын терең зерттеуді қажет етеді.

Осы орайда зерттеу мәселесі тұрғысынан білім мазмұнын интеграциялауда ғылыми таным қызметінің әдістері мен түрлерін синтездеуде маңызы зор екендігі айқындалды.

Сондықтан интеграция білім мазмұнының негізгі үш компонентінде: пәнаралық байланыс әсерімен сапа жағынан өзгертін білім жүйесінде; пәнаралық байланысты жүзеге асыратын оқу-танымдық қызметте ерекше сипатқа ие болатын дағдылар жүйесінде; әр түрлі пәндер бойынша берілетін білімдердің синтезі үрдісінде қалыптасатын оқу-танымдық қатынастар жүйесінде көрініс табады. Олар әдіснамалық тұрғыдан оқу пәндері құрылымындағы элементтер арасындағы қатынастардың жалпы формасын көрсетіп, дүниетанымдық қызметін жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

Сондықтан диалектика әлемді тұтас тануда аналитикалық және синтетикалық тәсілдерді біріктірудің қажеттілігін туындатады. Бұл жаратылыстану және гуманитарлық пәндерді оқытудың аболашақ мамандардың дүниетанымдық сенімін философиялық талдауды күшейтуді талап етеді. Сонымен бірге педагогикалық және мамандықтың арнайы пәндерінің интеграциясын оқытудың интербелсенді әдістерін қолдану негізінде жүзеге асырады.

Бұл тәсіл дербес білім беру бағдарламалары мен элективті оқу курстарының мазмұнынан бастап интегративті пәнаралық тапсырмаларды орындауға дейін пәндік интеграцияның пәнішілік, пәнаралық және метапәндік деңгейінде педагогикалық элементтерді қолдануды талап етеді. Осы тұрғыдағы білім беру үдерісі болашақ мамандардың белсенді іс-әрекетін қарастырады. Қазіргі қоғамда жалпы ғылыми идеялар, әдіснамалық қағидалар, жүйелі талдау секілді интегративті таным нәтижелерінің маңызы өскені сонша, болашақ мамандарды ғылыми интеграция өніміне қатыстыру, араластыру ғылыми білімді меңгерту жоғары мектептің басты міндеті болып отыр.

Жоғары кәсіптік білімнің мемлекеттік стандарты болашақ маманды көпдеңгейлі және көпсатылы дайындауда студенттерге жоғары курстарда қосымша білімді меңгеру мүмкіндіктерін де қарастырады. Мұнда болашақ мамандарды интегративті – дифференциациялық үздіксіз кәсіби дайындау маңызды болып саналады.

Болашақ мамандарды кәсібидайындау жүйесі әлеуметтік болып табылады. Кез келген әлеуметтік жүйенің мақсаты - адами ресурстарды, адам капиталын дамыту. Сондықтан да болашақ мамандарды интегративті – дифференциациялық үздіксіз кәсіби дайындаудың мақсаты қоғамның әлеуметтік сұранысына ие құзыретті, бәсекеге қабілетті, интеллектуалды тұлғаны тәрбиелеу, ол жоғары оқу орнындағы оқытудың маман тұлғасының қалыптасу кезеңдеріне сәйкес жүзеге асырылуымен сипатталады.

Студенттің статусын жете ұғыну кезеңінде (1 курс) мамандықтың жалпығылыми негіздерін меңгеруі және жаңа әлеуметтік рөлді игеруімен байланысты тұлғалық тұтас дамуы болады. Ол ең алдымен студенттің қоршаған ортаның ықпалына икемделуін сипаттайды. Бұл кезеңде студенттердің өзіндік рөлін дифференциациялау мүмкін емес. Білім алушылар студенттік өмірге, ұжымдық өмірдің өзіндік ерекше формасына біртіндеп қатыстырылады. Сондықтан олардың жаңа әлеуметтік қатынастары қалыптасады, жоғары оқу орнындағы өмір жағдайына бейімделеді.

Кәсіби өзін-өзі тану кезеңінде (2 курс) оның мәдени сұраныстары мен қажеттіліктерін қалыптастырумен байланысты студент тұлғасының мамандыққа сәйкес дамуы жалғасады. Олардың дербестігі, өзіне сенімі қалыптасып, оқыту мен тәрбиенің барлық түрлеріне ғана емес, қоғамдық жұмыстары мен бірлестіктердің іс-шараларына да қатыстырылады. Осы кезеңде жалпыкәсіби пәндерге көңіл аударылады. Олардың болашақ маман ретінде коммуникабельділік, әлеуметтік жауапкершілік, рефлексивтілік секілді сапалары қалыптасады.

Кәсіби өзін-өзі анықтау кезеңінде (3 курс) студенттердің пәндік дайындығына көңіл бөлініп, кәсіби іс-әрекетке мотивтері күшейеді. Мамандандырылуы басталып, ғылыми қызығушылығы артып, таңдаған мамандықтың ерекшелігін тани бастайды. Осыдан студенттердің болашақ маман ретінде әлеуметтік белсенділігі дамып, өзін-өзі ұйымдастыру дәрежесі артады, эмпатия, толеранттылық сапалары дамиды.

Кәсіптік даярлық кезеңі (4 курс) болашақ іс-әрекетіне ұстанымының қалыптасуымен байланысты, болашақ мамандығы шеңберіндегі жұмыстарының әдістері мен технологиясын меңгеру қызығушылығын оятады. Бұл кезеңде студент болашақ маман ретінде кәсіби іс-әрекет тәжірибесін жинақтау үшін практика орнын таңдауға саналы түрде келеді. Өйткені, педагогикалық практика болашақ мамандардың кәсіби тұлғасы қалыптасуының негізгі формасының бірі. Педагогикалық практика барысында бейімделу, оқыту, тәрбиелеу, дамыту, диагностикалық, мәдени, инновациялық қызметтер жүзеге асырылады.

Қорытынды. Бұл мақалада болашақ мамандарды кәсіби даярлаудағы интеграция мен дифференциацияның рөлін ашып көрсетуге талпыныс жасалады. Сондықтан тұлғаның кәсіптік қалыптасуының әрбір кезеңіндегі кәсіби бәсекеге қабілетті сипаттамасы ретінде нақты сапалық қасиеттерін дамытуға ерекше назар аударылды. Сонымен болашақ маманды үздіксіз кәсіби даярлаудың қалыптасқан теориялық, практикалық, ғылыми-зерттеушілік, жалпымәдени бағыттарының маңызды екендігі дәлелденеді. Осыдан әрбір бағытта білімді интеграция және дифференциация деңгейінде жан-жақты ойлау және араластыру, қайта ойлау, тарату секілді жаңа аспектіде түсіндіру креативті, құзыретті, бәсекеге барынша қабілетті, интегративті тұлғаны қалыптастыру көзі ретінде анықталады. Демек болашақ мамандарды интегративті – дифференциациялық үздіксіз кәсіби дайындау кәсіптік іс-әрекет саласындағы білім, білік, дағды мен тәжірибені қалыптастырудың дербес жүйесі.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан. Ұлттық энциклопедия // Бас ред. А.Нысанбаев. –Алматы: 2002. - 4 Т. - 286 б.
- 2.Кедров Б.М.Предмет и взаимосвязь естественных наук/ Б.М. Кедров. –М.: Наука, 1967. – 436с.
3. Колесникова И.А.Педагогическое проектирование. – М.: Академия, 2005. – 288с.
4. Максимова В.Н., Груздева Н.В. Межпредметные связи в обучении биологии В.Н. Максимова. -М.: Просвещение,1987. -192с.
- 5.Чепигов М.Г. Интеграция науки/ М.Г. Чепигов. - М.: Мысль, 1981.-276с.
6. Федорев Г.Ф. Межпредметные связи а процессе обучения // Нар.образование.- 1985. №3. – С. 36-40.
7. Данилюк А.Я. Теория интеграции образования/ А.Я. Данилюк. – Ростов н/Дону: Изд-во РГУ, 2000. -277с.

Г.К.Шолпанкулова

Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Роль интеграции и дифференциации в профессиональной подготовке будущих специалистов

Аннотация. Современные проблемы непрерывного профессионального образования на концептуальном и практическом уровнях являются отражением реальных практических потребностей общественного развития, связанных с изменениями в социальной, производственно-экономической, духовно-нравственной жизни общества. В настоящее время феномен интеграции занимает ведущие позиции в ранге инноваций в рамках образовательного пространства. *Профессионально-педагогическое образование как интегративный процесс* обеспечивает подготовку человека к деятельности по конкретной профессии, а как *результат – это* самостоятельная интегративная система профессиональных знаний, навыков, умений и опыта. На основе анализа педагогической теории и практики раскрывается сущность интеграции знаний, которая может быть определена как процесс и результат становления определенной гносеологической целостности, в которой происходит рост интенсивности взаимодействия синтезируемых компонентов, усиливается их взаимная связь и взаимная зависимость при уменьшении их относительной самостоятельности. Это достигается путем взаимопроникновения, уплотнения, унификации знаний в единстве с противоположными процессами расчленения, размежевания, дифференциации. В системе профессионально-педагогического образования, являющейся по своей сути интегративной, осуществляется подготовка интегративно-целостного специалиста, способного синтезировать педагогические, психологические и специальные знания, умения и навыки.

Ключевые слова. Интеграция, дифференциация, наука и образование, интеграция науки и образования, интегрированное обучение, синтез знаний, тенденция, образовательное пространство, профессиональная подготовка.

GK Sholpankulova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

The role of integration and differentiation in the professional training of future specialists

Abstract. Modern problems of continuing professional education at the conceptual and practical levels are a reflection of the real practical needs of social development associated with changes in the social, production, economic, spiritual and moral life of society. At present, the phenomenon of integration occupies leading positions in the rank of innovation within the educational space. Vocational pedagogical education as an integrative process ensures the preparation of a person for activity in a particular profession, and as a result, it is an independent integrative system of professional knowledge, skills, skills and experience. Based on the analysis of the pedagogical theory and practice, the essence of the integration of knowledge is revealed, which can be defined as the process and result of the formation of a certain epistemological integrity, in which the intensity of interaction of the synthesized components grows, their mutual interconnection and mutual dependence intensifies with a decrease in their relative independence. This is achieved through interpenetration, consolidation, unification of knowledge in unity with the opposite processes of dismemberment, delimitation, differentiation. In the system of professional and pedagogical education, which is inherently integrative, an integrative-holistic specialist is trained capable of synthesizing pedagogical, psychological and special knowledge, skills and possessions.

Key words. Integration, differentiation, science and education, the integration of science and education, integrated learning, the synthesis of knowledge, the trend, the educational space, vocational training.

References

1. Kazakhstan. Nacional'naya enciklopediya [National encyclopedia] (Almaty, 2002).
2. Kedrov B.M. Predmet i vzaimosvyaz' yestestvennykh nauk[A subject and interrelation of natural sciences] (Moscow, The science, 1967).
3. Kolesnikova I.A. Pedagogicheskoe proektirovanie [Pedagogical design] (Moscow, 2005).

4. Maximova V.N., Gruzdeva N.V. Mezhpredmetnye svyazi v obuchenii biologii [Intersubject communication in the teaching of biology] (Moscow, Education, 1987).
5. Chepikov M.G. Integracia nauki [Integration of science] (Moscow, Think, 1981).
6. Fedorets G.F. Mezhpredmetnyye svyazi o protsesse obucheniya [Intersubject communication and the learning process] // Nar.obrazovaniye [Public education]. (3). 36-40 (1985).
7. Danilyuk A.Ya. Teoriya integratsii obrazovaniya [Theory of integration of education]. (Publishing house of the Russian State University, Rostov-na-Donu, 2000).

Автор туралы мәлімет:

Шолпанқұлова Г.К. – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану кафедрасы, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Sholpankulova G.K. – Candidate of Science (pedagogic), Associate Professor Department of Social Pedagogy and self learning, Faculty of Social Sciences, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

ПСИХОЛОГИЯ PSYCHOLOGY

XFTAP 15.31.31

А.Р.Ерментаева¹, Ж.Қ.Аубакирова², А.К.Исмагамбетова³
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: ¹²³janat-anar@mail.ru)

Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық дамуы

Аннотация. Мақалада тұлғаның ерекшеліктері және психологиялық бағыттары қарастырылады. Оқушылардың тұлғалық дамудың жолдары талданады. Мақалада дамудың теориялық негізі, мәні, сонымен қатар тұлғалық дамуға әсерін қарайды. Психолог-педагогтардың әдебиеттеріне талдау жасалды. А.А. Бодалевтың, Б.Г. Ананьевтың, А.Р. Ерментаеваның және т.б. тұлға теориясы талданды. Оқушылардың тұлғалық дамуын зерттеудің теориялық мәнділігі, психологиялық әдістердің қажеттілігінен туындайды.

Тұлғаның әлеуметтенуі адамның әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық нормаларды, ережелерді, функцияларды, құндылықтарды, жалпы қоғамдық тәжірибені меңгеру деп дәйектеледі. Бұл адамның материалдық және рухани мәдениетті болып табылады. Тұлғаның әлеуметтік және тұлғалық қатынасты меңгеруі арқылы даму және қалыптасу үдерісі деп саналды. Ол нақты өмір жағдайына және іс-әрекеттеріне байланысты болады. Бастауыш сынып оқушылары әр-түрлі жасерекшелік этаптарына байланысты жүйелі түрде әр түрлі әлеуметтік топ қарастырылады.

Түйін сөздер. Оқушы, тұлға, даму, психология, эмоция, мәдениет.

Әлеуметтік-экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде, оқу тәрбие жұмысының жаңару заманында ағарту саласының келешек мамандарды тәрбиелеу, білім беру буынында шешуін күткен келелі мәселелер тұр. Атап айтқанда, ол оқушыларды тұлғалық дамыту, психикалық дамуын, даралық ерекшеліктерін, ішкі потенциалын анықтап, жан-жақты зерттеу болып табылады. Сондықтан мектептерде, оқушыларды тұлғалық дамудың психологиялық, педагогикалық зерттеу мәселесін, оның теориялық негіздерін терең ашып, жаңаша құру бағыттарын айқындау қажеттігі шығады.

Еліміз егемендік алғалы, Қазақстан өз алдына жеке мемлекет болып бүкіл жер жүзіне өзінің елдігін, саясаты мен ұстанымын танытып отыр. Әрі соңғы жылдары еліміздегі психология ғылымының дамуы қарқынды жетіліп келеді. Қоғамда қалыпты өмір сүруді жеке адам өздігінен үйрене алмайды, ол әрбір тұлғаның жеке тәжірибесінен алынады.

Өмірдің мағынасы – ол адамның санасындағы субъективті ең маңызды құндылық және ол оның мінез-құлқының басты реттеушісіне айналған құндылық. Адам дамуының шыңы – осы процесте өз денсаулығының белгісі бойынша адам организмінің, құратын қатынастардың адамгершілік нормаларға сәйкестілік белгісі бойынша тұлғаның еңбектегі және қарым-қатынастағы, сондай-ақ қоршаған орта мен өзін-өзі танудағы сәттіліктер белгісі бойынша іс-әрекет субъектісі ретіндегі қабілеттерінің жететін ең жоғарғы көрсеткіші.

Мінез-құлқы, көңіл-күйі, мақсаты, өмірлік бағыты, болмыс әр-түрлі адамдарды түсіне білгенде, олардың жақсы қасиеттерін аша білгенде ғана өмір қызықты да мәнді болады. Өзгелермен қарым-қатынас барысында қайталанбас тұлға ретінде қалыптасу, басқалармен дұрыс қарым-қатынас жасай білу – баға жетпес байлық. Осы байлыққа ие болған адам қоғамда өз орынын тауып, үйлесімді өмір сүре алады. Оған жету жолы сан түрлі. Соның бірі – тұлғалық даму.

Бірақ дүниенің әр түкпірінде тұлға психологиясындағы теориялық зерттеу мәселесі, шамамен бір уақытта пайда болып, тарала бастады. Тұлға психологиясының теориялық даму тарихын үш кезеңге бөлуге болады: философиялық-әдеби, клиникалық, экспериментальдық. Осы уақыттан бастап «тұлға» ұғымына анықтамалар беріліп, оны зерттеуде теориялар пайда болды. Алғашында тұлғаны зерттегенде адамның әлеуметтік функциялары, рөлдері анықталды. Сондықтан тұлға қоғамдық қатынастармен тікелей байланысы қарастырылады.

Тұлға психологиясы біздің ғасырдың алғашқы он жылдығында экспериментальдық ғылым болып дамыды. Мұндай даму А.Ф. Лазурский, Г. Олпорт, Р. Кеттел [1, 24] және т.б. ғалымдардың есімдерімен байланысты.

Қазіргі кезде ғылымда «тұлға» ұғымы психология, педагогика, философия, әлеуметтану және т.б. ғылымдардың зерттеу объектісі ретінде жан-жақты қарастырылады, әрбір ғылым өзінің спецификалық аспектілері арқылы меңгереді. Тұлға - педагогика ғылымында педагогикалық үдерістің, оқудың, тәрбиенің, дамудың объектісі және субъектісі деп қарастырса. Ал философия тұлғаның анықтау маңыздылығы және оның әлеуметтік прогресс кезіндегі қоғамдағы рөліне тоқталады.

Психологияда тұлға жайлы көптеген анықтамалар қарастырылған. И.С. Кон зерттеуінде тұлға ұғымы адам баласы индивидтің қоғам мүшесі ретінде, мұндағы әлеуметтік мәнді сипатын жалпылап интегралдау арқылы, оның құнды жақтарын ашып, оған өзіндік мазмұн береді [2,76].

Л.Д. Столяренко, С.И.Самыгин [3,54] зерттеулерінде тұлғаға әлеуметтік психологиялық талдау жасау үшін «тұлға», «индивид», «даралық», «адам» ұғымының айырмашылығын анықтау қажеттігі туралы нақтылайды. Ал К.К. Платонов тұжырымында тұлға - сананы және өзіндік сананы дамытушы нақты адам ретінде қарастырады.

П.Е. Кряжев еңбегінде тұлға индивид ретінде, өзінің іс-әрекет позициясын айналасындағыларға байланысты анықтайды. Бұларға еңбекті, әлеуметтік қатар, ұжым мақсатын, басқа адамның тағдырын сипатайды.

А.В. Петровский тұлғаны - қоғамдық индивидумдағы адам, субъект танымы және әлемнің объективті өзгерісі, ақылды тіршілік иесі, сөйлеуді меңгерген және еңбек іс- әрекетіне қабілетті деп анықтайды.

И.С. Кон тұлға адам баласының индивиді қоғамдық дамудың өнімі, еңбек субъектісі, қарым-қатынас және таным, нақты қоғамдағы өмір жағдайына детерминителетіні тағайындалған.

Л.И. Божович зерттеуінде тұлға - адам тұлғалық дамуы үшін өзінің іс-әрекетімен қылығын басқара алатын психикалық даму деңгейі бар адам. Толық дамыған адам өз көзқарасымен және қатынасымен ерекшеленеді. Онда қоршаған ортаның кездейсоқ әсіресе тұрақты және тәуелсіз болатын өзіндік-моральдық талаптармен бағаланады.

Ал отандық ғалымдар Х.Т. Шерязданова, С.М. Жақыпов, Қ.Б. Жарықбаев, Ж.И. Намазбаева, А.Р. Ерментаева [4,97] және т.б. ғалымдардың зерттеу жұмыстарындағы мақсат-міндеттерге, зерттеу құралдары мен әдістеріне және тұлғалық қасиеттердің көпжақты әрі күрделі болуына байланысты тұлға әртүрлі дәйектеленеді. Психология ғылымында тұлға негізгі рөл атқарады. Алғашында тұлға мағынасында адамның әлеуметтік функциялары немесе рөлдері анықталған. Содан бастап тұлға ұғымының мағынасы қоғамдық қатынастар сипатына байланысты үнемі кең тұрғыдан қарастырумен келеді.

Бұлардың арасында «адам» ұғымы бәрінен де кең әрі жалпыланған мағынаға ие. «Адам» ұғымына «индивид», «тұлға», «субъект» және «жеке-даралық» ұғымдары қамтылады және соған негізделіп анықталады. Адам индивид ретінде ақыл-оймен ерекшеленетін *Homo sapiens* түріне жатады. Индивид болып дүниеге келген адам баласы қоғамдық қатынастар арқылы *тұлға* бола алады. Яғни, индивид қоғамдық қатынастарға тартылып, қоғамның бір мүшесі ретінде жаңа әлеуметтік қасиетке – тұлғалық сипатқа ие болады. Сондықтан тұлғаның қандай болатыны индивидтің дүниеге келгеннен бойында бар биологиялық ерекшеліктеріне емес, тәлім-тәрбие алған, есейіп-ержеткен әлеуметтік ортасына байланысты.

Адамның сана мен мінез-құлық, жүріс-тұрыстың қоғамдық формасын, адамзаттың қоғамдық-тарихи тәжірибені меңгеру нәтижесінде қалыптасатын әлеуметтік-психологиялық қасиеттер тұлғаны сипаттайды. Адам баласы тұлға болып қоғамдағы өмірдің, тәрбиенің, оқытудың, қарым-қатынастың, өзара әрекеттесудің ықпалынан жетіледі. Бірақ тұлға ретінде дамуды қоғамдық қатынастармен анықтау адамды сыртқы орта ықпалына қатысты енжар объект екен деп түсінуге тірелмейді. Тұлға тек әлеуметтік ықпалдардың ғана өнімі бола алмайды. Оның осы ықпалдарды өзінше қабылдауға, өзгертуге, түрлендіруге мүмкіндігі болады. Адам баласы қоғамдық қатынастарға араласып, белгілі бір дәрежеде белсенді түрде өзінің тұлғалық дамуының әлеуметтік жағдайын жасауға қабілетті келеді. Сондықтан тұлға сипаттамасына қоғам тарапынан болатын сыртқы ықпалдарды түрлендіретін *ішкі шарттардың, жағдайлардың жиынтығы* да қамтылатынын түсіну керек. Бұл ішкі шарттар биологиялық және әлеуметтік қасиеттердің қоспасы болып табылады.

В.А. Слостенин, В.П. Каширин [5,95] зерттеуінде тұлғаның қалыптасуына әлеуметтік жағдайлар *макросоциорта*, *микросоциорта*, *тәрбие*, *іс-әрекет*, *әлеуметтік өзара әрекет* жетекші рөл атқаратындығын дәйектейді. *Макросоциорта* - мемлекеттік құрылым, қоғамдық даму деңгейі және адамның өмірін, іс-әрекеттің жағдаймен қамтамасыз етумен байланысты. Мұнда идеологияның ерекшеліктері, ақпарат құралдарының, үгіт-насихаттың, саяси-әлеуметтік, этникалық, қоғамдағы әлеуметтік жағдай, орны, халықаралық байланыс, қатынас және т.б. әсері қарастырылады. *Микросоциорта* - адамның өзара әрекеттесетін, тікелей контакт жасайтын, ортасы болып табылады. Мұнда адамның ұзақ мерзімді, әлеуметтік ортамен өзара байланысы жатады (жанұя, достар ортасы, сыныптастары, студенттік топ, өндірістік, еңбектік ұжым, басқада жағдайға байланысты). *Тәрбие*-адамның рухани сферасының дамуы және қалыптасуы үшін арнайы ұйымдастырылған үдеріс. Тәрбиенің жанұядағы, мектеп жасына дейінгі мекемелердегі, мектептегі, жоғары оқу орнындағы, өндірістік, еңбектік, адамгершілік, эстетикалық, құқықтық, экологиялық, физикалық, кәсіби және т.б. ерекше бөліп көрсету. *Іс-әрекет* - ойын, оқу, өндірістік-еңбек, ғылыммен анықталады. Мұндай іс-әрекетке әлеуметтік байланысты, қатынасты, адамның әлеуметтік тәжірибені меңгеруі, шығармашылық және физикалық потенциалын, еркін, мінезін, дағды мен біліктілігін, заттық, тәжірибелік әрекетін дамытуды атауға болады. *Әлеуметтік өзара әрекет* әр-түрлі болып табылады, оның негізгісі басқалармен қарым- қатынас деп саналады.

Тұлға қоғамдық дамудың күрделі және жүйелі феномені ретінде анықталады. Тұлғаның дамуы және қалыптасуы үшін негізгі рөлді қарым-қатынас және адамның әрекетінің басқа түріде атқарады. Мұнда адам баласының тікелей әлеуметтік ортамен, байланысты басқа да іс -әрекеттері орын алады.

А. Реан, Н. Бордовская, С. Розум [6,34] зерттеуінде адам қоғамдық тіршілік иелері ретінде дәйектеледі. Алғашқы күнінен бастап, өзіне ұқсайтын тіршілік иелерімен бірлесе өмір сүреді және әлеуметтік өзара әрекетке қатысады. Адамның әлеуметтік қарым-қатынас тәжірибесі, сөйлеуді үйрене бастағанға дейін қалыптаса бастайды. Мұндай тәжірибе әлеуметтік өзара әрекет үдерісіндегі субъективті меңгеру болып табылады. Сонымен қатар тұлғаның ажырамас бөлігі болып қалыптаса бастайды. *Әлеуметтану* үдеріс, осыған орай меңгеру нәтижесі. Осыған сәйкес келешекте индивид әлеуметтік тәжірибесін белсенді игере алады. *Әлеуметтану* үдерісі адамдардың қарым-қатынасымен және бірлескен іс- әрекетімен ажырамастай байланысты.

Тұлғаның әлеуметтенуі - адамның әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық нормаларды, ережелерді, функцияларды, құндылықтарды, жалпы қоғамдық тәжірибені меңгеру деп дәйектеледі. Бұл адамның материалдық және рухани мәдениетті болып табылады. Тұлғаның әлеуметтік және тұлғалық қатынасты меңгеруі арқылы даму және қалыптасу үдерісі деп саналады. Ол нақты өмір жағдайына және іс-әрекеттеріне байланысты болады.

Адам әлеуметтану процесінде әлеуметтік тәжірибені меңгереді, қоршаған әлемінің мағынасын түсінеді, осыған орай өзінің әлемдегі орнын сезіну көрініс табады. Сонымен бірге *тұлғаның мағыналық білім жүйесі* қаланады деп санауға болады. Бұл процесс жанұяда басталады, кейін мектеп жасына дейінгі мекемеде, мектепте, жоғары оқу орнында, өндірісте, жалпы ақпараттық құралдар және өзіндік білім алу арқылы дамып, өз жалғасын табады.

Әлеуметтану, оқушылардың тұлғалық дамуы және қалыптасуы өзара байланысты *үш үдеріске* қатысты екені белгілі. Бірінші адам баласының жалпы әлеуметтануы, тұлғаның қалыптасуы болып табылады. Сондықтан азаматтық, қоғамдық норманы, ережені, адамгершілік құндылықтарды, эстетикалық, саяси, қоғамдық, діни және басқада мағыналы сипатағы жүйесін меңгеру болып табылады.

Екіншіден тұлғаның кәсіби рөлдік әлеуметтануы, алайда адамның кәсіби рөлдік функциясын, құндылықтарын, нормаларын, қатынастарын т.б. меңгерумен байланысты.

Үшіншіден тұлғаның кәсіби дамуы, адамның кәсіби іс-әрекетін, мамандығын, кәсіби шеберлігін меңгеру дәрежесімен дәйектеледі.

Тұлғаның кәсіби рөлдік әлеуметтануы және кәсіпқорлық, тұлғаның жеке, арнайы, кәсіби әлеуметтану жиынтығының құрылымы болып табылады.

Тұлғаны сипатайтын тағы бір атрибутция, бұл *белсенділік* болып табылады. Тұлға әлеуметтік және басқа жағдайдың пассивті емес өнімі деп анықталады. Тұлғаның белсенділігі адамның өз әрекетіне және болып жатқан жағдайға байланысты өмірлік позициясы, алатын орны анықталады. Адамның

мақсаты және мотивациясы мінез-құлқында және іс-әрекетінде, әрекет тәсілдерінде көрініс табады. Психологияда тұлға алдымен *не, қалай, неліктен және не үшін* деп қандайда бір әрекет жасайды, іске асырады, нәтижесі көрініс табады және оған сәйкес өзін бекітетіндігі дәйектеледі.

Г.М. Андреева [7,36] еңбегінде жалпы психология тезистерін негізге ала отырып, тұлға болып дүниеге келмейді, жүре қалыптасады деп тағайындайды. Осыған сәйкес адамның алғашқы күнінен бастап, әлеуметтану мазмұнына қарай тұлғаны қалыптастыру үдерісі ретінде қарастырады. Тұлғаның қалыптасуына маңызды болып табылатын үш сферасын бөліп көрсетеді. Осыған орай, тоқталатын болсақ іс-әрекет, қарым- қатынас, өзіндік таным деп анықтайды. Мұндай үш сфера индивидтің қоршаған әлеммен әлеуметтік байланысын артыру, кеңейту үдерісі ретінде сипаталады.

Р.С. Немов, А.Г. Маклаков [8,87; 9,56] т.б. ғалымдардың зерттеуінде тұлға құрылымына қабілет, темперамент, мінез, еріктік сапа, эмоция, мотивация, әлеуметтік бағдарды жатқызады. *Қабілет* адамның индивидуальды тұрақты қасиеті, әр-түрлі іс-әрекет түрлерінде жетістікке жетуді анықтайды. *Темперамент*-адамның психикалық үдерісінің динамикалық сипаты болып табылады. *Мінез*-адамның басқа адамдарға қатынасының сапасын анықтайтындығы нақтыланады. *Эмоция және мотивация* – іс-әрекетке ниеттенудің жиынтығы, *әлеуметтік бағдар*-адамдардың сенімі және қатынасы деп сипаталады.

В.Н. Мясичев тұжырымында тұлғаның бағытары даму деңгейімен, тұлға құрылымы және жүйке-психикалық реактивті динамикасымен (темпераментпен) сипаталып зерттеледі. Тұлға құрылымы-тұлғаның жеке сипаты, мотивациясы, қатынасы және тұлғаның тенденциясы болып табылады.

А.Адлер зерттеуіндегі тұлға теориясы, тұлғаның индивидуальды теориясы немесе индивидуальды психологиясы деп дәйектеледі. Ғалымның теориясы фиктивті финализм, артықшылыққа ұмтылыс, қанағаттанбау сезімі және компенсация, әлеуметтік қызығушылық, өмір стилі, креативті «Мен» түсінігімен байланысты анықталған.

Э. Эриксон бойынша тұлғаның жаңа құрылымы нақты анықталған стадияда, тұлғаның дамуында алдыңғы дайындалған үдерістердің қатысуымен байланысты болатындығы тұжырымдалған. Жаңаның пайда болып және бекітілуі, тек қана өткен стадияға сәйкес келетін психологиялық және тәртіптік жағдай туғызғанда мүмкін болады. Адам тұлғалық дамуы және қалыптасуы барысында тек қана жағымды сапаларды меңгермейді, сонымен қатар жағымсыз сапаларда болатындығын дәйектеді. Э. Эриксон концепциясында тұлғалық дамудың екі бағыттын көрсетті: қалыпты және анамальды. Адам өмірінде таза күйінде бұл екі бағыт мүлде кездеспейтіндігін, бірақ нақты белгіленген полюсқа сәйкес адамның тұлғалық дамуында аралық варианттарын көруге болатындығын анықтады.

Бастауыш сынып оқушылары әр-түрлі жасерекшелік этаптарына байланысты жүйелі түрде әр түрлі әлеуметтік топқа қосылады. Осыған сәйкес баланың жеңіл немесе қиын бейімделуі, индивидуализациясы және интеграциясы қат-қабат қайталанып отыратындығы ескеріледі. Сондықтан осының нәтижесінде тұлғаның тұрақты құрылымы қалыптасады.

Әдебиеттер тізімі

1. Психология индивидуальных различий. Тексты.- М., 1982. (Факторный анализ личности (Р. Мейли): 84-100. Классификация личностей (А.Ф. Лазурский): 179-198. Психологические типы (К. Юнг): 199-218.) – 24-29 с.
2. Кон Н.С. Общение и самосознание // Социально - психологические и лингвистические характеристики форм общения и развития контактов между людьми. -М.,1971. – 76-79 с.
3. Столяренко Л.Д., Самыгин С.И., Психология и педагогика в вопросах и ответах. Серия «Учебники, учебные пособия». -Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999 – 54- 58 с.
4. Ерментаева А.Р. Студенттерді психологиялық дайындаудың негіздері. – Өскемен: ШҚМУ баспасы, 2007. – 97-102 б.
5. Сластенин В.А. Психология и педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений.- М.: Издательский центр Академия, 2007. – 95 - 98 с.
6. Реан А.А., Бордовская Н.В. Розум С.И. Психология и педагогика. – СПб.: Питер, 2005. – 34- 38 с.
7. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: Аспект Пресс, 1998. – 36-42 с.
8. Немов Р.С. Психология / Р.С. Немов. – 4-е изд. – М.: Владос, 2000. – Кн.2. Психология образования. – 87-90 с.
9. Маклаков А.Г. Общая психология: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2007. – 56 – 62 с.

А.Р.Ерментаева, Ж.Қ.Аубакирова, А.К.Исмагамбетова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Развитие личности учащихся в начальных классах

Аннотация. В статье рассматриваются особенности личностного развития и его психологическая сторона. Рассматриваются пути развития у детей личностного развития. Проведен анализ психолого-педагогической литературы по этой проблеме. Рассматриваются теории личности А.А. Бодалева, Б.Г. Ананьева, А.Р. Ерментаевой и др. Теоретическая важность исследования развития личности у детей, состоит в необходимости проведения психологических методов.

Ключевые слова: личность, развитие, психология, эмоция, культура.

A.R. Yermentayeva, Zh.K. Aubakirova, A.K. Ismagambetova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

The development of the personality of students in primary school

Abstract. In the article features of personal development and its psychological aspect are considered. The ways of development of children's personal development are considered. The analysis of psychological and pedagogical literature on this problem is carried out. Considered the theory of personality AA. Bodaleva, B.G. Ananyeva, A.R. Ermentayeva et al. The theoretical importance of the study of the development of the personality in children consists in the necessity of carrying out psychological methods.

Key words: personality, development, psychology, emotion, culture.

References

1. Psihologiya individualnyh razlichiy. Teksty.- М., 1982. (Faktorniy analiz lichnosti (R. Meyli): 84-100. Klassifikatsiya lichnostey (A.F. Lazurskiy): 179-198. Psihologicheskie tipy (K. YUng): 199-218.) – 24-29 s.[Psychology of individual differences. Texts .- М., 1982. (Factor analysis of personality (R. Meili): 84-100 Classification of personalities (AF Lazursky): 179-198 Psychological types (K. Jung): 199-218.) - 24-29 pp.]
2. Kon N.S. Obschenie i samosoznanie [Communication and self-awareness], Sotsialno - psihologicheskie i lingvisticheskie karakteristiki form obscheniya i razvitiya kontaktov mejdu lyudmi. [Socially - psychological and linguistic characteristics of forms of communication and development of contacts between people](Moscow, 1971,76-79)
3. Stolyarenko L.D., Samyigin S.I. Psihologiya i pedagogika v voprosah i otvetah. Seriya «Uchebniki, uchebnyie posobiya».[Psychology and pedagogy in questions and answers. Series “Textbooks, teaching aids] (“Phoenix”, Rostov-on-Donu 1999, 54-58 p)
4. Ermentayeva A.R. Studentterdi psihologiyalyk dayyindaudyn negizderi[Ermentayeva A.R. [The basics of psychological training of students](Publishing house of EKSU, Oskemen, 2007).
5. Slastenin V.A. Psihologiya i pedagogika: ucheb. posobie dlya stud.vyssh. ucheb. zavedeniy[Psychology and Pedagogy: Textbook. allowance for stud.vyssh. training. Institutions](Moscow, 2007).
6. Rean A.A., Bordovskaya N.V. Rozum S.I. Psihologiya i pedagogika. [Psychology and pedagogy](Peter, St. Petersburg, 2005).
7. Andreeva G.M. Sotsialnaya psihologiya[Social Psychology (Moscow, 1998).
8. Nemov R.S. Psihologiya obrazovaniya[Psychology 4 th ed] (Vlados, Moscow, 2000).
9. Maklakov A.G. Obschaya psihologiya: Uchebnik dlya vuzov[General psychology: Textbook for high schools(Peter, St. Petersburg, 2007).

Авторлар туралы мәлімет:

Ерментаева А.Р. – п.ғ.д. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Астана, Қазақстан.

д)Жанат Канашиевна Аубакирова – п.ғ.д. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының доценті, Астана, Қазақстан.

Исмагамбетова А.К. – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының студенті, Астана, Қазақстан.

Yermentayeva A.R. - Doctor of Psychology, Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Aubakirova Zh.K. - Candidate of Psychology, Associate Professor L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan. Assem K.I. – student specialty psychology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

МРНТИ 04.51.59

О.В. Калдыбаева

*Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Республика Казахстан
(E-mail:olgakaldybaeva@yandex.ru)*

Отношение молодежи современного Казахстана к нетрадиционным религиозным организациям

Аннотация. Статья посвящена проблеме распространения среди молодежи Казахстана нетрадиционных религиозных течений, объектом рекрутирования которых, в отличие от традиционных религиозных конфессий, преимущественно выступает молодежь. В статье проводится анализ результатов репрезентативного социологического исследования, проведенного методом массового опроса в 2017 году Научно-исследовательским центром «Молодежь», целью которого было изучение отношения молодежи страны к НРД. Под НРД понимаются нетрадиционные религиозные движения, вышедшие за рамки традиционных (национальных либо мировых) религий, являющиеся носителями альтернативных религиозных идей при сохранении преемственности с религиями своего выхода. В контексте данной статьи понятия «нетрадиционные религиозные организации» и «НРД» используются как тождественные. Анализируется степень осведомленности молодежи Казахстана о НРД, основные источники получения молодежью информации о НРД, причины попадания в НРД. Данные показатели анализируются сквозь призму таких социально-демографических признаков как возраст молодежи, регион проживания, тип населенного пункта (городская либо сельская среда), этническая принадлежность.

Ключевые слова. Религия, молодежь, нетрадиционные религиозные организации, НРД, религиозная идентичность, вероисповедание.

В последние годы в Казахстане наряду с традиционными религиозными конфессиями получают все более широкое распространение нетрадиционные религиозные течения. Основным объектом рекрутирования в данные религиозные организации является молодежь. Нетрадиционные религиозные течения зарождаются в рамках как традиционного ислама и христианского учения, так и других вероучений.

Проблема исследования процесса становления религиозной идентичности молодых граждан выступает сегодня в качестве важнейшего вопроса национальной безопасности страны, поскольку ряд нетрадиционных религиозных течений, основной целевой аудиторией которых выступает именно молодежь, имеют деструктивный характер, направленный как на разрушение традиционных устоев общества (традиционных семейных ценностей, ценностей индивидуальной свободы, гендерного равенства, толерантности по отношению к другим религиям), так и на изменение общественного порядка и государственного строя.

В статье приводятся данные социологического исследования, проведенного в Казахстане в 2017 году. Исследование было проведено Научно-исследовательским центром «Молодежь» посредством метода репрезентативного социологического анкетирования, объем выборки составил 2000 человек. Задачами данного исследования было определение степени осведомленности молодежи Казахстана о НРД (новых религиозных движениях), выявление наиболее известных среди них, определение основных источников получения информации о НРД, причины попадания в НРД по мнению молодежи, отношение молодых казахстанцев к НРД и к внешним проявлениям нетрадиционной религиозности.

Представления молодежи страны о деятельности НРД

Вопрос о представлении молодежи о НРД и их деятельности включал выявление степени осведомленности молодежи современного Казахстана о специфике данных организаций, об особенностях их деятельности. На вопрос социологической анкеты «Что Вы знаете о современных нетрадиционных религиозных организациях?» 41,5% молодежи ответили, что НРД – это сообщества, состоящие из людей, отколовшихся от господствующей религии и принявших новое

вероучение. 31,2% опрошенных понимают НРД как организации, представляющие опасность для жизни граждан и часто существующие для прикрытия противоправной деятельности. 30,1% опрошенной молодежи видят в НРД движения, приверженные определенному человеку или идее и использующие манипуляторные методики убеждения. Около четверти респондентов (25,3%) понимают под НРД группы, в которых осуществляется обманная вербовка членов организации. Отметим, что при ответе на данный вопрос респондентам можно было выбрать более одного варианта, поэтому общая сумма ответов превышает 100% (Таблица 1).

Таблица 1

Распределение ответов на вопрос: «Что Вы знаете о современных нетрадиционных религиозных организациях?», (в %)

	Вариант ответа	%
1	Сообщество, состоящее из людей, отколовшихся от господствующей религии и принявших новое вероучение	41,5
2	Организация, представляющая опасность для жизни граждан, и часто существующая для прикрытия противоправной деятельности	31,2
3	Движение приверженное определенному человеку или идее и использующее манипуляторные методики убеждения	30,1
4	Не знаю, не задумывался, не думал (-а) об этом	25,9
5	Группа, в которой осуществляется обманная вербовка членов организации	25,3
6	Группа, оказывающая психологическую, материальную и другую помощь	9,6
7	Группа, помогающая избавиться от вредных привычек и вести здоровый образ жизни	4,0
8	Сообщество, которое занимается благотворительностью	3,6

Мы видим, что более чем три четверти опрошенной молодежи оценивают деятельность НРД негативно, видят в них опасность для общества, тогда как положительные моменты в деятельности нетрадиционных религий отметили только 17% опрошенных. Среди них: 9,6% молодежи трактуют НРД как группы, оказывающие психологическую, материальную и другую помощь, 4% как группы, помогающие избавиться от вредных привычек и вести здоровый образ жизни, 3,6% - как сообщества, занимающиеся благотворительностью. Интересен тот факт, что на волне тотального интереса общества и СМИ к НРД, более четверти опрошенных (25,9%) ответили, что не знают об НРД, не задумывались об этом.

Данные показывают, что сумма ответов, выражающих позитивные представления о деятельности НРД (по вариантам ответов «Группа, оказывающая психологическую, материальную и другую помощь», «Группа, помогающая избавиться от вредных привычек и вести здоровый образ жизни» и «Сообщество, которое занимается благотворительностью»), несколько выше среди сельских жителей, чем среди городской молодежи (21,3% и 14,4% соответственно).

Региональный анализ данных показывает, что суммарный показатель по позитивным представлениям о НРД выше всего в Мангистауской области (79,5% случаев упоминания), наименьший он в Актыбинской и Восточно-Казахстанской (0% упоминаний) и Костанайской областях (1,1%) при среднем значении 17,9%. По-видимому, именно в данных регионах Казахстана проблема НРД стоит особенно остро, в результате чего молодежь крайне негативно оценивает их деятельность, не видя в ней никаких позитивных моментов. Можно допустить, что часть молодых жителей данных областей (или их родственники) испытывает определенный страх перед деятельностью нетрадиционных религий, так как напрямую сталкивались с негативными воздействиями данных организаций или часто слышали об этом (особенно в случае с Актыбинской областью).

Рейтинг наиболее известных среди молодежи нетрадиционных религиозных организаций и течений

В ходе проведенного исследования посредством вопроса «О каких нетрадиционных религиозных течениях и организациях, в том числе запрещенных, Вы знаете или слышали?» определялся рейтинг наиболее известных молодежи Казахстана нетрадиционных религиозных организаций. При этом респондентам можно было отметить несколько вариантов ответа.

Данные показывают, что в пятерку наиболее знакомых молодежи страны НРД входят четыре мусульманские религиозные организации - «Аль-Каида» (46,3% случаев упоминания), «Хизб-ут-Тахрир-аль-Ислами» (25,9%), «Братья мусульмане» (19%), «Солдаты халифата» (16,6%). Помимо мусульманских НРД в пятерку наиболее знакомых молодежи Казахстана вошла единственная христианская организация «Свидетели Иеговы», о ней слышали 41,9% респондентов (в пятерке лидеров данная организация занимает второе место, уступая только «Аль-Каиде»). Далее по убывающей следуют такие НРД как: Церковь «Новая жизнь» (13,5%), «Международное Общество Сознания Кришны» (10,6%), «Адвентисты седьмого дня» (8,3%), «Аум Синрике» (7,1%), «Миссия Грейс -церковь Благодать» (6,8%) и «Церковь Сайентологии» (5,7%). Чуть менее трети опрошенных (30,4%) отметили, что ничего не слышали про нетрадиционные религиозные организации (Таблица 2).

Таблица 2

Распределение ответов на вопрос: «О каких нетрадиционных религиозных течениях и организациях, в том числе запрещенных, Вы знаете или слышали?», (в %)

	Вариант ответа	%
1	Аль-Каида	46,3
2	Христианская община «Свидетели Иеговы»	41,9
3	Хизб-ут-Тахрир-аль-Ислами	25,9
4	Братья мусульмане	19,0
5	Солдаты халифата	16,6
6	Церковь «Новая жизнь»	13,5
7	Международное Общество Сознания Кришны	10,6
8	Адвентисты седьмого дня	8,3
9	Аум Синрике	7,1
10	Миссия Грейс, церковь Благодать	6,8
11	Церковь Сайентологии	5,7

Региональный анализ данных показывает, что степень информированности о деятельности НРД различается по регионам проживания. Так, наибольшее число осведомленных молодых людей о деятельности «Аль-Каиды» проживает в Актюбинской (75,5%), Карагандинской (61,7%), Костанайской областях (61,5%) и г. Астана (60,1%) - доля слышавшей о них молодежи превышает 60% при среднем значении 45,8%.

Данные показывают, что о деятельности «Свидетелей Иеговы» в наибольшей степени, чем другие, осведомлены молодые жители Костанайской (84,4%), Восточно-Казахстанской (82,5%) и Актюбинской (68,8%) областей - в данных регионах процент слышавших о них превышает 60%. Можно предположить, что именно в данных регионах члены названных религиозных организаций особенно активны в пропаганде своих религиозных взглядов, особенно среди молодежи. Наибольший процент ничего не слышавших о деятельности перечисленных в анкете нетрадиционных религиозных организаций проживает в Акмолинской и Атырауской областях (77,2% и 64,7% соответственно).

Анализ корреляций в разрезе этноса показывает, что казахская молодежь страны в большей степени, чем остальные этносы, осведомлена о деятельности нетрадиционных мусульманских течений, русская – о протестантских движениях. По-видимому, основную пропаганду своих религиозных взглядов члены НРД ведут преимущественно среди молодежи тех этнических групп, которые традиционно исповедуют их религию.

Основные источники информации о деятельности НРД среди молодежи

Одной из задач настоящего исследования было выявление основных источников получения

информации о нетрадиционных религиозных организациях среди молодежи Казахстана. На вопрос «Из каких источников информации Вы узнали о нетрадиционных религиозных течениях и организациях?» более половины опрошенной молодежи (54,3%) ответило, что таковым, прежде всего, является телевидение. Для 46,5% молодежи важным источником получения знаний о деятельности НРД являются интернет-сайты. Замыкают тройку лидеров социальные сети (ВКонтакте, Facebook, Инстаграм и т.д.) – в качестве источника информации о НРД их называют 29,5% опрошенной молодежи.

Мы видим, что при сохранении важного значения телевидения как источника получения информации, среди молодежи все большее распространение получает интернет. По-видимому, увлечение молодежи интернетом можно объяснить, прежде всего, доступностью данного источника информации, возможностью самостоятельно выбирать интересующую тематику и в целом тем фактом, что это модно. Помимо приведенной тройки лидеров источников информации о НРД среди молодежи, далее по убывающей идут такие как: брошюры, листовки (15,4%), газеты, журналы (14,7%), родители, родственники (12%), радио (8,8%), преподаватели, одноклассники (6,2%) (Рисунок 1).

Рисунок 1 – Распределение ответов на вопрос: «Из каких источников информации Вы узнали о нетрадиционных религиозных течениях и организациях?», (в %)

Очевидно, что содержание информации о НРД, получаемой из разных источников, отличается в зависимости от источника, различается и степень ее достоверности. Оценка деятельности НРД, имеющаяся в данной информации, легко перенимается молодежью в том случае, если высока степень доверия к источнику. Судя по всему, интернет сегодня приобретает в молодежной среде роль источника, которому доверяют.

Мы видим, что значение интернет-сайтов как источника информации о НРД стабильно высокое во всех трех возрастных категориях молодежи (в среднем 46,5%), однако значение социальных сетей постепенно снижается с увеличением возраста молодежи. Так, если в возрастной группе от 14 до 18 лет социальные сети используются как источник получения информации о НРД 33,6% молодежи, в группе от 19 до 23 лет - 30,1%, то в старшей возрастной группе молодежи от 24 до 29 лет данный показатель снижается до 27,2%. Одновременно мы видим, что значение таких традиционных каналов информации как телевидение, радио и газеты растет с увеличением возраста молодежи (можно предположить, что с дальнейшим увеличением возраста оно будет только возрастать). Кроме того, мы видим, что с увеличением возраста снижается доверие к таким источникам информации о религии как родители и родственники (14,5%, 11,4% и 11,2% в трех возрастных группах молодежи соответственно) (Таблица 3).

Таблица 3

Распределение ответов на вопрос: «Из каких источников информации Вы узнали о нетрадиционных религиозных течениях и организациях?», (в%, в разрезе возраста)

		От 14 до 18 лет	От 19 до 23 лет	От 24 до 29 лет
1	Интернет-сайты	46,4	44,1	48,3
2	Социальные сети (ВКонтакте, Facebook, Инстаграм и т.д)	33,6	30,1	27,2
3	Брошюры, листовки	11,8	17,2	15,8
4	Телевидение	48,4	51,6	59,0
5	Радио, авторadio	7,8	8,8	9,2
6	Газеты, журналы	12,5	14,9	15,7
7	В школе от преподавателей, одноклассников	12,0	6,2	3,5
8	От родителей, родственников	14,5	11,4	11,2
9	В мечети, церкви, синагоге, храме и т.д	2,5	4,0	3,1

Важно отметить, что, по словам молодых людей, уже являющихся членами НРД, основным источником получения информации об их деятельности являются социальные сети (40% от всех респондентов-членов НРД указали данный источник). Интересно, что среди молодежи, относящей себя к НРД, наивысший процент тех, кто узнал о нетрадиционных религиях от преподавателей и/или одноклассников (20% при среднем значении 9,7%).

Мнение молодежи о причинах попадания в НРД

Неотъемлемой частью исследования отношения молодежи к нетрадиционным религиозным организациям является изучение причин попадания молодежи в их ряды. В рамках настоящего исследования причины вовлечения молодежи в НРД исследовались с позиции мнения об этом самой молодежи.

На вопрос социологической анкеты «Как Вы думаете, по какой причине люди могут попасть в религиозное нетрадиционное течение и организацию?» наибольшее количество молодых респондентов (43%) в качестве основной причины указали «Наличие проблем в семье (развод, конфликты и т.д.)», то есть для большинства молодежи основные причины вовлечения молодых людей в НРД связаны со сложными жизненными обстоятельствами. Для 32,2% опрошенной молодежи приход молодежи в НРД обусловлен поиском смысла жизни, стремлением молодежи к самореализации. На третьем месте оказался вариант «По приглашению членов организации» (30,6%). Мы видим, что в тройку наиболее частых причин попадания молодых людей в НРД сама молодежь относит как внутренние причины (духовные поиски), так и внешние (жизненные трудности, миссионерство). Если принять во внимание тот факт, что духовный поиск и трудные жизненные обстоятельства играют ключевую роль и в религиозном обращении вообще (в традиционные для своего этноса конфессии), то на первый план в качестве причины увлечения молодежи нетрадиционными религиями выходит активная пропаганда нетрадиционных религиозных идей со стороны членов НРД (Таблица 4).

Таблица 4

Распределение ответов на вопрос: «Как Вы думаете, по какой причине люди могут попасть в религиозное нетрадиционное течение и организацию?», (в %)

	Вариант ответа	%
1	Наличие проблем в семье (развод, конфликты и т.д.)	43
2	Поиск смысла жизни, самореализация	32,2
3	По приглашению членов организации	30,6
4	Небольшой/нестабильный доход или его отсутствие	28,8
5	Отсутствие социальной поддержки общества	28,6

6	Отсутствие профессионального опыта или образования	22
7	Неудовлетворенность духовных потребностей	20,6
8	Смерть близкого человека	15,7
9	Недовольство существующей политической ситуацией	12,7
10	Стремление найти друзей	8,4
11	Поиск любимого человека/создание семьи	7,8

Помимо перечисленных в пятерку основных причин попадания молодых казахстанцев в нетрадиционные религиозные организации вошли: небольшой/нестабильный доход или его отсутствие (28,8%), отсутствие социальной поддержки общества (28,6%) и отсутствие профессионального опыта или образования (22%). Далее по убывающей следуют такие причины как: неудовлетворенность духовных потребностей и любопытство (по 20,6%), смерть близкого человека (15,7%), недовольство существующей политической ситуацией (12,7%), стремление найти друзей (8,4%) и поиск любимого человека/создание семьи (7,8%).

Анализ корреляций в разрезе возраста показывает, что с увеличением возраста молодых людей растет значение таких причин вовлечения в НРД как наличие проблем в семье (36,0%, 44,0% и 45,8% в трех возрастных группах молодежи соответственно), неудовлетворенность духовных потребностей (18,6%, 19,7% и 22,2% соответственно) и приход в НРД по приглашению членов НРД (27,5%, 30,8% и 32,0% соответственно).

Одновременно с увеличением возраста молодежи снижается значение таких причин вовлечения молодежи в НРД как поиск любимого человека (8,9%, 8,4% и 6,7% соответственно) и поиск друзей (10,1%, 9,1% и 6,9% соответственно) (Таблица 5).

Таблица 5

Распределение ответов на вопрос: «Как Вы думаете, по какой причине люди могут попасть в религиозное нетрадиционное течение и организацию?», (в %, в разрезе возраста)

	Вариант ответа	От 14 до 18 лет	От 19 до 23 лет	От 24 до 29 лет
1	Наличие проблем в семье (развод, конфликты и т.д.)	36,0	44,0	45,8
2	Отсутствие социальной поддержки общества	27,5	30,7	27,6
3	Небольшой/нестабильный доход или его отсутствие	27,1	30,8	28,1
4	Поиск смысла жизни, самореализация	31,3	31,4	33,2
5	Поиск любимого человека/создание семьи	8,9	8,4	6,7
6	Недовольство существующей политической ситуацией	12,1	10,8	14,2
7	Отсутствие профессионального опыта или образования	18,8	20,9	24,3
8	Неудовлетворенность духовных потребностей	18,6	19,7	22,2
9	Смерть близкого человека	15,0	14,9	16,5
10	По приглашению членов организации	27,5	30,8	32,0
11	Найти друзей	10,1	9,1	6,9
12	Из любопытства	21,9	20,0	20,3

Степень терпимости молодежи в отношении к представителям НРД

Степень терпимости молодых людей к членам нетрадиционных религиозных организаций в рамках настоящего исследования измерялась посредством трех переменных: предположительная реакция молодого человека на возможное обращение к нему со стороны членов НРД, отношение к ношению религиозной одежды (в частности, хиджаба) и согласие с утверждением, что к деятельности НРД нужно относиться терпимо.

В рамках изучения первой переменной респондентам был задан вопрос «Как бы Вы отреагировали,

если к Вам подошли на улице/постучались в квартиру, в дом представители религиозного течения и организации?». Данный вопрос представляет собой так называемую проективную методику, когда человеку предлагается ответить, как бы он поступил в будущем при возникновении определенных условий. Трудно сказать, действительно ли человек поступит так, как указывает, ценность такой методики в том, что она позволяет измерить отношение к чему-либо, напрямую о нем не спрашивая.

Учитывая, что 65% опрошенной молодежи при ответе на данный вопрос указали, что не станут слушать обратившихся членов НРД и попросят их уйти, можно сделать вывод о том, что отношение молодежи к представителям нетрадиционных религий в целом негативное. Более чем каждый пятый молодой казахстанец (21,6%) предположил, что в подобной ситуации выслушал бы обратившихся, но отказался бы пойти на их собрание. Почти каждый десятый молодой респондент (9,8%) намерен в подобной ситуации вызвать полицию. Только 2,5% опрошенных высказались, что при обращении к ним членов НРД выслушают их и согласятся прийти на их собрание (Рисунок 2).

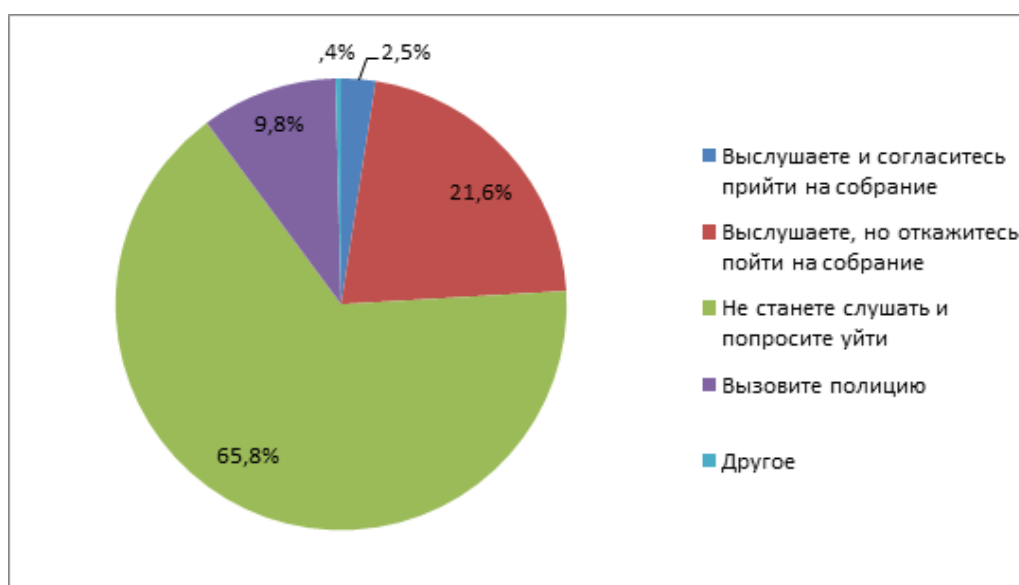

Рисунок 2 – Распределение ответов на вопрос: «Как бы Вы отреагировали, если к Вам подошли на улице/постучались в квартиру, в дом представители религиозного течения и организации?», (в %)

Анализ корреляций в разрезе вероисповедания показывает, что наиболее позитивное отношение к членам НРД свойственно молодым людям, позиционирующим себя как представители новых религиозных движений. Среди таковых 37,5% при обращении к ним членов НРД выслушали бы и согласились прийти на собрание.

Данные показывают, что жители села при столкновении с представителями НРД чаще планируют выслушать пришедших и допускают, что, возможно, согласятся прийти на собрание. Среди сельской молодежи таковых 4,5% (против 1,1% в городе), хотя данный показатель нельзя назвать высоким.

При измерении второй переменной отношения молодежи к деятельности НРД респондентам был задан прямой вопрос «Согласны ли Вы с утверждением, что к деятельности нетрадиционных религиозных течений и организаций следует относиться терпимо?». Согласно полученным данным, почти 30% (29,5%) молодежи страны категорически не согласны с этим утверждением, то есть считают, что к деятельности НРД следует относиться настороженно, нетерпимо. Примерно такое же количество молодых респондентов (28,7%) высказалось за то, что скорее не согласны с тем, что к НРД надо относиться терпимо. Если объединить обе приведенные категории, то мы получаем 58,2% молодежи, не просто негативно относящейся к деятельности НРД, но и выступающей за то, что отношение к ним не должно быть терпимым, допустимо высказывать открытое неприятие к ним. Чуть более 20% опрошенных считают, что к деятельности НРД следует относиться терпимо (в сумме ответов «Да, согласен» и «Скорее да, чем нет») (Рисунок 3).

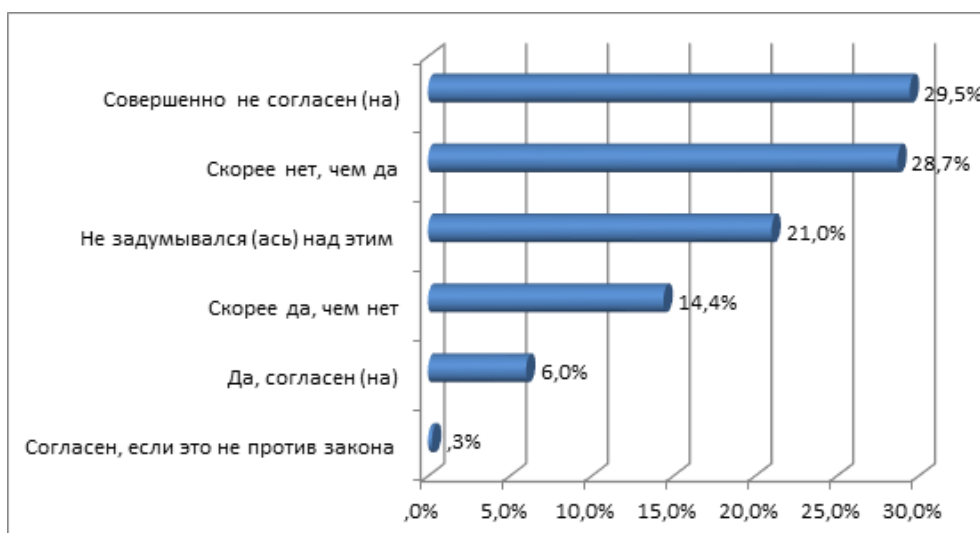

Рисунок 3 – Распределение ответов на вопрос: «Согласны ли Вы с утверждением, что к деятельности нетрадиционных религиозных течений и организаций следует относиться терпимо?», (в %)

Данное распределение ответов в целом характерно для молодежи разных социально-демографических категорий, мнение по этому вопросу достаточно солидарно. Исключение составляют сами члены НРД, 75% от которых указали, что полностью согласны с утверждением, что к деятельности НРД необходимо относиться терпимо, при среднем значении 13,7%.

Третья переменная, при помощи которой измерялось отношение молодежи Казахстана к НРД, заключалась в выявлении отношения к внешним проявлениям нетрадиционной религиозности, в частности, к ношению хиджаба. На вопрос анкеты «Ваше отношение к ношению закрытой женской одежды (хиджаб, никаб, паранджа)?» было предложено три варианта ответа: положительное, нейтральное и негативное. Итоги опроса показали, что мнения молодежи практически поровну разделились между нейтральной и негативной оценкой (41,1% и 41,2% соответственно). Это может указывать на то, что, действительно, в обществе еще не сложилось устойчивой общепринятой оценки данного феномена, и молодежь, находясь между религиозными и секулярными ценностями, колеблется между тем, что хиджаб - это нормально, и тем, что это плохо. 9,4% опрошенной молодежи отметили позитивную роль хиджаба, ответив, что он ведет к сохранению нравственности в обществе, сдерживает морально-нравственное разложение общества (Рисунок4).

Рисунок 4 – Распределение ответов на вопрос: «Ваше отношение к ношению закрытой женской одежды (хиджаб, никаб, паранджа)?», (в%)

Анализ корреляций в разрезе вероисповедания показывает, что количество молодых людей, характеризующихся негативным отношением к хиджабу, приблизительно равно среди молодежи всех конфессий - 40,9% среди мусульман, 42,0% среди православных и 42,9% среди католиков. Если говорить об этнических различиях в отношении к ношению хиджаба, то следует отметить, что наиболее негативные оценки данного феномена характерны для русской молодежи (46,1%), хотя среди казахов данный показатель тоже достаточно высок (40%), среди молодежи других этносов он составляет 38,8% (Таблица 6).

Таблица 6

Распределение ответов на вопрос: «Ваше отношение к ношению закрытой женской одежды (хиджаб, никаб, паранджа)?», (в%, в разрезе этносов)

	Вариант ответа	Казах	Русский	Другой национальности
1	Положительное, это ведет к сохранению нравственности в обществе, сдерживает морально-нравственное разложение общества	10,8	4,0	10,4
2	Негативное, это явление чуждой нам культуре, которое пришло извне и не присуще нашему обществу	40,0	46,1	38,8
3	Нейтральное, каждый сам выбирает свои взгляды и систему ценностей	40,6	41,9	43,8
4	Не знаю, не задумывался, не думал (-а) об этом	8,2	7,8	7,0

Выводы:

1. В условиях глобализации, когда локальные сообщества находятся на стыке между глобальными ценностями и традиционными укоренившимися установками, возникает проблема идентификации себя одновременно с глобальным миром и ценностями собственной этнической и религиозной культуры. Сложнее всего данный процесс идентификации проходит у молодежи, которая в силу своего возраста еще не успела привязаться к традициям, но, одновременно, испытывает потребность опереться на свои корни, чтобы не раствориться в глобальном мире.

2. В таких условиях одним из факторов построения своей идентичности является религия. Очевидно, что сегодня для части молодежи страны именно религия становится тем фактором, который определяет не только отношение к себе, но и формирует отношение к другим людям, к обществу и к государству.

3. Среди молодежи Казахстана доминируют негативные представления о деятельности нетрадиционных религиозных организаций. Особенно ярко негативные представления о НРД выражены среди русской молодежи и жителей городов. Среди регионов страны, молодежь которых крайне негативно оценивает НРД и не видит в их деятельности никаких положительных моментов, лидируют Актюбинская, Восточно-Казахстанская и Костанайская области.

4. В число наиболее знакомых для молодежи страны нетрадиционных религиозных организаций входят преимущественно мусульманские течения, лидирует среди которых «Аль-Каида». Исключение составляет община «Свидетелей Иеговы», занявшая в рейтинге наиболее известных среди молодежи НРД второе место. Наиболее высокую степень осведомленности о деятельности НРД демонстрируют молодые жители Актюбинской, Карагандинской и Костанайской областей. В основном пропаганда НРД направлена на те этнические группы, которые традиционно исповедуют их религию (в ее традиционном направлении).

5. Основным источником получения информации о НРД для молодежи Казахстана является интернет в форме интернет-сайтов и социальных сетей. При этом предпочтение тех или иных источников получения информации о деятельности нетрадиционных религиозных организаций варьируется от возраста молодежи – с его увеличением снижается значение социальных сетей (достаточно значимых для младших молодежных групп) и возрастает роль традиционных каналов информации (телевидение, радио, газеты).

6. Доминирующими причинами попадания молодежи в нетрадиционные религиозные организации, по мнению самой молодежи, являются: наличие семейных проблем, духовные поиски и активное миссионерство со стороны членов НРД. Наименее значимыми причинами вовлечения

молодых казахстанцев в нетрадиционные религии являются недовольство существующей политической ситуацией, стремление найти друзей и поиск любимого человека/создание семьи.

7. Подавляющее большинство молодых казахстанцев имеют в своем сознании негативный образ представителя НРД, высказывают свое желание не вступать с ними ни в какие отношения, а при столкновении с ними не планируют вступать в беседу. Только каждый сороковой молодой человек заинтересован НРД и при знакомстве с ними планирует выслушать их и посетить их собрание.

8. Отношение к хиджабу в сознании современной казахстанской молодежи неоднозначно. Менее 10% высказались, что хиджаб позитивно влияет на общество, способствуя его нравственному развитию. Около 10% молодых казахстанцев не определились с позицией по отношению к хиджабу. Остальные 80% разделились поровну на тех, кто считает хиджаб чуждым элементом, исторически не присущим казахстанскому обществу, и тех, кто к данному феномену относится нейтрально, считая, что каждый сам выбирает свои взгляды.

О.В. Қалдыбаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

Қазіргі заманғы Қазақстан жастарының дәстүрлі емес діни ұйымдарға қатынасы

Аннотация. Мақала Қазақстан жастары арасында дәстүрлі емес діни ағымдардың таралу мәселесіне арналған. Дәстүрлі діни конфессияларға қарағанда олардың өз қатарларына еліктіру объектісі негізінен жастар болып табылады. Мақалада «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының 2017 жылы мемлекет жастарының жаңа діни қозғалыстарға қатынасын зерделеу мақсатымен жаппай сауалнамасы тәсілімен өткізген репрезентативті әлеуметтік зерттеу нәтижелеріне талдау жасалады. Жаңа діни қозғалыстар ретінде өздерінің негізі болып табылатын діндердің сабақтастығын сақтай отыра, балама діни ойлардың тасымалдаушылары болып табылатын дәстүрлі (ұлттық немесе әлемдік) діндер шегінен шығып кеткен дәстүрлі емес діни қозғалыстар түсіндіріледі. Аталған мақала тұрғысынан «дәстүрлі емес діни ұйымдар» мен «жаңа діни қозғалыстар» ұғымдары барабар болып келеді. Қазақстан жастарының жаңа діни қозғалыстар туралы хабардар болу деңгейі, жаңа діни қозғалыстар туралы ақпарат алудың негізгі көздері, жаңа діни қозғалыстарға түсу себептері талданады. Бұл көрсеткіштер жастардың жасы, тұрғылықты аумағы, елді-мекен түрі (қала немесе ауыл), этникалық тиістілігі сияқты әлеуметтік-демографиялық белгілері тұрғысынан талданады.

Түйін сөздер. Дін, жастар, дәстүрлі емес діни ұйымдар, жаңа діни қозғалыстар, діни бірегейлік, дінге сену.

O.V. Kaldybayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Attitude of young people of modern Kazakhstan to non-traditional religious organization

Abstract. The article is devoted to the problem of propagation non-traditional religious among youth of Kazakhstan, the object of which is mostly young people. The article analyzes the results of a representative sociological survey conducted by the mass survey method in 2017 by Scientific Research Center “Youth”, the purpose of which was to study the attitude of the youth towards the NRM (New Religious Movement). NRM are non-traditional religious movement that beyond from traditional (national or world) religious, which are carriers of alternative religious ideas while maintaining continuity with the religions of their exit. In the context of this article, the concepts of “non-traditional religious organizations” and “NRM” used as identical. The level of awareness of the youth of Kazakhstan about the NRM, the main sources of information for young people about NRM, the reasons for getting into NRM are analyzed. These indicators are analyzed through the prism of such socio-demographic indicators as the age of the youth, the region of residence, the type of settlement (urban or rural environment), ethnicity.

Key words. Religion, youth, non-traditional religious organizations, NRM, religious identity, religion.

Сведения об авторе:

Қалдыбаева О.В. – PhD в области социологии, и.о. доцента кафедры социологии, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Kaldybayeva O.V. – PhD in sociology, Associate Professor of the Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

SRSTI 04.51.59.

I.V. Sabirov¹, N.O. Baigabylov²

¹*Saint Petersburg State University, St. Petersburg, Russia*

²*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan*

(E-mail:¹cube.b@mail.ru ²n.baigabylov@gmail.com)

Socially - historical aspects of social practice of “halal” food

Abstract. The article presents an analysis of religious factors which had an impact on the formation of the social practice of Halal food as a scientific direction in economic sociology. There are presented the components of the social structure of Halal food practices, which became the basis for the Halal brand as useful, safe and quality product in general.

Questions related to the production, handling and consumption of food are systematized by Sharia (a set of prescriptions contained in the Quran and Sunnah). The term “Halal”, which in Arabic means permitted or allowed, is used to denote the category permitted by the Shariah. The term “Haram” is applied to the category of forbidden, and everything that implies excess in accumulation, consumption, production is designated by the term “Israf”.

This job also interprets the works of such sociologists as P. Sorokin and G. Simmel.

Keywords. Islam, Muslims, social nutrition practices, social structure of nutrition practices, halal, haram, Israf.

Recently it is observed the considerable influence of religion on all spheres of human activity, in this particular case, Islam and formation of such social practice of food as “halal». Islam, being the second for number dogma after Christianity, confesses practically in all parts of the world (more than 120 countries), including Russia in particular, its extensive regions as Tatarstan, Bashkortostan, the republics of the North Caucasus and Central Asia”[1].

The chief representative and the founder, who laid the foundation of not only the religion, but also the Arab state, is God’s messenger, the Prophet Muhammad, whose name meant “Worthy of Praise”. Muhammad is not only the founder of the Muslim community (ummah), to whom Allah sent the Holy Scripture - the Quran, but also a political figure who created a powerful state within the territory of West Arabia with an indigenous population “who had so far taken little or no part in religious and cultural life of the humanity.” [2].

The Quran according to Islam is a revelation, a divine guidance and governance sent by Allah through the prophetic mission of Muhammad. The Quran includes the guidance, principles and laws, through which a person can establish relations with God, himself and the society. For the sake of a righteous and happy life, a Muslim should unquestioningly follow the divine imperatives; avoid its prohibitions and restrictions.

Questions related to the production, handling and consumption of food are systematized by Sharia (a set of prescriptions contained in the Quran and Sunnah). The term “Halal”, which in Arabic means permitted or allowed, is used to denote the category permitted by the Shariah. The term “Haram” is applied to the category of forbidden, and everything that implies excess in accumulation, consumption, production is designated by the term “Israf”.

In Islam, the social structure of collective eating, assumes following of a certain hierarchy, to the code, rules and norms of table etiquette by means of which are designated and established its contents and requirements. When Muhammad’s companions appealed to him with a request to explain why they eat, but couldn’t be sated enough, he asked them: “May be (you eat) separately.” They said: “Yes, it is.” Then (Muhammad) said: “So get together for food and remember the name of Allah, the food will be blessed for you.” [3, 4] The recommendation of collective eating becomes an important element in the formation of the social structure of food: “One meal will suffice for two, food for two will be enough for four, and food for four will be enough for eight” [5].

G. Simmel noted in his work that as a result of overcoming the purely egoistic, lower and connecting it with the highest spiritual order, a socializing force is generated that forms the social structure of the joint meal [6], as well as the content of the table etiquette “it is not allowed in the process of a meal to lean on anything: “during the meal, I (Muhammad) do not lean (on anything)”.

The order of consumption doesn’t always depend on the social status of the individual, when Muhammad was brought milk mixed with water, and to his left and in front of him were his companions, to the right a simple Bedouin, prophethad drunk from a jar, handed to Beduin with the words: “It is necessary to pass

the cup to those who sits on the right». As for compliance with the hierarchy, the owner of the drink should first of all share with others, and only then he is allowed to drink himself: “let the one who gives drinks drink the last himself”. This tradition secures in the individual’s mind the idea “not only for oneself, but for others”, also preserving the socializing force of a collective meal, overcoming the immanent selfishness of a person.

Also in the hadith, there are contradictions in the etiquette of consumption, for example, inadmissibility of consumption of food and water in a standing position: “None of you should drink standing up, and who will forget (about this and drink something standing), let him vomit (the drink)” although in other texts we read that drinking standing is not forbidden:” He (Mohammed) drank it (water)standing “,” I saw how (Muhammad) drank while standing and sitting”. This is explained by the peculiarity of the nomadic lifestyle of the Arabs, the complexity of the nomadic life and military confrontation with other religious groups. Sunnah texts (texts supplementing the Quran) contain recommendations for preventing Israf at taking and ending the meal: “Let him who eats, lick his hand or let it be licked (by close family members)”; “The shaitan is next to him, (does not live a man) and during eating, and if any of you drop a piece, clear away (mote), which will stick to him, and then eat, not leaving it to the shaitan”, The implementation of which allows for an economical consumption of food.

Muhammad in his doctrine urges not to eat food and to drink drinks from such precious metals as gold and silver: “Don’t drink from gold and silver vessels and don’t wear dibaj (expensive silk-based cloth) and silk (clothes),for, truly, (all this is intended) for them (infidels) in the world by the dolmets, andfor you - in the eternal world”; “In the belly of one who drinks from a silver vessel, the flame of Hellna (hell) will make noises” In some sources, this prohibition is isclarified due to gender differences, for example, men are not supposed to wear gold and silver ware, because they are only for women. However, we assume that precious products act as an element of the owner’s social status, while in Islam the desire for luxury is not encouraged and falls into the category of Israf.

In Islam, as in Judaism, a list of animals is regulated, meat and derivatives of which are forbidden to eat, for example, there is a ban on eating any wild beast that has tusks, as well as any bird that has claws. The exception of the general prohibition is the chicken, although in some mazhabs (sharia law) it is allowed to eat hyenas.

In the fifth chapter (sura) of the Quran, called “The Meal”(Al’-Maida), there is a direct indication of the prohibition of eating the dead. In addition to the dead and blood, there is a ban on pork, but the reason for its introduction is not specified. It is assumed that the ban on pork was simply borrowed by Muhammad from Judaism, so as not to contradict the prohibitions set by Abraham.

Thus, for example, Douglas, analyzing the Old Testament text, comes to the conclusion that domesticated livestock, unlike wild animals, is in its own way a slave of man who made an alliance with it, just as God made an alliance with man. Pets have to meet two criteria to be considered pure (they must chew gum and have bifurcated hooves), the pig does not satisfy any of the signs, so it cannot be classified as a pure animal.

However, in the case of forced hunger, when there is simply no possibility of finding the permitted food, the Quran provides for the admission of use of the

forbidden. Sorokin wrote that “strong psychological hunger and thirst can overcome social and psychological irritants of behavior,” under their influence, “believers often eat food forbidden by religion, for Orthodox isferial food during the fast, for Mohammedan is pork”[7].

In the Quran, it is indicated that donkeys, mullahs and horses serve the human transport, therefore, it is not allowed to eat them: “He created for you(horses, mules and donkeys), so that you ride on them, and for decoration”; but, the use of horse meat is allowed: “[Once] during the life of the Messenger of Allah, we stabbed the

horse and ate it.” An important role is played by the restrictions placed on slaughtering animals, namely the requirement to damage the body of an animal with a sharp object for the purpose of releasing blood and obligatorily holding a prayer ritual

before the procedure.

It is noteworthy that before the adoption of Islam, Arabs used alcoholic beverages, which were made from five types of foods: wheat, barley, dates, raisins and honey. «This addiction to wine is reflected in their language, in which the wine has about a hundred names, and in their poetry, which gives praise to wine, cups and feasts”. In Islam, the use of alcohol, gambling and fortune-telling are identified with the activities

of the shaitan and belong to the category «Hamr». The use of alcohol is unacceptable even for medicinal purposes: “Truly, this is not a medicine, but a disease!».

Thus, the social structure of the practice of halal food includes the following elements: food bans (Israf), regulating human food behavior in terms of religious ethics, recommendations for eating “sharing food with others,” prayer rituals: at the

beginning of food intake and the end, compliance to the rules of the meal, the requirements before slaughtering the permitted animal, etc. Concluding, we note that the development of the industry “halal” in the modern food market, where poor quality and outright harmful products dominate, will play an important role not only in raising awareness of human and religious tolerance, but also to strengthen the individual’s responsibility for the quality of their food.

References

1. Abu A. Quran . Translation of the meaning of the ayats and their brief interpretation/ A. Abu.- Kiev.:Filomatis. - 2015. - 760 p.
2. Bartold V. Works on the history of Islam and the Arab Caliphate/ V.Bartold.-M.: Vost. Literature.- 2002. – 81 p.
3. Kamila bint R. Muslim cuisine / R. Kamila bint.- Saint Petersburg: Dilya.- 2013. – 207 p.
4. Douglas M. Purity and Danger: Analysis of ideas about desecration and taboo / M. Douglas.-M.:Kanon-press, 2003.- 286 p.
5. Muslim. S. Muhtasar “Sahih” of Imam Muslim: a summary/S.Muslim.-M .: Umma, 2011. – 520 p.
6. Зиммель Г. Социология трапезы // Социология: теория, методы, маркетинг. 2010. № 4. – С. 187-192.
7. Sorokin P.A. Public textbook of sociology. Articles of different years. Institute of Sociology./P.Sorokin.- M. Nauka, 1994 - 92 p.

И.В. Сабиров, Н.О. Байгабылов

Санкт-Петербургский государственный университет, Санкт-Петербург, Россия
L.N. Евразийский национальный университет им. Гумилева, Астана, Казахстан

Социально - исторические аспекты социальной практики «халяльной» пищи

Аннотация. В статье представлен анализ религиозных факторов, которые повлияли на формирование социальной практики халяльной пищи как научного направления в экономической социологии. Представлены компоненты социальной структуры халяльской пищевой практики, которая стала основой для бренда Halal как полезного, безопасного и качественного продукта в целом.

Вопросы, связанные с производством, обработкой и потреблением продовольствия, систематизируются шариатом (набор предписаний, содержащихся в Коране и Сунне). Термин «Халяль», который по-арабски означает разрешенный или разрешенный, используется для обозначения категории, разрешенной шариатом. Термин «Харам» применяется к категории запрещенных, и все, что подразумевает превышение накопления, потребления, производства, обозначается термином «Исраф».

Эта работа также интерпретирует работы таких социологов, как П. Сорокин и Г. Симмель.

Ключевые слова. Ислам, мусульмане, практика общественного питания, социальная структура практики питания, халяль, харам, Исраф.

И.В. Сабиров, Н.О. Байгабылов

Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

«Халал» тағамының әлеуметтік тәжірибесінің әлеуметтік-тарихи аспектілері

Аннотация. Мақалада экономикалық әлеуметтанудағы ғылыми бағыты ретінде халал тағамның әлеуметтік тәжірибесін қалыптастыруға әсер ететін діни факторлардың талдауы келтірілген. Halal бренді үшін негіз болатын пайдалы, қауіпсіз және сапалы өнім ретінде негізделген Halal-түлік практикасының әлеуметтік құрылымының компоненттері ұсынылған.

Тамақ өнімдерін өндіруге, өңдеуге және тұтынуға қатысты сұрақтар Шариғатпен жүйеленген (Құран мен Сүннеттегі рецептер жиынтығы). «Халал» термині араб тілінде рұқсат етілген немесе рұқсат етілген, Шариғатта рұқсат етілген санатты белгілеу үшін қолданылады. «Харам» сөзі тыйым салынған санатқа жатады және жинақтау, тұтыну, өндірісте асып кетуді білдіретін барлық нәрсе «Исраф» терминімен белгіленеді.

Бұл жұмыс сондай-ақ П.Сорокин мен Г. Симмел сияқты әлеуметтанушылардың жұмыстарын түсіндіреді.

Түйін сөздер. Ислам, мұсылмандар, әлеуметтік тамақтану, тамақтанудың әлеуметтік құрылымы, халал, арам, исраф.

References

1. Abu Adel. Quran . Translation of the meaning of the ayats and their brief interpretation(Filomatis, Kiev, 2015).
2. Bartold V.V. Works on the history of Islam and the Arab Caliphate (Vost. lit, Moscow, 2002).
3. Kamila BintRasul. Muslim cuisine(Dilya, Saint Petersburg, 2013).
4. Douglas M. Purity and Danger: Analysis of ideas about desecration and taboo(Kanon-press, M. Douglas, 2003).
5. The Muslim. Sahih. Muhtasar “Sahih” of Imam Muslim: a summary/ Zaki-ad-din and others (comp.); trans. with Arab., note., decree. A. Nirsha(Ummah, Moscow, 2011).
6. Simmel G. Sociology of the Meal // Sociology: theory, methods, marketing, 4 187 (2010).
7. Sorokin P.A. Public textbook of sociology. Articles of different years / Institute of Sociology(Nauka, Moscow, 1994).

Information about the author:

Сабиrow И.В. – экономикалық әлеуметтану кафедрасының 3-ші курс аспиранты, Санкт -Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург Россия.

Байғабылов Н.О. – әлеуметтану кафедрасының доценті м.а. PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Астана, Қазақстан.

Sabirov I.V. – Faculty of Sociology, Saint Petersburg State University, St. Petersburg, Russia.

Baigabylov N.O. – Department of Sociology, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

SRSTI 04.41.21.

G.Tazhibayeva

University of Istanbul, Istanbul, Turkey

(E-mail: didar85_2009@mail.ru)

Changes in social structure of Kazakhstan after the soviet union collapsed

Abstract. The article deals with the issues of the middle class. Comparative analysis of the Soviet period. Independent Kazakhstan is also in the research facility. Also factors that influence the formation of the social structure of society, including the class structure of society and the middle class of Kazakhstan at a new stage, are also considered. Features in the socio-political structure of post-Soviet Kazakhstan are also in the author's object.

The author examines the socio-economic development of the post-Soviet countries including Kazakhstan by linking with Turkey. According to the description of the author in developed countries, the middle class consists mainly of entrepreneurs, intellectuals, employees, representatives of creative professions, highly skilled workers.

Keywords. Soviet union, social structure, middle class, stratification

After the collapse of the USSR, the social structure of Kazakhstan began to change rapidly. The adoption of a new model of the economy is one of the main reasons for these rapid changes. At a new stage, old property relations began to change in Kazakhstan, new structures and social changes began to influence the social structure of society. As a result of these events, social groups and classes of the USSR began to develop in a new society. In this regard, the first change in property relations was introduced for a short time. It is also worth considering the factors that influence the formation of the social structure of society, including the class structure of society and the Kazakh middle class in a new stage.

In the first years of Independence in the economic space, Soviet society was based on public and state property. Citizens had the right to own private property. However, private property belonged exclusively to the owners of land, money and owners of a certain capital. From 1991-1992 in the 20th century, the process of privatization began in Kazakhstan and continued until the first decade of Independence. In this period, state farms, lands, a lot of enterprises, banks, all service sectors were privatized. Private property began to develop in various forms and in many political spheres, private and corporate property arose. The goal of all measures related to the transition to private property and market relations is to be able to develop many economic issues with respect to individual initiatives and membership in free public institutions. The development of the market enabled the country to implement economic reforms that provide an opportunity to increase the level of economic development.

Gradually, various measures were taken to democratize society, implement new political and social reforms that are still being carried out, improve the culture, education and human values of people. Of course, it took a lot of time to resolve these issues, but at the beginning of the 20th century, Kazakhstan

decided to solve these problems. At the beginning of the twentieth century, the process of development of economic, political and socio-cultural reforms began to grow at a high level. All the changes that occurred in the socio-economic and political structure of Kazakhstan for 26 years had a profound impact on its social structure. Economic conditions also influenced changes in the social structure. Social groups in Soviet society have not lost their values in the new Kazakh society. Kazakhstan, like other post-Soviet states, did not allow forcible extermination of social groups created as a result of the October Revolution of 1917. The new social structure of Kazakhstan has experienced many difficulties. The collapse of the Soviet-party regime led to the collapse of the monopoly position of the party bureaucracy. In this period of financial and social security of thousands of party members were out of work. If we use the terminology of Weber, they are legally a social group and require a peaceful development under a new system of social change. The second set was a status selected from civil servants.

In the socio-political structure of post-Soviet Kazakhstan was not Komsomol workers. The Komsomol, an ideological youth organization, was made up of tens of thousands of professionals who are specialists in their fields. The Komsomol had different sources of income, but it was financed by big capital. In Soviet times, there were many trade unions. However, trade unions in Kazakhstan are losing their old services and can not earn as before. 90-ies of the XX century, trade unions in Kazakhstan were subjected to a spiritual and material crisis. But the new state will begin to form new trade unions instead of trade unions of the former Soviet era. In the social structure of the new Kazakhstan, many unions and foundations created in Soviet times, could not be transferred to the new system and there were some difficulties in society. They had a shortage of money to continue their business, and the state could not finance them. Thus, in Kazakhstan, with the collapse of the Soviet power, political and professional workers were left without work, and bureaucratic propagandists were excluded from society [1, p.63].

After 1990, the new economic system affected the appearance of the first rich people in Kazakhstan. From 1993 to 1995, the new rich group appeared in various social spheres. In the new political and economic regimes, the rich people of the Soviet era consisted of members of the Communist Party, government officials and leaders. At a new stage, employees at various government levels began to enrich entrepreneurs in the private sector.

Talking about the social structure of the Soviet Union is a key part of my research work. The study of the socio-stratified structure of the Soviet Union after the 1970s and 1980s is one of the most important problems of the great researchers of the time. After the 70s and 80s, Russian authors as V.Semenov, M.N.Rutteevich and A.Ambrosov conducted important studies. As a result of these studies, the social structure of the Soviet Union began to be divided into two groups: the first - workers, the second - intellectuals or elites. People out of these two groups were dependent on these groups. In addition, the main goal of these researchers was to distinguish the qualitative and quantitative changes of the working class, the intelligentsia and the third group depending on them. The working class - the majority of society. During the Soviet Union, the share of employees increased to 65%. During the Soviet era, the social structure of Kazakhstan did not have information about a particular class. However, since the 20s of the 20th century, along with new factories, railroads and urbanization policies, the first working class began to be formed.

One of the largest industrial structures in Kazakhstan was Turksib. During this period, the Turksib worked over a hundred people. They are the first working class in the social structure of Kazakhstan. In Kazakhstan, after 80 years, the share of employees in all trade union measures was 70%. In the USSR, the dynamics of the formation of the working class were not considered from the social and professional side.

The social structure of the USSR is characterized as follows: High middle class - high-ranking, well-paid workers and soldiers. The middle class - consists of employees working in harmful workplaces and workers from rural areas.

The low middle class consisted of groups of people who have no education and those who worked in black work. In the USSR, the middle class grew rapidly, especially among educated people.

After the historical events connected with the October Revolution of 1917, the opinion of Russian sociologists about the origin and formation of the middle class became unnecessary in society. Changes in the 30-ies of the twentieth century began to have great significance in society. Sociologists began to conduct many studies to determine the social and psychological conditions of the middle class that arose at that time. For example, we can consider the work of M.I. Tugan-Baranowski about people in "white collars". The class structure of Tugan-Baranovsky is viewed as a social group, "whose members correspond to social processes and economic conditions." [2, p. 25]. Based on his classic definition, he comes to the

conclusion that the interests of the bourgeoisie are contrary to the interests of the capitalists, and not of the workers. Also, the use of small wage labor in the production process indicates the introduction of the proletariat.

At the beginning of the 20th century, Russian sociologists made a significant contribution to social studies in the definition of the middle class. We can lead to a number of examples of social research. Russian economist, philosopher A. Bogdanov did not consider the small bourgeoisie as a class. Taking into account the above criteria, A. Bogdanov points out that the bourgeoisie “separates the amorphous mass into two separate classes as an embryo of the class of crystals: the bourgeoisie and the proletariat.” In A. Bogdanov’s opinion, the ideological uncertainty of the small bourgeoisie is one of the main manifestations that separates it from the “concrete class”[3, p.118].

Thus, the Russian noted social scientists inconsistency small bourgeoisie, which is an important constituent of the middle class. The middle class always relies on social benefits and social reforms for social stability, social relations among the polar classes. On the other hand, the location of the middle class between capital and labor determines the personal properties of members of a particular class and therefore has no opportunity to commit unreasonable actions. In fact, Russian sociology examines the middle class in two ways.

The views of Soviet society in the study of the middle class often represent an analysis in a class without conflicts. Who were the middle class in Kazakhstan and when did they appear? After the collapse of the Soviet Union in Kazakhstan, the middle class began to emerge from highly skilled workers and entrepreneurs, such as engineers, scientists and doctors. The middle class in Kazakhstan differs from the middle class in developed countries. According to the results of sociological surveys conducted by the Kazakh statistical agency, the level of the middle class in Kazakhstan in the period 1992-2006 was 15-20%. From 1992 to 2006, the level of the middle class of the country remained unchanged. However, this situation has not changed since 2006 with the formation of the dynamics of the new middle class. From an economic point of view, the assessment of the middle class is not enough. Like other social classes, there are rules, strategies and factors that influence the development and change of the middle class. Each middle class society is a heterogeneous class. However, the middle class can consist of different businesses, intellectuals, entrepreneurs, traders and peasants. Therefore, from the psychological point of view, the ideology of the formation of the middle class may not coincide with each other[4, p.43]. The middle class, as mentioned above, consists of three parts: high middle class, middle class and low middle class. The middle class is always striving for the upper class and the lower middle class tends to become low class. This is the most promising and progressive part of the middle class. If we consider his character, the middle class actions it is like a normal, honest, intelligent compared to other classes. In all countries of the world besides the middle class, there are rich and poor classes. We all know that in the developed and developing countries have poverty. The level of “poverty” as well as the level of “wealth” is part of the economy. The growth of poverty in one country will depend on the development of this country. Also, the problem of poverty was one of the most important issues in the Soviet Union. This issue has become a problem for Kazakhstan and the CIS countries. After the collapse of the Soviet Union, the share of poverty in these countries increased. With the collapse of the Soviet Union, there have been significant changes in the social structure of Kazakhstan. In Kazakhstan, instead of old social institutions, new social institutions were created. Accordingly, new factors appeared that contribute to the development of the social structure.

In the Soviet era, social groups and social classes were rebuilt in accordance with the post-Soviet social structure. According to western thinkers, intellectuals and politicians, who are the most important social group in society, given new structure, along with the social structure of society in Kazakhstan. This is the most effective social group in the development of the state. After independence, the intelligentsia, political groups and members of the former communist party began to participate in the formation of the middle class in Kazakhstan. At the same time, there were different views in separate groups. On the other hand, declining incomes per person during the transition period after gaining independence had a great impact on the whole society, including these groups.

Through the introduction of a free market economy, the private sector has started to develop, and the state has decided to transition problems. These economic changes are another factor affecting the formation of social groups. By the end of the 1960s, employees were replaced by collective farms. Surviving farms until 1994 were the first free trade initiatives, and they laid the foundation for private sector development in Kazakhstan.

Kazakhstan faced a number of difficulties, such as the economic crisis, social tension, living standards, unemployment, environmental problems and crime. The most important task was to solve these problems in order to overcome them and find the vocation of people in society. This makes it possible to adopt new projects like, economic restructuring and the restructuring of society into modern high-tech industries; creation of a socially-oriented market based on equal opportunities; property, price liberalization, privatization of investment policy; the creation of a rule-of-law state and non-governmental organizations; culture, education and the development of science.

References

1. Inkeles A. Social Stratification and Mobility in the Soviet Union: 1940-1950/ A. Inkeles.-Menasha.: Bobbs-Merrill.- 1960.- 132 p.
2. Azhenov M., Beisenbaev D. Social stratification in the Republic of Kazakhstan / M. Azhenov, D. Beisenbaev. - Almaty.: Bilim.- 1997. – 117 p.
3. Azhenov M, Sadyrova M. Toplumsal Yapı Sosyolojisi/ M.Azhenov, M.Sadyrova.- Almaty.: Kazak Universiteti.-2007.-158 p.
4. Bogdanov. A. Art and working class/ A.Bogdanov.- Moskow.: Proletarskaya kultura.-1918.-

Г. Тажибаева

Стамбулбульський университет, Стамбул, Турция
(E-mail: didar85_2009@mail.ru)

Изменения социальной структуры Казахстана после развала советского союза

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы среднего класса. Сравнительный анализ советского периода. Независимый Казахстан также находится в исследовательском центре. Также рассматриваются факторы, которые влияют на формирование социальной структуры общества, включая классовую структуру общества и средний класс Казахстана на новом этапе. Особенности социально-политической структуры постсоветского Казахстана также находятся в авторский объект.

Автор рассматривает социально-экономическое развитие постсоветских стран, в том числе Казахстан, путем связи с Турцией. Согласно описанию автора в развитых странах, средний класс состоит в основном из предпринимателей, интеллектуалов, работников, представителей творческих профессий, квалифицированные рабочие.

Ключевые слова. Советский союз, социальная структура, средний класс, стратификация

Г.Тәжібаева

Стамбул университеті, Стамбул, Түркия
(E-mail: didar85_2009@mail.ru)

Кеңес одағы құлағаннан кейін Қазақстанның әлеуметтік құрылымындағы өзгерістер

Аннотация. Мақалада орта таптың мәселелері қарастырылады. Совет кезеңіндегі салыстырмалы талдау. Тәуелсіз Қазақстан зерттеу мекемесінде. Сондай-ақ, қоғамның әлеуметтік құрылымын қалыптастыруға әсер ететін факторлар, соның ішінде қоғамның классикалық құрылымы және Қазақстанның жаңа классындағы орта таптары қарастырылады. Посткеңестік кеңістіктегі Қазақстанның қоғамдық-саяси құрылымындағы ерекшеліктер авторлық объект.

Автор посткеңестік елдердің әлеуметтік-экономикалық дамуын, соның ішінде Қазақстанмен байланыстыра отырып, Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуын зерттейді. Дамыған елдерде автордың сипаттамасына сәйкес, орта тап негізінен кәсіпкерлерден, интеллигенттерден, қызметкерлерден, шығармашылық мамандықтардың өкілдерінен тұрады. білікті қызметкерлер.

Түйін сөздер. Кеңес одағы, әлеуметтік құрылым, орта тап, стратификация

References

1. Inkeles A. Social Stratification and Mobility in the Soviet Union: 1940-1950/ A. Inkeles(Bobbs-Merrill Menasha, 1960).
2. Azhenov M., Beisenbaev D. Social stratification in the Republic of Kazakhstan / M. Azhenov, D. Beisenbaev. - (Bilim, Almaty, 1997).
3. Azhenov M, Sadyrova M. Toplumsal Yapı Sosyolojisi/ M.Azhenov, M.Sadyrova (Kazak Universiteti, Almaty, 2007).
4. Bogdanov. A. Art and working class/ A.Bogdanov.- Moskow.: Proletarskaya kultura.-1918.- (Komunisticheskaya Akademiya, Moscow, 1918).

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Педагогика. Психология. Социология»
журналында мақала жариялау ережесі**

1. Журнал мақсаты. Педагогика, психология, социология салалары бойынша мұқият тексеруден өткен ғылыми құндылығы бар мақалалар жариялау.

2. Журналда мақала жариялаушы автор мақаланың қол қойылған бір дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 408 кабинет) және vest_pedpsysoc@enu.kz электрондық поштасына Word форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

Мақалалар *қазақ, орыс, ағылшын* тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді.

4. Мақаланың көлемі 18 беттен аспауға тиіс (6 беттен бастап).

Мақаланың құрылымы

5. XFTAP <http://grnti.ru/> - *бірінші жолдың сол жақтауында;*

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс жасайтын болса, онда әр автор мен оның жұмыс мекемесі қасында бірдей белгі қойылу керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың E-mail-ы – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында;

Аннотация (100-200 сөз; мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (кіріспесі, мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет).

Түйін сөздер (6-8 сөз не сөз тіркесі)

Түйін сөздер мақала мазмұнын көрсетіп, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-іздістіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – *жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады.*

Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болу қажет. Сурет айқын, сканерден өтпеген болуы керек.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсіндірілуі берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі

Мәтінде әдібиеттерге сілтемелер тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің номерленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіліде: мәтінде кездескен

әдебиетке алғашқы сілтеме [1] арқылы, екінші сілтеме [2] арқылы т.с.с. жүргізіледі. Кітапқа жасалатын сілтемелерде қолданылған беттері де көрсетілуі керек (мысалы, [1, 45 бет]). Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпейтін басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгілерін төмендегі **мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз**).

6. Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның қайтарылуы оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді.

Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) үш күн аралығында қайта қарап, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі керек. Рецензент жарамсыз деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылы 4500 тенге – ЕҰУ қызметкерлері үшін және 5500 тенге басқа ұйым қызметкерлеріне.

Рекзивизиттер:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева МОН РК

Цеснабанк: КБЕ16

БИН 010140003594

БИК TSES KZ KA

Счет в кодировке IBAN - KZ 91998ВТВ0000003104

Provision on articles submitted to the journal
“Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology.
Sociology Series”

1. Purpose of the journal. Publication of carefully selected original scientific works in the fields of pedagogy. psychology. sociology.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail vest_pedpsysoc@enu.kz in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained.

Language of publications: *Kazakh, Russian, English.*

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations.

4. The volume of the article should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. Structure of the article (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

GRNTI <http://grnti.ru/> - *first line, left*

Initials and Surname of the author (s) - *center alignment, italics*

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - *center alignment, italics*

Author's e-mail (s)- *in brackets, italics*

Article title - *center alignment, bold*

Abstract (100-200 words, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - *line spacing - 1, indent of the “red line” -1.25 cm, alignment in width.*

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

All **abbreviations**, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on **the financial support** of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see below in the sample of article design).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be **carefully verified**. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication.

Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева МОН РК

Цеснабанк: КБЕ16

БИН 010140003594

БИК TSES KZ KA

Счет в кодировке IBAN - KZ 91998BTV0000003104

**Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского
национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия: Педагогика.
Психология. Социология»**

1. Цель журнала. Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ по направлениям педагогика, психология, социология.

2. Автору, желающему опубликовать статью в журнале необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 408) и по e-mail vest_pedpsysoc@enu.kz. При этом должно быть строго выдержано соответствие между Word-файлом и твердой копией.

Язык публикаций: казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций.

4. Объем статьи не должен превышать 18 страниц (от 6 страниц).

5. Схема построения статьи (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: min – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

ГРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – *межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.*

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными. Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы

В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна

Список литературы

В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1], вторая - [2] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 стр.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нерецензируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. ниже в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке) и на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степен, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Авторам в течение трех дней необходимо отправить корректуру статьи. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева МОН РК

Цеснабанк: КБЕ16

БИН 010140003594

БИК TSES KZ KA

Счет в кодировке IBAN - KZ 91998ВТВ0000003104

Мақаланы рәсімдеу үлгісі /Образец оформления статьи /Template

ГРНТИ 27.25.19

А.Ж. Жубанышева¹, Н. Темиргалиев², А.Б. Утесов³

¹*Институт теоретической математики и научных вычислений Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан*

³*Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, Актюбе, Казахстан
(E-mail: ¹axaulezh@mail.ru, ²ntmath10@mail.ru, ³adilzhan_71@mail.ru)*

Численное дифференцирование функций в контексте Компьютерного (вычислительного) поперечника

Аннотация. В рамках компьютерного (вычислительного) поперечника полностью решена задача приближенного дифференцирования функций, принадлежащих классам Соболева по неточной информации, полученной от произвольного конечного множества тригонометрических коэффициентов Фурье-Лебега дифференцируемой функции... [100-200 слов]

Ключевые слова. Приближенное дифференцирование, восстановление по неточной информации, предельная погрешность, компьютерный (вычислительный) поперечник.

Основной текст статьи должен содержать

- введение/постановка задачи,
- цели/история,
- методы исследования,
- результаты/обсуждение, заключение/выводы.

Список литературы

1. Темиргалиев Н. Компьютерный (вычислительный) поперечник как синтез известного и нового в численном анализе// Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева -2014. –Т. 4. № 101. – С. 16–33.
2. Локуциевский О.М., Гавриков М.Б. Начала численного анализа. -М.: ТОО «Янус», 1995. -581 с.
3. Жубанышева А.Ж., Абикенова Ш. О нормах производных функций с нулевыми значениями заданного набора линейных функционалов и их применения к поперечниковым задачам// Функциональные пространства и теория приближения функций: Тезисы докладов Международной конференции, посвященная 110-летию со дня рождения академика С.М.Никольского, Москва, Россия, 2015. – Москва, 2015. -С.141-142

А.Ж. Жұбанышева, Н. Теміргалиев, А.Б. Утесов

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің теориялық математика және ғылыми есептеулер институтыа, Астана, Қазақстан

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

Компьютерлік (есептеуіш) диаметр мәнмәтінінде функцияларды сандық дифференциалдау

Аннотация. Компьютерлік (есептеуіш) диаметр мәнмәтінінде Соболев класында жататын функцияларды олардың тригонометриялық Фурье-Лебега коэффициенттерінің ақырлы жиынынан алынған дәл емес ақпарат арқылы жуықтау есебі толығымен шешілді... [100-200 сөз]

Түйін сөздер. Жуықтап дифференциалдау, дәл емес ақпарат бойынша жуықтау, шектік қателік, Компьютерлік (есептеуіш) диаметр.

A.Zh. Zhubanysheva, N. Temirgaliyev, A.B. Utesov

*Institute of theoretical mathematics and scientific computations of L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan*

K.Zhubanov Aktobe Regional State University, Aktobe, Kazakhstan

Numerical differentiation of functions in the context of Computational (numerical) diameter

Abstract. The computational (numerical) diameter is used to completely solve the problem of approximate differentiation of a function given inexact information in the form of an arbitrary finite set of trigonometric Fourier coefficients... [100-200 words]

Key words. Approximate differentiation, recovery from inexact information, limiting error, computational (numerical) diameter, massive limiting error.

References

1. Temirgaliyev N. Komp'yuternyj (vychislitel'nyj) poperechnik kak sintez izvestnogo i novogo v chislenom analize [Computational (numerical) diameter as a synthesis of the known and the new in numerical analysis], Vestnik Evrazijskogo nacional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva [Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University], 4(101), 16–33 (2014). [in Russian]
2. Lokucievskij O.M., Gavrikov M.B. Nachala chislenogo analiza [Elements of numerical analysis] (Yanus, Moscow, 1995).
3. Zhubanysheva A.Zh., Abikenova Sh.K. O normah proizvodnyh funkcionov i ih primenenija k poperechnikovym zadacham [About the norms of the derivatives of functions with zero values of a given set of linear functionals and their application to the width problems]. Tezisy dokladov Mezhdunarodnoj konferencii, posvjashhennaja 110-letiju so dnja rozhdenija akademika S.M.Nikol'skogo «Funkcional'nye prostranstva i teorija priblizhenija funkcionov» [International conference on Function Spaces and Approximation Theory dedicated to the 110th anniversary of S. M. Nikol'skii]. Moscow, 2015, pp. 141-142.

Сведения об авторах:

На каз.:

Жұбанышева А.Ж. – Теориялық математика және ғылыми есептеулер институтының аға ғылыми қызметкері, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 33-411). E-mail: axaulezh@mail.ru.

Темірғалиев Н. – Теориялық математика және ғылыми есептеулер институтының директоры, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Астана, Қазақстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 33-325). E-mail: ntmath10@mail.ru.

Утесов А.Б. - физика-математика ғылымдарының кандидаты, Математика кафедрасының доценті, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, А.Молдағұлов даңғ. 34, Ақтөбе, Қазақстан. E-mail: adilzhan_71@mail.ru.

На рус.:

Жубанышева А.Ж. – Старший научный сотрудник Института теоретической математики и научных вычислений, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сапаева 2, Астана, Казахстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 31-411). E-mail: axaulezh@mail.ru.

Темиргалиев Н. – Директор Института теоретической математики и научных вычислений, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, ул. Сапаева 2, Астана, Казахстан. Тел.: +7 (7172)709-500 (внут. 31-411). E-mail: ntmath10@mail.ru.

Утесов А.Б. - кандидат физико-математических наук, доцент кафедры Математики, Актюбинский региональный государственный университет имени К. Жубанова, пр. А.Молдагуловой 34, Актөбе, Казахстан. E-mail: adilzhan_71@mail.ru.

На англ.:

Zhubanysheva A.Zh. – Senior researcher of the Institute of theoretical mathematics and scientific computations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan. Tel.: +7 (7172)709-500 (31-411). E-mail: axaulezh@mail.ru.

Temirgaliyev N. – Head of the Institute of theoretical mathematics and scientific computations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Satpayev str., Astana, Kazakhstan. Tel.: +7 (7172)709-500 (33-325). E-mail: ntmath10@mail.ru.

Utesov A.B. - candidate of physical and mathematical sciences, Associate Professor of the Department of Mathematics, K.Zhubanov Aktobe Regional State University, A.Moldagulova Prospect, 34, Aktobe, Kazakhstan. E-mail: adilzhan_71@mail.ru.

Редактор: А.А. Молдажанова
Шығарушы редактор: Д.С. Байтлесова
Дизайн: Д.С. Байтлесова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
Хабаршысы. Педагогика Психология. Социология.
-2018. - 2(123). - Астана: ЕҰУ. 204 б.
Шартты б.т. -25, 5   Таралымы - 40 дана

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Астана қ.,
Сатпаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды